

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

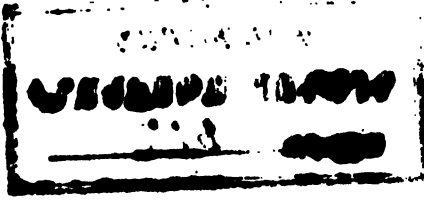
UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԿՈՄՍՈՒՆԱՆ
812

Ս.Ն.Գ.Ն.

ԲԱՐՁՐԲԵՐԴԵՑԻ

Վարձատ, ԲԵՆԵՎԻՃԷ 1170-1-11

Meliss Vardanyan ...

ՄԵՆՏԻՆ ՎԼԵՐԻԵՆԵՅ

ԲԱՐՉՐԻՆԵՐԿԵՑԻԱՅ.

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՏԻԵՋԵՐԱԿԱՆ

Ի ԼՈՅՍ ԸՆՎԱՅԵԱՑ

ՄԿՐՑԻՉ ԷՄԻՆ

ԵԱԻԻԷ ՆԵՐԿԻՆ ԽՈՐՀՐԴԱԳԱՆԻ ՍԵՆԵԳԱԳԵՑԻ ԵՒ ԱՍԳԵՑԻ

ԽԱՉԱՑՐՈՑ ՏՈՎԱԿԻՍԵԱՆ ԼԱԶԱՐԵԿԻ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ԱՊՈՋՅԱՆ

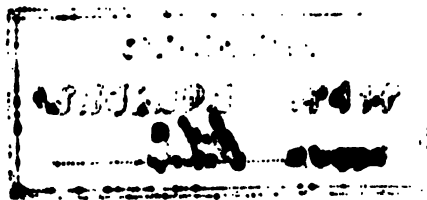
— Ա. Ա. —

ՄԱՍԿՈՎԱ

Ի ՑԳՈՐԱՆԻ ԼԱԶԱՐԵԱՆ ԶԵՄԱՐԱՆԻ ԱՐԵՎԵԼԵԱՆ ԼԵՋՈՒԱՑ

1861

EREN
207
Buhr

Согласно отзыву Господина Березова печатать дозволяется.
Санктпетербургъ, 9 Октября 1860 года.

Ценсоръ Бекетовъ.

ERLN
207
01.10.99.

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՀԱՆԳՈՒՅՆԱԼ, ՀՈԳ-ԱՐԱՐՁՈՒՒ

ԼԱԶԱՐԵԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ ԱՐԵՒՆԵԱՆ ԼԵԶՈՒԱՑ

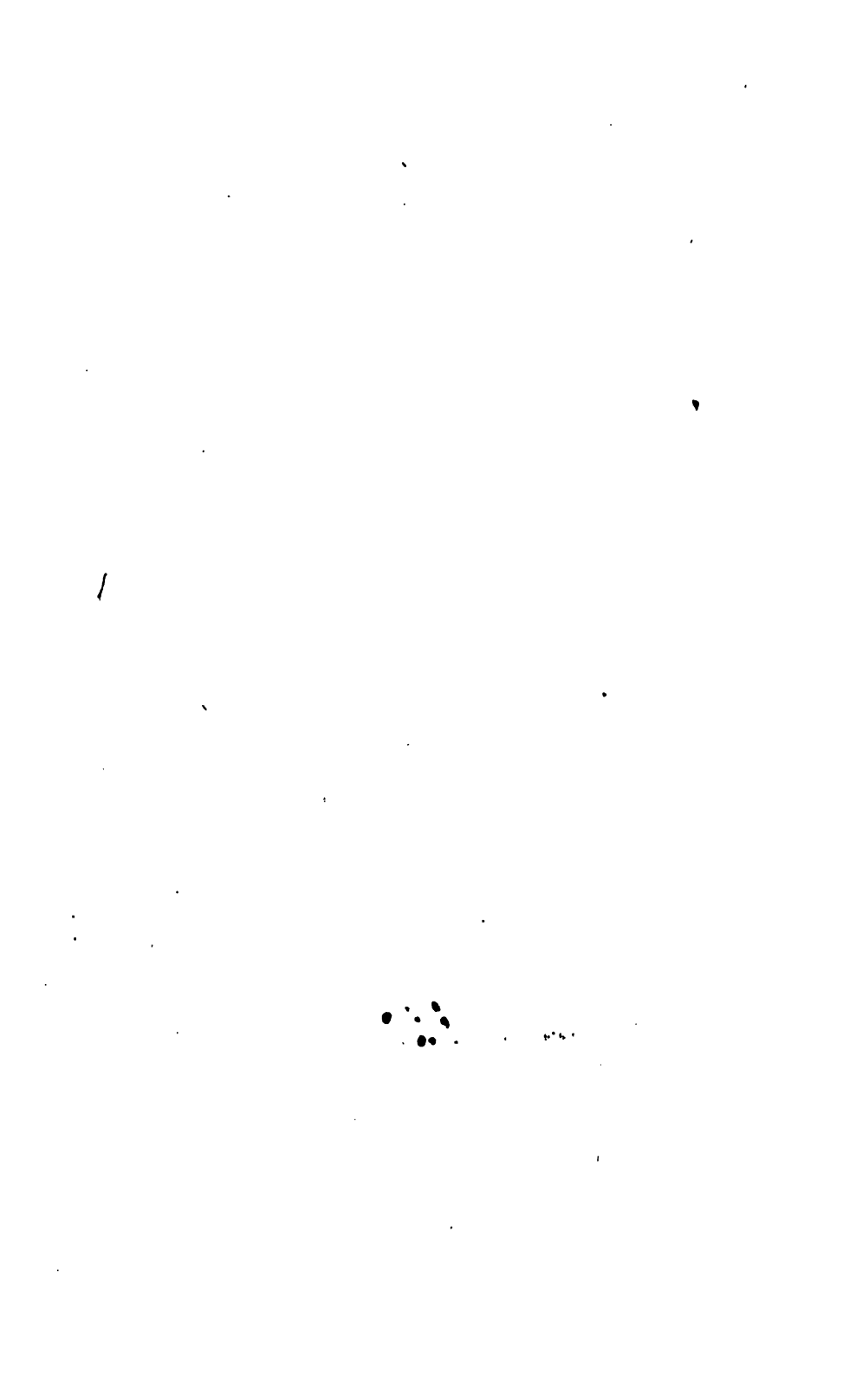
ՆԵՐԳՈՐԹԱԿԸՆ ԳԵՏԱԿԸՆ ԽՈՐՀՐԳԱԿԸՆԻ

ՍԵՆԵԿԱԳԵՏԻ ԵՒ ԱՍԳԵՏԻ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

ԼԱԶԱՐԵՎԻ

ՅԱՌԱԶԱԲԱՆ

Արկու էին օրինակք, յորոց արարաք զայս մեր տպագիր Տիեզերական Պատմութեան Մեծին Արդանայ Բարձրբերդեցոյ՝ մին՝ ի մերոյ գրադարանէ ելեալ և անթուական, իսկ միւսն ընդօրինակեալ՝ ի Տփլիս յամի Տեառն 1814 հրամանաւ արքեպիսկոպոսին Արաստանու՝ Ներսիսի Աշտարակեցոյ, ի գրչագիր օրինակէ հնգետասաներորդ դարու և նուիրեալ ի նմանէ Ռուսեանցովեան Թանգարանին, զոր մեք ի ձեռնամուխ լինելն մեր ի տպագրութիւն յիշեալ Պատմութեանդ բերել տուաք վասն բաղդատութեան * : Թէև այսպէս երկուց օրինակաց համեմատութեամբ ի լոյս ընծայեմք այժմիկ զայդ ցանկալի

* Յառաջ բերեմք աստանօր զպատճէն թղթոյ առաջնորդին Արաստանու՝ տեառն Ներսիսի, զոր գրեալ էր սորա առկոմնն Ռուսեանցով ի նուիրելն իւրում՝ նորին Թանգարանի զօրինակ Պատմութեանն Արդանայ: Թուղթոյ այդ եղեալ տեսանի ի վերջն յիշեալ Պատմութեան՝ նովին իսկ գրութեամբ գրեալ, որով և բնագիրն Արդանայ, և ստորագր-

գործ **Հնախօսք** և բազմաձև մուտ վարդապետին Արդանայ, բայց և այնպէս ոչ միանգամայն աղատ ՚ի թերութեանց գտանի այս մեր տպագիր. քանզի յոլով ուրեք երկոքին ձեռագիրք մեր խանգարեալ և ազճատեալ էին ՚ի գրչաց: — Առ այս նուագ՝ ըստ ներելոյ հանգամանաց, լաւ համարեցաք՝ թէ և բազմօք թերի, ՚ի լոյս հանել զբնագիր մերոյ մատենագրիս, քան թէ ծածկեալ տեսանել զայն ընդ գրուանաւ: Օ թերին լցուցեն այլոց ընտրելագոյն և հնագոյն օրինակաց բաղդատութեամբ որ զկնի մեր են գալոց ուսումնասէրք: Մեր էր իղձ ոչ ան-

րեալ ձեռամբ այնորիկ, որ զկնի եկաց կաթողիկոս ամենայն Հայոց: Հաւաստի եմք, զի քաղցրանալ ունի այդ թուղթ ՚ի քիմն բազմաց ՚ի մերազնեից, որոց տուեալ եղև ՚ի կենդանութեան Հայրապետին վայելել ՚ի սէր նորին, որպէս և ինձ՝ գրողիս զայստսիկ տողս: — Եւ այս է պատճէն նամակի նորա.

ՊԱՏԵԱՌԱՓԱՅԸ ԳՐԱՅ ԻԿՈՒԼՅԵ ՊԵՏՐՈՎԻԷ

ՈՂՈՐՄԱԾ ՏԵՐ

Ընդ դարս յաւիտենից աշխարհիս պստրիկ իսկապէս գովեստից արժանաւոր հոգեշարժ իղձ Չերումբ Պայծառափայլութեան ըստ եգիպտականն իշխեցողի Պտղոմեայ գրասիրի ՚ի լեզուս բազմաց ներքողեալ վերահռչակի: Բայց ապարախտ եմք առաւելապէս մեք ամենայն հոգևորականք Հայոց՝ ով պայծառափայլ կենազ ողորմած Տէր, զի յաւուրս մեր բազմահարուստ գրատուն Այրարատեան Աթոռոյ սրբոյ կաթողիկէ Եղմիածնի այնպէս կողոպտեալ յաւար մատնեցաւ, մին-

Հաղորդ թողուլ արժանագույլ երկասիրութեան հեղինակիս զմերազնեայ գիտնականս և զօտարազգի հայերէնագէտս, որք 'ի հետագօտութիւն միջնադարեան պատմութեան դեգերին, որք և — բաց 'ի հնախօս աւանդութեանց — նիւթ բաղմնադիմի գտանել ունին 'ի սմին առ 'ի ճոխացուցանել և յընդլայնել զտեսարան պատմութեան աղգացն Մրաբացւոց, Թուրքաց, Մուզալ Թաթարաց և Խաչակիր զօրաց յարշաւելն յետնոցս 'ի սահմանս Մսիոյ յազատութիւն Փրկչական գերեզմանին, տեղեացն տնօրինա-

չև Բնքն ահաւասիկ ամենապատիւ սրբազնագոյն պատրիարզն այնմիկ քրիստոսահիմն Աթոռոյն ամենայն Հայոց՝ Եփրեմ, ամենաջերմեռանդ փութով բազումս աշխատեալ 'ի լուծմն ըղձից Չերումդ Պայծառափայլութեան, ցայս վայր ժամանակի հազիւ ուրեմն կարողացաւ երկուց՝ Վարդանայ վարդապետի Բարձրբերդցւոյ և Մատթէոսի երիցու Ուրհայեցւոյ առ ձեռն բերել զմի մի օրինակ միայն, զառաջինն գրեցեալ յամի Տեառն 1432, և զերկրորդն յամի 1688, յորոց ահա ըստ հրամանի նորին բարձրագոյն Սրբազնութեան յամի 1814 աստ 'ի Տփլիսի քաղաքի օրինակել տուեալ զմի մի յերկաքանչիւրոցն ամենեւին համեմատ հեղինակին՝ մատուցանեմ ամենախոնարհաբար 'ի սպասու Չերում Պայծառափայլութեան 'ի ձեռն հնաւատարմին արարատեան աթոռոյ ամենայն Հայոց՝ հայկազն վեհազնեայ Յովակիմայ Եղիազարեանց :

Մյո՛ւ արդարեւ երջանիկ բախտաւորութիւն համարեալ լինէր, եթէ գրատուն արարատեան Աթոռոյն նախկին իւր հաստատութեամբն լսէր զՉեր պրդպիսի քաղցր ձայն հրաւիրանաց 'ի կոչ հանդիսի Չերումդ բաղձացեալ ամենասիրելի զբրատան . բայց զի համաստարած բնութիւն աշխարհի յայս-

կանաց և քաղաքին սրբոյ: Օրնդարձա-
կագոյն տեղեկութիւնս զՎարդանայ և
զնորին Պատմութեան բովանդակութե-
նէ ուսումնասէր ընթերցողն գտցէ ՚ի
մերում թարգմանութեան գործոյ հե-
ղինակիս ՚ի լեզու Ռուսաց, որ զկնի սա-
կաւուց տեսանել ունի զլոյս:

Բ. Ի:

Մոկէ

Մայիս, 1861:

Միկ գարու տարաբախտ արար և զՎթոռ հայկազնեայց ա-
ռաւել ևս ՚ի մասինս յայսմիկ, ազաւեմ՝ զերկուս զայսոսիկ
գրքոյի փորթիկ իբրև ընծայ կամ մանաւանդ նշմարանք ջեր-
մեռանդութեան կապտեալ գրատան Աթոռցն արարատեան՝
ընկալնու մարդասիրարար Քեզ ՚ի հաճոյս՝ ողորմած Տէր, և
աալ տեղի ՚ի կարգս մեծամեծ մատենից բազմութեանց նա-
խագահ բազմելոց յաստիճանս գրատան Չերում Պայծառա-
փայլութեան: Եւ եթէ յաջողել ունիցի Տէր, այսու հետև ևս՝
որպէս նորին սրբազնագոյն Քահանայապետութիւնն, նոյն-
պէս և մէք ոչ անփոյթ լինիմք հետևիլ յաղագս այլովքն ևս
սպասաւորելոյ Չերումի գրատան:

Ողջ լեր, և մէք իսկական ջերմեռանդութեամբ հոգոյ մե-
րում եմք և մնամք, ողորմած Տէր, Չերոյ Պայծառափայլու-
թեան ամենախոնարհ ծառայ և մշտնջենաւոր աղօթարար,

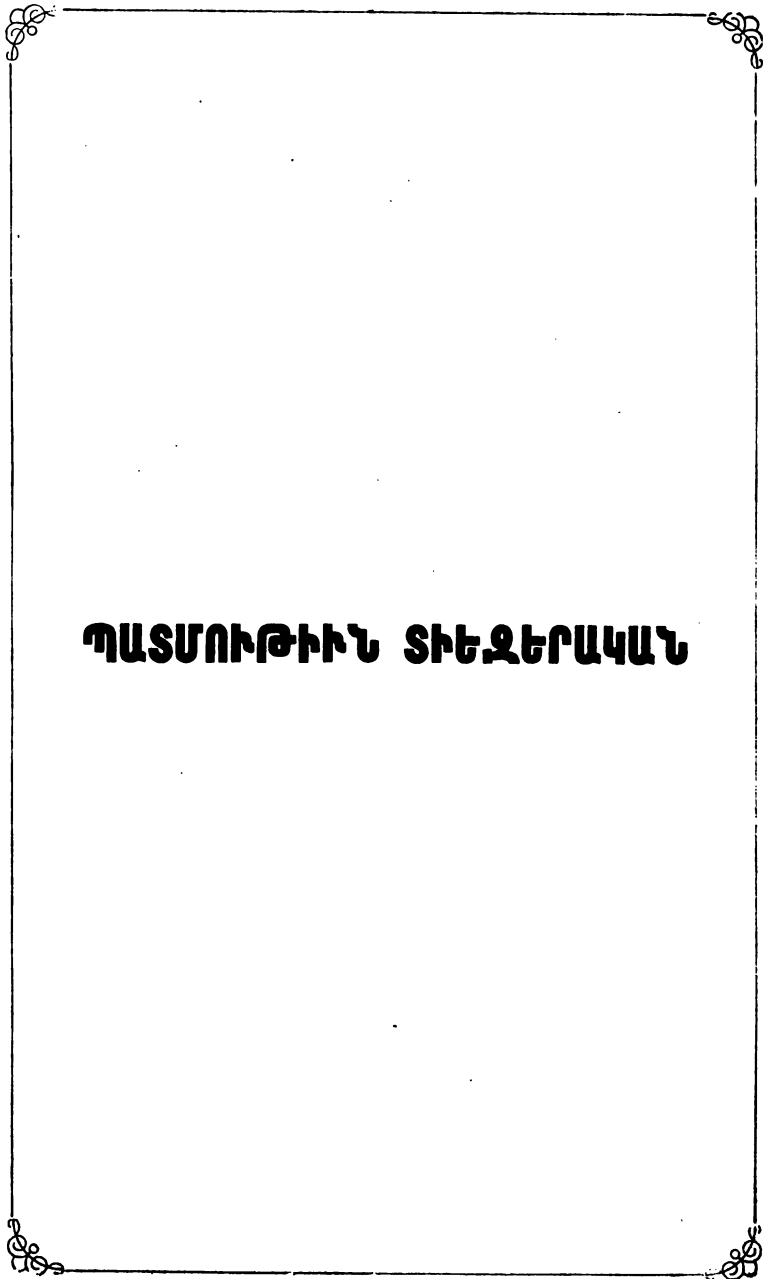
Վրաստո արքեպիսկոպոս Հայոց Վրաստանու և այլոց
ՆԵՐՍԻՍ ԱՇՏԱՐԱԿԵՑԻ:

Հարազատութեան գրքոյս ընդ հեղինակին իւրում վկայեմք՝

ՄԻՆՈՍ արքեպիսկոպոս՝ փարան Սրբոյ Էջֆաննի:

ՄԱՐԹԻՐՈՍ վարդապետ՝ առաջնորդ Ստաթէի առաքելոց վա-
նից և վեճակի:

Աւագ քահանայ կաթուղիկէ եկեղեցւոյն Թիֆլիւի հայոց
ՄԵԼԻՍԵՒԵԿ ՂԱՄԱԶԵԱՆ:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՏԻԵՋԵՐԱԿԱՆ

Ն Ա Ռ Ե Ր Գ Ա Ն Ք

Մտի քան զամենայն ¹ հայցեսցուք եղեալքս զէն, և սկսեալքս զանսկիզբն, և ստորնայինքս զվերնայինն՝ ոչ զորքանն զամէնն, որ ինքեան միայնոյ է ²՝ այլ յանհասական փառաց փայլակն ինչ երևմանն, որով ուղղեսցուք զբաղձանս փափագման մերոյ, և այն՝ — միջնորդիւ և ոչ անձամբ իշխեցեալ — և է նա՝ բարեկամն Աստուծոյ, մեծն Մովսէս: Աւ ³ զի հեզ է քան զամենայն մարդիկ՝ մի գարշեսցի ՚ի մէնջ տալ մեզ զձեռն և զգաւազանն որ յԱստուծոյ, յորմէ բուռն հարեալ իմաստնասցուք: Արպէս նա՝ ՚ի հարցանել զանուն Տեառն, լուաւ, եթէ նա է որ էնն, յորմէ բացան նմա խորք իմաստից նորա և անտի վստահացեալ՝ կո-

¹ Մեր օր. նախ քան զամենայն ինքեան հայցեսցուք: — ² Ռուս. օր. ոչ զբարեան զամէնն, այլ յանհասական փառաց: — ³ Ռ. օր. Գրն Մովսէս, զի հեզ է:

չեաց զնա Աստուած և Տէր, արարիչ և ստեղծիչ¹ ամենայնի՝ Օր թեպէտ և լուաւ ՚ի Տեառնէ զԷրաքանչիւրն՝ այլ էին Տասկացեալ Տաւատաց², եթէ Աստուածն նա, որով էէ՝ զի «Տէր» և անուն նորա Տէր է, զի յԷրաքանչիւրն ի շնորհս և դատաւոր է³։ Աւ զի միշտ էէ՝ և ոչ է եղեալ քանզի զգոյութիւն յայտնէէն⁴ և Աստուածն զարարչութիւն՝ որպէս և զանուն գրոյն առաջին «Արարածք և Նստունդք» կոչեաց. զի առինչք են սոքա՝ որպէս յայտնիչք և քարոզք, արարածք արարչին և ծնունդք ծնողին։ Աւ զիտաց, թէ մի և միակ էէն, քանզի եղեալքս բազում են. և ոչ է բազմութիւն առանց միոյն, բայց միւնն է առանց բազմութեան։ Աւ ոչ թաքեալ ՚ի նմանէ իմաստք Արրորդութեանն. քանզի ծանեալ, եթէ էն երեք է⁵՝ որպէս և յառնելն զմարդն և ՚ի բաժանել լեզուացն և զայլսն⁶ խոստովանի զերեքն։ Աւ այլ եղեալքս կամ ՚ի վեր են քան զմիւնն և կամ զի աւելի են քան զերեքն, զի անկատարք են. իսկ էն երեք է՝ սկիզբն ունելով և մէջ և կատարումն, քանզի նա է Աստուած առաջին և միջին և վերջին։ Աւ թէ այլ ինչ գտանին այսպիսիք՝ նմանութիւնք են և ոչ իւրք Տաւատիք։ Իմացաւ իսկ զէն⁷ սկիզբն ամենայնի, քանզի ամենայն ինչ, որ եղեալ է և լինի՝ նախ էութիւն է սկիզբն և յէէն էանայ։ Այլ և զիտաց, եթէ

¹ Ուում. օր. և սրբգծուլ ամենայնէ։ — ² Ու. օր. այլ է ի հասկացել հասարաց։ — ³ Ու. օր. զի յԷրեք ելելոցն ի իւսն։ — ⁴ Յերկուսն օր. «զգոյութիւն յայտնէ զէն», զոր մեք ուղղագրեցաք, որպէս ՚ի վեր անդր տեսանել ունի ընթերցողն։ — ⁵ Ու. օր. քանզի իստեալ, ինչ է էն երեք է։ — ⁶ Ու. օր. և այլն։ — ⁷ Ու. օր. իմացութեան սկիզբն ին ամենայնէ։

պարզ է էն, որով զեղեալքս պատմեաց, Թանձր և մարմինս՝ ծանեաւ ¹ : Իսկ եթէ բարի է էն՝ և անխփփա և անխախտան և անորակ և անքանակ և անորպիսութիւն, քանզի էն բարի ոչ կամեցաւ միայն ունել զբարին, այլ արար բարի արարածս վայելել յանձախելի բարիս արարչին: Օհ ² սկաննի այսպէս. «Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկինս և զերկիր».— ոչ պատմելով սոցա ³ նիւթ, զի անկարօտ է արուեստաւորն: Սակայն արար չորս սկզբունս — ջերմ և թիւթիւ գհուր և զօդ, ցուրտ և ծանր զուր և զերկիր՝ ունելով ցամաքութիւն և գիջութիւն: Եւ ՚ի «Կբ»-է ասաց, զի անժամանակ ցուցցէ ⁴ զառնին, քանզի երիւք իրօք ⁵ պատկերացոյց յինքեան զեղեալն — անժամանակութեամբն և անբաւութեամբն և անտեղութեամբն ⁶ : Օհ ՚ի «Կբ»-է ոչ ունի ժամանակ՝ ոչ տարի և ոչ օր և ոչ ժամ և ոչ մասն հատուածի ⁷ . և ոչ ոք է բաւական գիտել զեղեալքս ամենայն, և ոչ է՛ի տեղւոջ վերայ՝ որպէս ինքն Աստուած է: Իսկ փոփոխմամբն և շարժմամբ և քանակաւ և որակութեամբ և եղիւթեամբն զատչին ՚ի բնութենէ արարչին:

Ըրդ իմաստութիւնն Աստուծոյ՝ արուեստ և զօրութիւն առնող ⁸, և բարութիւնն՝ նիւթ անմարմին, զոր նիւթացոյց և տեսակացոյց կամքն առատ և հնաբաւոր, և յոչէից ընչացոյց զձև երկնի և երկրի՝ յան-

¹ Ռուս. օր. որով զվեպէտս պարտաց Բանք և Վարձախան Եանխա: —

² Ռ. օր. զոր սկաննի այսպէս: — ³ Մեր օր. ոչ պարտելով արարչոյ նիւթ: —

⁴ Ռ. օր. զի անժամանակ ցաւցանի զառնելն: — ⁵ Ռ. օր. երէք իրօք: —

⁶ Ռ. օր. և անբաւութեամբն: — ⁷ Ռ. օր. և ոչ մասն հատածի: — ⁸ Մեր օր. և զբարութեան տարով:

պատրաստ հիման վերայ եղեալ: Վանգի երեք կանաքը
են մի քան զմի ¹ վերագոյն հրեղէն և ջրեղէն 'ի վայր
քան զնա, և օղեղէն՝ որ է հաստատութիւնդ, — որք
երեքեան հողմով խառնեալ՝ շուրջ գան բոլոր վերկ-
րաւ ²: Աւ երկիր 'ի վերայ ինքեան ունի զըւր հաս-
տատունն՝ հողմով անդուստ 'ի վեր փչեալ, զոր իւր
բնական ծանրութիւնն 'ի վեր չթողու թռչել, և յան-
դընդոց 'ի վեր փչումն 'ի վայր չթողու անկանել: Աւ
բանն Աստուծոյ բարձեալ կրէ թիթևութեամբ զը-
լորն: Աւ ընդ լինել երկնի կենդանածնեցաւ հրեշտա-
կօք հրեղինօք ³, որպէս և զաւառն է նոցա հրեղէն՝
տասնեակ դասուք զետեղեալ, տեղեաւ և փառօք և
զօրութեամբ զանազանեալք արտաքոյ չորիցս տարե-
րաց՝ ըստ որում անայլայլականք են և անմահք: Աւ
է երկինն վերին վարագոյր ընդդէմ նոցա և Աստու-
ծոյ, որ է անասելի օրինակն:

Աւ ասին իմաստունք, թէ յառաջին շուրջն ⁴ երկ-
նից գոյացաւ բնութիւնն, որ է արուեստն Աստուծոյ
արարող զօրութիւն, յետ Աստուծոյ թերևս ներգոր-
ծութիւն տարեւացս չորից: — Աւ յերկրորդն շուրջ
կառոյց զհաստատութիւն և վերացոյց զկէս ջրոյն առ
երկու իրս պիտանացու, զե բարձցէ զծանրութիւն
երկրի զառաւելն, և զե արգելցէ զկեղզութիւն հրե-
ղէն երկնից 'ի մարմնաւորացս: — Աւ յերրորդ շուրջն
ակնարկելով կամայն Աստուծոյ՝ շարժեաց զըոյսս և
զբանջարս, որոյ սկիզբն բորբոս հողոյն և կատարումն

¹ Ռում. օր. փն Գան զմի վերագոյն: — ² Ռ. օր. շուրջ Գան Բաւրեւել
վերկարս: — ³ Մէր օր. Կենդանածնեցաւ հրեղինօք, որդեւ և Գաստան
է նոցա: — ⁴ Ռ. օր. Թէ յառաջին շուրջն:

սերմն որ 'ի նմա և զծառս, որոյ սկիզբն ¹ մասնուռն մօտ 'ի բոյս, և կատարումն արմատնին մերձ 'ի կենդանիս, յորս արու և էգն է ² : — Եւ 'ի չորրորդ շրջմանն եղև հրամանն Տեառն 'ի վերայ լուսոյն, որ խզածն է յարիւոյն : Եւ եհատ զնա յերիս մասունս և յամանս բազումս՝ — յարեզակն ³ և 'ի լուսին և 'ի բազմութիւն աստեղաց . և յերկոտասան կենդանակերպս ⁴ եղին ճանապարհ արեզական և լուսնի, և եօթն այլ ևս աստեղաց : Երիւքն ⁵ առնէ արեզակն գարուն, և յայլ ևս երիսն բարձրացեալ՝ առնէ ամառն, և 'ի Աշիւն ելիալ՝ ցածնու երիւքն, գործէ աշուն . և ևս ցածեալ ⁶ ընդ հարաւ՝ կազմէ ⁷ ձմեռն : Եւ յաղագս կարի բարձրութեան և ցածութեան աշխարհաց աճէ տիւն մինչև 'ի քսան ժամն և պակասէ մինչև 'ի չորսն : — Եւ որպէս ասին իմաստունք՝ չորեքտասան կլիմ է աշխարհս, այսինքն՝ բաժինս . և եօթն կլիմն անբրնակ է մարդկան, զի վասն յոյժ ցածութեան երկրին ցուրտ է և խաւար, զի միշտ վեց ամիս տիւ է՝ 'ի Խոյէն մինչև 'ի Աշիւն, և վեց ամիսն գիշեր՝ 'ի Աշիւն մինչև 'ի Զուկն . իսկ խորին շնորհք միշտ հասարակ է՝ — ոչ աճեն ժամքն և ոչ պակասին, այլ մնան երկօտասանք ⁸ : — Իսկ հինգերորդ շուրջն ելեալ 'ի վեցն ⁹՝

¹ Ռուժ օր. որոյ սկիզբն ճակատն : — ² Ռ. օր. ունի ,, և կատարումն յարմարն . իսկ 'ի մերում օրինակի պակասի բառս ,, յարմարն . զոր մեր ,, արմատն . ուղղագրեցաք, որպէս և իմաստ բանին ցուցանէ : — ³ Ռ. օր. յարեզակն : — ⁴ Մեր օր. յերկոտասան կենդանակերպս վերայ : — ⁵ Ռ. օր. երեմ առնէ արեզակն : — ⁶ Ռ. օր. և ևս ցածեալ : — ⁷ Մեր օր. կազմէ ձմեռն : — ⁸ Մեր օր. այլ մաս բաժանտ : — ⁹ Մեր օր. ունի ,, իսկ հինգերորդ շուրջն 'ի վեցն . Ռ. օր. ունի ,, իսկ հինգերորդ շուրջն 'ի վեցն . զոր մեր ուղղագրեցաք, որպէս տեսանէ ունիս 'ի վեր անդր :

ել հրամանն 'ի ջուր և յերկիր վասն կենդանեաց՝ ըսկրեսալ 'ի կառարոյսս և 'ի սպունկս և կատարեալ 'ի մարդն — 'ի կատարեալ կենդանին բանաւորութեամբ, — 'ի հազար ազգս՝ պիտաւորութեամբն իւրեանց լեւիթանաւ որ 'ի ջուրս, և բնհնովթանն որ 'ի ցամաքային անապատս: Աւ այս է՝ ըստ Արիստոտելն, հոգի ընդհանուր — տուող գոյութեան ամենայնի:

Աւ արդ բնութիւնն շարժէ զգունանն երկնից, և նա զժամանակն, և նա զտարերսն¹, և նա զտունկս և ըզկենդանիս և զհալականն նիւթս — զոսկի և զարծաթ և զակն և զայլն, զոր գործէ բնութիւնն ծծմբով և և ժիպակաւ՝ որպէս ասնն զիտողք: Իսկ 'ի գլուխն հասուցեալ զանդամոցն յաւրինուածն — որպէս քաջ պատկերազիրքն զի յոտիցն սկանին — հրաշագործէ իմն նոր յաւրինելով բնութիւնս յերկնէ և յերկրէ և որ 'ի մէջս են: Ա եցից ձեռաց խոնարհելոց 'ի միոյ պատկերի շնորուած, զի մինն նմանիցէ երիցն², որովք մի հաւատասցի³ ստեղծողին բնութիւնն և էութիւն և աստուածութիւնն: Վիտելով որ ինչ լինելոցն է զմեղանսն, այլ ոչ կարէր արգելուլ՝ Ասիազիտութիւնն զշարժումն յորդառատ բարերարութեանն. այլ և 'ի նոյն իսկ բարերարութենէն ոչ հրաժարէր ոտիւք գալ հիւանդատես այնմ, զոր ձեռքն ստեղծ. և տուեալ զնա երկրի՝ մատնէ դահճին — մահու կարճէ զմեղարն⁴, և հաննալ զշարութիւնն 'ի նմանէ և ցուցանելով նմա⁵ զվնաս օձին և զնենգութիւն չարին՝ այլ մի

¹ Մէր օր. և նա գրարն: — ² Ռ. օր. զի փն նման էր երկնի: —

³ Մէր օր. որպէս զհասարակ բնութիւնն ստեղծողն: — ⁴ Մէր օր. հասարակ զիգանն: — ⁵ Մէր օր. և ցուցանել նա զվնաս օձին:

լուիցէ նմա, գիտելով զոր ինչ առնելոցն էր զվերս-
տին նորոգումն ¹: Այլ և ոչ ետ նմա գութն իւր կա-
տարեալ զվճիռ մահուն, զոր եհաստ նմա. զի ահա
ոչ մեռաւ հոգին, այլ հողն հող եղև՝ և բնակիչն
մնաց: Այլ արուեստաւորն կարող ² է և զթած. և
նիւթն՝ ի ձեռին նորա, և ժամանակն անմոռաց յա-
րութեան ՚ի նմա:

**Սուրբ սրբոց, զթութիւն և ողորմութիւն քեզ՝
փառք և զոհութիւն:**

¹ Մեր օր. զեւոյն, այլ և ուրիշ նա գութն իւր խորել: — ² Ռ.
օր. և արուեստաւորն խորել:

Արդ արովբէիւք բոցապատ անարեալ Աստուծոյ ¹ զդաւախան, որ կայ ընդ արեւելս յերկրի արմատացեալ 'ի կատարս լերինն բարձու, որ հաւասար է գնտին լուանի՝ անձորելի պտղով և անթառամ սաղարթիւք, որ ոչ ներգործէ արեգական ² տիւ և գիշեր, այլ յարիւ-ւոյն պայծառանայ և կամ նշողիւք փառացն Աստու-ծոյ՝ որպէս զմեծ գործ նորա և հաաշալի տեղի, ու-րում ոչ համարեցաւ ³ արժանի յանցաւորն ⁴ տես-լեան անգամ. այլ յամենայն կողմանց վառեաց զնա հրով՝ 'ի կողմանց և 'ի վերուստ, որպէս զչանթական հուրդ, որ յորժամ անգանի՝ զինքն և զտեղին ծած-կէ յաչաց, զի մի ժպրհեսցի ոք խնդրել զնա առանց կամացն Աստուծոյ: Աստի զամն երեսուն ողբացեալ Ադամայ Աւայիւ ⁵ զանխորհրդութիւնս իւրեանց կուսութեամբ՝ և ապա զիտացին զմիմեանս, յանաս-նոցն անգեալ յանարգանս. և ծնան զԱյլին՝ հիւանդ ծնողացն ցաւած ծնունդ, որպէս ասնն բժիշկք՝ կրբ միով կլիմաւ կոչեցեալք ⁶: Աւ զկնի երեսուն ամաց ծը-

¹ Մեր օր. Բոցապատ արբեալ սոցա զբրտիտ: — ² Մեր օր. որ ոչ ներգործէ արեգակն: — ³ Մեր օր. որում հրատեյեցաւ արժանի: — ⁴ Մեր օր. արժանի զանցաւորն րեւելան անիմ: — ⁵ Մեր օր. Ադամայ և Աւայիւ: — ⁶ Մեր օր. ունի. «իբբ միւ կլիմա խոյեյեալ»: Ռ. օր. ունի՝ որպէս 'ի բնագրին եդաք: Եւ մին և միւս ընթերցուածն սարտամ ցուցանեն զիմաստ բանին:

նան զԱբէլ և զԱբէլուհի՝ քոյր նորա . և զհնի այլ
ևս երեսուն ամի՝ սպան Սային զԱբէլ, քանզի ուսնալ
'ի ծնողացն պատուել զաստուած պատարագօք պա-
տուականաց և առաջնովք, և վասն սիրելոյն՝ զմիմեա-
նրա՝ ընդ անձին և ընդ եղբօրն մատուցանել: Իսկ Ա-
բէլի ածեալ յանդրանկաց գառանց և 'ի պարարտաց՝
զիւր և զեղբօրն, վասն որոյ հայեցաւ՝² Աստուած
նախ 'ի շաբէլ և 'ի պատարագս նորա, և 'ի Սա-
յին ոչ հայեցաւ՝³ զի զլոռին՝⁴ երեր և ընդ անձին
միայն և ոչ մասն եղբօրն: Եւ ոչ եղև ընկալեալ 'ի
վերուստ հրով՝ որպէս զշաբէլին: Այսն որոյ 'ի
կարծիս եղեալ Սային վասն Աբէլի, թէ առնու զնա
'ի դրախտն Աստուած վասն ընդունելի պատարագին
և նախանձու վառեալ՝ սպան զնա: Եւ իմացեալ Ա-
դամայ և Եւայի սգացին զնա ամն հարիւր քառա-
սուն: Եւ 'ի կոչելն Աստուծոյ ողորմութեամբ զՍա-
յին յապաշաւանս՝ ստեաց և յաւել զմեղս 'ի վերայ
մեղաց. և առեալ պիսակ 'ի ճակատն՝ որպէս ասնն,
և զողորժումն յամենայն անդամն: Եւ ծնեալ որ-
դիս և թուռնս՝ յերկարեաց տանջանքն՝⁵ և նախա-
տանաւք մեռանի: Եւ որպէք նորա Ենովք և Գա-
յերիդադ և Սայիել և Մաթուսաղա և Գամեք
նման հօրն չարք էին: Արպէս Գամեք խոստովանի կա-
նանց՝ այր և երիտասարդս սպանեալ, զոր ասնն եղ-
բարք յարդարոյն Ենովքայ, զոր սպան և առ զկա-
նայս նոցա, և ոչ թէ զՍային և զորպի նորա, որ նը-

¹ Ռուս. օր. և լատ. սիրոյն զմիմեան: — ² Մեր օր. լատ. այսորի հո-
մեցաւ: — ³ Մեր օր. և 'ի Սային ոչ հայեցաւ: — ⁴ Ռ. օր. զի զլոռն է-
բեր: — ⁵ Մեր օր. և յերկարեաց եղեալ տանջանքս ... մեռանք:

ման հօրն ասնն, զոր Աստուած ասաց ոչ ումեք ըս-
պանանել զնա: Այս Ամեքայ որդիք՝ Թողեէլ և
Յօփաղ և քոյր նոցա՝ Նոյեմի՝¹ արարին քնարս և
հրգս և սնդոյրս, և զտաւ ՚ի նոցանէ դարբնութիւն
պղնձոյ և երկաթոյ: Իսկ զկնի երկերիւր և երեսուն
ամաց ելիցն՝² ՚ի դրախտէն եղև որդի միսիթարու-
թեան Ադամայ՝ Սէթ, որ յես երկերիւր և հինգ ա-
մին ծնանի զԱնոպս, որ և վարս ուզիրս ցուցեալ՝ յու-
սացաւ յԱստուած հատուցանել նմն և կոչեաց զա-
նուն տեառն Աստուծոյ յօգնութիւն: Եւ արար զիր
և զբեաց յերկուս տախտակս պղնձիս և խեցիս. և
մարզարեացաւ, եթէ երկիցս անգամ՝³ անցանի աշ-
խարհս ջրով և հրով: Եւ զբեաց զայս և զանուանս
ամենայն իրաց, զոր եղեալ էր Ադամ, զի պահեցն
՚ի պնակիտսն: Ի ջրոյն՝ ասէ, պղնձն մնասցէ, և
՚ի հրոյն՝ թրծեալ աղիւսն խեցեայ: Եւ վասն այսո-
րիկ ասո՞ւծ կոչեցաւ և որդիք նորա՝ Կեթե՞նոյ:
Այլք ասնն, յորդուոց նորա երկերիւր անձինք յիշե-
ցին զկեանս դրախտին և ելին ՚ի լերինս պահել զկու-
սութիւն, և աստի կոչեցան Կեթե՞նոյ. և ապա
ձանձրացեալք իջին ՚ի լեռնէն Ահրամնի, և հալա-
ծեցին զնոսա եղբարքն իւրեանց: Եւ որդիք Ապե-
նի և դասերքն ՚ի քնարս և ՚ի սնդոյրս պատրեալ՝⁴ ըզ-
նոսա՝ առ ինքեանս դարձուցին առնուլ՝⁵ կանայս, զորս
ընտրեցն. և արարին այնպէս՝ անցեալք զուխտիւն

¹ Մեր օր. և քոյր նոցա՝ Նոյեմի: — ² Մեր օր. ելանելոյ ՚ի դրախտէն: — ³ Ռ. օր. եթէ երկու անգամ: — ⁴ Մեր օր. և ՚ի սնդոյրս պատրե-
ցին զնոսա: — ⁵ Մեր օր. ասել խեցայ:

Ատուծոյ, որ եղեալ ընդ նոսա—մի՛ առնել՝ խնամութիւն ընդ նոսա:

Եւ ասեն՝ զկնի հազար ամին ելիցն ՚ի դրախտէն որդիքն Ապենի եղին իւրեանց թագաւոր՝ Սամիրոս² անուն, նոյնպէս և որդիքն Սեթայ՝ Աղորոս անուն, որ եզիտ զթիւն կենդանակերպիցդ և զմոլորակացդ. և ՚ի սմանէ անուանեցաւ քաղղէութիւն, որ է հնայութիւն աստեղաց: Եւ անտի թուեն տասն թագաւոր, և ժամանակ նոցա հազար հարիւր և ութսուն ամ: Ենոպս հարիւր և իննսուն ամաց ծնանի զԱպյնան: Ապյնան հարիւր և եօթանասուն ամաց ծնանի զՄաղաղէէ: Մաղաղէէ հարիւր վաթսուն և հինգ ամաց ծնանի զՅարեդ: Յարեդ հարիւր վաթսուն և երկու ամաց ծնանի զԷնոք: Էնոք հարիւր վաթսուն և հինգ ամաց ծնանի³ զՎամկք: Վամկք հարիւր ութսուն և ութ ամաց ծնանի զՆոյ: Եւ եղեալ⁴ եօթն հարիւր յիսուն և երկք ամաց՝ մեռաւ յառաջ քան ըզհայրն քսան և ինն ամօք: Ի հազար վեց հարիւր վաթսուն և վեց ամի ելիցն Ադամայ ծնաւ Նոյ, յորում ժամանակի բազմացան չարիք և յաճախեցին անիրաւութիւնք. զի նախ եզիտ սատանայ իւր զէն զորկրամոլութիւն, ապա զկնասիրութիւն, ապա զսպանութիւն: Եւ զայս արար սատանայ, զի ՚ի շատ խառնիցն լինին կանայք անծնունդ⁵, և կենդանիքն սպանանեն զմիմեանս և բառնայ մարդկութիւն. քանզի քսան

¹ Մեր օր. որ երբեւէ նոցա՝ 4՝ առնուլ ինտաւթիւն ընդ նոսա: — ² Ռ. օր. Սամիրոս անուն: — ³ Ատանօր յերկուսին օրինակս մեր ոչ յիշէ անուն Մաթուսաղայի, որ գւոյ Ենոքայ: — ⁴ Մեր օր. և ելեալ եօթն հարիւր: — ⁵ Մեր օր. ապա զսպանութիւն, և կենդանիքն սպանանին զգոթանս:

այր մեռանէր վասն միոյ կնոջ, և ընդ կանայսմ միայն ունէին զհաղաղութիւն, ասէ սուրբ Հայրն Ափրիմ: Իսկ խնամք տեսան ընդդէմ չարին զբազում խառնան առնէր պատճառ ծնանկոյ Հսկայիցն անձոռնեաց: Առ զի 'ի կանանցն եղև կամաց¹ ախտն՝ 'ի ծնանկն ըզյաղթանդամ կորիւնն՝ մեռանէին մարքն և ապրէին ծնեալքն. որ և ամեցեալք և 'ի կոյտս իւրեանց հասակին հայեցեալք՝ հպարտացեալք յափփօնէջ ուրտանէին զինքեանս: Ասան որոյ զի Աստուած բազմակեաց² արար զնոսա, զի փոխանակ զրոյ ինկիցին զաւակացն և շատս³ ծնանկիցին: Առքա վիսպեալք բընաւ ակն ոչ ունէին մահու⁴, զոր կարճեալ արարչին և առեալ յաղտեղեալ անձանց նոցա զհոգւոյն շնորհքն՝ ասաց. «Աղեցին տարիք դոցա հարիւր քսան, և հոգի իմ մի մնացէ առ դոսա⁵». և հարիւր քսան ամն ոչ հասարակաց մարդկան յայնմ հետէ, այլ արանց ժամանակին ներումն ապաշաւանաց⁶: Առ եղև 'Աոյի հինգ հարիւր ամաց՝ անբամբաս կենօք յանապատի բնակելով կուտութեամբ, հրամայէ Աստուած կին առնուլ և որդիս ծնանել և արկղ շինել, որ վերաբրի ջուրց: Առ եղև ինքն վեցհարիւր ամաց՝ ապաշխարութիւն տուեալ ժամանակին. և զի ոչ ապաշխարեցին՝ կարճեաց զժամանակն⁷, զոր ասնն ինն հարիւր վաթսուն և երկու ամացն Մաթուսաղայի՝

¹ Ուում. օր. և զի 'ի ներսնեացն եղև խանց: — ² Որ. օր. բազմաց որոյ զնոսա: — ³ Մեր օր. և զար ծնանկն: — ⁴ Որ. օր. ստա վիսպելի բառակն ոչ անկն մահու: — ⁵ Մեր օր. և հոգի առնոց իմ ոչ մնացէ 'ի դոսա: — ⁶ Որ. օր. ներսն յապաշաւանաց: — ⁷ Որ. օր. խոթեաց զմեռն:

յաւերեալ և անցեալ 'ի ներքոյ ջրոյն . վասն որոյ 'ի վեց
հարիւր ամին եղև ջրհեղեղն և կորոյս զամէն : Կեն-
դանիս՝ բայց յայնմանէ, որ ընդ 'Առջի կային 'ի տա-
պանին ընդ ութ բանականսն :

Այլ զթիւ յամելոյն Ադամայ 'ի դրախտին ոչ դը
կարէ գիտել², մի՛ զի ժամանակագործ արեգակնս այս
ոչ սպասաւորէր դրախտին, և երկրորդ՝ զի որքան ան-
մեղ էր Ադամ³, ընդ անմահսն էր նորա վիճակն, որք
չին ընդ տարեօք, իսկ զկնի յանցմանն ոչ յամեաց 'ի
դրախտն, զի ընդ մահու վճռաւ եմուտ և Աստուծոյ
մեռաւ՝ գերազմանի պէտք էին և դրախտն անմահաց
էր տեղի, վասն որոյ յերկիր հանեալ՝ մտանէ ընդ ժա-
մանակաւ⁴ : Աւ անտի համարէ շողին զտարիսն 'ի
ձեռն Մովսիսի, որ լինի ըստ եօթանասնիցն թարը-
մանութեան՝ յիլիցն 'ի դրախտէն մինչև ցջրհեղեղն
երկու հազար երկու հարիւր քառասուն և երկու ամ,
և ըստ Աբրայեցւոցն հազար վեց հարիւր յիսուն և վեց
ամք՝ պակաս եօթն հարիւր ութսուն և վեց ամք : Աւ
զպատճառն ասն, թէ կնասէրք էին շրէպքն՝ կարճն-
ցին զտարիս ամուսնանալոյ՝ առաջնոցն, զի մի դը ար-
գելցէ՝ զնոսա՝ 'ի տղայութեան առնուլ կանայս, քան-
զի անմիարանութիւն նոցա նախ քան զամուսնանալն
է : Ա՛ի զԱդամ հարիւր և երեսուն ամաց ասն ծնա-
նել զԱբել, և Աբել հարիւր և հինգ ամաց ծնանել զԷ-
նոփս : Իսկ յետ ամուսնութեան զժամանակն զոյգ բե-

¹ Ռուս. օր. և խորոյ գտնույն ինքանիս : — ² Ռ. օր. ոչ խորէ տ-
տիւ : — ³ Ռ. օր. զի որքան Ադամ անմեղ էր 'ի դրախտին, ընդ անմահսն : —
⁴ Մեր օր. ճարտէ ընդ թաճանախա : — ⁵ Մեր օր. զի զարիւր զնոսա 'ի
դրախտին :

րեն եօթանասնիցն, և 'ի Յարեղէն և 'ի Մաթուսաղայէն և 'ի Ղամկըայն շարանին դարձեալ, որ առաւել յանդիմանէ զնոցա ստուծիւն. զի թէ կրօսեալքն շատ պահեցին զողջախոհութիւնն, քանի՞ առաւել աւագքն և լաւքն ¹:

Արդ՝ Աոյ լեալ հինգ հարիւր ամաց ծնաւ զԱիմ, զԻւամ և զՅարեթ, որովք ապրեցաւ 'ի ջրոյն, որ եզև 'ի վեց հարիւր ամին իւրոյ: Աւ զկնի ելիցն 'ի տապանէն եկաց ² այլ ևս երեք հարիւր յիսուն ամ և ծնաւ՝ ասին, որդի մի այլ՝ Մանիտոն անուն, և դուստրը մի՝ Աստղիկ անուն, որոց բաժանեաց զամենայն աշխարհս, նախ յերիս հատեալ բաժինս ըստ երկոց որդոցն, որք ելին 'ի տապանէն — Աւրոպիա, 'ի Ափրիա և յԱսիա: Աւրոպիա մասնաւ ասի, քանզի մասնեաց 'Աոյ ³ զարեմուտս՝ կցելով 'ի նա յարեւելից յԱմայոն լեռնէ, և ետ զնա Յարեթի, որ ձգեցաւ ևս մինչև ցերիսն Ասսորից և Աովկասու՝ և լին զկողմս: Աւ մասն ինչ յարեմոսից հատեալ՝ ետ Մանիտոնի, որ խնդրեաց յոսկերացն Ադամայ, զոր ունէր 'Աոյ 'ի տապանն, և ետ նմա զըսուունս ծնկացն և գնաց. որ և եզիտ զհաւահմայութիւն և նա է հայր բնակչաց Իւրիտանացոց ⁴: Աւ Ափրիա լէ Բաբելոն ասի, որ է մեծ սահմանակողմն հարաւոյ ⁵ յԱզիպտոս, և ամենայն շնդկաստան և Աթովպիա, զոր ետ Վրամայ. և գերկիրն ինկաբեր, որ կոչեցաւ Երեւնի Աբաբել՝ ետ Աս

¹ Մէր օր. շտ պահեցն զողջախոհութիւնն ստուծիւն և լաւն: —
² Ռ. օր. և զմէ ելիցն 'ի տապանէն այլ ևս երեք հարիւր: — ³ Մէր օր. բանզի Ժանեաց նոցա: — ⁴ Մէր օր. Բիւրիտանացոց: — ⁵ Ռ. օր. որ է Գի սահման ինչն հարաւոյ:

տղըկայ դատեր իւրոյ¹, ուստի եկն տիկինն Սարայ. զի յայնմ հետէ կանայք ժառանգեն զնա: Իսկ Ասիա
...
ասի, որ է արևելք՝ տայ զնա Սեմայ 'ի
Արամիւր ծովէն և յԼեւիլայ և 'ի Պաղեստինայ և յԱ-
սորւոց² մինչև ցՊարթևս և ցԱլ-րկան և ցԵլան ա-
րևու: Տայ նմա և զուկերս նախաստեղծիցն արկեզը,
զոր 'ի բունանալն Վամայ 'ի վերայ նորա՝ թաղէ 'ի
Պողոթայ և 'ի Բեթղէհէմ: և եղ նզովս, զի մի յա-
փրչտակեսցեն զմիմեանց:

Խնդութիւն և խաղաղութիւն արարածոց քոց և
բարի բաժին՝ Տէր ողորմութեանց³. — քեզ պատիւ և
գոհութիւն յաւիտեանս, ամէն:

Յետ աշխարհաւեր ջրոյն յերկրորդում ամին ծը-
նաւ Սիմ զԱրփաքսադ 'ի հարիւր և երկու ամին իւ-
րոյ: Արփաքսադ 'ի հարիւր երեսուն և հինգ ամին ծը-
նաւ զԱյնան: Սա բազմացոյց զքաղղէութիւն և ե-
զիտ զկախարդելն աստեղաւք, վասն որոյ որդիքն իւր
աստուած համարեցան⁴ զնա և արարին նմա պատ-
կեր կենդանութեան և պաշտեցին զնա: Այնան հա-
րիւր քառասուն ամաց ծնաւ զՍաղայ: Սաղայ հա-
րիւր երեսուն ամաց ծնաւ զԼբեր: Լբեր հարիւր ե-
րեսուն և չորս ամաց ծնաւ զՓաղեկ, որ է Բաբելոն-
քանզի անհաւան լեալ վիճակացն՝ տուելոցն 'ի Աո-
յէ, վիճէին՝ մինչև դարձեալ բաժանեցին ըստ բազ-
մին և ըստ սակաւին աճման ազգի մարդկան: Եւ ա-
պա միաբանեալք ընդ միմեանս սիրով՝ խորհեցան զը-

¹ Իսւմ. օր. Արաբիս և Ասորիայ գոգիւրն իւրոյ: — ² Մէր օր. և յԱ-
սորեաց: — ³ Մէր օր. տէր սղորեաց: — ⁴ Մէր օր. Ասորեաց համարեցին:

նալ յարեւելս տեսանել զդրախան, զոր լուեալ էին՝
թէ անտի ելեալ էին նախաստեղծքն: Աւ իբրև չա-
զան զշատ աւուրս, և ահա ծով լայնանիստ անջր-
պետեալ էր զնա յերկրէ. և դարձան անտի՝ խորհե-
լով՝ ՚ի սնտոխ, եթէ վասն մեղաց ջուրն աւերեաց զեր-
կիր և անց ծովն ընդ մէջ դրախտին, և մեղքն այն այս-
սօր գտանի ՚ի մեզ¹ և ոչ պակասէ յաշխարհէ: Աւ
արդ. եկայք շինեսցուք մեզ աշտարակ պահել զմեզ՝ ի
գալ պատուհասի մեղաց ջրոյ: Աւ էր Փաղկ ամաց
հարիւր երեսուն և չորից և ծնաւ նմա Ռազաւ: Աւ ե-
կեալ իշխանացն աշխարհի յերկիրն Սենար ՚ի դաշ-
տըն Վաղանէ՝ արկին հիմն քաղաքի և շինեցին զնա
վաղվաղակի: Աւ սկսան ապա շինել զաշտարակն յա-
ռաջին ամին Ռազաւու՝ տսնն, ոսկեղէն և արծաթե-
ղէն սարողօք, շուրջն դնելով աղեւս՝ խորովեալ հրով՝
զանկեալ բռով, կրով և կարով², արձակահիմն խո-
րամէջ լայնափողոց բացեալ պատուհանաւք լուսու-
բերօք. ասնն և ակունս լուսարձակս դնել առ պատու-
հանաւքն: Անխոնջ վատակօք զամսուն և զձմեռն
գործէին և հողն ձեռն տայր³. և շար իմն մրջմանց՝
յամենայն կողմանց երողաց և իջողաց այր զայր գրդ-
ուէր և կին զընկերն իւր: Աւ ոչ ոք ասէր, թէ ես շատ
գործեցի քան զքեզ, այլ թէ դու շատ գործեցեր քան
զես, զի դեռ անախտ և անցաւ ունէին զընթեթիւն:
Աւ մինչև ցքառասուն ամն Ռազաւու ոչ առին պա-
րապ գործոյն՝ մինչև հասուցին յօրն անտես, յոր-

¹ Մեր օր. գրածէ առ մեզ: — ² Ռ. օր. կրով և խորովով: — ³ Մեր
օր. և հողոյն յերն տայր:

ձուտն և մղձկուտն և ՚ի սատակողն, յոր թուչուն ոչ վերանայ, և թէ ձկտի՝ թեակիղեալ՝ անկանի: Եւ ասնն, թէ զոսկին ՚ի յատակացն սկսեալ տարան ընդ մէջն մինչև ՚ի վեր և հայէր ՚ի ջերմութենէն, և մարդիկն ջանային ևս հնարիւք անկէզ մնալ. և ոչ կասեալ ՚ի գործոյն՝ մինչև ինքն Տէր ողորմեալ դադար տայր ¹ առնուլ յանօգուտ ջանիցն: Եւ գտանին զըրոյքը ՚ի տանն Ներբովթայ, եթէ նախ հրեշտակ եկն առ Ներբովթ, որ իշխան էր և որտայր շինողացն կերակուր, և ասէ ցնա. «Ես եմ՝ հրեշտակ Աստուծոյ՝ կողմնպետ արեւելից. — այսպէս ասէ Տէր Աստուած երկնի և երկրի. «լռեցէք դադարեցէք ՚ի գալոյդ առ իս, զի ոչ կարէք. այլ ես եկից առ ձեզ ՚ի ժամանակի և տաց ձեզ սանդուղս ², որով կարէք գալ և դուք առ իս»: Եւ ոչ լուան հրեշտակին: Ապա ինքն ասաց ցեակիցնս իւր ³. «Եկայք՝ միք իջցուք և բաժանեսցուք զլեզուս նոցա»: Եւ զի ստեղծուածք ձեռաց նորա՝ ՚ի ցատմանէ զարհուրեալք, փախչէին առ նա, ոչ պատժեաց զնոսա, այլ հոտով ⁴ դրախտին արբեցոյց զնոսա, զի հանդէպ կայր դրախտին գլուխ բրգանն ⁵: Եւ այսպէս մխիթարեալք զմայլմամբ յանձառելի բուրմանէ հոտոյն՝ մոռացան զառաջին լիզուն: Եւ չարար զնոսա վաստակ միւսանգամ՝ քակելով, այլ հողմոյն հրամայեաց գործ, և ոչ զոք սպանն ՚ի նոցանէ՝ զի ոչ շրջեաց, այլ հոռեաց: Եւ շատ ինչ բարի եղև. մի՛ զի ծաննեան մարդիկ զլուրեանց տկարութիւն, և դար-

¹ Ռ. օր. դարայր Կայր: — ² Մէր օր. և Կայ յեզ սանդուղս: —

³ Մէր օր. ապա ինչն տաց վերան իւր: — ⁴ Մէր օր. այլ հրով գրտի Կի: — ⁵ Ռ. օր. զի հանդէպ իայր գրտիս իլլաին բրգանն:

ձեալ՝ զի պատճառք իմաստից և գեղեցկութեան՝ ի խո-
շոր լեզուէն առաջնոյ և՛ ի կուգտաձև՝ փափկագոյն հել-
լենացւոց և սաստկագոյն հռովմայեցւոց, հոնն սպառ-
նական և ասորին տղաչական, պարսիկն պերճական և
ալանն գեղեցկաձև, գուլթն ¹ ծաղրական, եզիպտա-
ցին խարտփաձայն և հնդկին ձճուող, և հայն ևս ա-
մենազարդ և համեզական. և որպէս անգղի ազգի գոյնք
գեղեցկութիւն առնեն ² և զանազանութիւնք հասա-
կաց, այսպէս և լեզուաց զանազանութիւնք: Եւ ա-
ռաջին լեզուն մնաց առ Եբերայ ³, որ ոչ միաբանե-
ցաւ ⁴ ընդ այլն: Եւ որպէս մեղքն բաժանեաց յեր-
կու տուն զճարդիկ՝ ՚ի Կայենին և ՚ի Աթայն, նոյն-
պէս և աստ երկու եղեն՝ ազգ մարդկան՝ Եբեր և հօ-
տանուտէրքն՝ որպէս զի Աստուած միագոր համակ
քաղցրն ՚ի մէջ հարկեալ և տանջէ՝ ևս և կոչի Աստ-
ուած և Տէր. և թէ ՚ի յարութեան հասարակ ՚ի յԵ-
բերայն ⁵ խօսի: Բայց զայս է ասել, եթէ ցեղացեղ
և բազմակարօտ մեր բնութիւնս և յոգնանուն երբ
պարզի և մաքրի՝ անկարօտ լինի, զլեզուս հրեշտակաց
առնու՝ ասէ սուրբն Եղիշէ, որով ընդ Աստուած և
ընդ միմեանս խօսին: Այլ Տէրն ելից զկարօտութիւն
մարդկան՝ զեաջն տուեալ աշտարակ մարդկան յեր-
կինս ելից ⁶ և զաստիճանս առաքինութեան զօրինա-
կըն ⁷ Յակովբայ ցուցեալ: Եւ անդ իսկ կոչեաց հռ-

¹ Մեր օր. Բաբելոն խաղրական: — ² Ռ. օր. և հայն ևս անհազար և
զանազանութեան հասակաց: — ³ Մեր օր. մնաց առ Եբեր: — ⁴ Ռ. օր.
որ ոչ փոխանաց: — ⁵ Մեր օր. և թէ ՚ի յարութեան հասարակ ՚ի յերբայն
խօսի: — ⁶ Մեր օր. աշտարակ խաղրական յարկելից: — ⁷ Մեր օր. և զաստի-
ճանս առաքինութեան զօրինակ:

զին, որ բաժանեաց զԷզրուսնոցս¹ հրեշտակս Աստուծոյ փոխանակ մարգկան, զի յօժարեսցին առ հրեշտակս ելանել: Ապոցց՝ ասէ, սահմանս ազգաց, բառ թուոյ հրեշտակաց Աստուծոյ թուեաց՝ ի հրեշտակս, և յայլ ամենայն լեզուաց կացոյց վերակացուս ՚ի հրեշտակաց Աստուծոյ, զի մի օտարացին ամենեկն յԱստուծոյ հեթանոսք:

Իայց Բէլ՝ հպարտացեալ յանձոնի հասակն իւր, որ էր վաթսուէ կանգուն², հնազանդեցոյց ինքեան զամենայն իշխանս՝ որպէս աստուծոյ, և ապա արձակեաց՝ բաց ՚ի Հայկայ, որ է որդի Թորգոմայ, որդւոյ Թիրասայ, որդւոյ Վամիրայ, որդւոյ Յարեթի, որդւոյ Նշի, որ ոչ պաշտեաց զնա աստուած: Եւ զի եկն ՚ի վերայ նորա ծանր ամբոխիւ՝ և սպան զնա Հայկ՝ նետիւ հարեալ ՚ի սիրտն³՝ պղնձօք տախտակեալ: Իսկ որդիքն Վամայ՝ ի գնայն յերկիրն կալուածոց իւրեանց տեսին զՊաղեստինէ և զկողմանս Յորդանանու, զի պարարտ և յուռթի էր, բնակեցան անդ՝ ուժովն Բէլայ՝ ազգականին իւրեանց, և զրկեցին զորդիսն Սեմայ. և եղև պատերազմ սաստիկ: Եւ լ և որդիքն Յեկտանայ՝ Սաբայ և Եւփայ և Ուփիր⁴, իմացան զկալմուած զինուց և խնդրէին իւրեանց տեղի ընդարձակ, զի աճեսցին ՚ի բազմութիւն: Եւ յերեսաց նոցա գաղթէին մարդիկ յամբոցս ինքնագործս: Եւ ասպս սկրսան շինել բերդս: Եւ պատերազմողքն զտին մեքենայս առման ամբոցացն, մինչև ձանձրացեալ ազգացն⁵

¹ Մեր օր. իւրեաց հեթն, որ էլեաց զյիզուս նոցա: — ² Ռ. օր. հասոյ իւր վրեարտն խնդան: — ³ Ռ. օր. հարեալ զսիրտն: — ⁴ Մեր օր. բնակեցան և սեր: — ⁵ Ռ. օր. և Սփիր: — ⁶ Ռ. օր. վնէ յանգրուս ազգացն:

յընտիր առնեն նոցա զերկիր զօր և կամեացին: Եւ
առ Սաբայն զինկաթեր երկիրն, զոր Սաբայ կոչեաց.
և Աւփիր զաշխարհն ոսկեհանաց, որ է Հնդկիք. և
Եւփայ զերկիրն պատուական ականց, և անուամբ
իւր կոչեաց Եւփատ:

Այլ Սազաւ հարիւր երեսուն և երկու ամաց ծնաւ
զԱերուք: Աերուք հարիւր երեսուն ամաց ծնաւ ըզ-
Նաքովը: Եւ շինեաց Աերուք զԱրուձ: Նաքովը եւ-
թանասուն և ինն ամաց ծնաւ զԹարայ: Թարայ եւ-
թանասուն ամաց ծնաւ զԱբրահամ: Եւ յամ-
նակի ասեն լիալ զԱմազոնս, որ է կանանց զինուո-
րութիւնք. քանզի զկին ոմն ասեն յազգէն Թորգոնայ
ժառանգ մնացեալ թագաւորութեան ազգին: ¹ Հա-
տեալ արու զաւակացն: Եւ էր քաջասիրտ և արի և
աւերէր զազգս բազումս: Իւ եղև զժտութիւն ՚ի զօ-
րացն և կոտորեաց զնոսա և ստացաւ զօր ՚ի կանանց,
և նոյնպէս առնէր՝ եղեալ զաթոռ թագաւորութեան
Խրոյ յԱլինն քաղաքի ²:

Յիշեցուք համառաւտիւք և զմեր նախնին զԱ-
բեթ, որ զկնի ջրոյն ծնաւ զՎամիր՝ ուստի Վամիրք,
և Սագոգ՝ յորմէ կեղոք և Վազատացիք, և Սեդա՝
որ զՄարս շինեաց, և զԹորէլ՝ յորմէ Թէտայք և
զՄոսոք՝ որ առ զԱրիկիհա ³, և Թիրաս, յորմէ մերն ⁴
Աբանաս ⁵: Եւ Թորգոմ ծնաւ զՀայկ և զԵօթն եղ-

¹ Մեր օր. իտանդ ձայեալ յազգն և թախարարիան: — ² Մեր
օր. և սրացաւ զքո ՚ի խնոց, և այնպիս ամեր եղև զեթո թախա-
րարիան Խրոյ յալխան իւղտի: — ³ Ս. օր. որ առ զԱսորիս: — ⁴ Ս. օր.
որ Բրե Աստեա: — ⁵ Ասանօր ՚ի մերում օր. տեսնի այս բան խա-
նափնդօր: — և թորտ և յառանայնի և ՚ի թալլայ լիտ և տիրեալի, տիր
հասլնայնի և լափնայնի, զոր ոչ աւելորդ համարեցաք յառաջ բերել:

բարս նորա՝ զԼարթլոս¹ և զՍովկաս և զայլն, որք ժառանգեցին զՀիւսիսի: Եւ ՚ի Հայկայ Աքամանեակ, յորմէ կոչեցաւ լեառն Արագած: Եւ յԱքամանեկայ Աքմայիս, որ շինեաց զԱքմաւիր: Եւ Աքմայիս ծնաւ զԱմասիա, յորմէ կոչեցաւ Մասիս լեառն: Եւ Ամասիա ծնաւ զԳեղամ, որ շինեաց զԳեղարքունի: Գեղամ ծնաւ զՎիսակ՝ յորմէ Վիւնիք և զՀարմայ, որ ծնաւ զԱրամ, յորմէ ամենայն ազգ կոչէ զմեզ Արհ: Զ՚ի սա ընդարձակեաց զասհմանս Հայոց, որ զԱպագարովկացիս և զգոռաին և զկլեմեայն ընդ իւրև նուածեալ՝ Աքմանեակ կոչէր: Եւ յԱքմանեկայ և ՚ի Պոնտոս առաջին Հայք, և ՚ի Պոնտոս ՚ի քաղաքն Մելիտնի երկրորդ Հայք, և անտի ՚ի Ծարիաց զաւառն երրորդ Հայք, և անտի ՚ի քաղաքն Մարտիրոսաց և յԱղձնիս չորրորդ Հայք, և զսեպհական աշխարհն իւր կոչէ Մեծ Հայք: Եւ սա ծնաւ զԱրայն գեղեցիկ, որ մեռաւ ՚ի Շամիրամայ՝ թողլով զորդի զԱնուշաւան: Արոց կարգի ազգն այսպէս՝ Պարետ, Աքրակ, Օւաւան, Փառան, Սուր — յաւուրս Յեսուայ, — Յոնակ, Յամբակ, Առնակ, Նորայր, Վստակ, Արդուակ, Յուան, Բնծակ, Գլակ, Հաւան, Օարմայր, որ յԵլիական պատերազմին ընդ եթովպացւոց զօրուն մեռանի²: Պերձ — յաւուրս Դաւթի արքայի, — Արրուն, Հոյն, Յուսակ, Ասպակ, զոր պսակէ Վարբակէս Մար, որ հանեալ զԹագաւորն³ ՚ի Սարդանապալեայ տիրէ Ասորես-

¹ Ռուժ. օր. գեորելա: — ² ՚ի մերում օրինակի ՚ի Յասան՝ են մինչև ցերեակ պակասի: — ³ Եւ ՚ի մերում և ՚ի Ռուսմանցովեան օր. եզնուկայ գեորատուն: զոր գեորատուսիս ընթեանուլ պարտ է:

տանի և 'Ահնուէի: Եւ սա եկին որդիքն Անկեքերի-
մայ և 'պատուեցան ևս 'ի Պարոյրոյ, զոր յաջորդէ
Հրաչէ՝ որդի իւր, որ էր ընդ 'Աբուղորոնսորայ
յԱրուսարէմ՝ և ած զԸ՝ ամբատ ընդ իւր 'ի Հայս,
յորմէ ազգն Բագրատունեաց: Եւ յետ Հրաչէի
Փառնուազ, Պաճոյճ՝, Ապինակ, Փովայ, Հայկակ,
Երուանդ, որ ծնաւ զմեծն Տիգրան, որ սպան զԼժ-
դահակ և զԱրեսաս ըմբռնեաց և արձակեաց. Բաբ,
Տիրան, Ա՝ ահազն, Եռաւան, յորմէ առաւելեանք,
'Աերես, Օտարեհ, Արմոզ, Պայգամ, Ա՝ ան, Ա՝ ա-
հէ, զոր սպան Եղէքսանդր մակեդոնացին*:

Իսկ 'ի Վամայ, որ մնաց մեզ ասել՝ Վուշ, Մե-
սարիմ, 'Աբրովդ, որ է Բէլ¹. 'Ահնուս՝ այրն Ը՝ ամի-
րամայ: Եսասցուք և զկարգ Թագաւորացն²՝ 'Աեր-
րովթ՝ 'ի Բաբելոն հիւսածու Թագիւ պսակեալ և ոչ

* Անփոփոխ պահեցաք սասանոր զկարգ և զուղղադրութիւն յառաւ
անուանցս, որպէս և զտաք իսկ յերկաթն գրչադիր օրինակս մեր, և
այն՝ զի ընթերցողք բազմատեւ կարացնն զայնս ընդ շարի հայկազան
նահապետաց, զորս յառաջ բերե Մովսէս Խորենացի յիւրում Պա-
մուկեան: Եւ գիւրութիւն մերոց ընթերցանելեաց գիցուք 'ի ձորե
սատ զայգտիկ անուանող, որ և զայս ունին կարգ առ բերթազհօրն
Մովսէսի.— ,,Անուշան, Պարեա, Արազ, Զուան, Փառնաս, Մուր,
Հաւանակ, Աշտակ, Հայկակ, Ամգակ, Առնակ, Շաւարշ, Նարայր,
Ատասակար, Գուակ, Հրանա, Ընձար, Գղակ, Հօրոյ, Զարմայր,
Պերճ, Արաւն, Բազակ, Հոյ, Յուակ, Այազակ, Յփարդի, Պարոյր,
Հրաչայ, Փառնուա, Պաճոյճ, Առնակ, Փաւս, Քաւ Հայկակ, Եր-
ուանդ, Տիգրան, Բաբ, Տիրան, Ահազն, Առաւան, Աերես, Զարեհ,
Արմոզ, Բագամ, Ան, Ահէ:

¹ 'ի մերում օր. զկնի անուանս Բել եղեալ անանեմք զհեապայ ա-
նուանս ,, Բամբ, Անիթո, Արիւլ, Քայալ, Կա Արիւլ, Ահնուս:—
² Զկնի բառիս Բաբելոնացն 'ի մերում օր. գրի ,, ստակն Բաբելոնաց
նիթովթ:—

կուածու 'ի 56 ամին Սերուքայ: Սա շինեաց զԸ՝ օշ
քաղաք, որ ասն զԱպահասն, և սա սպանաւ 'ի Հայ-
կայ՝ որդւոյ թորգոմոյ: Եւ թագաւորեաց թիրոս¹
քաղղէացի. յաւուրն սորա գտաւ արուեստ ոսկեհա-
նութեան և արծաթագործութեան: Եւ յետ նորա
թագաւորեաց Սամիրոս՝ յազգէն Սեմայ, ամն եօթա-
նասուն և երկու. սա սկսաւ² դահեկան և դրամ գոր-
ծել անուամբ զրոյ³: Եւ ադ սովաւ գտաւ քանդը-
ւածն նկարոյ և կազագործութիւն և չափ և կշիռ
և ամենայն բարեկարգութիւն⁴: Չսմանէ ասէ Մե-
նանդրոս մոգ, եթէ կրեք աչս ունէր:

Ի քսան և հինգ ամին՝ Ապրովրայ էր ճքնութիւն
Յովթայ, որդւոյ Չարեհի, որդւոյ Սաղուէլի, որդ-
ւոյ Եսաւայ, որ զամն երեսուն և ութ պատերազ-
մեալ ընդ սատանայի՝ յաղթեաց համբերութեամբ
և փառաւորեցաւ:

Յեօթն ամին թարայի թագաւորեաց Արփիազատ
ամն տասն և ութ, և զկնի Ա իլոս արթուրացի ամն
վաթսուն և երկու՝ հանեալ զպատիւն 'ի Բարեկոնէ
յԱթուր, որ է՝ Աինուէ. բայց Վասրոս ոմն թագա-
ւորեաց 'ի Բարեկոն և Սահիրոն եղբայր սպան զնա
վասն հանելոյ 'ի նմանէ զՍայնան կուռքն, որ քրմա-
պետ էր⁵: Աստ շինեցաւ Վամասկոս յԱրամոյ հի-
թացւոյն: Աբրահամու մօրն Մայքաթու⁶ էր անու-
նըն: Եւ յետ տասն ամի ծնանելոյն Աբրահամու ծնաւ

¹ թուժ. օր. ունի Յիրոս: — ² Մեր օր. և նա սխառ գահեթն: —

³ Յերկոսի օր. կայ անուամբ քրոյ, զոր ընթեռնուլ պարտ է խառլ: —

⁴ Ռ. օր. բարեկարգութիւն: — ⁵ Մեր օր. զոր քրմապետ: — ⁶ Ռ. օր.

Մայքաթու:

Թարայ զՊարրայ 'ի Օմրութայ : կնոջէ իւրմէ և ոչ 'ի մօրէն Աբրահամու՝ որպէս ինքն ասաց ցԱբիմե-
լէք², Թէ քոյր իմ է՝ ասէ, 'ի հօրէ և ոչ 'ի մօրէ : Աւ-
րեայ Աբրահամ տասն և հինգ ամաց՝ սկսաւ ինորել
զԱստուած մինչև ցեօթանասուն ամն : Վանդի պա-
րարտ և բազմաշահ երկիրն Վաղղէացւոց գրգռեաց
զնոսա յամենայն չարիս, յորում այց արար Աստ-
ուած և արածել հրամայեաց ճայից բազմաց զանդս
և զայգիս նոցա բազում ժամանակս : Աւ իւրաքան-
չիւր որ⁴ սակաւ ինչ վաստակէր և պահէր իբրև զտա-
րածոցս, և անկան յաղքատութիւն : Աւ Աբրահամ
էր պահապան 'ի հայրենիս իւր, և ուսանէր 'ի գիշե-
րի զաստեղագիտութիւն և 'ի տիւն վաստակէր 'ի պա-
հին զանդս⁵, և զամենայն զոհս և զուխտս և զաղօթս
կատարելով պաշտեցեալ զինչ իւրեանց՝ և ոչ լինէր
զիւրութիւն : Օնոյն և Աբրահամ աւներ և մտա-
խոհ լինէր յինքեան, Թէ չէ պատուհասս 'ի մերոց
պաշտելացս, վասն զի ոչ կարեն բառնալ, այլ և ոչ
յարուեստէ աստեղացս պարտ է ճանաչել զի 'ի շարժ-
ման կան միշտ և 'ի ներքոյ հարկի : Աւ յայտ է, Թէ գոյ
ամն կառավար սոցա՝ մեզ անձանօթ : Աւ ասպա ըս-
կասւ պաղատանաւք ասել. — «անձանօթ Աստուած,
ամենայնի արարիչ⁶ և այս թռչնոցս, դու հայածես
զսոսա» . և նոյնժամայն անբայտ եղին : Աւ ասաց
Աբրահամ. — «ահա գոսաք զԱստուած, աւրհնեալ⁷

¹ Մեր օր. 'ի Ջոնիայ : — ² Ռ. օր. ասց որ Աբիմելի : — ³ Ռ. օր.
սխալէ ինքրել : — ⁴ Մեր օր. և իւրտանելիւր սոսա : — ⁵ Ռ. օր. 'ի
պահն զանդս : — ⁶ Ռ. օր. յախայի սրբել : — ⁷ Մեր օր. սխալ է
սիրտիւն ք :

է տէրութիւն քո, և ժառք քո լըցէ զամենայն երկիր»։ Այլ պատմեաց 'ի տան հօր իւրոյ՝ և անխոյժ եղև նոցա զիրացն։

Յայնմ ժամանակի մեռաւ Ա իրոս թագաւորն և առ զթագն Աֆնոս՝ որդի նորա, որ շինեաց զկուռս հօր իւրոյ ոսկեղէն՝ և ընդարձակեաց զԱթուր քաղաք և յանուն իւր կոչեաց Աֆնուէ։ Դ սորա ժամանակին շինեաց Սէլքիսեղեկ զԱշրուարէմ։ Այլ Աբրահամ ոչ զարարէր 'ի խնդրոց զերևումն Աստուծոյ. և լուսու նմա, և ըստ ասանելոյ նորա յայտնեցաւ նմա և ասէ. — «Այլ յերկրէ քու մէջ և յազգէ, և տարայց զքեզ 'ի զրկեալ զիճակն ձեր, և քեզ և զուսկի քու՛մ ասաց զնա»։ Այլ ասոց զբանն հօր իւրութեւ ել ընդ նմա և եկին մինչև 'ի Խառան և սասայան անդ տուն։ Այլ շինեաց անդ Թարայ մեհեան կոպ, և այրեաց զնա Աբրահամ. և Առան եղբայր նորա կամեցաւ շիջուցանել և այրեցաւ անդէն։ Ոմանք՝ ասեն, թէ զիշակէսն նա հնարեցաւ՝ և մեռաւ 'ի անասնէ։ Այլ զարձեալ լինի առ Աբրահամ ձայն Աստուծոյ ելանել 'ի Խառանէ. և ել ըստ բանին անտուն։ Անն այլ կին առնել՝ Աբրահամ և որդի Ովրէստէս անուն, զորս թողնալ զամենեսին զնաց 'ի Պարզատինէ եօթաւ տօտուն և հինգ ամաց, և ութ տուն և եօթն ամաց էջ Աղգիպոսս և ել անտի անմոռաց 'ի տեսունէ։ Այլ հարիւր տասն և հինգ ամաց լեալ՝ ամ զորդին 'ի զե նումն 'ի հարիւր քսան և ութ ամին առ զՂեւոուրա

¹ Մուս. օր. յսօրեղն. — ² Մեր օր. Թ գլխիս հարեցաւ. —

³ Ռ. օր. այլ քն ունիւ։

և վեց որդի ստացաւ 'ի նմանէ. 'ի հարիւր եօթանասուն և հինգ վախճանեցաւ յերեսուն և եօթն ամին Յակորայ: 'ի քառասուն ամին առ Իսահակ զՍեբեկայ և 'ի վախճաւն ամին յղացաւ և զնաց հարցանել 'ի Մելքիսեդեկայ, և նա ասէ. — «Արկու ազգ է յարգանդի քում և երկու ժողովուրդ»: Յեօթանասուն երկու ամին Սահակայ 'ի ասաներորդ հարստութիւն իշխանացաւ Ազգիպտոս Եպիս և առտուած կարծեցաւ. զնա Սարապիս անկը ասացին: Աւ 'ի հարիւր երեսուն և եօթն ամին Սահակայ զնաց Յակոր 'ի Իսահակ առ Լարան, և ուխտուն ամաց ազլիս զդուստր Լարանայ: Յաւարս Յակորայ Փարաւոն թաղաւ որ Ազգիպտոսի օրէնս և դատաւորս եզ, և Աղբեղիս շինեաց զԱլեքիս Ատաթիէ: Յակոր 'ի հարիւր¹ ամին ել առ Իսահակ հայր իւր: և մտաւ ասն ամաց էր Ղևի, զի յուխտուն և ինն ամին ճշնար զնա, և յեօթն և տասն ամին վաճառեցաւ Յովսէփ, յերեսուն ամին եկաց առաջի Փարաւոնի, 'ի հարիւր երեսուն ամին էջ Յսփայէ Ազգիպտոս, հարիւր քառասուն և եօթն ամաց մեռաւ Ղևի, քառասուն և վեց ամաց ծնաւ զՍահակ: — Իննը ըզփորձանքն Յորայ աստ ասին: — Ասհար վախճաւն ամաց ծնաւ զԲմբամ, Բմբամ եօթանասուն ամաց ծնաւ զՄովսէս, Յովսէփ հարիւր տասն ամաց վճարեցաւ² 'ի վեց ամին Եմբանայ: Աւ յաւտեղացն Եստաճոյ երկու հարիւր վախճաւն և վեց, յորում ա-

¹ Մեր օր. Եւթի հարիւր տասն ամին: — ² Մեր օր. Եւթի հարիւր տասն վարեցաւ:

մի թագաւորեաց յԱզգիպտոս Վերբոն ամն երկբաւ-
սան. և յետ նորա Մենավթիս ամն քառասուն և
երկք. — սա առնէր գետասոյզ զտղայսն Իսրայելի,
յորմէ՝ ապրեցաւ Մովսէս՝ բարձեալ զնա թերմութեայ
դատեր նորին թագաւորին, որ եղև կին Վանթարոյ
թագաւորին Մեմփիս քաղաքի: Եւ երկք հարիւր
յիսուն ամ էր յաւետեացն Աստուծոյ և տասնամեայ
ընալ Մովսէս՝ տուաւ յուսումն յանէսն և յամբէսն:
Ի քսաներորդ երկրորդ ամին Մովսիսի սկսան զկա-
ւաթիտութիւն որդիքն Իսրայելի: Ի քսան և ութ
ամին Մովսէս իշխան եղև և շինեաց զքաղաքն թեր-
մուպօրիս¹ անուամբ թերմութեայ, զոր և Մառիս
կոչէին: Իսկ Աթոփպացոցն, որ էին հարկատուք Ա-
զգիպտացոց՝ ապստամբեալ ասպատակեցին և գերե-
ցին զԱզգիպտոս և զմայրգիրն Մովսիսի: Եւ գնա-
ցեալ Մովսէս պատերազմեցաւ տասն ամ, և առ ըզ-
թագուհի նոցա զթերմասս և զմայրն իւր և զարձաւ
յԱզգիպտոս: Եւ նախանձեցաւ ընդ նմա պրն Մա-
ռեայ, որ է թերմութիս, և ՚ի մեռանելն Մառեայ
թաղեաց զնա Մովսէս: Եւ առաքեաց պրն նորա
զՎասնթիս՝ չարչարիչն Իսրայելի, սպանանել ըզ-
Մովսէս. և սպան զնա Մովսէս և փախեաւ ՚ի Մա-
ռիամ: Եւ յանէսն և յամբէսն առին զորդիսն Իս-
րայելի և տարան զնոսա հնգետասան աւուր ճանա-
պարհ ընդ անապասն, և շինեցին զգրախտն իւրեանց
զհնգետասան տարի: Եւ ՚ի կատարման շինուածին
յորդուոցն Իսրայելի առին աղայս ինն հարիւր ութ-

¹ Մեր օր. Թերմուպիս:

սուն և զօհեցին դիւաց: Եւ հաւարեցան առ նոպա
և եղին պահապանս դրախտին և յայնհետէ առա-
ւել հնազանդեցան դեք կախարդաց: Եւ չորք հա-
րիւր դեք՝ ասնն, ոչ հնազանդեցան, մինչև կրկին
զօհեցին յանուն նոցա և ապա եկեալ առին ՚ի հա-
ւանութիւն. բայց զշուատ ամիսն անհնազանդեալ՝
գործեն զկամս իւրեանց՝ տանելով զամանս ՚ի մարդ-
կանէ: Իսկ Մովսէս առ ՚ի կնութիւն զՍեպփովրայ՝
դուստր Ռաբուէլի որդւոյ Ղաթանայ, որդւոյ Յեկ-
տանայ՝ որդւոց անտի Վետտուրայ, և ծնաւ ՚ի նմանէ
երկու որդիս: Եւ աստ՝ ասնն, առ Ղեւկայիմնիւ
ջրհեղեղ ՚ի Ինտայլիա, և առ Փայեթանիւ յԵթով-
պիա հրայրեացք և այլ բազում ապականութիւնք ՚ի
տեղիս տեղիս՝ որպէս Պղատոն պատմէ: Իսկ Ղեւկա-
լիոն Պառնասացւոց կոյմանցն թազաւորէր: Մովսէս
լիալ եօթանասուն ամաց՝ արժանի եղև երևմանն Ես-
տուծոյ: Եւ հրամայէր գնալ յԵգիպտոս և հանել
զԻսրայէլ, և նա յապաղէր զտասն ամս Եւ եղեալ
ութսուն ամաց՝ գնաց յԵգիպտոս ՚ի չորեք հարիւր
երեսուն ամի աւետեացն Եստուծոյ յեօթանասուն ա-
մէն Եբրահամու. երկու հարիւր քառասուն և հինգ
ամ կացին յԵգիպտոս՝ և տասն հարուածովք հա-
րեալ զԵգիպտացիքն՝ ստիպով հանին զորդիսն Իպա-
յելի՝ յերեք հազար ութհարիւր քառասուն և երկու
ամի ելեցն ՚ի դրախտէն: Եւ ելին ՚ի հինգ շաբաթոջ՝
և ՚ի կիւրակէի անցին ընդ ծովն Կարմիր: Եւ աստի

¹ Մեր օր. երկու հարիւր հինգ ամ մնել ՚ի հոռնն Յաբոթայ յԵգիպտոս
և երկու հարիւր քառասուն և հինգ ամ լացն յԵգիպտոս:

կոչեցան Աբրայեցիք, Աբրայն : ¹ Եւ թարգմանի .
և առին նոր լեզու պարզեօք և այնու երգէին զորհ-
նեսցուքն և էր նման հայրենի լեզուին : Աւ բօթն ա-
միս շարժեցաւ Ազիպտոս և տապալեցան յորով շի-
նուածք . և ելին արտաքս 'ի շինուածոցն բնակիչքն :
'Ի նմին ամի պարտեցաւ Լմաղէկ 'ի Յեսուայ : — Աւ
'ի նոյն ամի յամենանն երրորդի ել 'ի լեառն Աինա
Մովսէս : — Եւ յովինա 'ի մաստատէրն եբրայեցի , առէ ,
թէ նախ Մովսէս յԼստուծոյ իմաստնացեալ՝ արար
զիր քսան և երկու , և այնու գրեաց Լստուած զտանն
պատգամն և ետ ցՄովսէս . և նովինք գրեաց Մով-
սէս նախ զԱլից գիրսն և ապա զքսան երկու արա-
րածսն 'ի Օննդոց գիրսն և զայլ երիս գիրսն : Աւ զօ-
րինակ արարածոցս զգայլի խորանանն եցոյց ² , որ գոր-
ծեցաւ բօթն ամիս ընդ բօթնօրեայ արարածոցս : Աւ
ունին հինգ գիրքն Մովսիսի զոյցս երից հազարաց և
բօթն հարիւր երեսուն ամաց ըստ Աւսեբեայ :

Եւ տուածածանօթն Մովսէս կատարեցաւ հարիւր
քսան ամաց , և առ զգաւազան նորա Յեսու Եաւեայ
ամս քսան և բօթն : 'Ի վեցերորդ ամին Յեսուայ 'Կա-
նաւոս ³ եղբայր Ազիպտոսի՝ թագաւորի Ազիպտաց-
ւոց , յիսուն դստերօք զյիսուն որդիս եղբօր իւրոյ կո-
տորեաց , և Նիմօս՝ գերծեալ թագաւորեաց , զոր
ասն ⁴ ամենայն ուստեք քաջացեալ , զի իմաստուն
էր : Յութ և տասներորդ ամին Յեսուայ Փիւնիկ և
Կողմոս 'ի խեղացւոց յԼստրիս եկեալ՝ թագաւորե-

¹ Մեր օր . զի եբրայն անիլ թարգմանի : — ² Մեր օր . գլուխ իւրա-
նան իմոյցայ : — ³ Որ օր . 'ի վեց ամի Յեսուայ Դասանոս : — ⁴ Մեր օր .
զոր ամենայն սաստիկ :

ցին, և աշխարհն կոչեցաւ Փիւնիկէ և տուն Վաղմնայ: Եւ սոքա բերին անդ զիմաստութիւն՝ որպէս Ափրոպա էած՝ ՚ի Մեմփիս քաղաքէ բնակիչս յԱթենա, և եղև տուն իմաստից: Եւ Ափրոպս, արար զիր Յունաց, զոր այլք զՎաղմնոս ասնն:

Աստարեցաւ Յեսու հարիւր եօթն ամաց և դասաւոր եղև Գողոնիէլ ամն քառասուն: Եփրիկանոս ամն երեսուն զնէ ՚ի մէջ Յեսուայ և Գողոնիէլի, և Յոյնք յիսուն ամ ասնն Գողոնիէլի, զի ութ ամ ծառայեցին Վուսայ, զոր ամն հաշուեն: Եստ թագաւորեաց Արգիացւոցն Պելապոս, ուստի Փիլարոս էր բարուախօսն ամենայն կենդանեաց: Օկնի Գողոնիէլի ծառայեցին Խարայէլացիքն Լքղումայ՝ արքային Մովարու, ամն եօթն և տասն, զոր կցին յամսն Եւովրեայ², որ դատեաց զԽարայէլ ամն ութսուն: Եստ լցաւ չորս հազար տարին յԱդամայ: Յետ Եւովրեայ ծառայեցին այլազգեացն ամն քսան: Եւ զօրացաւ Սամեզար և սպան ՚ի Փղշտացւոցն վեց հարիւր այր մաճով արօրոյն³: Եւ գատեաց զԽարայէլ Բարակ Գերովրայիւ ամն քառասուն՝ յարելով զծառայութիւն այլազգեաց. — յաւուրս սորա Յոմն կացեալ սպարապետ Աթենացւոց՝ Յոյնք անուանեցան և նոքա: Յաւուրս սորա հարիւր իմաստասէլք տեսին զմի տեսիլ ՚ի միում գիշերի եօթն արեգակն, զոր Սարիլէ կինն մեկնեաց ՚ի վերայ եօթն դարուց⁴ և ըզվեցերորդն ՚ի Վրիստոս մեկնեաց, որոյ ճառազայթն

¹ Մեր օր. և եփն գան իմաստից: — ² Մեր օր. զը խցն յուն նասիբայ: — ³ Մեր օր. մահւ արօրոյն: — ⁴ Որ օր. փոխայ ՚ի վերայ եօթն դար քնցաւոյն:

Թագուցանէր զայսն : Օ՛կնի Բարակայ իշխեցին Մա-
կերանացիք ամն Եօթն : Եւ դատեաց զԻսրայէլ Գե-
զէոն ամն քառասուն՝ յարելով զայլազգեացն : —
Վեդազ¹ հիւն և նկարիչ աստ երեւցաւ , որ ասնն՝
Թէ շարժէր պատկերն զոր գործէր Թուեցեալ : Բզ-
Վեդէոնի Եօթանասուն որդիքն կոտորեաց Աքիմեէք
և դատեաց զԻսրայէլ ամն երիս . և զկնի նորա թափ-
ղայ ամն քսան և երկու : — Եւ շերակէս՝ ասնն
զԻշխոն աւար հարկանէր²՝ սպանանելով զԼնտոս³ ,
զոր երկրաճին համարէին : — Այլիւր Վաղագացի ամն
քսան երկու : յետ սորա ծառայեցին այլազգեացն ամն
ութ , ոմանք ութ և տասն ասն և յայսն յարեն
Յեկիթայի ամն վեց : — Ազգքսանդրոս զԻլինէս⁴ առ և
տնկեաց , և տասն ամ պատերազմ եղև վասն այնր . և
յառնուլն զԻշխոն և շերակէս խոցեալ ընկէց զինքն
ի հուրն : — Եսերոն ամն Եօթն . և յետ նորա Ե-
լան տասն ամ , որ չկայ Եօթանանիցն , այլ Եքրա-
յեցւոցն : Աբդոն ամն ութ : — Եւ Թագաւորեցին
շոռայեցիք , — առաջին Թագաւորն Անիաս անուն :
Օ՛կնի Աբդոնի⁵ ծառայեցին Փղշտացւոցն ամն քա-
ռասուն , և ապա յարեաւ Աամնոն փրկել զնոսա ամն
քսան :

Ի քսաներորդ հինգերորդ ամին սորա եղեն իբրն
շոռայեցի . — յաւուրս սորա⁶ մեռաւ Օ՛կն և

¹ Յերկոսին օր. Գեդազ հիւն : — ² Մեր օր. և զիլիլիս զի Լան օ-
ւար հարկանէր : — ³ Ռ. օր. սպանանելով զանդրոս : — ⁴ Յերկոսին օր.
եզեալ տեսանի — Աքիմեդրոս զիլինէս առ և զնկեաց , զոր ըստ մեզ այս-
պէս ընթերցուլ պարտե . — Աքիմեդրոս զիլինէս ետառ և անդրեաց : —

⁵ Մեր օր. զմէ Լաբդոնի : — ⁶ Ռ. օր. յամսորս յայտ փրտաւ :

Թաղեցաւ 'ի Արիտէ, — զոր ասնն կեցեալ ամն ութ Տարիւր յիսուն, զի յաղագս բազմակեցու թեան Օւս կոչեցաւ, որ 'ի Ճննդենէ Վիա ասիւր: — Եւ Երբայեցիքն քառասուն ամ ասնն ¹ Ղլամնոնի դատաւորութիւն: Յոհաննէս յես Սամնոնի կարգէ զոմն դատաւոր Եմազոր ² անուն քառասուն ամաւ. բայց Ափրիկանոս ասէ, թէ զքառասուն ամ ոչ գոյր դատաւոր և էր խաղաղութիւն: Էնդի ամն քսան ըստ եօթանամնիցն և ըստ Ասորոց՝ քառասուն. բայց զտցես ³, զի սուրբ առաքեալքն չորք Տարիւր յիսուն ամ կարգեն մինչ 'ի Սամուէլ. և այն լինի՝ յորժամ Ղլաւուղայ ամքն և Ղլամուէլին ոչ առնուա 'ի համար. քանզի դատեաց Ղարայէլ Սամուէլ ամն քառասուն ըստ Եբրայեցւոց և ըստ եօթանամնիցն՝ քսան, զի 'ի քսան ամի նորա խնդրեցին Թագաւոր. և յայնմ հետէ կարգին ժամանակք Թագաւորաց: Բայց Սաւուղայն՝ որչափ կենդանի էր Սամուէլ, նմա էր համարեալ 'ի կեանցն Սաւուղայ, որ չէր հաճոյ Աստուծոյ՝ բայց երկու ամեցն: Սաւուղ Թագաւորեաց ամն քառասուն:

Ի տասն ամի Թագաւորութեան Սաւուղի ծնաւ Վաւիթ, և 'ի քսան երկքն՝ օժաւ. և քսան և ութ ամաց էր 'ի տպանանելն զՎոզիաթ: Յերեսուն ամի ծննդեանն Վաւթի մեռաւ Սամուէլ, և զկնի հինգ ամի մահուանն Սամուէլի տպանաւ Սաւուղ և Յովնաթան: Եւ Թագաւորեաց Վաւիթ ամն քառասուն:

¹ Մէր օր. Եբրայեցի տասան ամի: — ² Մէր օր. Եբրայեցի տասան: — ³ Մէր օր. Բայց Եբրայեցի:

սուն: 'Ի տանն ամի Թագաւորութեան իւրոյ եհան զտապանակն՝ ՚ի տանէն Աքիաթարայ. և էր քահանայ յապետ Աքիաթար և մարգարէք՝ Պաղ և Ասափ և Նաթան և խնամէր զՎաւիթ. յերեսուն և ութ ամի Թագաւորութեան իւրոյ ընտրեաց Վաւիթ երկու հարիւր ութսուն և ութ անձինս ՚ի Վաւաղացոց անտի և արար քսան և չորս դասս՝ երկոտասան այր ՚ի դաս մի՝ սաղմոսասացս և սպասաւորս տապանակի Տեսուն: Աւ կեցեալ ամն Եօթանասուն՝ վախճանի, տունեալ զԹագն Աողոմոնի ամն քառասուն, և էր երկոտասան ամաց: Աւ յառաջին ամին եղև նման Սոբովամ ՚ի Նամայէ կնոջէ Ամնացւոյն:

'Ի չորրորդ ամի Թագաւորութեան իւրոյ սկսաւ շինել զտաճարն: 'Ի չորիք հարիւր ութսուն ամի ելանելոյ նոցա յերկրէն Ազիպտացւոց ըստ Թագաւորութեան գրոց Եօթանասնիցն ասացեալ, զոր Աբրայեցիքն՝ չորիք հարիւր քառասուն ասն, բայց անտղալ այսպէս է՝ քառասուն ամ Մովսիսին, քսան և Եօթն ամ Յիսուայն, որ է վաթսուն Եօթն ամ. և չորիք հարիւր յիսուն ամ Վատաւորացն ընդ ծառայութեամբ այլազգեացն, որ է հինգ հարիւր հրնգեծասան: Աետ որոյ Սամուէլ և Սաուղ քառասուն ամ, և քառասուն ամ Վաւիթին լինի հինգ հարիւր իննսուն և Եօթն, և չորք ամ Աողոմոնին. — և լինի միանգամայն ամք վեց հարիւր և մի:

Աւ չափ տաճարին վաթսուն կանգուն, և քսան լայն, և հարիւր քսան բարձր: Աւ շինեաց քաղաք

¹ Մեր օր. և որ եբրայեցիս:

եօթն: Աւ առ սա եկն դշխոյն հարաւոյ և դովեաց ըզ-
պաշտօնեայ տաճարին: Օքսան և չորս դասն Վա-
թի կարգեալն, զոր Սողոմոն երկոտասան դաս յօրի-
նեաց՝ քսան և չորս հազար այր ՚ի դաս մի, և զվեց
հազար դատաւորսն և չորս հազար քնարերդական և
չորս հազար դռնապանսն և զայլ ամենայն յօրին-
ուածսն, և զնաց ՚ի նմանէ աիկինն: Աւ մեղաւ Սողո-
մոն յերեսուն և եօթն ամի թագաւորութեան իւրոյ,
և մեռաւ յիսուն և երկու ամաց:

Աւ էին մարգարէք՝ Սաղովկ և Աքիաս և Սամս:
Աւ խնատասէրք՝ Հոմերոս և Սիբոս¹: Աւ քահա-
նայապետ Սաղովկ ՚ի ցեղէ Աղլազարու, կէսք ՚ի թաւ-
մարայ ասնն՝ որպէս կայ ՚ի Վիրս թագաւորութեան-
ցրն: Այց ՚ի զիրս Փիւնիկեցւոցն, եթէ տաճարն յԱ-
րուսաղէմ՝ շինեցաւ հարիւր քառասուն և չորս ամօք
յառաջ քան զշինելն Տիւրացւոց զԱարքեդոն: Աւ
զրեն առակ ինչ առ միմեանս Սողոմոն և Վիրամ: Եւ
ոչ կարէր Վիրամ լուծանել զՍողոմոնին, բայց զը-
տաւ այր մի Ափգամանոս անուն ՚ի Տիւրոս, որ կա-
րողանայր առեղծուլ, այլ և զրէ առ Սողոմոն՝ և տա-
րակուսէր Սողոմոն:

Որովամ որդի Սողոմոնի թագաւորեաց զինի
հօրն ամն եօթն և տասն ՚ի վերայ Յուդայ և Բենի-
ամենի: Աւ այլ տասն ցեղքն թագաւորեցուցին իւր-
եանց՝ զՅերթովամ որդի՝ Նաբատայ յազգէն Ափրիմի:
Յաւուրս սորա Սոսակիմ՝ արքայ եզիպտացւոց ել և

¹ Յերկոսին օր. Համբրոս և Սիբոս. ՚ի սոցուն յեանս այս Հեփոթոս
ընթեռնուլ պարս է: — ² Սեր օր. Ռաֆա—սրէյոսին յնգիւանց:

կողոպտեաց զտաճար Տեառն և քնաց: Օգնի Ռո-
բովանայ թագաւորեաց Աբիա որդի նորա ամն երեք,
և յիս նորա Ասայ¹ որդի նորա ամն քառասուն և մի:
Իսկ զկնի Յերոբովանայ թագաւորեաց Իսրայելի՝ Նա-
բատ որդի նորա ամն երկու, և յիս նորա Բաաս² ամն
քսան և չորս: Յաւուրս սոցա մարգարէք՝ Աքիայ,
Սամայ, Յոփէլ, Եզարիայ որ և Եղզով, և Ընանիայ,
Յովա, զոր այլք Օպարիայ ասնն և Եպիփան Ի-
ուզ ասէ զայն, զոր սպան առիւծն:

Ի քսաներորդ իններորդ ամին Ասայի թագաւո-
րեաց ՚ի վերայ Իսրայելի Ելլաս ամն երկու՝ և Օամբրի
ծառայ սպան զնա և թագաւորեաց աւուրս եօթն. և
առ զթագն Ամրի ամն երկոտասան, որ շինեաց զԱ-
մարիա, որ կոչեցու Սերաստիա և արդ ասի Սամիւզ:
Իսկ զկնի Ասայ թագաւորեաց Յովսափաթ ամն քսան
և ինն: Եւ զկնի երկուց ամաց թագաւորեաց Իսրա-
յելի Աքաբ որդի Ամրեայ ամն քսան և երեք, որ
էառ կին զՅեզարէլ՝ զուսոր Վթիլ թագաւորի Սի-
զոնի:

Ի քսան և ութ ամին Յովսափաթու թագաւո-
րեաց³ Իսրայելի Ոքոզիայ ամ մի: Եւ զկնի նորա եզ-
րայր նորա Յովրամ ամն երկոտասան: Եւ զկնի նո-
րա Յէու ամն քսան և ութ: Եւ յիս նորա Յովա-
քազ ամն եօթն և տասն: Եւ թագաւորեաց ՚ի վե-
րայ Յուգայ Յովրամ ամն ութ, և զկնի նորա Ո-
քոզիայ ամ մի: Եւ եօթն ամին Յովրամայ վերացաւ
Եղիայ: Օգնի Ոքոզիայ մայր նորա Վոթոզիայ, որ

¹ Մեր օր. և յոր նորա Սաայ. — ² Յեբկասն օր. և յոր նորա Աբաս —

³ Մեր օր. Թագաւորի:

էր դուստր Յեզարէլի: Եւ սպա թագաւորեցոյց Յու-
վիդայ քահանայապետ զՅովաս որդի Ռքոզիայ եօթն-
նամեայ 'ի վերայ Յուդայ: Եւ եկաց Յովիդայ միայն
զկնի Մովսիսի ամն հարիւր և վեց, որոյ որդին՝ Ազա-
րիայ՝ մարգարէանայր և եղև քահանայապետ զկնի
հօրն. և սպան զնա Յովաս յերեսուն ամի թագաւո-
րութեան իւրոյ: Եւ յերեսուն և հինգ ամին մեռաւ
Եղիսէ:

Եւ 'ի քսան ամի թագաւորութեան իւրում սպա-
նաւ Յովաս 'ի ծառայից իւրոց: Եւ թագաւորեաց 'ի
վերայ Յուդայ Ամասիա ամն քսան և ինն. — 'ի սո-
րա տասն ամին թագաւորեաց Խորայելի Յովաս ամն
վեշտասան և զկնի նորա Բորովամ ամն քառասուն,
ոմանք ասնն զԱմասիա, — և քակեաց 'ի պարիսպի
Երուսաղեմի չորեք հարիւր գիրկ: — Եւ թագաւո-
րեաց 'ի վերայ Յուդայ Ոզիա ամն յիսուն և երկու:

'Ի քսան և ինն ամին նորա թագաւորեաց Խորո-
յելի Օպարիայ ամն վեց, և զկնի նորա Աելում ամիս
մէկ, և զկնի նորա Մանասէ ամն տասն:

'Ի քսան և չորս ամին բորոտեցաւ Ոզիա և չը-
ռեաց Եսայի մինչև ցմահն նորա քսան և ինն: Եւ
վերստին մարգարէանայր Եսայի վաթսուն և մի ամ,
և նախ քան զուրթիւն քսան և չորս ամ: Յերեսուն
ամին Ոզիայ եկն Փուայ և առ 'ի Մանայիմայ հազար
քանքար ոսկի¹: Եւ 'ի քառասուն ամին Ոզիայ թա-
գաւորէ Խորայելի Փակէէ միւս ամն տասն:

'Ի քառասուն և ութ ամին Ոզիայ ել Բաակլադ-

¹ Մեր օր. Կանոն. 107:

փաղար և զերևաց զմեծ մասն տասն յեղիցն: Օկնի
Ոգևայ թագաւորէ Յովթամ որդի նորա ամն տա-
ւրն: Պորփիւրոս սուէտէս¹ ճանաչիւր, — և մարդա-
րէք՝ Եսայի, Յունան, Ամփս, Ովսէէ: Եւ Կուկ-
րաբայիս² օրէնս զնէր, առ որով զառն խօսեցաւ: Եւ
յիտ Յովթամն թագաւորէ Աքաղ ամն վեշա-
սան: Յաւուրս սորա Փակէէ և շոտան արքայ Պա-
մասկոսի կոտորին³ յԱրուսաղէմ կրկոտասան բիւր:
Եւ Աքաղ վարձեաց զԹակրազփաղսար, և եկեալ՝
առ զՊամասկոս և սպան զժոտան արքայ Պամաս-
կոսի և զերևաց զԱդովմ: յերկրորդ ամին Աքաղու-
սպան Ովսէէ զՓակէէ և թագաւորեաց ամն ինն:

Յերեսուն ամին Աքաղու ել Սաղմանասար և Հարկ
եղ Խարայելի և զնաց: Յիտ Աքաղու թագաւորէ Ե-
զկկիա, յու թ ամին սորա եկն Սաղմանասար և առ
զՍամարիա և զերևաց զտասն ջեզն և տարաւ ՚ի Բա-
բելոն: Եւ բարձաւ թագաւորութիւն Խարայել՝ տե-
ւեալ ամն երկու հարիւր յիսուն: — Եւ ինն յԱդա-
մայ չորս հազար երեք հարիւր երեսուն ամք: — Բո-
բովամ, Աարաթ, Բասա, Լըլայ, Օամբրի, Ամ-
րի, Աքասթ, Ոքոյկայ, Յովրամ, Յէու, որ սպան
զՈվրամ և զՅեզարէլ մայր իւր, Յովաբազ, Յովաս,
Յերորովամ, Օպքարիա, Սելուամ, Մանայիմ, Փակէէ
և միւս Փակէէ⁴, Ովսէէ վերջին:

Ե վեց ամին Եզկկիայ գերեցաւ Խարայել, որ թա-
գաւորեաց ՚ի վերայ Յուդայ ամն քսան և ինն: Յե-

¹ Մեր օր. ոչէր ճանաչիւր: — ² Ռ. օր. Կուկրաբայիս: — ³ Ռ. օր.
Կոտորելին: — ⁴ Ռ. օր. սպիտակ — և վառ փակէէ:

րեսուն ամին սորա Հռոմելու¹ շինեաց զՀռոմ: Մանասէ ամն յիսուն և հինգ. Ամոփս ամն եօթն և տասն. Յովսիայ ամն երեսուն և մի. Յովպբազ ամն երիս. Խղիակիմ՝ եղբայր նորա ամն մետասան. Յեքոնիայ ամիսս երիս. Աեղեկիայ ամն մետասան, որ գերեցաւ և աւերեցաւ տաճարն. — ամենայն ժամանակք թագաւորացն Յուդայ են չորեք հարիւր երեսուն և երկու ամ: — Եւ տեւեաց տաճարն շէն չորեք հարիւր քառասուն և երկու ամ:

Յութերորդ ամի թագաւորութեան իւրոյ Վարուդդոնոսոր տարաւ զՅեքոնիայ և եղ ՚ի բանդի երեսուն և եօթն ամ. քանզի Վարուդդոնոսոր և որդի նորա Բուպսլարայ² թագաւորեաց ամն քառասուն և երկու: Յութերորդ ամին գերեաց զՅեքոնիայ և եղ ՚ի բանդի զամենայն ժամանակս իւր, որ է երեսուն և չորս ամ մնացեալն զոր փոխեալ Խմարովդաք³ զաթոռ հօր իւրոյ ամն երիս: Եւ յառաջին ամին իւրոյ թագաւորութեան⁴ Եհան զՅեքոնիա ՚ի բանդէ և ուտէր ՚ի սեղան արքայի: Յետ որոյ եղբայր նորա Բաղտասար ամ մի. առ որով Վանիէլ զգիր բառնալոյ թագաւորութեան Վաղդէացւոց ընթերցաւ, զոր էառ Վարեհ՝ արքայ Սարաց, որ թուի թէ Մտղահակն էր, զի երկանուն ասեմք զնա, որ յերեսուն և վեց ամի թագաւորութեան իւրում ՚ի վերայ Սարաց առ և զՎաղդէացւոցն ամն երկու: Եւ Աիւրոս

¹ Մեր օր. Հոսիւլայ: — ² Յերկոսին օր. Բուպսլարայ, զոր Նախագալ լտոր ընթեռնուլ պարս է: — ³ Մեր օր. Խմարոսփոխ: — ⁴ Ռ. օր. յառաջին ափ իւրայ թագաւորի և Եհան:

պարսիկ սպան զնա և տիրեաց Մարաց և Պարսից և Վաղղէացւոց և Ասորւոց ամն երեսուն, զոր ասեն, թէ յառաջին ամին չարչարեաց զՀրէայն և սպան զԱնանիանն. և չարչարեաց զնա Տէր 'ի տեպեան և սպառնացաւ նմա, յորմէ ¹ զարհուրեալ ետ հրամանն արձակել զգերիսն ² Հրէից՝ տալով զսպաս տաճարին ց'Ասորմնաստար հանդերձապետն Յուդայ, արծաթի և ոսկի ամանս հաղար չորս հարիւր քառասուն և երկք. բայց ոչ բերաւ յԱջրուսաղէմ մինչև ց.Օ. օրաբաբելի գալն: Եւ աստ լցաւ եօթանասուն ամաց վրձիռն՝ Արեմիայի ասացեայն, որ հաշուեալ լինի յուրթ և տասն ամէն Յովսիա արքայի ³՝ որպէս Ազեկիէլ երեսուն ամ ասէ. — յեօթներորդ ամի գերութեան ⁴ Յեքոնիայ, յորում սկսաւ մարգարէանայ. քանզի Ովսիայ երեսուն և մի ամ թագաւորեաց և յուրթ և տասներորդ ամին վճիռն հատաւ եօթանասուն ամին — չորհրտասան Յովսիայն և մետասան Յովակիմայն՝ լինի քսան և հինգ. և հինգ գերութեան՝ լինի երեսուն, և երեսուն և չորս ամ Նաբուգոդոնոսորայ՝ մնացեայն լինի վաթսուն և չորս. երկք Նլմարովղայն ⁵, մի Ռազդասարայն և երկու Վարեհին — լինի եօթանասուն: Եւ զի լցեալ էր եօթանասունն և Նիւրոս յապաղէր ⁶՝ բարկացաւ նմա տէր: Եւ ց'Վանիէլ ասէր հրեշտակն, թէ « Իշխանն Պարսից կռուի ընդ իս՝ չտալով թողլ արձակել զգերին ըստ աղօթից քոց »: Եւ յա-

¹ Ռուս. օր. յոր զարհուրեալ — ² Ռ. օր. արձակել զգերին: — ³ Մեր օր. ասէ և քսան ամն Յովսիայի արքայ: — ⁴ Մեր օր. քառասուն թեան Յեքոնիայ: — ⁵ Մեր օր. Փլմարովղայն: — ⁶ Մեր օր. և զի լցեալ էր եօթանասուն՝ բարկացաւ նմա տէր:

ուջին գալն էին եօթն բիւրք, որք կանգնեցին սեղան
և արկին հիմն տաճարին, և նեղեալ 'ի շրջակայ աղ-
գացն՝ մնաց անկատար, մինչև ց'Վարեհ աղբայ:

Յետ Կիւրոսի Կամբիւտս՝ որդի նորա, ամն ութ,
չրէայքն՝ Կարուզողոնոտոր զնա կոչնն: Ս'ոգք երկու
եղբարք ամիսս հինգ. Վ. եշտասպ Վարեհ ամն երեսուն
և վեց. Վսեղբսէս՝ Վարեհի որդի, ամն քառասուն
և մի:— 'Ւ սորա հօր յերկրորդ ամն Օ. օրաբարել
եւ յարուսաղէմ և շինեաց զտաճարն, առ որով լցաւ
երկրորդ անգամ եօթանասունն՝ յաւերմանէն տա-
ճարին երկու ամ աւելի. Կարուզողոնոտորայ և որդ-
ւոցն երեսուն և երկու, և երկու Սար Վարեհին¹ և
երեսուն ութ Կիւրոսին և որդւոյն— լինի եօթանա-
սուն և երկու: Եւ զՎարեհի զերկրորդն եղեալ՝ լինի
եօթանասուն և չորս, որ լինի աւելիքն չարութեան և
ծուլութեան շրէից և ոչ Կատուծոյ քաղցրութեան:
Արտաշէս երկայնաբազուկ քառասուն և մի ամ.—
առ սովաւ Եզրաս և Կոյեմի տակառապետ եկին յա-
րուսաղէմ և շինեցին զպարիսպն: Վարեհ հարձոր-
դի ամն հնգետասան. Արտաշէս ամն քառասուն.—
առ սովաւ Եսթեր: Արտաշէս Ոքոս ամն չորս². Վա-
րեհ Արտամայ ամն վեց, զոր սպան Աղեքսանդր
եկաց ինքն այլ ևս ամն վեց³ յերկրորդ ամէն Վա-
րեհի Վ. եշտասպեայ մինչև 'ի մահն Աղեքսանդրի լի-
նի ամք հարիւր եօթանասուն և մի: Օ. կնի որոյ թա-

¹ Ռուս. օր. և երկու Դարեհ Մարն:— ² Ռ. օր. Արտաշէս Ռոսորոս
ան չորս:— ³ Ռ. օր. պակասի յետագայ բանս. — ,, զոր սպան Աղե-
սանդր և իւց ինքն այլ ևս ան վեց:

զաւորեաց Պտղոմէոս յԵգիպտոս, որ Լագոսեանն ¹ կոչի՝ ամն քառասուն. Պտղոմէոս Փիլադէլփոս ամն երեսուն և ութ. — առ որով թարքմանեցան Հրէից զրեանն ². Պտղոմէոս Եւերգեսէս ամն քսան և չորս. Պտղոմէոս Փիլուպատոր ամն քսան և մի. Պտղոմէոս Եպիփանէս ամն քսան և երկու. Պտղոմէոս Փիլուպատոր ամն երեսուն և երեք. — առ որով Ընտիրոքոս Եպիփանէս նեղէր զՀրէայսն, որ թագաւորեաց ամն յիսուն և մի. Ընտիրոքոս Եւպատոր ամն երկու. — ՚ի սոյն ամի և Փիլուպատոր Պտղոմայի եօթն և տասն:

Եւ ածբարձաւ Յուդայ Մակարեայ ամն երիս: Եւ լինի ՚ի թագաւորութենէն Օօրարաբելի մինչև ցՅուդայ Մակարեայ ամք երեք հարիւր երեսուն և երկու. — Յուդայ Մակարեայ ամն երիս. Յովնաթանէս ամն տասն. Շմաւոն ամն հինգ. Հիւրկիանոս որ և Յոհանէս՝ ամն քսան և վեց. Երիստարուլոս մի ամ. Յանէոս որ և Եղէքսանդր՝ քսան և եօթն ամ. Եղէքսանդրեայ ³ կինն ամն ինն. Հիւրկիանոս ամն երեսուն և չորս. Հերովդէս այլազգի ամն երեսուն և եօթն. յերեսուն և երկու ամին սորա ծնանի Քրիստոս Ըստուած: Եւ ինի ՚ի Յուդայ Մակարէէ մինչև ՚ի ծնունդն Քրիստոսի հարիւր յիսուն և մի ամ. — և ՚ի Օօրարաբելէ մինչև ցՀերովդի երեսուն և երկու ամն, յորում Տէրն ծնաւ՝ չորեք հարիւր ութսուն և երեք ամք. իսկ ըստ Պանիէլի եօթներորդացն, որ ասէ եօթներորդ եօթն՝ և եօթներորդք

¹ Մէր օր. Կրէփոփոն խի: — ² Մէր օր. հրէից շարանն: — ³ Մէր օր. Ալիտանդրիս կինն:

վաթսուն և երկու, որ լինի վաթսուն և ինն, և եօթ-
ներորդ մի և կէս եօթներորդի. զի եօթներորդն ՚ի վե-
րայ հաշուեալ եօթանասուն և եօթներորդք է, որ լի-
նի չորեք հարիւր իննսուն: Եւ զի այս թնայս, որ
չորեք հարիւր ութսուն և երեք է՝ մոզքն եօթն ամ-
կացին թագաւոր, այն մի եօթներորդ եօթն ժամա-
նակն է՝ այն չէ հաշուած, — զայն ՚ի վերայ չորեք հա-
րիւր ութսուն և երեքին դիր և ՚լինի չորեք հարիւր
իննսուն. զի այս միաւոր եօթնս ամօք² է. իսկ կէս
եօթներորդի երեսուն և երեք տարի և կէս է, յորում
սպանաւ Օծեայն. զի այլ եօթներորդքն քառասուն
և ինն է հաշուած. և այս կէս եօթնս զի դեռ չէ ՚ի
լրման³ քառասուն և ինն, այլ կէս է՝ այսինքն, պա-
կաս է, զի սոփոր եմք կէս ասել թերւոյն: Ինչ կամիս
ընկալ, թէ ոչ թող ու ապաստան արա ՚ի տէր: — Եւ
Վրիտտոսի Աստուծոյ մերոյ փառք յաւիտեանս ամէն:

Այրն բազմորդի՝ մեծն Աբրահամ, եղև անգղիս
մերոյ ըստ մարմնոյ և ըստ հոգւոյ հայր պարծանաց,
քանզի վեց որդիս ծնաւ ՚ի Վետտուրայ՝ — զԱմրան,
զՅեկտան, զՄադան, զՄադիան, զԱսրոկ և զՈւ-
վիւէ: Իսկ երեց որդին Ամրան սպան զՅեկտան և ըզ-
Մանդան, և վասն այսորիկ արձակեաց զնա հայր իւր
յարևելս յԻսահակայ որդւոյ իւրմէ, յորմէ սերնցան
ազգն Պարթևաց. ուստի քաջն Արշակ, որ զկնի վաթ-
սուն ամաց մահուանն Աղէքսանդրի ապստամբնայ ՚ի
Մակեդոնացւոյ թագաւորեաց յերկրին Վուշանաց

¹ Մէր օր. դիւ ու լիւն շրէտ: — ² Մէր. օր. աւետ է: — ³ Ռ. օր.
զի դիւ չէ ինչ քառասուն և ինն: — ⁴ Յերկտան օր. ՚ի Արեւոտայ:

'ի ԲաՏԷ շահաստանի ամն վեց, տիրեալ ամենայն ա-
րեւելից և Ասորեստանեայց. սպանանելով զԱնտիո-
քոս՝ հալածէ 'ի Բարեղոնէ և 'ի Վաղղէացոց երկ-
րէն զՄակեդոնացիս: Ասեն, թէ սա էր որդի Արշո-
րայ ¹, որ էր Մարաց արքայ: Սա էառ կին յազգէ
որդւոցն Սովսիսի, որ բնակեալ էին 'ի Տափնաս և
խնամացեալ ցեղին Տաճկաց, և եկեալ բնակեցաւ 'ի
մէջ Մարաց և Պարսից, շայոց և Վուշանաց: Աւ-
զե 'ի դիմաց և 'ի թիկանց, յաջմէ և 'ի ձախմէ թե-
ւեալ էին չորս ազգ՝ Պարթևք կոչեցան, պարունա-
կեալք 'ի չորից ազգաց: Աւ վասն ԲաՏԷ քաղաքին
արքունական Պաշհաւք կոչեցան: Չսա փոխէ Ար-
շան ² որդի իւր, որ և Արտաշէս ասի—չքնաղ այր
և անձնեայ և գոռոզ պատերազմող: Ամա լինի որդի
Արշակ, որ կոչեցան Մեծ, զորմէ ասեն տիրեալ եր-
րորդ մասին աշխարհի Ասիոյ, Ախթիոյ և մեծ բաժ-
նին Աւրոպիոյ: Սա թագաւորեցուցանէ զեղբայր իւր՝
զՄաղարշակ ³, 'ի վերայ շայոց, և սահման հաստա-
նէ նժա զՊաղեստին և զԱսորեստան և զՄէջերկրե-
այս և զԻստալիա՝ 'ի ծովէն Պանտոսի մինչև ցու-
րանօր Աովկաս յարևմտական ծովն խառնի. և «այլ
ևս՝ ասէ, որչափ իմաստութիւն քո և զէն հաստա-
նէ»: — Սորա սպանեալ զՄորփիլիկէն ⁴, որ բռնա-
ցեալ ունէր զիողմն Պոնտոսի, և հաստատեալ կազ-
մէ զթագաւորութիւն տանուտէրական ցեղապետու-
թեամբ, զորս կոչէ յաստիճանս նոցա անուն պերճա-

¹ Ռուս. օր. Արշերայ, զոր թերևս Արշուրայ ընթեանուլ պար-
կցէ: — ² Ռ. օր. Աստ Էթիկ Արշու: — ³ Ռ. օր. Սա թագաւորեցուցանէ
զիւրօր իւր Լուչուզակ 'ի վերայ շայոց: — ⁴ Մեր օր. զերն Փիւնիկա:

նաց—Բագրատունիս զԹագադիրսն անուանէ Բագրատայ, որ է յազգէն Ամբատայ Զրէի 'ի ցեղէն Յուդայ. և Գնթունիս զգեսաողն իւր յազգէն Վանանու¹. և Խորխոռունիս և Արծրունիս զԹիկնապահս իւր 'ի ցեղէն Զայկայ. և Սարաթունիս և Արծրունիս և Գնունիս և Գարեղեանս և Չիւնականս և զԶաւունիս և զՎիսակեանս՝ զտեարսն Վիւնեաց և Սուրացեանս, զոր երկրորդ իւր կարգէ՝ յարնէն Աղաճակայ Սարաց արքայի և Մուրադն տէր ապի. և Աղունիս² 'ի Թոռանցն Զայկայ զԱսան սմն կողմնապետ արևելից Հիւսիսոյ կացուցանէ, յորմէ սերեցան ազգն Ստէպանոց և Գարգամնացոց և Կոպիացոց. և Գուշարացիս յորդուցն Շարայ 'ի մնացելոցն, որոց տայ զեհառն մթին զՎանգարս և զկէս մասինն Զաւախայ. և զկողմնակալն Հիւսիսոյ Վովկասու բոլշի կոչէ Գուգարացոց և կարգէ զնա 'ի վերայ գերութեան Սերիացոց³, զոր ած Վարուգոզոնոսոր 'ի Սերիոյ յարևմտից Սերիացոց, յորոց մասն ինչ առ ծովուն Պոնտոսի բնակեցուցանէ, և Վունին կոչէ զնահապետն մեծ Բասնեոյ 'ի զաւակէն Զայկայ և Անգէաս⁴ կոչէ զկողմնակալն արևմտից ըզՏորքն Զայկակայ, որում Հարիւր քսան փղի ոյժ ասն ունի և զորձաքարս ձեռամբն ձեւել ըստ կամաց⁵, և բլրաձև վիմաւ կորուսանել⁶ բազում նաւս յեզր ծո-

¹ Մեր օր. որ էր յազգէն Սիբարայ և Խորխոռունիս և Արծրունիս : —

² Մեր օր. և Աղունիս և Ասանիս 'ի Թոռանցն Զայկայ զԱսան սմն կողմնապետ : — ³ Յերկոսէն օր. գրեալ տեսանեմք պատկոս — և յարէ զնա 'ի վերայ Բագրայ և Սարաց : — ⁴ Յերկոս Արիսիայ : — ⁵ Մեր օր. յետև ըստ խմբայ : — ⁶ Մեր օր. վիմաւ յարուստել զնա :

գուն՝ Պոնտոսի: Եւ կուսօփարին արեւելից հարաւոյ
 Է արաշակոյ Սասանակած կոչէ, զոր կացուցանէ ի վե-
 րայ Տիգրիս գետոյ. և զՄովսէսին ի նմին գաւառէ և
 զՎորդուացին և զԱնձեացին և զԿէտացին և զՏրու-
 սպատունին և զԱնձտայն կորովի և խոհեմարմիտ ար-
 քայն, այլ և դպիրս և դոնապանս և բարեխշեցուցիչս
 ի բարկութեան ժամու: ¹:

Ի այց լուար և տեսար գրով ², եթէ որդի էր առ
 Արշակայ մեծի ³ և ոչ եղբայր: Եւ էր բանն այսպիսիս
 «Եթէ թագաւորն Պարոից խնդրեաց զսխանն կճեայ,
 որ ի Սճբին յապարանս արքայութեան Այոյոց և ի
 յառնուլն՝ գտաւ զիր յունարէն ⁴, կթէ» Եւ գրեցի
 Ագաթանգեղոս, զի մեծն Արշակ ունէր չորս որդիս. —
 զառաջինն թագաւորեցոյց Անտալացւոց և զերկրոր-
 դին Երիկացւոց և զերրորդն Պարթևաց և զչորրոր-
 դին Այոց՝ տալով նմա զսահմանն, զոր Այսին ըս-
 տացաւ զաւակօքն իւրովք և որդւովք եթէն դատերաց
 իւրոց»:

Արդ կարգաւորեալ զարքունիսն Աղաթշակայ՝
 սրահէ առ ինքն զԱրշակ՝ որդի իւր, և զԱրտաշէն
 որդի նորս, և զայլ արքայազունսն առաքէ ի Աաշ-
 տեանս գաւառն: Եւ այս եղև ի կրօնս ⁵ ամենայն
 Այոց թագաւորաց — զմի ոք ունել ընդ ինքեանս

¹ Մեր օր. ունի. — «և զաւայելն և զբարգասունն և զանթոյն և
 զայլ այլոց իւրովայնն և իսնիմոփո արտայն գպիրս և գոնապանս . . .
 Ռուս. օր. այսպէս ունի. — «և զաւայելն և զբարգասունն և զանթոյն
 և այլ իւրովայնն և իսնիմոփո արտայն» — իսկ մեր ուղղագրեցաք որ-
 պէս ինքն իսկ ընթերցողն տեսանէլ կարէ: — ² Մեր օր. բայց լուար
 և դիւար, ինի որդի էր առ Արշակայ: — ³ Ռ. օր. և ի յառնուլն իրան
 ինչ յոյն: — ⁴ Ռ. օր. և այս էլն իրան տեանոյն Հայոց:

ժառանգ և զայլն 'ի Հաշտէնս առաքել, զի կայցնն յազատութեան: Ինագաւորեալ Ս յղարշակ ամն քսան և երկու՝ մեռանի 'ի Մճրին: Ս կառոյց զնիզան յորձաքարի յեզերն ծովուն Պոնտոսի՝ միեալ արեամբ թիւնաւոր սողնոց, զոր պաշտեցին Պոնտացիքն՝ իբրև զգործ աստուածոց: Ս կնի սորա թագաւորեաց Արտաշէս՝ որդի նորա, ամն քսան և չորս յերկրորդ ամին պարսից արքայի, զոր իւր երկրորդ կացոյց և տիրեաց բոլոր ծովու և ցամաքի: Եւ անց յայնկոյս ովկիանու և եհաս մինչև 'ի Ապանիա, և դարձաւ ձերբակալ արարեալ զԱրեսոս՝ Լ իդիոյ՝ թագաւորն: Ս առանց՝ թուոյ ունէր զորս: Եւ յերկրորդ անգամ զնալն յարևմուտս մեռանի 'ի ծովուն: Եւ առնու զԹագն Տիգրան՝ որդի նորա:

'Ի քսան և եօթն ամի թագաւորութեան Արշականայ սա գերեաց զՆրուսաղէմ՝ և սատակեաց զԱրեսոս՝ զորաւարն Հռոմայեցւոց: Եւ կացուցանէ ըզՄիհրդատ 'ի Մաժպք, որոյ որդին սպստամբեալ հրթայ առ Հռոմայեցիս՝ առեալ զՊերդեայ քաղաք, և զՄաժպք ընդարձակեալ՝ կոչէ յանուն կայսեր: Եւ զկնի Բարզափրան վերստին գերէ զՆրուսաղէմ՝ ածեալ գերի զՀիւրկիանոս քահանայապետ, բնակեցուցանէ 'ի Սան: Եւ Տիգրան թագաւորեալ ամն երեսուն և երկք՝ մեռանի: Եւ առնու զԹագն Արտաւազ՝ որդի նորա, և բնակեցուցեալ զեղջարս և զքորս իւր յԱղիովիտ և յԱռբերանի՝ որպէս զայլ

¹ Մեր օր. և դրոշմային խաչի վրայ իբրև
— ² Մեր օր. առանց ինչոյ անկեր զորս:

Արշակունիս 'ի Հաշակնս, ինքն խաղայ 'ի Միջագե-
տրս: Եւ Անտոնինոս լուեալ՝ գայ կոտորէ պարսնո-
րա, և զնա գերեալ՝ տանի յԱզգիպտոս պարզե Աղե-
ովպատրայ դշտոյի: Եւ առնու զԹագն Արշամ՝ որ-
դի Արտաշեսի, եղբայր Տիգրանայ. և տայ հարկս 'ի
Միջագետաց Հռովմայեցւոց յաւուրս Հերովդէի,
զոր կացոյց Անտոնինոս արքայ Հրէից: Եւ յաւուրս
Արշաւրայ պարսից Թագաւորի՝ յոյժ տղայոյ, ոչ կա-
բէր օգնել Արշամայ, վասն որոյ հնազանգեցաւ կայ-
սեր և գործաւորս տայր Հերովդի սալակապ առնել
զկողոցն Անտիոքայ: Սա Թագաւորեալ ամն քսան՝
մեռանի: Եւ առնու զԹագն որդի նորա՝ Աւագ
այրն, զոր Ասորիք Արգար կոչեն: 'Ի սորա երկրորդ
ամին ծնաւ Վրիստոս և ել հրաման յՊոստոս կայ-
սերէ աշխարհագրութեան: Եւ բերաւ պատկեր նո-
րա 'ի Հայս, և ամենայն Հայք մնին ընդ հարկաւ,
սապէս և Ասորեստան՝ և Ազգիպտոս և ամենայն Մե-
ջերկրայք ըստ Հրէիցն:

Եւ յիկեցն Ադամայ՝ ըստ եօթանասնիցն, հինգ
հազար հարիւր իննսուն և ութ, ըստ Անանոսի՝
հինգ հազար իննսուն և մի, ըստ Ասորւոց՝ հինգ հա-
զար քսան և վեց—և տանին երկրոտասանալուանեայ:

Եւ Ոգոստոս երկրորդ ինքնակալ զկնի Յուլիոսի,
զոր անն փորահան, որ և կայսր կոչեցաւ և Թագա-
ւորեաց զկնի չորեք հարիւր վաթսուն և երկու ամի
խափանելոյ արքայութեան Հռոմայ: ² Եւ Ոգոստոս

¹ Մեր օր. տպիւն և Ասորիստոս և Եփեղոս: — ² Մեր օր. վիճել
բիտ հարիւր վաթսուն և երկու ամի խափանելոյ խափանարկիտն հռոմոց:

ևս մեծացաւ 'ի ծնաբնէ մեծին Աստուծոյ և ամենա-
կալ արքային . յորում աւուրս եկին մարգն երկոտա-
սան հազար հեծելովք, և լուեալ 'թէ սով է 'ի Պա-
ղեսաին ¹ 'Թողն զդորսն առ Արգար և ինքեանք, որ
մեծ էին՝ զնացին երկոտասան իշխանութ և հազար
հեծելովք — Մելքոն պարսիկ, Գասպար հաղիկ,
Իսաղրասար արսայ՝ ոսկի, կնդրուկ, զմուռ ընդ ին-
քեանս ունելով: Օպսս դրեաց Սուկիանոս օմն Փը-
ռանգ, որ կայր յԱսորիս առ կայսրն Ոգոստոս . «Պի-
տասցէ ինքնակալութիւնդ քո, զի եկին 'ի հարաւոյ
արևելից արք մեծաշուքք և երկրպագելին տղայոյ միոյ
ծնելոյ 'ի Պարեսաին, հրաման առեալ 'ի վերուստ
յաատեղէ մեծէ, որ առաջնորդէր նոցա: Իսկ 'ի զը-
նալ մեզուցն ընդ այլ ճանապարհ յաշխարհսն իւր-
եանց՝ կոտորեաց շերովդէս հազար չորս հարիւր
վաթսուն և երկու մանկունս: Յերթայն Տեառն յԱ-
զիպաոս՝ Ոգոստոս յԱզիպաոս սատակէ զԱնտոնինոս՝
զօրավարն իւր, որ ապրտամբեալ 'ի նմանէ թագաւո-
րեաց: Եւ Արգար շինեաց զՍուհայ և անդ փոխեաց
զաթոռ իւր և զգիւանն 'ի Մծրնայ՝ որպէս Տիգրան
շինեաց զՏիգրանակերտ, որ առի Ամիթ ²:

Յերեսուն և երեք ամի Տեառն մերոյ ծննդեանն
մեռաւ Արշախր՝ Թագաւոր Պարսից, թողեալ եւ-
րեք որդի և դուստր մի, ոյք վիճէին 'ի վերոյ թագաւ-
որութեան, զոր հաշտութեամբ խաղաղացոյց Ար-
գար՝ անդ զնարով: Օաւազ որդին Արտաշէս թա-

¹ Մեր օր. կէն ճոխն ելելոսան հազար հեծելով և լուեալ, թէ սով է
Պաղեսաին: — ² Ու օր. որ իսկ ճոխն:

գաւորեցուցանէ, և զՍուրէն և զԿարէն և զԿոշմ՝ քոյր նոցա պատուէ Պայհաւ անուամբ. և 'ի դատնայն պատահէ նմա՝ ցաւ ուրկութեան: Եւ եկեալ յԱդեսէ՝ առաքէ առ Մառինոս՝ զօրավարն շոնայ՝, զՄար Իհար բղեշին Եղճենաց և զԷլամշաքրամ նահապետն Եպահունեաց և զԵնանէ հաւատարիմ իւր, զի մի խորհուրդ անդութեան կարծեսցին զԹաւն՝ նորա յարեկա: Եւ պատահալ Մառինեաց յԱլեթրապոլիս՝ լուան բանս բարիս և ելին յԱրուսաղէմ. և տեսին զՏէրն, զի առնէր նշանս մեծամեծս և հաւատացին 'ի նա: Եւ բերին զտեսեալ նշանն Երզարու և դարձան մեծարեղ զնա և բերին պատկերն, որ եկաց յԱռհայ մինչև 'ի Կիկիփոռ թագաւորն Յունաց, որ տարաւ 'ի Աստանդնուպոլիս 'ի ձեռն Երրահանու մետրապոլի: Եւ սա եկն թագէոս առաքեալն և մկրտեաց զնա և զամենայն քաղաքն, և զնացեալ առ Սանատրուկ՝ կատարի 'ի նրմանէ յԱրտաղ: 'Ի նոյն վիճակեալ և Բարթոլղիմէի՝ զձարի 'ի նոյն թագաւորէ յԱրարիսոն քաղաքի:

Իսկ Երզարու թագաւորեալ ամն երեսուն և ութ՝ կատարի 'ի Տէր: Եւ Սանատրուկ տիրէ Միջագետաց և շինէ զՄծբին, որ 'ի շարժմանէ փեայ էր՝ և մեռանի յորսի: Եւ առնու զթագն Արուանդ որդի կնոջ Երշակունւոյ և կոտորէ զամենայն զաւակս Սանատրկոյ: Օ երծեալ մանուկ մի՝ Երտաշէս առնու, զոր առեալ Ամբատայ անկանի 'ի Պարս առ

¹ Մեր օր. և 'ի դատնն զպարհ նորա ցաւ ուրկութեան: — ² Մեր օր. զբաւարն շոնայ: — ³ Մեր օր. իբրեցեմ վրէն նորա յարեկա:

Պարեհ հարբայ վերջին՝ Եւ Երուանդ Թողու զՄի-
ջազեաս ՚ի Տիտոս և առնէ զնա յոյժ և շինեալ զԵ-
րուանդաբար՝ անդ փոխէ զարքունիս յԱրմաւրոյ:
Եւ ՚ի նմանէ հեռագոյն՝ շինէ զՏազարան տուն կը-
ւոց ՚ի վերայ Ախուրեան գետոյն: Եւ քուրժ՝ դնէ
զԱյրուազ՝ եղաբր խր՝ մինչև ՚ի յամն քսան և մի,
յորում դառնայ Արտաշէս Թագաւորեալ և տունալ
ճակատ ՚ի Մարաց մարդ յԱխուրեան գետ՝ փախչի
Երուանդ ՚ի քարն և սառտակի չարակն այրն այն: Եւ
առնու զԹագն Արտաշէս. սա շինէ զԱրտաշատ ՚ի
սեղուոյն², ուր խառնի Մեծաւոր ՚ի յԱրանսի: Ան
զերի ածեալ յամենայն կողմանց՝ չեթող տեղի ան-
գործ ՚ի շայս, և չորեքանկիւնի քարիւ³ նշանէ զկո-
ւարան՝ և կարգէ աւուրս շարաթուց և ամսոց և բո-
լորման տարեաց⁴. և կազմուած նաւազնացու թեան և
արուեստ որոց ձկանց. Թագաւորեալ սնն ամս քա-
ւասուն և մի՝ մեռանի, որում մահակից լինին ոչ
սակաւ ծառայք: Եւ առնու զԹագն Արտաշատ որ-
դի նորա, որ զհնի աւուրց ՚ի յորսս գետամայն լինի
առ կամրջոյն⁵ Մեծաւորի՝ լլկեալ յայտոց: Եւ ան-
նու զԹագն եղաբր նորա Տիրան յերրորդ ամի առաջ-
նոց Պերոզի ամս քսան և մի⁶, որում երկու ձիք ա-
սնն երազունս⁷, զորս թեւաւորս կոչէին: Աս մեռանի
՚ի ճանտպարհին Ալիդեաց՝ պատահեալ նեախ սասա-

¹ Մեր օր. և ՚ի նմանէ հեռանալոյն լինի զԲաբարան դան խոց: —

² Մեր օր. սա լինի զԱրտաշատ ՚ի տեղի / ուր խառնի: — ³ Մեր օր. և
լորեանկանի նշանէ վազարան: — ⁴ Մի օր. և բոլոր տարեաց: — ⁵ Մեր օր.
փոքունի լինի առ կամրջն Մեծաւորի: — ⁶ Մեր օր. ամս քարտասան և
մի: — ⁷ Մի օր. որում յիտ ամսն երկու երազունս:

կազունի: Աւ առնու զԹագն Տիգրան վերջին՝ եղբայր նորա, ամն քսան և երկու¹: Առաջ որդի նորա յամի երեսուն և երկու հոմանուանն իւրոյ Պարսից արքային: Սա շինէ զԱլաղարշաւան՝ ի գաւառին Բասնոյ, ուր ծնաւ զնա մայրն իւր, և պատեաց զԱլաղգէս աւանն ի վերայ Վասաղ գետոյ: Աւ Ալաղգէս՝ քեռայրն Արուանդայ հայկազնոյ սակաւակեացն, շինեալ էր զնա², զոր սա պարսպաւ պատեալ³ Ալաղարշապատ կոչեաց, որ և՛ Նոր քաղաք: Յաւուրս սորա⁴ միաբանեալ ազգն Բուլխարաց և Խազրաց՝ թագաւոր ունելով զԱլաղաւոյ ոմն Սուրհայ, զան առ Սուր գետով անհուն բանակաւք. զոր տարեալ (Ալաղարշու) կոտորմամբ անցուցանէ ընդ դուռն Չորայ. սակայն ի նետէ հարեալ յանկարծս՝ մեռանի, թագաւորեալ ամն քսան: Աւ առնու ըզլ թագն Խոսրով որդի նորա յերկրորդում՝ ամի Արտեանայ Պարսից արքայի. և նոյն ժամայն անցանէ ընդ լեռոն Աովիսա յառնուլ զլրէժ հօրն և մաշէ սրբով զերկոսեան ազգսն: Աւ ի լաւացն պատանդս առնալ՝ մին ի հարիւրացն, դառնայ այսինն՝ զիւրոյ տէրութեան նշան արձան հաստատեալ հիւրենացի զրբով. յորում ժամանակի սպան զԱրտաւան Արտաշէր ստահրացի⁵: Աւ լուեալ Խոսրովու՝ ազդ առնէ Փիլիպպոսի կայսեր և առեալ զզորս Ազիպոսի առ անասպատաւք մինչև յԾովեղրն Պոնտոսի աւերէ

¹ Ուում. օր. ամն քարասան և երկու: — ² Մեր օր. զինեալ էր զնայ: —
³ Մեր օր. զոր սա պարեալ պարսպալ: — ⁴ Մեր օր. յառաւոր յայս վաճառ-
նեալ: — ⁵ Մեր օր. յորում ժամանակի սպան Արտաւան զԱրտաշէր Ստահրացի:

զաշխարհն Պարսից ամն ասան՝ փախուցեալ զԱր-
ասաշիր ՚ի Հնդկիս, մինչև եկն Անակ և ննդաթեթեաք
սպան դքաջն և մեռաւ ինքն և իւրքն: Աւ զորդի Ա-
նակայ զՂարիգոր առեալ Ռուշարայ զարսկի, որ ե-
կեալ զկնի Անակայ և գնացեալ ՚ի Ախարիտ և ա-
ռեալ կին զքոյրն Աւթաղեայ՝ զԱպի: Աւ զկնի ա-
մի միոց դարձաւ ՚ի Պարսս, և հասեալ աներոյն ար-
գելու ՚ի Ա շաղարշապատ քաղաքի, ուր մտանէր Ա-
պի սանտու մանկանն Գրիգորի, ցնա առեալ այր
իւր՝ ՚ի գրիտցն Ոգուհեայ առեալ ՚ի Ժամ՝ կոտորա-
ծոյ աղբին Անակայ և ասրեալ ՚ի Ախարիտ ընծային
Վրիստոսի: Աւ վարժեալ անդ յոյն և ասորի զբով
և եղեալ երկոտոսան ամաց՝ Գաւիթ ոմն ամուսնա-
ցուցանէ զնա ՚ի դուստր իւր՝ Մարիամ: Աւ եղեալ
երկուց որդւոց՝ մեկնին ՚ի միմեանց — Մարիամ ՚ի
կանանց վանս գնաց երէց որդւոյն, և կրտսրն գնաց
զկնի Ճգնաւորի ումմնն՝ Աիկոմաքեայ²: Աւ դարձոյց
մայրն զԱ ըթանէս առ դայեակն իւր, որ և սնու-
ցեալ ամուսնացոյց զնա ևս: Իսկ զկնի մահուան Խոս-
րովու կոտորէ Արասաշէս զիշատակս նորա, բայց մա-
նուկ մի փոքրիկ Տրդատ անուն՝ Արտաւազդ ոմն նա-
խարար յազգէ Մանդակունի փախուցանէ առ Յոյնս,
որ սնաւ առ Ա իկիանէ իշխանի: Աւ լուեալ Գրի-
գորի զամենայն պատահումն ինքեանց՝ գնաց առ Տրդ-
դատ և ծառայէր նմա³: Իսկ միւս եղբայրն Գրիգո-

¹ Ուում. օր. ՚ի Բրիտն Ռիտմեայ առեալ ՚ի Ժամ Խորբաճոյ ազգն Ան-
խայ և Վրիթեալ անդ յոյն և ասորի: — ² Մեր օր. զկն Ճգնաւորի ասրեա
նիկոյ Մարիտ: — ³ Մեր օր. և Ժառանգը զնա:

րի՝ Սուրբն անուն, ասարեալ եղև առ՝ Արարչիւն եւ
անաւ առ Տորաբեան, որ էր կին Գլորանշիբի՝ արա-
քային Հեկեմարեայ, որ և զարգայեալ՝ չարս յեր-
կիրն Ղենայ և Գարբանդայ, և թագաւորեաց ՚ի վե-
րայ նոցա: Բայց ունեցաւ ասն զԲն անն անուն կոչե-
ցեալ Պակոր՝, թէ նա է եղբայր Գրիգորի: Բայց
Յակոր որդի է քեան Անակայ Կոտորուհայ, որ էր
կին Տիրանայ արքայի, զոր սարն թագաւորն Արա-
նայ Ապրիս՝: Աւ Պակորայ անեալ զբոյր իւր լին-
Աստղէն որաւով նորաւ Հրէի՝ և զկնի մեղսուն ճր-
նողայ զնայ յերկիրն Գեթայ, ուր և թագաւորեաց
Հրէին ՚ի բարի պատասխանի: Աւ նա է, որ եկն ՚ի
վերայ արքային Ծոնայ և խնորէր ատոյեանն իւր թզ-
կայար Գիտկղեպեանոս: Աւ յերկիրն նորա ՚ի Հր-
շէ՛է՝ խնորեցաւ այլ որ որաւ որ և զտեալ եղև Տր-
գատ: Աւ կնոջնեալ կայսերակերպ՝ ըմբռնէր զՀրէ
և ածէր առ կայար: Վ ասն որոյ և թագաւորեալ՝ դոց
առ Հայս Գրիգորի, որ և յառաջին ամին իւրոյ
չարչարի զտորն Աստուծոյ և արխանի ՚ի վերասն:

Աւ ՚ի Հնգետասան ամին Տրդատայ զան սուրբ
տիկնայքն ՚ի Հայս և մարտիրոսանան: Աւ պատա-
հարքն Հասին ՚ի վերայ թագաւորին: Աւ երեալ սուրբն
Գրիգոր՝ զՀինգ որ անտաւղ արտօնով և այլ ևս
վաթման որ վարդապետեալ, ազատեալ զաշխարհս ՚ի
դիւսապաշտութենէ: Աւ ՚ի Հնգետասան ամին Տր-

¹ Մեր օր. որ էր նն որդան Զամանիբի: — ² Մեր օր. Բայց սննդ
ասն զԲն անն իսկեալ անուն զՅոսիբ: — ³ Մեր օր. Բարտոսը Լինայ
Ռիդի: — ⁴ Ռ. օր. որաւով նորա զբարիբ: —

դատաց, քահանայանոց 'ի Տէր, որում¹ փառք յա-
ւիտեանս, ամէն:

Յուլիոս կայսր Թադաւորեաց ամն չորս և ամիսս
եօթն և սպան ներքինի մի 'ի ծածուկ² և պրեաց
հրով: 'ի ամանէ կոչեցան կայսերք Հռոմայ Թադա-
ւորքն վասն յաջողելոյն ամն: Ոգոստոս ամն յիտուն
և վեց³. տա 'ի սպանանելն զՄնտոնինոս և յառնուչն
զՆզգիպոսու և զՄարիս Սեթուսոս կոչեցաւ 'և շահա-
տն: որ է յովոզ և Բարտոն: 'ի սորա քառասուն և
երեք ամին ծնաւ Տէրն: Տիրերիտու ամն քսան և երկու.
'ի սորա վեչտասանն մեր Տէրն և Մատուածն Օխուս
մկրտեցաւ: Գայիոս ամն չորս. տա աստուած ետ ան-
ուանեալ զինքն և սպան զսա աստուած: Աղոգիոս ամն
երեքասասն և ամիսս ինն. սորա կինն և որդիքն հա-
ւատացին 'ի Վրիստոս և գտին զխաչն Տեսուն: 'Ե-
րոն ամն երեքտասան. սա կատարեաց զուրբ առա-
քեալն: Վեսպիանոս ամն տասն: Տիտոս որդի սո-
րա ամն երկու, որ առ զՆրուսաղէմ⁴: Վոմետիանոս եղ-
բայր Տիտոսի ամն հնդիտասան, սա առաքեաց զՅով-
հաննէս 'ի Պատմոս⁵: 'Երուսա մի ամ. սա դարձոյց
զՅովհաննէս յՄսիա: Տրայիանոս ամն ինն և տասն,
որ սպան զՎրիատիոս: Ադրիանոս ամն քսան և մի.
սա շինեաց զՆրուսաղէմ 'ի ձեռն Մկիզասայ անե-
րոյն իւր: Տիտոս Մնտոնինոս, որ կոչեցաւ Բարեպաշտ⁶
որդովքն, ամն քսան և չորս: Վերելիոս ամն յիտուն
և ինն. Աոմոդոս ամն երեքտասան: Պերտինաքոս ամն

¹ Մեր օր. և 'ի հեփթասուն ամն Տրապոյս Կահանայ լինէ Նորհոս Ա-
դաւոյ, որում: — ² Մեր օր. և սպան ներքինի գ իտոնով: — ³ Մեր օր.
ամն վերասուն: — ⁴ Ռ. օր. սա առաքեաց զՅովհաննէս Մսիա:

վեց: Սեւերոս ամն ինն և տասն: Անտոնինոս որդի Սեւերեայ ամն չորս: Աղէքսանդրոս Սեւերոս ամն երեք տասան: Մաքսիմոս ամն երիս: Աորդիանոս ամն վեց զամանէ ասնն հաւատացեալ 'ի Տէր: Փիլիպոս ամն վեց, սա աջակցեաց ¹ մերում Խոսրովու: Ղեկոս ամ մի: Ղալոս ² ամն երիս: Ալ աղբրիոս ամն եօթն և տասն: Ալորէոս մի ամ: Աւրելիոս ամն եօթն: Տակիտոս ամիսս վեց, սա վրէժխնդիր եղև մահուանն Խոսրովու և սպանաւ: Պոռթոս ամն վեց, ոմանք ասնն, թէ սա պատկեաց զՏրդատ: Աարոս հանդերձ որդւովքն ամն երկու: Ղիոկղեախանոս և Մաքսիմիանոս ամն ինն և տասն, յերրորդ ամի սորա պատկեալ Տրդատայ զայ 'ի Հայս և գտանէ զԷշխանն Օտայ, զև սրահեալ էր զգանձն արքունի և զքոյրն Խոսրովի գուխտ յամուրն յԱնի, և յոլովք 'ի նախարարացն Հայոց ³ ընդ առաջ զային նմա ⁴:

Յեօթն և տասն ամին Տրդատայ սուրբն Ղարիզոր նատի յաթոս սրբոյն թաղէոսի առաքելոյն, 'ի Ղեւոնդիէ ⁵ Աեսարիոյ պատրիարզէն բերէ ⁶ ընդ իւր ըզսուրբ Արապեան, զոր Յովհաննէս 'ի դառնալն 'ի Պատմայ 'ի զնալն յԱրուստղէմ ած յԱփեոսս և յաւուրս Ղեկոսի փերուշխանոս ⁷ երեր 'ի Աեսարիա, և հայցեաց սուրբն Ղարիզոր և չկամէր տալ, մինչև առ հրաման 'ի հրեշտակէ սրբոյ սուրբն Ղեւոնդիոս, որ և

¹ Մեր օր. սա յամուլեաց Բրեստ Խոսրովու: — ² Մեր օր. Ղալոս ամն երիս: — ³ Մեր օր. և յոլովէ 'ի նախահարցն Հայոց: — ⁴ Մեր օր. ընդ առաջ Հայոցն նմա կարէ: — ⁵ Մեր օր. զի 'ի Ղեւոնդիէ: — ⁶ Մեր օր. բեւեալ ընդ կար: — ⁷ Մեր օր. յառաջս Ղեկոսի փերուշխանոս, թերևս Ղալոսի մասն:

ետ ապա երկու լուսաւոր ակունա, զոր էր տուեալ նմա
հայրապետն ¹ ռոմայ. և զնշխարս սրբոյն Աթանա-
զինեայ, զոր ասեն թէ եղբայր է Մարիամու՝ ամուս-
նոյ սրբոյն Վրիգորի ², զոր բերեալ սերմանէր յեր-
կիրս Հայոց՝ զհասարակն յԱշտիշատ պահելով ՚ի տե-
ղևս Վեմեարեայ և Վիսանեայ երկուց եղբարց ³ ընդ-
կաց իշխանաց, որք եկին առ Վաղարշակ արքայ. և
զկնի հնգետասան ամաց սպանեն ՚ի տեղւոջն, որոց
որդիքն ժառանգեցին զՏարոն: Եւ էին զիսաւորք, և
զեռ ևս կերպարանին ⁴ ոմանք ծամս պահելով, զոր
մի ոք տացէ թոյլ ⁵: Յորում աւուրս հաւատաց ՚ի
Տէր Աստանդիանոս սպանիացի, որ թաղաւորեաց
ամս երեսուն և չորս՝ կալեալ զամենայն Եւրոպիա և
զՄիջերկրեայս և զՄիջագետս. զոր լուեալ Տրդա-
տայ և սուրբ Վրիգորի՝ չոգան առ նա եօթանասուն
հազար հեծելովք, և եզին զաշնադիրք միմեանց: Եւ
լուաւ սուրբն Աստանդիանոս ՚ի բերանոյ Վրիգորի
զանօրէնութիւնս Վրիստոսի ոճով: Եւ հրաման ե-
հան ընդ ամենայն Իտալիա Աստանդիանոս նաւա-
կատիս առնել զալստեանն նոցա զենեօք, ասելով թէ
լեցուք երկնաւոր զօրացն ⁶: Եւ հրամայեաց սուրբն
Վրիգոր աղ մատուցանել, աւրհնեաց և առաքեաց
յամենայն աշխարհն, զի առանց այնր մի զենցեն. զի
յինչ որ ոչ խառնի քահանայական աւրհնութիւն՝
ի կռապաշտութիւն հատանէ, զոր ⁷ քրէայքն լուա-
նային և ապա ուտէին: Եւ ասացեալ սրբոյն Վրիգո-

¹ Մեր օր. աստանայն Վրիգորի: — ² Մեր օր. որոնք ևս կերպարանայն
ասեն: — ³ Որ օր. զոր քի ստորոյն թոյլ: — ⁴ Մեր օր. լեցուք երկնայն
զօրացն:

րի, եթէ որդիք են նոցա, որ զԹրիստութիւն յանձնը-
փատութիւն գարձուցանէին: Ազգին երկու պարտքն
և երկու պատքն՝ Գրիգորիոս և Սեդրակարոս, դաշն
ուխտի՝ կեալ և մեռանել ՚ի միմեանց վերայ. զգիր
ուխտին՝ ասին, ՚ի գրեին թացին յահաւոր խաղճու-
ղն: Ալ ՚ի գառնայն յարեւտից մեծացն պնտցիկ՝
լտեալ էին հիւսիսականքն զկողմն Աղուանից ՚ի բանս
Շապհոյ պրքային Պարսից: Ալ նահապետ ազգին
Ակուանեաց աստուածեալ մտանէ յանուրն Ուզիւն,
զոր երթեալ Սամգունոյ ձննացւոյ կտրեալ զգլու-
խըն՝ առաքէր առ Տրդատ և նո տայր՝ ճմն զգաւտուն
և յանուն նորա կոչէր տուն Սամիկունեան: Ալ հրու-
կայն Տրդատէս հարկանէր զհիւսիսականն ՚ի Գար-
գարացոց զաւառին, որ և տգան իսկ զԲապազցն
արքայ՝ զձուպանուձիզ հսկայն:

Յերեսուն ամին լուսաւորչութեան իւրոյ սուրբն
Գրիգոր զԱրիստակէս առաքէ ՚ի Սեսարիա ձեռնա-
դրոկ. վասն առաջին ձեռնադրութիւնն՝ անդ տանե-
լոյն՝ թաւգէտի առաքելոյն և արկանելոյն հիմունս ե-
կեղեցւոյ: Ալ անուն եպիսկոպոսին, զոր արար անդ
սուրբ առաքեալն՝ թէտփիլոս կոչուր: Ալ յորժամ ե-
ղև ՚ի Արկիտ սիւնհոզոսն և Արիստակէս դառնայր
կանոնական սահմանաւ՝ սուրբ պատրիարզն Գրի-
գոր երթեալ ՚ի Տարոն առնէր չորս ամիս առ Անտոն
և Արծնիդէս, որք և ասացին ցնա, եթէ «Մաճիկա
զքեղ (վասն) առաւել փառացդ մեա ՚ի ծերութիւնդ՝
որպէս զմեծն Մովսէս, զի մի պաշտեցցն զսկիւրս քո

¹ Մեր օր. լսան առաջին Յերոնարոսիւն անդ արեւոյն:

նորապարտ ժողովարարք և կամ գաղթակցեացին՝ ի մեա
 ռանկն քաւաքարաւիտ կարծեաք», զոր և արար իսկ
 զի քնաց անտի յայրն Սանկայ և կաւարեցաւ ի լեռ
 ուրն՝ յեցեալ ի գաւազանն. զոր գրեալ Տոբեաց խնայ
 զեցին, ոչ պիտեղով զմէն, զոր յետոյ խնայեալ մե
 ծարեցաւ անգինս. Յանն, թէ՛ յարեամ թագաւորն
 Օմնն խնորքի քնշեարն՝ ի տեղեան երկեցաւ. Ճոր
 նաւորի աւմմն զի սարցի՝ գնա և ծածկեցի գաղտ ի
 ներքոյ հիանն եկեղեցոյն Կորթանայ, արք էս՝ ասի
 շինեցին: Եւ կայ անգին անյայտ, զոր և կտրան կոչան
 բրն՝ սանն, զԼքչարունիաց կախկապան, որ էր Ռբի
 գործեանուն, և յանուն նորա մեծարեցաւ, արեգաւ
 նի մնան ինչ յող և նա այր առարինի էր յոյժ և բարի ծ
 իսկ արբրն Արտանգիանայ երարն. զԽարախե
 և զԼիկանայ անորինն, որ է հան հարիւրապետ գո
 մրն խորով գերաւն ի գաւազն Արարատակէք՝ և ի
 Թէմն Թեւրիտանիք և Մասապէկէք՝ և Խապտանէք
 և Մարմնակէք և Գաղեմն. շարչարն զորա գրա
 ցէ քրիստոնեայո, յորմէ՝ խրատեցալք փախեան ի
 կողմանս Սերաստիոյ սմանք ի Մէլեպիան, որ է ամբոց
 ի լեռնակողմանն՝ և այլք ի Յախալատն լեռանն,
 որք բունութեամբ արտաքս ածեալ կոտորեցան՝ յԼՆ
 կեղեցածորն՝ կոչեցեալ, որ և սրատու ի մինչև յայտար
 Իսկ¹⁰ սորբ քառասունքն երթեալ թագիան յայրն,

1 Մեր օր. և իմ քայլակէքն: — 2 Մեր օր. զի սարցի քն: — 3 Ռ.
 օր. ի կառան կարտուիք: — 4 Ռ. օր. Գաղեմն: — 5 Ռ. օր. զր իւր
 րապետ: — 6 Մեր օր. որ էր ամբոց ի լեռնակողմ: — 7 Ռ. օր. և այլ ի Տա
 խալատն, որ է կառուիք: — 8 Մեր օր. արտաքս ածեալ կոտորեցին: —
 9 Ռ. օր. յիկեղեցոյ յորն խոչեալ: — 10 Մեր օր. և սարբ քառասունքն:

որ կայ 'ի վերայ Աշխ գետաց, որ այժմ՝ կոչի Վաջա-
հանայ՝, ուր կառուցին խաչ և գրեցին զԷւրաքան-
չիւր անուանա 'ի քարին. զոր զխառացեալ պատմեցին
Ա իկիտանայ: Աւ Հրամանաւ նորա եկեալ հանին յայրէ
անտի յեթն և տասն արեգ ամաց, զոր Վելթանէս
տան կարգեաց, որ է սկիզբն հանգիսի նոցա և կատա-
բուծն 'ի մարտի ինն: — Ան պարտիկ խաղաղութիւն
խնդրեաց Շ ապուհ արքայ Պարսից 'ի Արասանդէ՝
նեղեալ 'ի Տրդատայ արքային: Աւ նորա հաւանեալ՝
խնդրեաց 'ի նեանէ գլխոյն Վաւթի մարգարէի, զոր
առ Յովսէփ յորդոցն Ամոնայ 'ի տանէ Մեղքանայ և
ևզ 'ի գրուին Վաւթի, որ անկաւ 'ի Քաղզէացիսն,
և ապա 'ի Ալիւրոս և 'ի Վարեհ՝ և 'ի Վարեհէ յԱ-
ղէքանադրոս, որով պատկեցան Մակեդոնացիքն մին-
չև յԱնտիոքոս, զոր սպան Պարթեն Արշակ, և առ
'ի նեանէ, և եկն մինչև յՇ ապուհ, յորմէ խնդրեաց
կայսրն, զի օրինակաւն արասցէ իւրն թագ՝ և զնո-
րայն առ նա դարձուցէ: Աւ յորժամ ետ կազմել՝
եղ զերկոսեանն 'ի վերայ սեղանոց և ասաց ծառայիցն
Շ ապուհոյ առնուլ զԷրեանցն: Աւ նոցա աչք կայեալ՝
առին զնորն և զնացին, քանզի խնդրեաց յԱստու-
ծոյ Արասանդիտոս, զի առ նա մնացէ սրբոյն Վաւ-
թի յիշատակն: — Իսկ սուրբն Տրդատ՝ կոչեցեալն յա-
ւազանէն Առհաննէս, յաղազա պարկեշտ կենացն և
չարատեաց բարուցն դեղակուր եղեալ՝ մեռանի յա-
նաստուածից ոմանց, թագաւորեալ ամս յիսուսն և վեց:

¹ Ռուս. օր. որ այժմ կոչի Վաջանայ: — ² Ռ. օր. և ապա 'ի Ալիւրոս: 'ի Վարեհ յԱղէքանադրոս: — ³ Ռ. օր. զի օրինական աչացէ իւր թագաւորն և վարդապետ:

Դ սկզբան զՍասակէս սարան Արքեղայտ իշխանն չորրորդ Հայոց 'ի ճանապարհին Երոփայ. յազազս միշտ յանդիմանելոյն զնա 'ի գործս իւր շարս: Աստուծոյ զէ զաթոռն Ա ըթանէս եղբայր նորա, մինչ կենդանի էր Տրդատ 'ի յիսուն և չորս ամի արքայութեան նորա. և զՍասակէս տարեալ եղին 'ի ինորդան առ Տորն:

Իսկ զհին մահուանն Տրդատայ երկրորդ Սանասորուկ Արշակունին, զոր կացուցեալ 'ի Փայտակարան, Թագ եղեալ խորհէր արիւն բոլոր Հայոց, որ և սպանել կտ զանունին Գրիգորիս բարբարոս աղբին 'ի Ասանեան դաշտին, զորոց զմարմինն բերեալ յԱմարաս հանգուցին: Եւ եալ զայս մեծ իշխանն Աղճնեաց ' Ռակուր, ձեռն կտ յԱրմիզդ արքայ Պարսից և խորհէր զՍանասորիոյն. զոր խնայեալ նախաբարք Հայոց՝ Ժողովեցան առ մեծն Ա ըթանէս և առաքեցին երկու 'ի զխաւորացն առ Ասատանդին՝ որդի մեծին Աստանդիանոսի, — որ զհին մահուան Տորն Թագաւորեաց ամն քսան և չորս, — զի օգնեցէ Հայոց և Թագ զիցէ Խոսրովու՝ որդւոյն Տրդատայ: Օ, որ ընկալեալ զինդիրն առաքէ զԱնտիոքոս զօրագլուխն, որ և Թագ եղեալ Խոսրովու խազան 'ի վերայ Սանասորիոյ: Իբրև լուաւ՝ փախեաւ 'ի Պարսիս. և յաւարի առեալ զաշխարհն զօրացն Հայոց՝ դարձան: Եւ Սանասորի Ռարշաունի գնացեալ 'ի վերայ Ռակուրոյ՝ սատակէ զնա. և առեալ գերի բազում 'ի կողմանցն Սճրնայ՝ դառնայ, ընդ որս և զեօթն սարկաւազունս սրբոյն Աստուծոյ: Եւ զհետ եկեալ սրբոյն և խնդրեալ՝ ոչ տայր: Եւ նորա կա-

¹ Ռուս. օր. և զհր եթալ որոնք և ինորդ ' ոչ տայր:

մեցեալ զնալ առ արքայ՝ գեարնիկց՝ առնէր. և արքայն խնացեալ՝ դառնայր ՚ի տեղի իւր, անիծելով ըզ՝ Մանածիհր և զաշխարհ նորա, յորմէ չարաչար մահաւմբ սատակի, և դաւանն անդատւոյ լինի. մինչև որդին Մանածիհր արժանաւոր աշխատութիւն ցուցեալ և բերեալ հող զինի մահուանն ՚ի գերեզմանէ պրոյն՝ աւրհնի երկիրն հաշտութեամբն Աստուծոյ բարեխառութեամբ պրոյն Յակորայ:

Իսկ մեծն Աստանդիանոս ունէր եղբայր մի՝ Գաղմատիոս անուն՝, — որոյ էին երկու որդիք՝ Գաղոս և Յաւիանոս, — և երեք որդի՝ աւագն ընդ անուան իւրոյ հորն, որում ետ զԱստանդնուպոլիս ՚ի կտակին, զոր գրեաց. և միջինն իւր անուամբն, որում ետ զՆնուպ աթոռ. և կրտսերն զՀոռոս: Եւ խորեաց միջակն զխտակասարահն և առ զԱստանդնուպոլիս՝ խոտանարով պահել զաղանդ նորա, զի արիւնան էր: Եւ կալաւ ասպին զՆնուպ և չոգաւ ՚ի վերայ կրտսերն զանն Հոռոսայ: Եւ ել ընդդէմ նորա հորեղբայրն՝ Գաղմատիոս, ադան զնոս զանն եղբորն և որդիքն փախեան առ միջինն՝:

Եւ ՚ի վեց ամին Աստատի՝ ըրնացաւ Մազնիտիոս և յանդառեալ զՄատիա և զԱրիսիկէ և թաղ եր ՚ի Արսի. և յայն ապաստան՝ չորք ոմանք օսանին ըզ՝ Աստատ և զեղբորորդի նորա: Եւ լուեալ միջինն եղբայրն՝ զայ ապանանէ զՄազնիտ և լինի ինքնակալ և

1 Իսում. օր. Գաղմատիոս խնայեալ. — 2 Մեր օր. Գաղմատիոս և արան զնոս: և իբրևն Աստատ, արան զնոս լուան եղբորն և որդիքն փախեան առաւ լինն: — 3 Մեր օր. և ՚ի չոգան ամն Աստատի:

կարգէ՛ր Գաղլոս կեսար յԱնտաք և զՅուլիանոս առա-
քէ յուսուսն յԱթէնս: Այլ զկնի այնորիկ ազատամ-
բի Գաղլոս և մեռանի, և Յուլիանոս ապրի ազաշա-
նաւք թագուհոյն, զոր կեսար կարգէ արևմտեայ կող-
մանն՝ տալով նմա զքոյր իւր զԱլինէ՛ ՚ի կնութիւն, և
ինքն չողաւ յԱնտիոք: Իսկ Յուլիանոս յաթեմալ
բարբարոտացն և եզեալ թագ՝ զայ ՚ի Աոտամնդնու-
պոլիս: Այլ երանէ ընդդէմ՝ նորա Աոտամնդիանոս՝ ա-
ռեալ մկրտութիւն ՚ի Օղորոսէ՛ և մեռանի ՚ի մէջ Աի-
լիկոյ և Իսաւրիոյ՝ 2. ասնն՝ զղջացաւ մօտ ՚ի վախճանն
և ուղղափառ հաւատով կատարեցաւ ՚ի տէրն Վրիա-
տոս: Օգնի նորա Յուլիանոս ամն երկու և ամիսս
ինն և յետ նորա Յորիանոս ամ՝ մի, զոր գողէ Ասկ-
րատ: Բայց ուննք ասնն զնա ազանդոմն Քրիոսի և
վրիժառու ուղղափառաց, վասն որոյ և խեղդեցան
ասնն: Յետ որոյ Ալաղէս ամն չորեքտասան, որ էր
արիտանն: Այլ զկնի քառասուն աւուր կղջայր նորա՝
Ալաղենտիանոս, կցորդեալ նմա ամն երկոտասան և
մեռանի վասն ուժգին բարբառելոյն խրոխտանօք ՚ի
վերայ բարբարոսացն՝ 3: Իսկ Ալաղէս, որ արքորեաց
զմերն՝ Ներսէս՝ շանթահար եղեալ՝ սատակի յԱր-
րիանուպոլիս հրաւիրանաւ զԵհնոյն: Իսկ մերն Խոս-
րով յերկրորդ ամի Արմզդի՝ Պարսից արքային, և ՚ի
յուժ՝ ամին Աոտամնդեայ թագաւորեալ ՚ի վերայ
հայրենեացն ամն ինն՝ շինէ վ՛րուին, որ ասի Բլաւ 5՝

¹ Ռ. օր. Ջոյնտի ունի, մերն զՊետի: — ² Յերկոսին օր. կայ ՚ի մէլ
Վիլիկոյ և Սերիոյ, զոր մէք Իսաւրեոյ ուղղաբեցսք: — ³ Մեր օր. Իրի-
ոսնէ ՚ի Բարբարոսայն: — ⁴ Ռ. օր. որ աբարիոց զմէն Ներսիս՝ ամնա-
հարեալ մեռանի: — ⁵ Ռ. օր. շինէ զԲլաւ: որ ՚ի Բլաւ ունք:

անդ ածելով զքնակիչան Արտաշատու իւրեանց իսկ
կամաւք, վասն հրախառն օղոյն դնէ զարքունիան իւր
անդ: Յաւուրս սորա միարանկալ 'ի կողմն Տմակային՝
բիւրք երեք ասպատակեցին յԱյրարատ, ուր և ա-
ռաքինացաւ Աւհան Ամատունի՝ աստակելով ըզ-
գորազրուի նոցա զվարեան կնակուռ թաղեալ, և
յաղթաւ հարեալ զօրքն՝ դարձան 'ի կորուստ: Բայց զ-
րաւարն Աւաչէ անկեալ 'ի պատերազմի՝ յիշեալ հրա-
մայեաց զանուն նորա 'ի պատարագին սուրբն Աբր-
թանէս: Աստարեալ Խոսրովու զկենան՝ թագի առ
հօր իւրում 'ի Ամանիս: Եւ ինքնակալն Արտաանզիա-
նոս յիօթն և տասն ամին իւրում դնէ թագ Տիրանայ՝
որդւոյ նորա, և առաքէ 'ի Այս, որ ոչ վնայի՝ ընդ
շաւիզս հարց իւրոց բարեգործաց: 'Ի յերրորդ ամի
նորա փոխի յաշխարհէս սուրբ պատրիարզն Աբր-
թանէս և դնի 'ի Խորդան: Եւ առնու զաթոռն
սուրբն Յուսիկ՝ որդի նորա, ամն վնց, որ և աստիկ
յանդիմանէր զթագաւորն վասն զազիւր զործոց՝ նո-
րա. յորում աւուր բերաւ պատկերն Յուսիանոսի առ
Տիրան, և նա գնել կամեցաւ յիկեղեցւոջ 'ի զաւա-
ռին Մովսայ և սուրբն Յուսիկ կոխեաց և մանրեաց
զայն առ սեմնքն: Եւ սրտառեալ թագաւորն Չալա-
տիւք հարկանել զնա հրամայեաց մինչև յաւանդումն
հոգւոյն, զոր տարեալ եղին առ հօր իւրում: Եւ և-
կեալ սուրբն Վանիէլ ծերունի քորեպիսկոպոս՝ լեալ
աշակերտ սրբոյն Վրիգորի, անէծ զՏիրան. ընդ որ

1 Ռ. օր. գոթեակ իւրն յոմն իւր: — 2 Մեք օր. որ ոչ վնց
ըր զաւուր հարց: — 3 Ռ. օր. կռն զաւուր իւրոյն նորա:

զւարնալ թագաւորն՝ խեղդամահ նստն առնել զնա. և թաղեցաւ յիւր մենարանին, որ ափ չացեաց դըրախա՝ ։ 1, և առնու զաթոռն Փառնեբսն՝ յՂշտիշատայ՝ այր լաւ՝ 2, ամն չորս . յորում ժամանակի եկն զորավարն Պարսից մեծ ամբոխիւ՝ և խաբանուք առ ինքն կոչեաց զՏիրան և խաւարեցոյց զաչս նորա՝ 3 ՚ի գաւառին Ապահուենաց ՚ի գեօղն, որ Արծիւն կոչեցաւ ՚ի պատահմանէ գործոյն : 1, և ետ իրաւունս Տիրանայ ասելոյ՝ 4 «Օ երկու լուսաւորս խաւարեցուցի՝ խաւարեցան երկոքին աչք իմ» 5 : Օ սուրբն Առաքիլ ատեն միանգամ գիտացեալ զկին իւր և յայնմանէ ծնեալ նմա երկու որդիս երկուորեակս՝ կոչեցեալ Պապ և Աթանազիսնէս, որք ՚ի սարկաւազութիւն կոչեցեալք, ապա աղտեղութեան տուեալք զանձինս՝ շանթակէզք եղին ՚ի միում աւուր, մնացեալ որդի մի Աթանազիսնէի՝ 6, երսէս անուն, յուսուեմ ՚ի Աեսարիա : Իսկ ՚ի թագաւորին Արշակայ՝ որդւոյ Տիրանայ, եկն առնա և կայր նմա ՚ի հնազանդութեան՝ կրելով զուսներն պողովատիկ առաջն նորա՝ 7, զոր յոյով թախանաւանօք ամենալ ՚ի հաւանութիւն՝ առաքին ՚ի Աեսարիա առնուլ զաթոռն սրբոյն Թաղէոսի և Վրիզորի, զոր սուրբ չոգին հրաշագործեաց իջմամբ աղանակերալ՝ ՚ի վերայ նորա ՚ի զարմացումն տեսողաց : 1, և եկեալ՝ բարիօք կարգաւորէր զաշխարհս մեր, շինելով

1 Մեր օր. որ ափ չացայ դրոխդ : — 2 Յերկուսին օր. այլ լաւ : —

3 Ռ. օր. առ իմն իւլիշտայ զՏիրան և խաւարեցուցեալ զաչս նորա : —

4 Յերկուսին օր. ափիւլ, զոր ափայ ուղղագրեցաք : — 5 Մեր օր. սրբա լուսաւորս խաւարեցուցի, խաւարեցան երկոքն աչք իմ : — 6 Մեր օր.

և իայր նմա հղարաթախիսն, իրելով զուսներն պողովատիկ ամենալ նորա : —

7 Մեր օր. հրաշագործեաց իջմամբ ՚ի վերայ նորա :

վանորայս և օտարանոցս և հիւրանոցս և տուն հիւանդաց և ուրիաց՝ բառնալով զհակառակութիւն՝ և զանողորմութիւն և զկոծն՝ ի վերայ մեռելոց և զազգացն խնամութիւնս: Եւ էր տեսանել զաշխարհս մեր պնուհեակ իբրև զվերինն Երուսաղէմ՝ լի ամենայն բարեձևութեամբ. զոր տեսեալ թագաւորին և նախարարացն և իմաստուն առաջնորդաց եկեղեցւոյ՝ անուանին զնա պատրիարզ, «Յի առ մեզ կան՝ ասէ, սիւնք անշարժելիք—Բարթուղիմէոս և Բարդէոս և սուրբ Ղուսաւորիչն, որ պապն կոչեցաւ ՚ի չնով՝ հաւասար այնմ, որ նստի յաթոռն Պետրոսի»¹. զի զառաջինն չորս միայն էին՝ — յՆնտիոք Մատթէոսին, և ՚ի չնով՝ Ղուկասուն, յԱփեսոս Յովհաննու և յԱղէքսանդրիա Մարկոսին: Եւ յաւուրս որդւոց մեծին Արտանդիանոսի կոստանդնուպոլսեցիք և երուսաղէմացիք համարձակեալ՝ պատրիարզունք կոչեցին զառաջնորդս իւրեանց: զԱրտանդնուպոլիս, վասն զի Յովհաննուն անգ փոխեցին², և զԵրուսաղէմ վասն տնօրինականացն. և մեք՝ ասեն, վստահացուք ՚ի մեծ պարծանս մեր: Իսկ Սերաստիոյ և զՄելտենոյ՝ և զՄարտիրոսաց քաղաքին զեպիսկոպոսն մետրապօլիտ կոչեցին՝ և յորինեցին զինն դասուց երկնից խորտուրդն ՚ի չայս³, այսինքն՝ պատրիարզ և մետրապօլիտ և եպիսկոպոս և քահանայ և սարկաւազ և կէսսար-

¹ Մեր օր. Կոստանդնուպոլսեցիք և Երուսաղէմ: —
² Մեր օր. Կոստանդնուպոլսեցիք և Երուսաղէմ: — ³ Մ. օր. զԿոստանդնուպոլիս Յովհաննու անգ փոխեցին: — ⁴ Յերկոսիմ օր. իմ Սերաստիոյ և Մելտենոյ, զոր ուղղաբեցոյք՝ որպէս տեսանել ունի ընթերցողն ՚ի բնագրերին: — ⁵ Մ. օր. Կոստանդնուպոլիս ինչոյս: — ⁶ Մեր օր. և յորինեցին զինն քահանայ յերկուսոցն ՚ի չայս:

կաւարք և գալիւր և կրօնաւոր և սրբեալ ժողովուրդն:

Յաւուրս յայտոսիկ նշկահաց Արշակ զԱ յաղն-
տիանոս կայսր. և նորա բարկացեալ՝ սպան զՏրդատ
եղբայրն Արշակայ, որ կայր 'ի պատանդի: Եւ գնա-
ցեալ մեծին՝ Վերսիսի՝ պատուի 'ի կայսերէ. և շնորհա-
ւորեալ նմա զանուէն պատրիարքութեան և տուեալ
ցնա զորդի սպանելոյն և պարգևս բազումն՝ դարձու-
ցանէ 'ի շայս: Իսկ զհին մահաւանն Ա յաղնտիանու-
շարտիանն Ա յաղէս՝ լուծեալ զխաղաղութիւն ընդ
շայս, խնորէ զանձն Արշակայ 'ի ձեռն զորավարին
Թէոդասի: Եւ սուրբ պատրիարզն՝ առեալ զՊապ
որդի Արշակայ, գնաց առ Թէոդոս և նովաւ 'ի դու-
ռըն կայսեր: Եւ տեսեալ զԹագաւորն՝ քարոզէ նմա
ուղղութեամբութիւն, և 'ի չհաւանելն՝ մեռանէր որ-
դի նորա. և բարկացեալ Թագաւորին՝ պստրէ գնա
'ի կղզի անբնակ եօթանասուն ողւով զինն ամիսս, որք
շնորհաւքն Լստուծոյ կերակրեալ լինէին 'ի շարաթն
և 'ի կիւրակէան ձկամբ, զորս ընկենոյր այլք ջուրցն
հանգերձ փայտիւք և հրով: Եւ որպէս ասնն՝ սպա-
նեալ զԱ յաղէս Վէորգէոս վկայն և հրկէզ լեալ մար-
մինն: Եւ առնու զԹագն մեծն Թէոդոս, և նա դար-
ձուցանէ զսուրբն 'ի կղզոյն և առնէ նովաւ ժողով
ընդդէմ հոգեմարտին հարիւր և յիսուն եպիսկոպո-
սաց՝ նզովելով զՄակեդոն և զամենայն խմորեալն
'ի նմանէ: Եւ հաստատեալ պատրիարզն՝ Վերսէս
հարիւր յիսուն եպիսկոպոսաց վկայութեամբ՝ գաւ-
նայ 'ի շայս: Իսկ Արշակայ սպանեալ զՎնէլ եղ-
բորորդի իւր վասն Փառանձեանց կնոջ նորա 'ի քր-
տութենէ Տիրիթայ՝ նզովէ զնա սուրբն՝ Վերսէս և ին-

քին գնայ՝ ի Աշխն՝ գոխանորդ իւր թորեալ զԽառք եւ
 պիտկոպոս Բազրեւանդայ, որոյ շաննարանքն ուղե-
 բացան որպէս Լճիայիւ կնոջն այրւոյ: Բնդ այն ժա-
 մանակս Շ ապուհ արքայն Պարսկց զայ յԱտրպա-
 տակոն եւ առ ինքն կոչեալ զԱրշակ՝ կապէ զնա եւ տայ
 օանել յԱնուշն կոչեցեալ զղեակ, ուր եւ մեռաւ՝ օն-
 ձին արարեալ սրով¹: Իսկ սուրբն Ղերսէս՝ լուեալ
 զայս, խնդրէ ի կայսերէ թագաւորեցուցանել զՊատր
 որդի Արշակոյ, զոր եւ արար իսկ. առաքէ զորու ծանու-
 ՚ի շայս պատրիարգաւն Ղերսիսիւ, որք կկնալ զօրն
 զաշխարհս միապետեալ Սեհրուժանին Արծրունւոյ՝
 ուրացողին զԲրիստոս², պարսկական զորք լցեալ:
 Բնդ որս մարտուցեալ՝ սպառնն զպարսկան ագոթիւք
 սրբոյն. եւ զՍեհրուժանն կախալ Սմբատայ Բազ-
 բաթունւոյ հրացեալ շանթիւք պտակէ զնա՝ նստա-
 օանաւք սատակեալ. եւ հաստատեցաւ երկիրս ընդ
 ձեռածք Պապայ ամս եօթն: Արուս՝ ժամանակի շե-
 նեաց Անատոլիս՝ զորագրուին Յունաց, յանուն կայ-
 սեր զՌեդդուպոլիս³: Բայց Պատր՝ յանգիմանեալ ի
 Ղերսիսէ յաղագս զազիր գործոցն, տայ նեա զեղ
 մահաւ ի գեօղն Իսաի յԱկեղեաց զաւառին զանխը-
 լարար. եւ թաղեցաւ ի Թիբն, որ կալաւ զաթոռն
 սոն երեւուն եւ չորս: Եւ կացոյց Պատր ի տեղի նո-
 րա զՇ ահակ ոմն օակաւ առուր, եւ տպն զՍահակ
 ի գաւառէն Ապահունեաց առանց մետրապոլիտն Ան-
 սարիոյ ըստ օրինի պատրիարգայ, որ պաշտեալ զա-

¹ Ռուս. օր. սր. եւ հոստ. իսկ անին սրու: — ² Սեր օր. իսկ զա-
 իսկի հիւսկարեալ Սեհրուժանն Արծրունւոյ՝ սարսելն զիւրաք: — ³ Ռ.
 օր. յորում իսկանքն լեւեաց Անատոլիս՝ իսկ Պատր յանգիմանեալ ի Կերսիս:

Թոռն անն չորս: Իսկ զգրավարին Անտոնիայ կոչեալ
 զՊապ խարանդ¹: կապէ զնա յերկաթս և առաջէ
 զնա առ Թէոդոս², որ չարար զնա արժանի տեսնելու
 լոյ, այլ հրամայեաց ընկենու զնա ՚ի ծոզն: Իւ: Թա-
 գնաւորեցուցանէ Հայոց զՍ արագրատ ոմն Արշակու-
 նի անն չորս: Յերրորդ ամի նորա ննջէ տէր Ասհակ
 և յաջորդէ զնա Օ աւէն՝ եղբայր նորա, լաւ իրբն
 քնս՝ անն չորս: Իսկ Ս արագրատ որասցեալ սպա-
 ներոյ զքաջն Մուշեղ³՝ հալածի՝ յազգէն Մամիկո-
 նէից: Իւ: Թէոդոս սքսորէ զնա ՚ի Թուրխ կողի⁴ և
 Թագնաւորեցուցանէ Հայոց⁵ զերկուս որդիսն Պա-
 պայ՝ զԱրշակ և զՍ աղարշակ: Յերրորդ ամին Ար-
 շակայ ննջէ Օ աւէն, և առնու զաթոռն՝ Աստուրա-
 կէս՝ եղբայր նոցունց և առարինակից, անն Կոթն: Իւ:
 Բաժանենն զաշխարհս Շ ապուհ Պարսից և Ար-
 կադէոս որդի Թէոդոսի՝ տէր արարեալ ընդ միմեա-
 նրս:— Արշակ առնու յամեն զկողմն Յունաց վասն
 հաւատակցութեան, իսկ Ս աղարշակ, որ ունէր ըզ-
 ման Պարսից⁶՝ զարեւելեան կողմն⁷, մեռանի: Իւ: զնէ
 ՚ի սեղի նորա Շ ապուհ զխոտորով ոմն Արշակունի,
 որ զկնի երկից ամաց մերժի՝ ՚ի տէրութենէն ՚ի քը-
 սութենէ զործակալաց աշխարհիս, — ւայն՝ որ նրս-
 տոյց յաթոռ պատրիարքութեան զսուրբն Ասհակ
 որդի մեծին Վերսիսի, որ պաշտեաց զսուրբ աթոռն

¹ Ռուժ. օր. իսկ զբաւարն Անտոնիայ իսխու զՊապ խարանդ: —
² Ռ. օր. առաջի զնա առ Թէոդոս: — ³ Մեր օր. որասցեալ գաջն Մու-
 շեղ: — ⁴ Ռ. օր. հալածի յազգի Մամիկէից: — ⁵ Մեր օր. առաջի զնա
 ՚ի Թուրխ կողի: — ⁶ Ռ. օր. իսխաւորեցուցանէ զերկուս որդիսն Պապայ: —
⁷ Մեր օր. և առնու զԿոթն Աստուրաիս: — ⁸ Մեր օր. որ ամէր զնոյն
 Պարսից: — ⁹ Ռ. օր. զարեւելեան:

ամս յիսուն: Իսկ Թադաւորն Պարսից կայոցց 'ի տե-
զէ Խոսրովու զԱ՛ռաճապուհ՝ եղբայր նորին, ամս
հինգետասան:

Յեօթն ամին սորա՝ և յառաջին ամին Աբտաշի
որդւոյ Շապհոյ սուրբն Մեհրուպ յորինէ հայերէն
դարութիւն՝ քսան և երկու գիր առ Վանիէլի ստոր-
ւոյ գտեալ 'ի հին ժամանակաց, որ վասն ոչ պարզե-
լոյն՝ զընդարձակութիւն լիզուխ անհոգացեալ եղև
յառաջնոցն՝ յոյն և ասորի և պարսիկ գրով շատա-
ցեալք: Աւ Մեհրուպ ոչ կարէր նոքօք փոխել զԱ-
տուածաշունչ մատեանս 'ի հայ բարբառ. վասն որոյ
տաղթից տուեալ զանձն՝ գործակցութեամբ սրբոյն
Սահակայ, տայ նմա Աստուած չորեքտասան գիրս ա-
ջովի իւրով գրոշմեալ առաջի նորա՝ որպէս մեծին
Մովսիսի 'ի լեառն Արնայ, և սմա 'ի լեառն Բարուայ,
որպէս տակաւին ցուցանի դրոշմն աստուածագիծ 'ի
փեմին և նկարք գրերոյն. և պատուի տեղին խնկօք և
ջահւք միշտ 'ի Տաճկաց և 'ի քրիստոնէից՝ բնակ-
չաց տեղւոյն: Աւ զի լեալ է հայերէն գիր 'ի հնոյն —
վկայեցաւ 'ի ժամանակս Աւոնի արքայի. զի գտաւ
գրամ 'ի Արիկիա՝ հայերէն գրով դրոշմեալ զանուն
կռապաշտ Թադաւորացն հայկազանց, զորոյ զԹե-
րութիւն ելից նորս մեր Ազրատ աստուածախոտն շը-
նորհաւք լցեալ — նորոգիչ նորոյս Իսրայելի և կար-
գաւորիչ. որ 'ի ձեռն աստուածատուր պարզեացն
զձեռագայթ սրբոյ երլորդութեանն առեալ մարգա-
րէիք և առաքելովք և աւետարանչաւք և երկնային

¹ Մեր օր. 'ի հիւսնիս: — ² Մեր օր. որ ուղարկուի զԵդու-
նիսիսն լիզուխ: — ³ Մեր օր. զի Կրտս գրամ հայերէն կրտ:

դատութիւն և ամենայն արդարոցն խմբիւք՝ գայր մտա-
նէր 'ի շայաստան աշխարհս և գանձէր յեկեղեցիս
մեր զանտաննի զեղեցիութիւնս՝ 'ի զարդ հոգւոց և
մարմնոց՝ և 'ի պարծանս յաւիտենից, զոր ոչ արար
ամենայն ազգաց Տէրն բոլորից. քանզի ոչ ճարտա-
բաւք և ոչ միջնորդովք իմաստնացաք և առաջնոր-
գեցաք առ նա, այլ 'ի յերկնապարզ և յաշխարհս-
տեղծ աջոյն գրեցաւ մեզ դպրութիւն ուսման: Աւ-
Տեառն մերոյ և Աստուծոյ յիշատակն կենդանի է 'ի
մատեանս մեր՝ զօրութիւն տալով և շնորհս, որք
հաւատովն մատչին և բանապանակէս. վասն որոյ
փառք, պատիւ և գոհութիւն 'ի Տեառնէ՛ ածողին
առ մեզ և պայծառութիւն յիշատակի անուան նո-
րա՝ 'ի զիրն կենաց Սօսրոպայ որ է կանաչացեալ, այ-
սինքն՝ յարազուարճ և բերկրեալ հօր մերու՛մ տեղի
և յիշատակ ընդ առաւել սուրբն. և մեզ աղօթիւք
նորա ողորմութիւն և զթութիւն յԱստուծոյ՝ 'ի հա-
մար աշակերտաց նորա և հոգևոր որդւոց:

Ուարձացեալ ապա սուրբ պատրիարզն Սահակ
երկնառաք պարգեւաւքն՝ ընտրէ մանկունս առաքինա-
զարդս և առաքէ յազգս բերել յամենայն ազգաց զա-
րուեստ մատենից—զՅովսէփ, զՂևոնդ, զՅովհան-
նէս, զԱբրահամ, զԱբճան, զՍուշէ, զԼազնակ, ըզ-
Ղորիւն և զայլս. ապա զկնի սակաւուց և զՍովսէս,
զՂաւիթ և զԼազնէ և զՍամբրէ՛ զեղբայրն Սով-
սիսի. զկնի սոցա և զԱբճան Արծրունի և Ղոսորով
և զՂազար պատմագիր: Սորք թարգմանեցին զա-
մենայն մատեանս 'ի ստոյգ օրինակաց սրբոյն՝ Ղևոն-

¹ Յերկոսն օր. զարդ հոգւոց և մարմնոց:

դի: — Կորոզեաց սուրբն Սահակ և քառօրս սրբոց
ձախիտիմեանց՝ զաւերեպն՝ ՚ի Շապհայ. — և անյայտ
եղևայ՝ նշխարացն՝ ինտրեալ յԷւոզուծոց, յայտնե-
ցաւ նմա: Աս ետես զբառնայ թագաւորութեան և
զքահանայութեան յազգէն Պահաւունեաց և վերքս-
տին անզրէն նորոզիլ ՚ի լուման աւուրց: Սորա էր
դուսար մի միսնօր, զոր տայ յամուսնութիւն Համա-
զարպայ Սամիկնոյ, յորմէ ծնաւ սուրբն Սարգան:

Եւ վրանչեի պրն Եւսուծոց Սեւրոպ, անցեալ
՚ի Սիրս՝ առնէ նոցա գիրս՝ ՚ի ձեռն Զարէի ուսե-
մբն, որ աշակերտեցաւ նմա: Եւ գնացեալ յԷրուա-
նքս՝ ստեղծու նոցա գիրս ըստ նոցա լեզուին ձեռք
Բենիամենի, որ անտի աշակերտեցաւ նմա: Իսկ Սք-
ռամշապուհ բարիօք կատարեաց զկեանս իւր՝: Եւ
գնացեալ սուրբն Սահակ առ Յագկերա ինզրեր ըզ-
իտարով, որ էր ՚ի բանդի և վերստին թագաւորեցու-
ցանէ զնա. որ ոչ աւելի կացեալ քան զտարի՝ վախ-
ճանի: Եւ ՚ի մեռաննին Յագկերտի նստի յաթօռ Սք-
ռամ. երկրորդ, որ և բազում չարիս փորհէր ածել ՚ի
վերայ մերոց հաւասոց՝, զոր իննցեալ սուրբն Սահակ
զնայ առ Յունգք և առպէ գտուրն Սեւրովպ և
զՍարգան թոռն իւր առ Թէոզոս՝ օրդի Երկա-
ղեայ. զոր ինդութեամբ ընկալեալ՝ կոչնն զՍար-
դան ստբատելատ և զՍեւրովք վարդապետաց վար-
դապետ. — և զպրոց հրոմայնն կարգել Թէոզոս և
պատրիարքն Ետտիկոս և օռճիկս յազբունուստ կար-

¹ Ուսմ. օր. իսկ Սահակոց Բարիտ Խորաբեալ զկեանս իւր և գնացեալ: — ² Մեր օր. որ աւելի եւ աւելի քան զտարի: — ³ Ու. օր. ՚ի Սեւրոյ մերոց հասոց:

զին: Եւ դարձան եկին առ տուրքն Սահակ և կատարեն զհրամանն: Սեա այսորիկ առաքէ զՎարդան առ Վ ռամ զհաշտութիւն խնդրել և թագաւորեց ջաջանել զԱրտաշէր՝ որդի Վ ռամշապհոյ, զոր և արարն իսկ Իսկ Մովսէս ասէ, թէ զինի Խոսրովութագաւորեցցոց Յազկերտ զորդի իւր զՇ ապուհ ամն երիս, որ և ՚ի համբաւ մահու հորն գնացեալ՝ մեռանի ՚ի գորացն, և ասին՝ մնաց երկիրս անխշեան և շիթթ ամն մետաւան: Եւ, ապա թագաւորեաց Արտաշէր, որ և ատեցեալ եղև ՚ի նախարարացն՝ վասն զսգիւր գործոց իգամալութեան. վասն որոյ աղաչեն զմեծն Սահակ ընկենուզ զնա: Եւ ՚ի չհաւանելն նորա՝ ինքեանք երթան ՚ի դուռն Վ ռամայ, կոչել ասին զԱրտաշէր և յղել ՚ի Խուժաստան՝ Եւ ընկեցեալ զտուրքն Սահակ՝ կարգեն ՚ի տեղի նորա զՎաւրեակ՝ չարախօսակից իւրեանց, որ ոչ յամեալ տարի մի՝ հալածի: Եւ զննն զՎրգիշոյ ասորի ամ մի: Եւ, ապա զՇ մուէլ ՚ի նոյն ցեղէ աղցիփեղցք՝ և վատավարք, յորոց տաղտկացեալ՝ նախարարացն շայոց՝ հալածեն և աղաչեն զտուրքն Սահակ առնուլ զաթոռն, որոց ոչ հաւանէք. բայց ՚ի վարդապետութենէն բընաւ ոչ դարարէք՝, այլ գիեցուցանէր հոգևոր գաւանցն զեկնաւոր ազգիւրն ՚ի տուէ և ՚ի գիշերի: Անանք զինի Վրգիշոյի և Շ մուէլի ասին առեալ Սուրբ մակայ զաթոռն ամն եօթն՝: Եւ յ սրբոյն Սահակայ

¹ Մէր օր. որ և արեցեալ եղև նախարարացն: — ² Ռ. օր. յղեալ է իստաւարտն: — ³ Ռ. օր. և ընկեալ զտուրքն Սահակ իստեմ զՍահակ: — ⁴ Մէր օր. արեցիսէս: և վատավարք: — ⁵ Ռ. օր. որոց արեցիսէս: — ⁶ Մէր օր. ոչ արեցիսէս: — ⁷ Մէր օր. ամ հնէ:

արարեալ դոյզն ժամանակս 'ի դաւառին Բազրե-
ւանդայ 'ի գեօզն Բլուր՝ կատարի 'ի Բրիստոս և ամ-
փոփի յԱշտիշատ: Այնի սատակման Առանց և
ախրերոյն (Յազկերտի՝ որդւոյ նորա, զինի ապա վե-
ցից ամնոց կատարի սուրբն Մեարոյք 'ի Ապարշա-
պատ և զնի յ(Օ)շական զիւղ, խաչանման լոյս երկուս-
ւոր կայով 'ի վերայ դագաղացն՝ մինչև եղաւ 'ի գե-
րեզմանի: Բայց զաթոռն տեղապահութեամբ խնա-
մէք (Յովսէփ՝ աշակերտ Մեարոյքայ 'ի Ապոց ձո-
րոյ 'ի գեղզէն Հողոցմանց: Եւ ասեն՝ Սուրբակն կա-
տարէր զձեռնադրութիւնն մինչ կենդանի էր՝ զամն
եօթն: Իսկ նախարարացն 'ի մի վայր ժողովեալ՝
կացուցանեն տեղապահութաւորութեան զուրբն
Այրգան:

Այսու ժամանակաք դարձան 'ի Թարգմանու-
թենէ՝ Աւոնդ, Արիւն և Արձան, որ զիսկեցան 'ի
ժողովն Ափեսոսի, զոր արար՝ Թէոդոս 'ի մետասան
ամի Թագաւորութեան իւրում վասն՝ Ախտորի չարի:
Եւ բերին անտի կանոնս՝ զեց զլուխս: Բայց զուսգն
' Հայոց էր որ՝ հնազանդէին Պարսից, էր զի՝ ընդդիմա-
նային պատերազմաւ յորժամ վասն հաւատոյ ոյժ՝
հասանէր, քանզի Շաւասոյ Արծրունի և Անդոյ՝
աւագ նախարարքն, ուրացեալք զհաւատս շինին 'ի
Վուին մեհեան Արմզդի և տուն կրակի և քրմապետ
գնեն զՇերոյ՝ զորդի Անդոյի. զոր լուեալ Այր-
գան գայր իւրով գնդաւն և սատակէր զՇաւասոյ և

¹ Ուսմ. օր. սարեւոյ Թփոսոյ: — ² Ռ. օր. և Բերն սեպի խննս
Մոյ: — ³ Մեր օր. լուս հուսոյն խոյ հասակեր: — ⁴ Մեր օր. գնի
զԷրոյ:

զմարդաբանն ՍՂիան փախտասական առնէր և զպիղծն
Ս Նորոյ յատրուշանն հրոյ արկեալ՝ պրէր, և զԸ երոյ
'ի վերայ բազնին կախէր զփայտէ, և զտեղին շինէր և
կեղեցի անուամբ սրբոյն Վրիգորի: Եւ զսուրբն Յով-
սէփ ձեռնադրեն կաթողիկոս, որ արար զժողովն 'ի
Շ ապաճի վանս ¹, ուր զսուզանաց կանոնն կարգե-
ցին: Օ կնի երկուց ամաց եկեալ գունդ 'ի Պարսից և
բմբռնեալ զնա և զՎահակ և զՎ Լանդ և զայլս՝ եղին
'ի բանդի որպէս զերատատուս Ս արդանայ հեռա-
գոյն սրացեալ 'ի յբմբռնին զսուրբան. զոր և խնդու-
թեամբ ընկալան գկապանս վանն Վրիստոսի և ոչ յա-
ժարեցան հանել ² զնոսա մինչև ցժամանակն: Ս ան
որոյ 'ի մի վայր եկեալ իշխանքն շայոց՝ զննն զՎիւտ
պատրիարզ, և 'ի Վուին փոխեն զաթոռն հրամանա-
նորին Յովսեփայ, յորմէ մանաւանդ հնազանդեցան
սրբոյն Ս արդանայ նախարարքն շայոց ամենեքեան,
որովք տայր պատերազմ ընդ Պարսս զամս ինն և տա-
սին՝ յաղթեալ քառասուն երկու պատերազմաց մին-
չև ցկաաարուհն իւր մարտիրոսութեամբ աւրհնու-
թեամբ սրբոյն Վահակայ, որ 'ի ժամ վախճանի իւ-
րոյ յամենանն նաւասարդի յերեսուն՝ յաւուր ծնրն-
գեան իւրոյ աւրհնեաց զնա և զեղբարս իւր՝ զճա-
յեակ և զճամազատեանն ³, նոյնպէս և սուրբն Սեւ-
րովբ յիւրում կատարմանն՝ յերկքատտան մեհնկի ամ-
սոյ, որոց աղօթիւք և աւրհնութեամբ պարագեցան
և պսակեցան: Վանդի ընդ այն ժամանակս եկաց 'ի

¹ Մեր օր. 'ի Շաղի վանս: — ² Մեր օր. և ոչ յօտարէն հանել զնոս: — ³ Ռ. օր. զճամազատեանն:

գերծ¹ հազարապետութեան Յազկերտի չարամիան
հերսէ, և չորս առ նա սեպուհն Վարազ վաւ
ղեան, որ էր փեսայ Վասակայ՝ Սիւնեաց իշխանին
'ի նոյն ազգէ՝ պոտցեայ և հայաճեալ աներջն իւ-
րոյ, որ և ուրացեալ զՎրբիստոս զրգուեաց զնա 'ի
յանցսն զոր անցցց ընդ ձայս, որ և 'ի նոյն խորխո-
րառն ապտանայի անկանէր աներ նորին Վասակ², —
և եղևն պատմառք տյիբան ազեւոյց, որ էանց ընդ
ձայս, զոր յընգարձակ պատմութիւնսն է տկանելու
Եւ վկայեցին Վարդանեանքն հազար երկու հարիւր
երեսունքն 'ի հրոտից երեսուն 'ի վեշտասանն Յազ-
կերտի և զկնի երկուց ամաց սուրբ երէցն Սամուէլ
և սուրբ սարկաւազն Երբահամ 'ի հրոտից եօթն և
սուրբ եպիսկոպոսն Բաննոյ թաթիկ³, որ յառաջա-
գոյն տարեալ 'ի Խուժաստան դառն տանջանաք 'ի
տասն հրոտից: Եւ սուրբ կաթողիկոսն Յովնէփ և
սուրբն Սահակ և Ղևոնդ և երէցն Մուշէ և սուրբ
երէցն Երսէն և սուրբ սարկաւազն Վաղարշ — վե-
ցիբանն սոքա կտտարեցան 'ի քսան և հինգ՝ հրո-
տից յԱպար աշխարհի 'ի փառս Եստուծոյ, և երես-
նելի մոզպանն՝ մարգուց 'ի տասն: Եստուծոյն ասէ, թէ
ստեղծեցաք զվեշտասանն Յազկերտի երեք ամ Մար-
կիանոսի: Յորում առ ուր սուրբն Մովսէս⁴ և Մամբ-
րէ և Վաւիթ եկեալ յուսմանէ՝ հոգացին զտուն կա-
թողիկոսարանին: Եւ թուի, թէ 'ի լինել ժողովոյն
Վաղկեղծի վախճանեալ էր Ղիւտ և չէր նստեալ

¹ Մեր օր. Բանդ ընդ այն խառնակն 'ի բարձ հազարապետութեան: —
² Ի. օր. անկանէր աներ Վասակ: — ³ Մեր օր. Թաթիկ: — ⁴ Մեր օր.
'ի Բան և Եփն հրոտից: — ⁵ Մեր օր. յորում Մովսէս և Մամբրէ:

Յոհանն Մանդակունի: Եւ բերեալ առ ստաւթուղթ
դաւանութեան՝ ոչ բնկալան, զի արապոյ էր ամե-
նայն սրբոց հարցն աւանդից. այլ չորան Մովսէս և
Ղաւիթ, թէ հար իցէ՝ օգնել ուղղափառութեան:
Սասն զի գօանին այսպիսի բանք առ մեզ, թէ Ղա-
ւիթ խօսեցաւ յերկար ընդ Յոթնադայ և ընդ զրան
երէջն Պոզքերայ և ընդ Մաժրէի արքեպիսկոպոսին
Մորնթացոց՝ և կարկեցան և յամթ եղնու Եւ ա-
սին յոսն եկաց Մելիտոս մետրապօլիան Մակեդո-
նացոց և ասէ ցՄովսէս. — «Ղիտեմ՝ զքեզ և զա-
չակիրորք՝ քո՝ — ՚ի մանկութենէ կրթեալ էք և թե-
քեալ ՚ի ճոռով բանս կոկողարանից և կրկզցօնիցն.¹
վիժխտօպից և ոչ որ կարէ յաղթել ձեզ՝ այլև նա-
խանձու վառեալ էք, զի ոչ կոչեցաք զձեզ, զի չէր կեն-
դանի պատրիարզն ձեք»: — Եւ ասէ Մովսէս. «ա-
պարէն ճանաչես զմեզ, զի անդրանիկ իսկ էաք եկե-
ղեցոյ և դատաւորք հայրապետանոցին՝ և ընդէր ոչ
կոչեցէք՝ զմեզ և զբազմահմաութիւնս մեր նախատինս
ասես: Բայց պատճառ ժողովոյն ձեր չէ ծածկեալ
յուժեքէ, այլ մեք զճշմարտութիւն ոչ թողումք. — մի
բնութիւն ասել մարմնացելոյն: Եսէ Մելիտոս. «որ-
պէս ասես զմինն յատկացեալ՝ ասես զորդի ՚ի հօրէ և
միացեալ ՚ի մարմնի»: Մովսէս ասէ. «Ոչ բաժանեալ
՚ի հօրէ և միացեալ ՚ի մարմնի»: և այլ այսպիսի բանք
բարումք: Ռատի կարծեցաք այսպիսի՝ զոչ զժաման-
ակն — զվից ամ՝՝ կայեալ Ղիււպայ զաթոնն՝ կա-

¹ Մեր օր. Դաւիթ իտեցաւ յերկար ընդ Յոթնադայ և խորեան և յա-
մթ եղնու: — ² Մեր օր. և զաւարտ Իո: — ³ Մեր օր. լելոյմից: —
⁴ Ռ. օր. և ընդէր ոչ խոչիտ զթու: — ⁵ Ռ. օր. զմանձանի և զի գրտան
ով խոյեալ զմեանս Գիւրայ:

տարի: Եւ յաջորդէ զաթոռն նորա՝ Յոհան Ման-
գապունի իմնատասեր և լի հոգւովն Եսաուծոյ, որ
բարիոք՝ յորինեաց զկարգ ձեռնադրութեան և զժա-
մակարգութեան և զճառս խրատուց: Եւ սա թարգ-
մանեաց զերկրորդ Արնթացի թղթոյն և զՅոհան և
այլ բազում օգտակար գործոց՝ ի կեանս իւր: Ահաք
՛ի կողմն Յունաց տանն զԳլուս կաթողիկոս և զՅո-
հան ՛ի Պարսից ՛ի միում ժամանակի: Եւ սքաբ էր
ձգնաւորն Ենտոն, որ և թաթուլ, թողեալ զամե-
նայն ինչ վասն Վրիտասի Ա յորտիւ հարազտաբն
երթեալ կրօնաւորէր ՛ի տեղւոջն՝, որ սցժժ ապի
սուրբ թաթուլ: Իսկ զկնի զճարման սուրբ նահա-
տակացն մերոց չարն Ա յասակ զկին և զորդիսն երեք
ձմեյկիի ՛ի դուռն տանէր՝ որպէս զորդիս մահապար-
տաց, զոր խնդրեալ՝ Եշուշայի Ա ըաց բղեշխնն ՛ի
Յազկերտէ՝ տայ նմա զանամնունելի պարգեն. որ և
աւազն ՛ի նոցանէ՝ Ա յահան, սպարապետ եղև ձա-
յոց: Վանգի սաստեկեալ Յազկերտի՝ Պերոզ որդի
նորա, սպանեալ զեղբայրն իւր, թազաւորէ և հաշ-
տութիւն առնէ աշխարհիս, և զԱ յահան կացուցանէ
հարկահան արքունի՝: Եւ ՛ի քսու արանց նեղեալ՝
տկարանայ ՛ի հաւատոցն. և զկնի հարեալ զնա ՛ի
սիրտն՝ զղջանայ, և օպատամբեալ յարքայէ հարկանէ
զգօրսն Պարսից յորով անգամ: Եւ Ա յարազկաղեան
տիրեալ Արևնեաց՝ վասն ուրացութեան ՛ի բազում
աւուրս նեղեալ ՛ի գլուաց, խեղդի անզեղջ. յորում ա-

¹ Մեր օր. և յաջորդ զն Յոհան: — ² Մեր օր. զի բարեւոյ յոյժեաց: —

³ Ռ. օր. երկու կրօնաւորէր որ եր ՛ի տեղւոյն: — ⁴ Ռ. օր. զը բնորտաց
Աշուղի: — ⁵ Ռ. օր. յայտացան հարկահան արքայէ:

ուր սպանաւ ուրացողն Վ ազգէն և այլ բազում ուրացողք ընկալան աստէն զառհաւատչեայ գեհնոյն :

Անտ այսորիկ զօրավարն ¹ Պարսից Միհրան գայ բազում զօրօք 'ի վերայ Վ խնտանգայ Վ ըաց արքայի և յղէ աղաչանս առ Վ ահան օգնել նմա, և գնաց յօժարութեամբ. և 'ի խմբել պատերազմին վատ զօրքն ² Վ ըաց փախեան թագաւորան հանդերձ, այլ և վատօք 'ի Հայոց : Եւ նահատակեցաւ սուրբն Վասակ՝ եղբայրն Վ ահանայ, որոյ երեսքն փառաւորեալ փայլէին որպէս Մովսիսին 'ի ժամ կազմելոյն, յոր ոչ կարէին հայել տեսողքն ³. և իմացան, թէ մեռանելոց է յայնմ աւուր : Պսակեցաւ ⁴ և սուրբ սեպուհն Սիւնեաց Յազգ յամենանն հոռի 'ի վեշտասան 'ի Բազուան, զոր ըմբռնեալ Միհրան հարկանէր և հարկէր ուրանալ զհաւատն և կեալ մեծութեամբ. և լուեալ ընդդէմ պատասխանի՝ մեռանի վասն Վրիստոսի և պսակի. նոյնպէս և քաջ սպարապետն Սահակ կատարի 'ի ժամ պատերազմին 'ի վերայ սուրբ ուխտին օրինացն :

Օկնի այսորիկ սպանաւ Պերող 'ի Հեփթաղաց եօթն որդւովք : Եւ թագաւորեցուցին զՎ աղարշ եղբայր նորա. և կոչեաց զՎ ահան և ետ նմա զօրավարութիւն Հայոց. և յետ այնորիկ եկեող ⁵ 'ի նա զմարզպանութիւն : Օկնի Վ աղարշու նստի Սաւատ՝ որդի նորա. և յետ նորա Խոսարով՝ ամս քա-

¹ Մէր. օր. յետ այսորիկ զբաւան Պարսից : — ² Ռ. օր. վտ զբաւան Պարսից խնտան : — ³ Մէր օր. որ ոչ խնտան տեսողքն : — ⁴ Ռ. օր. պսակեցաւ և սուրբ սեպուհն : — ⁵ Մէր. օր. և յետ այնորիկ ինչին 'ի նա զմարզպանութիւն :

ուստուն և ութ: Իսկ Վլաճան շինեաց զեկեղեցիսն Եր-
տաշատու՝ զաւերեալսն ՚ի Պարսից, յորում ժամա-
նակի երանելին Տանթայ յԵրշաւունեաց պատկեցաւ
՚ի Օլառնաւուխտայ զօրագլխէն Պարսից և այլ ևս
բազումք ընդ նմա: Իսկ տէր Յոհան կալեալ զաթոռն
ամն վեց . և զկնի նորա տէր Բաբգէն ամն եօթն, և զկնի
նորա տէր Մուշէ ամն ութ, Սահակ ամն եօթն . և յետ
նորա տէր Քրիստափոր փիլիսոփայ ամն եօթն¹: Իսկ
Վլաճանայ բարեռք կացեալ վախճանի, և փոխէ զիշ-
խանութիւնն նորա եղբայր իւր Վարդ ամն չորս²:
Օվաճան կէսք քսան ամ և կէսք երեսուն և մի ասնն
կացեալ իշխան³: Ելլ զտէր Քրիստափոր յաջորդէ
տէր Ղևոնդ ամն երկու . և տէր Ներսէս ամն ինն:
Ի ժամանակս նորա առաքեաց Խոսրով թագաւորն
Պարսից հրոսակս, զի կայրեն զՎարդ . և եղև մեծ
պատերազմ ՚ի դաշտին Խազամախայ⁴, և կոտորին
զօրքն Պարսից աղօթիւք սուրբ հայրապետին Ներ-
սիսի: Եւ յայն ժամանակս սուրբն Յիզաբուզտ, որ
է աստուածապրեցոյց⁵, կատարեցաւ ՚ի Վուխն ՚ի մար-
զպանէն Վաճանայ, զի զկնի Վարդայ Պարսիկք իշ-
խէին մարզպանք . և զմարմին սրբոյ վկային ամփոփեալ
սուրբ հայրապետին Ներսիսի առնթեր կաթողիկո-
սարանին շինեալ վկայարան կոփածու ՚ի վերայ նորա:
Ի սոյն աւուրս Եզրաս Անկեղաց զգասս ճարտասա-

¹ Մեր օր. իսկ տէր Յոհան իսլաւ զաթոռն ամն վեց, և զկնի նորա Սահակ ամն եօթն, և յետ նորա տէր Քրիստափոր ամն եօթն: — ² Մեր օր. իսկ Վաճանայ բարեռք վախճանի վախէ զիշխանութիւնն: Ու. օր. իսկ զարդ ամն չորս: — ³ Ու. օր. և կէսք երեսուն և մի ասնն: — ⁴ Մեր օր. ՚ի դաշտին Խազամախայ: — ⁵ Մեր օր. և յայն ժամանակս սուրբն Յիզաբուզտ, որ է

նաց բազմացոյց: Չկնի տէր Աերսիսի տէր Յովհաննէս ամն հնգետասան. և յես նորա տէր Մովսէս յԱղիվարդայ ամն երեսուն¹: Աս 'ի տասն ամի հայրապետութեան իւրոյ և յերեսուն և մի ամին Խոսրովու՝ որդւոյ Աւաւտայ, և 'ի չորհրտասան Յուստիանոսի, որ զսուրբն Սոփի շինեաց, եղ թուական շայոց² և տուեար, յորում ժամանակի լցեալ էր շքրջանակն հինգ հարիւր երեսուն և երկու ամաց: Եւ մարզպանն շայոց Մէժէժ Գնունի³, որ կարաւ զեշխանութիւն ամն երեսուն և մի: Եւ 'ի դիր թուականին էին Պետրոս՝ եպիսկոպոս՝ քերթողն Աւանեաց, և Աերշապուհ՝ ի Տարոնոյ և Աբդիշոյ 'ի Սասնոյ, զոր եպիսկոպոս ձեռնադրեաց Մովսէս, որ և զԱիւրիոն — որ էր ազգաւ Ալբացի⁴ 'ի գաւառէ Իջաւսիսաց 'ի գեղջէ Սկուտրի⁵, և գիտէր զդպրութիւն հայ և վերացի՝ ձեռնադրեաց Ալբաց կաթողիկոս. և եղև յետոյ քաղկեդոնիկ⁶, քանզի 'ի տղայութեանն գնացեալ էր 'ի Յոյն 'ի Արղոնիա գաւառ և բնակեալ 'ի գեօղն Աիկապոյսի յեղը Գայլ գետոյ, ուր և վարժեցաւ⁷ յոյն դպրութեամբ: Եւ յետ հնգետասան ամին եկն Մովսէս 'ի Վուին և կացոյց զնա վանաց երէց սրբոյ կաթողիկէին, այլ և քորեպիսկոպոս Այրարատեան գաւառին ամն եօթն: Եւ յորժամ մեռաւ կաթողիկոսն Ալբաց, առաքեցին իշխանք աշխարհին առ տէր Մովսէս ըստ առաջին կարգի, զի տացէ

¹ Ռում. օր. և յեր նորա դիր Մովսէս ամն երեսուն: — ² Յերկուսին օր. եգիբ Բաստիան շայոց և դամար: — ³ Ռ. օր. Միթէժ Գնունի: — ⁴ Մեր օր. և 'ի դիր Բաստիանի Պետրոս եպիսկոպոս: — ⁵ Մեր օր. որ էր. ազգաւ 'ի Ալբաց: — ⁶ Ռ. օր. 'ի ինչի իսկոպոսի: — ⁷ Մեր օր. Կաղիքոնիան: —

նոցա առաջնորդ, և զնա կամեցաւ տալ որպէս՝ ի տա-
նէ իւրմէ՝: Աւ երթեալ նուաճեաց զամենայն երկի-
րն: Աւ ապա եկն առ նա Խուժիկ մի նեստորական,
որ Աիս կոչուր, այսինքն՝ խստութիւն, որպէս և ե-
ղեն, որ էր ՚ի Աղղոնիոյ ՚ի գեղջէն Օւլտառիմայ մօտ
Նիկիոսոյ², որ լեալ էին միմեանց ուսումնակիցք
և աղանդակիցք՝ զնա ձեռնադրէ եպիսկոպոս և կո-
րնչի նովաւ և ամենայն աշխարհաւն. զոր իմացեալ
Մովսիսի եպիսկոպոսի, որ ՚ի Յուրտաւ, որ այժմ
ասի Վանձէնք՝ ծանուցանէ պատրիարդին Մովսի-
սի: Աւ նա զրէ առ նա թուղթ յանդիմանութեան
և սպառնալեաց. — և նա բնաւ ուրացաւ յերկիւղէ
սրբոյն զաղանդն: Աւ զկնի ժամանակաց մեռաւ պատ-
րիարքն յերեսուն ամի հայրապետութեան իւրոյ, և
Աիւրիոն յանհոգս եղեալ՝ ընդունի զժողովն Վաղկի-
զոնի: Իսկ Խոսրով թագաւոր Պարսից մօտ ՚ի վախ-
ճանն հաւատայ³ ՚ի Վրիստոս. և կոչեցեալ առ ինքն
զերանելի կաթողիկոսն, զոր տէր Վիւտ էր ձեռնա-
զրեալ հանդերձ այլովք եպիսկոպոսաւք ՚ի գնալն⁴ իւ-
րում առ Պերոզ արքայ, որ յանդիմանեաց զմիջորու-
թիւն Պարսից՝ ցանկալով մահու մկրտեցաւ յԱրանայ
և հաղորդեցաւ և զկնի սակաւուց կատարեցաւ, և թա-
ղեցին զնա քրիստոնեայք յարքունական զերեզմա-
նըս: Աւ առ զթագ նորա որդի նորա Արմիզդ⁵, որոյ
նենզ գործեալ՝ սպանին զնա յիւրում դահլճի: Աւ
առնու զթագն որդի նորա Խոսրով, յորոյ վերայ յառ-

¹ Մեր օր. և խաբարս ասլ ՚ի ասնէ խարէ: — ² Մեր օր. ՚ի գեղջէն
Օւտառիմայ մօտ Նիկիոսոյ պօլտայ: — ³ Մեր օր. հաւատայ: — ⁴ Ար. օր.
հանդերձ այլովք ՚ի գնալն խարս: — ⁵ Մեր օր. որդի նորա Արմիզդ:

նէ Աւսհրամ գլուխ զօրացն և առնէ զնա փախտա-
կանս. և նա զնայ ¹ առ Մօրիկ կայսր, և գտնալ 'ի
նմանէ օգնութիւն՝ դառնայ և տիրէ հայրենեացն:
Եւ լինի երախտահատոյց՝ թողլով 'ի Մօրիկ զՄի-
ջագետս և 'ի Հայոց զաշխարհն ², որ Տանուտերա-
կան գունդն կոչի՝ բաց յոտոանէն Կունայ և յերկուց
գաւառացն, որ է Ոտն Պասեաց և կողմն Արագածու՝
Թողու 'ի Մօրիկ 'ի լեռնէն, որ կոչի Բնճակի սար՝
մինչև ցԱռէստ աւան և ցՀացիւնս. որ յանդգնեալ՝
գեղեալ անուանա յարքայէ, փոխէ. — զԱրմին ³ կո-
չեցեալ 'ի նմանէ, որ է Առաջին Հայք՝ ⁴ Երկրորդ
Հայք զնա կոչէ, յորում մայրաքաղաքն Սեւաստ.
և զԱսպաղոփիա, յորում մայրաքաղաքն Կեսա-
րիա՝ Երրորդ կոչէ Հայք և առնէ զնա եպարքի. և
զՄեղունի, որ ունի գհմանուն իւր գաւառ՝ կոչէ
զնա Առաջին Հայք. և զՊոնտոս, յորում մայրաքա-
ղաքն Տրապիզոն՝ մեծ մասն կոչէ զնա Հայոց. և ըզ-
Չորրորդ Հայք, յորում մայրաքաղաքն Մուփարդին՝
Յուստիանու նիստ զնա գրէ 'ի դիւանն տրքունի. և
զաշխարհն Աարնոյ, յորում քաղաքն Թէոդուսո-
լիս՝ մեծ մասն Հայոց կոչէ. և որ 'ի մեծ Հայոց մա-
սրն էր առ նոսա 'ի կողմանց Բասենոյ մինչև ցահ-
մանս Ասորեստանի՝ Սեծ Հայք անուանէ. և զկող-
մանս հայոց սահմանաւքն իւրովք Խորազմն Հայք
կոչէ ⁵. — զայսոսիկ անուանս գրէ 'ի դիւանի:

¹ Մեր օր. և նա երկայ առ Մօրիկ կայսր: — ² Ռ. օր. Բողլով Մօրիկ
զՄիջագետս և զՀայոց աշխարհն 'ի Հայոց աշխարհն, օր: — ³ Ռ. օր.
յանդգնեալ անուանա յարքայէ փոխէ զարմին իւրեղեալ 'ի նմանէ: — ⁴ Ռ. օր.
փոխէ զարմին իւրեղեալ 'ի նմանէ առաջին Հայք՝ երկրորդ Հայք զնա կոչէ: —
⁵ Ռ. օր. և զսոգմանս դառնայ երբտաբայն Հայք կոչէ:

Յաւուրս այստիկ Ամբաստ Բագրատունի քաջապէս խոնարհեցուցանէ ընդ ոտիւք Խոսրովու զամենայն թշնամիս նորա . և նորա պատուասիրեալ՝ տայ նմա զմարզպանութիւն Վրկան աշխարհի, ուր երթեալ գտանէ զազգս Հայոց գերեալ և բնակեալ ՚ի Խուրքաստան յանապատին մեծի, որ Սագաստանն կոչի՝ մոռացեալ զԷզու և զԳարութիւն . որք տեսեալ զԱմբաստ խրախ լինէին և նորոգէին զԷզու և զգիր: Եւ զերէց մի՝ Հաբէլ անուն, տայ ձեռնադրել նոցա եպիսկոպոս մեծի հայրապետին Սովսիսի և հաստատէ զնոսա վիճակ սրբոյն Գրիգորի: Եւ առեալ հրաման յարքայէ գայ տեսանել զերկիր իւր . և եկեալ ՚ի Ղուին սկսաւ շինել զփայտաշէն Գրիգորն ՚ի Աարդանայ սրբոյ: Եւ պահնակք բերդին բողբոջէին ՚ի դուռն, թէ վնասակար է բերդիս . և ելանէ հրաման քակել զբերդն և հեռագոյն շինել: Եւ խնդացեալ Արմբատ՝ ՚ի փառս Վրիստոսի շինէ զեկեղեցին կոիածու վիճք և տայ ձեռնադրել պատրիարզ զտէր Աբրահամ՝ զեպիսկոպոսն Աշտունեաց, որ շատ ջանացեալ թղթով ՚ի ձեռն Պետրոսի ոչ կարաց դարձուցանել զՎիւրիոն յուղղափառութիւն: Ասան որոյ արարեալ ժողով ՚ի Ղուին՝ անիծեցին¹ զՎիւրիոն հերետիկտայ:

Եւ Մօրիկ կացոյց իւր կողմանն կաթողելոս զՅոհան ոմն, որ նստէր ՚ի գեօղն Ասան՝ շինեալ անդ եկեղեցի — այր սուրբ որ բնաւ չէր խտորեալ² յաղանդն Յունաց: Յայնմ ժամանակի նախարարքն Յունաց սպանին

¹ Մեր օր. արարեալ խզով ՚ի Ղուին անիծել զՎիւրիոն հերետիկտայ: —

² Ռ. օր. և բնիս արարեալ յաղանդն Յունաց:

զՄօրիկ՝ և եղին թագաւոր զՓովկաս, որ և եկեալ ՚ի Ռասէն՝ ջանայր նուաճել զՀայս: Եւ ընդ առաջ երթեալ Աշոտ՝ հարկանէր անչափ կոտորմամբ հրամանաւ Խոսրովու, և առնու զՎարնոյ քաղաք և փոխէ ըզբնակիչն յԱհմատան՝ տարեալ զՅոհան կաթողիկոս զկնի, որ կայր ՚ի գազտի անդ. որ անդէն վախճանեալ՝ բերեալ դնի ՚ի գեօղն Աւան², որ կալաւ զկաթողիկոսութիւնն ամն քսան և վեց: Եւ սուրբ պատրիարզն Աբրահամ փոխի զկնի երեք ամի յաթոռոյն և յաջորդէ զնա տէր Աոմիտաս ՚ի գեղջէ Աղտից:

Իսկ յիշխանաց կարգի զկնի Մէժէժայ Պարսիկք կացին. — նախ Վենչապուհ, որ զշուն մոլութիւնն շատացոյց. և յետ նորա³ Վարդադատ ոմն, և ապա Սուրէն՝ ազգական Խոսրովու, որ շնայր ընդ կանայս իշխանացն. ընդ որ զայրացեալ Վարդանայ՝ որդւոյ Վասակայ Մամիկոնոյ, սպան զնա և առեալ զընտանիս իւր զնաց ՚ի Աոստանդնուպօլիս: Բայց շերակ սպանեալ զՓովկաս թագաւորեցունէ զորդի իւր և ինքն խաղայ յարեւելս: Եւ Խոռեմ աւերէ զՅոյնս հրամանաւ Խոսրովու քինախնդիր մահուանն Մօրկայ և գերէ զՆրուսաղէմ և զփայտն փրկական և զՕւաբարիա պատրիարզն Նրուսաղեմի:

Յայնմ ժամանակի պատրիարզն Աոմիտաս ընդարձակէ զվկայարան սրբոց շոխիսիմեանց և պատահէ սուրբ նշխարաց նոցա, և լինի ոչ սակաւ մխիթարութիւն քրիստոնէից. և էր կնքեալ մնասնեալ

¹ Մեր օր. յայնմ ժամանակ նախորդին Մօրկայ սպանի զնա: — ² Մեր օր. որ սեղիս լեւեմեալ բերաւ դին ՚ի Կեղն Աւան: — ³ Որ օր. և յետայ նորա Վարդադատ ոմն:

սուրբ Գրիգորի և սրբոյն Սահակայ, զոր ոչ իշխեաց բանայ, այլ զեւրն եղ 'ի վերայ: Ալ չափ հասակին շուրհիսիմեայ տասն թիզ և չորս մատն: Ալ ասնն զսուրբ Գրիգոր ինն թիզ և զՏրդատ մետասան թիզ:

Առաքեաց շերակլ դեսպանս պատարագաւք առ Խոսրով խնդրել զխաղաղութիւն, որում ոչ ետ պատանխանի: Ալ բարկացեալ շերակլն՝ առնու ընդ իւր զեղբայր իւր զԹէոդոս, երկիցս հարկանէ զբորնս Պարսից առ Անտիոքաւ և երթայ ընդ շայս 'ի վերայ Խոսրովու, և զնա ոյժ առեալ Առատայ որդւոյ առաջնոյ Խոսրովու՝ սպանանէ՝ զԽոսրով. և խնդրեալ սէր 'ի շերակլէ՝ թողու 'ի նա զՄիջագետրս: Ալ դառնայ շերակլ և գայ 'ի Արնոյ քաղաք: Յորում աւուր յաջորդեալ էր՝ զսուրբ ակթուն Արմիտասայ տէր Քրիստափոր. և հանեալ զնա — զի առնէր խոռովութիւն 'ի մէջ իշխանացն, — դնն զԱզդր՝ Ազացի, զոր կոչեաց թագաւորն 'ի Արնոյ քաղաք. որ վասն սգիտութեան իւրոյ քաղկեդոնիկ եղև՝ առեալ զաղտը՝ և զերբորդ մասն Աղբայ զին հաւատոյն: Ալ 'ի դառնալն նորա կշտամբեաց զնա Յոհան վարդապետ կաթողիկոսարանին՝ ասելով. « Աիրաւի Ազդր կոչեցար, զի յեզր ելեր յուզղափառութենէ » և ինքն չոգաւ յԱղուանս 'ի գլուխ Գարդանն գաւառի և ճգնեցաւ խիստ վարուք: Սա գրեաց զերիս գիրս՝ զանուն իւր ոչ դնելով 'ի նոսա. զմինն կոչեաց Խրսոս վարդ և զմինն Հասափոյ արճափ և զմիւսն՝ Նոյնի: Ալ սորա

¹ Մեր օր. և երես ընդ Հայս 'ի վերայ Խոսրովու՝ սպանել զԽոսրով: —

² Մեր օր. յորում յաջորդեալ էր զսուրբն Թեոդոսայ: — ³ Մեր օր. առեալ զԿոզմէ և զերբորդ ճան Ազգայ. Ո. օր. առեալ զԱզդր:

աշակերտ մի՝ Սարգիս անուն, որ զՍարգէլին տխտա-
նայր, զոր հայածեալ մերժեաց յինքննէ. զոր սմա
համբաւին տգէտք:

Յաւուրս յայտնիկ մեռանի Սաւատ արքայ և
Թագաւորէ տղայ որդի նորա Արտաշիր: Եւ լուեալ
շերակլեայ՝ յորդորէ զԽոռէմ՝ առնուլ զԹագն՝
սպանանելով զտղայն, զոր և արար իսկ. և ետ զհաչն
սուրբ ՚ի շերակլ: Եւ սպանեալ զորացն զԽոռէմ՝
տան զԹագն ՚ի Բոր՝ դուստր Խոսարովու: Եւ զկնի
նորա Օւամիկ քոյր նորա, և յիս նորա Արմիզդ Թո-
ռն Խոսարովու, զոր խեղդամահ արարին և եղին ըզ-
Յազկերտ Թոռն Խոսարովու՝: — Իսկ շերակլ զհաչն
յԱշրուսաղէմ տարեալ՝ կանգնէ ՚ի տեղուջ իւրում:
Յորում ժամանակի կարգէ զորավար շայոց զՄէ-
ժէժ, զոր սպանեալ Վաւիթ Սահառունի՝ ինքն լե-
նի իշխան հրամանաւ շերակլի զամն երիս. որ շե-
նեաց զկեղեցին Մրենոյ և ապա անարգեալ յիշխա-
նացն հայածեցաւ. և անկաւ շփոթ մեծ ՚ի շայս՝ ըզ-
միմեամբք ելանելով: Յորում աւուրս ընդարձակեաց
Եզր զվկայարան սրբոյն Վայիանէ՝: Եւ տէր Վրիս-
տափոր շինեաց միայնարան ՚ի յԱսն Մասեաց և առա-
քինանայր բազում ջանացող աղօթիւք: Յորում ա-
ւուրս ժողովեալ յԱզեսիա երկոտասան հազար շը-
րէայ՝ ապստամբեցին ՚ի շերակլեայ, որ և երթեալ պա-
շարեաց զԽուհայ, և առեալ զնա՝ արձակեաց կեն-
դանի զշրէայսն յո և կամիցեն՝ ոչ լսելով Թէո-

¹ Մեր օր. և լսեալ Հերակլայ Բորբոժի զԽորէմ: — ² Ռ. օր. և յիս
նորա Որժիգր Բորն Խոսարովու. իսկ Հերակլ զիսուն: — ³ Ռ. օր. ընդարձա-
կեաց Եզր զիսայանէ Հիսայանն: — ⁴ Ռ. օր. յոր և խմբոսն:

դորոսի եղբորն, որ կամեցաւ սատակել զնոսա: Եւ
զնացեալ անտի ընդ անապատ՝ չողան 'ի Տաճկաս-
տան առ որդիսն Իսրայելի՝ որպէս առ ազգայինս ե
կոչէին յօգնութիւն, և կէսք ակորժէին և ոմանք ոչ՝
վասն այլ և այլ աղանդոյ նոցա՝ որպէս երբեմն Եգիպ-
տացւոցն ըստ զանազան պաշտամանց նոցա:

Յայնժամ ապա այր մի յորդւոցն Խմնայելի, ու
րում անուն էր Մահամատ Թանգար, որ էր ծնեալ՝
'ի քաղաքին Մադիանայ մերձ 'ի Մաքա երկօրեաց
ձանապարհաւ՝ յազգէն, որ կոչել Կորել՝ որդի Աբ-
դրայ, որ մեռաւն՝ որք թողեալ զնա. որ և յարեցաւ՝
'ի վաճառական մի և եղև 'ի տան նորա յառաջագէժ:
Մեռաւ վաճառականն և տիրացաւ տան տեառն իւ-
րոյ՝ առեալ զկին նորա: Եւ երթայր ուղտովք յԱ-
զիպտոս. և պատահեաց նմա միայնակեաց մի Սար-
զիս անուն, յաղանդոյն Արիոսի և Կերինտոսի, որ և
ուսոյց նմա 'ի հին մատենիցն զԱտուած և զՏղա-
յութեան գիրս Տեառն մերոյ: Եւ 'ի դառնալն 'ի
տուն՝ քարողեաց զոր լուան. և հալածեցին զնա ազ-
գրն իւր, և եկն յանապատն Փառանու: Երբժամ ե-
կին երկոտասան հազար շրէայք և առեալ պտտձա-
ռըս 'ի նոցանէ՝ քարողեաց որդւոցն Իսրայելի զԱ-
տուած Աբրահամու, և եղև երաշխաւոր նոցա, որ թէ
պաշտեն զնա՝ ժառանգեն զերկիրն, զոր ետ Ատուած
Աբրահամու: Եւ լուան նմա և ժողովեցան յԱւելեայ
մինչև ցլուր, որ է հանդէպ Եգիպտոսի: Եւ զերկու-

¹ Իսում. օր. որ յնկալ 'ի Կաղաքն Մադիանայ: — ² Մեր օր. որք ի-
զեւ զնա ին և յարեցաւ 'ի լաճառտան Ժ:

տասան հազարսն ըստ ցեղեցն Խարայելի բաժանեցին՝
երկոտասանից նահապետաց՝ հազար հազար արկին
յինքեանս և եղեն երկոտասանից նահապետացն բա-
ժին՝ ազգապետ զնելով ինքեանց, յորոց անունն կո-
չեցան իսկ — Նարէոզթ, Կեզար, Եբդայ, Մար-
սամ, Մարսայ, Խղումայ, Մասէ, Վոշէ², Վադ,
Թեման, Յեռուբ, Նարէս Կեղմայ: — Եւ զնոցին
բանապա բանակս յանապատէն Փառանու Սարովթ
Մովարու և անցին յայնկոյս Յորդանանու ՚ի վիճակն
Ռուբենի: Եւ զորն Յունաց էր յԱրարիա. հարին
զնոսս և փախեաւ Թեոդորոս եղբայր կայսերն մազա-
պուրծ: Եւ դարձան իշխանքն՝ յԱրարիա և բնակե-
ցան ըստ ցեղեց ցեղեց: Եւ ժողովեցան առ նոսս ա-
մենայն մնացեալքն յորդոց Խարայելի և եղեն զոր
մեծ: Եւ յղեն բանս առ կայսր՝ թողուլ զերկիրն,
զոր ետ Աստուած Արրահամու: Եւ արար նոցա ընդ-
դէմ պատասխանի: Եւ զուճարեաց զորս եօթանա-
սուն հազար ՚ի ձեռն ներքինւոյ միոյ հաւատարմի և
պատուիրեաց երթալ յԱրարիա ՚ի վերայ Խամայելի,
ուր և սատակեցան իսկ և լցան մեծութեամբ բանակ-
քն Մահմտի: — Եւ էր թիւս մեր վաթսուն և
հինգ: — Եւ զն յաջողեաց նոցա խրատն Մահմ-
տի՝ ինդրն ՚ի նմանէ օրէնս և նա զտեղի մեհնից օ-
ձիցն, զոր պաշտէին՝ կոչեաց Աւքաուբա, որ է Դո-
ւն Արարիայ: Եւ կոչեաց զբնակութիւն քաղաքին
իւրոյ Տուն Արարիայ: — Եւ ՚ի զօրանալ քրիստո-
նէութեան զգաւուս Վամանկոսի՝ շնորհմայ, որ նա

¹ Մեր օր. ըստ ցեղեցն Խարայելի երկոտասանեց նահապետաց: — ² Ռ. օր. գոյի: — ³ Ռ. օր. և դարձան ինքեանքն յԱրարիայ:

ինքն է և եփեստոս կաղ տարնալ ընկեցին յանապատ,
զոր գտեալ Տաճիկը տարան 'ի մեհնանս օձիցն, և
քուրճք օձիցն ոչ կամեցան անդ դնել. այլ հանեալ
արտաքոյ՝ արարին տեղի 'ի միոյ ոտից 'ի վերայ զիմի
և անդ եղին, զոր գողացան եթովպացի վաճառա-
կանք վասն ոսկւոյն՝, զոր ձուլեցին Իամայէրացիքն:
Եւ երև պատերազմ. սաստիկ 'ի մէջ երկուց ազգա-
ցրն: Մինչև մոռացան զայնաննէ՝ ասաց, թէ Աբ-
րահամու, ոսնահնան է, յորժամ եկն 'ի տեսանել
զորդին իւր զԻամայէլ: Եւ քանզի յորս էր Իամայէլ՝
հարցանէ ցկին նորա, թէ «Ո՛ւր է այր քո»: և նա
ասէ. «Գնա՛ աղճատեալ արևոր»: Եւ ստէ Աբրա-
համ. «Յորժամ գայ 'ի տուն՝ ասա ցայր քո—փո-
խեա զգուռն տան քո»: Իսկ յորժամ եկն Իամայէլ
և էառ զհոտ հօրն՝ եհարց ցկինն և նա ասաց զոր
լուաւն: Եւ իմացեալ Իամայիլ՝ եհան զկինն և այլ
էառ մինչև ցեօթներորդ կինն, որ մաղթեաց զԱբրա-
համ իջանել յիշէն և օճցէ զոտնն: Եւ իջոյց՝ ասէ,
զմի օտն, և եղ 'ի վերայ վեմին և տեղի ետ վէմն ոտիցն,
և զմի օտն ոչ իջոյց 'ի գրատէն, զի երդումն տուեալ
էր Սառայի, — մի իջանել՝ երկուցեալ թէ ընի ընդ
և ազարու: Զայս առասպելեաց Մահմետ և հրա-
մայեաց յամենայն կողմանց առնել անդ երկրպագու-
թիւն, և զվիմնին ասաց շուրջ զպ միտտանի և ա-
սել — լիւյտ լիւյտ, և որպէս թէ պատաօխանի ումեք
առնել—այ այ, առա առա: Եւ տնցեալ 'ի ձորն՝ անա-
սուն սպանաննն, և ելեալ 'ի գրատտ փախչին մինչև

՝ Մէր օր. զոր բնական ըմբռնութիւն, զոր յստիցն Իս-
խուրդն:

'ի բլուրն Մաքա: Եւ 'ի վիսփայնին հասնելով անկանի կամ զուլամբի¹ — ոչ որ իշխէ յետ հայել: Եւ 'ի մէջ երկուց վիսփայն ընթանալով, զոր կոչեն Սփայ և Երփայ²՝ վիսփ 'ի վէժ՝ երթան Եթիւն անդամ՝ անհասնալիս, և քարինս ձգեն և Մահմետ՝ ասնն, այսպէս արար և ուսոյց:

Եւ միտածի վազելն վասն ոտնահետին է, և 'ի ձորն անասուն կոտորելն և վախելն՝ ասնն, թէ զոչ արար ամենայն դիւաց Մահմետ, զի տեսիլս ցուցանեն նմա, և երեւալ նմա դէք՝ վախեալ: Եւ յերկու վիսփայն շրջելն և քար ձգելն լեալ են վէժք նուցա պաշտելք նախ քան զկուսն. — և 'ի պաշտելն Մահմետի ըստ սովորութեան՝ շուն կոտորել ել ընդդէմ նորա և նա ձգեաց նմա քարինս, և գնոյն հրամայեաց առնել: Եւ օձք և սողունք, զի ոչ սպանանին³՝ զի պաշտելք են նոցա: Եւ շուն կոտորելն այն է՝ որ ասնն, թէ 'ի մեռանելն Մահմետի չկամեցան թաղել՝ ակն ունելով, թէ յանէ երեքօրեայ նման Տեսուն մերոյ՝ և շունք կերան զերեսն, և յորժամ իմացան՝ կոտորեցին զշունս: Եւ յամէն տարի 'ի նոյն ամենանն՝ հրամայեցին զնոյն առնել: Եւ ուսոյց ասել — «մի է Եստուած և ոչ որ է նմա ընկեր, և Մահմետ ծառայ նորա»: Եւ որ ասնն շրջի միոյ բանիւ, թէ մարգարէքն խօսեցան որպէս վասն Վրիստոսի և վասն Մահմետայ՝ զայն ասնն, որ Եսայի տեսանէր երկու հեծեալս իշոյ և ուղտու: Եւ յաւուր

¹ Մեր օր. և 'ի Գեղեղն հանրէն անկանի կամ զուլամբի: — ² Որ օր. Սփայ և Երփայ: — ³ Մեր օր. զի ոչ սպանանին: — ⁴ Որ օր. և 'ի նոյն ամենան հրամայեցին զնոյն առնել:

միում՝ յանկարծակի դիւթութեամբ անյայտ եղև Մահմետ և յետ սակաւու երևեալ՝ ասէ. «Իսաղաղութիւն ընդ ձեզ և ողորմութիւն Աստուծոյ և շնորհք»։ Այլ նոքա զարմացեալք ասին. «Ռատի՞ գաս և զի՞նչ է նոր ողջոյնդ և զոր Աստուծոյ շնորհք բերեր մեզ»։ և նա, ասէ. «Այսու զիս Աստուած՝ ՚ի Մաքա ՚ի տուն հօր իմոյ և ձեր՝ Աբրահամու՝, և պատմեաց զկամս իւր, և ՚ի վաղիւն առաքելոց է մեզ զօրէնս»։ Այլ առեալ երինջ մի ծնեալ ՚ի տեղի ժողովոյն, մեկնեաց յորթոյն և գրեաց զոր ինչ կամէր, և յեղջիւրս նորա կապէր². և ՚ի ձեռն հաւատարմաց առաքեաց յանապատ և ՚ի վաղիւն հրամայեաց արձակել։ Այլ ինքն հաւաքեալ զամբօին՝ մնայր. և եկն կոմս բջերով և քոտայով, և հերձեալ զամբօին՝ խնդրէր զորթն։ Այլ հրամայեաց ունել զնա, և առեալ զԹուղթն՝ համբուրեաց և ասաց՝ յԱստուծոյ եկեալ. վասն որոյ մինչև ցայսօր գրեալ են ՚ի սկիզբն Առաքանին Սուրբ Մարգարայ, որ է «կոմու օրէնք»։ Այլ հրամայէ ետթն անգամ կատարել աղօթս լուացմամբ։ Այլ փոխանակ փողոցն Իարայելի ՚ի բարձուէ կանչել՝ վկայ առեալ, թէ «Այլ ՚ի վերայ լերինդ Ահմի՝ առեալ տարանիչդ»։ Այլ Մարգին կոչեն զձայնոցն, որ է «հաւատադիր»³՝ և զմասն յականջն ածել, թէ որ կամաւ և որ ակամայ լսէ ականջովն։ Այլ զԲրիտոս Բան Աստուծոյ և Հոգի կոչեաց։ Այլ սքանչելիք զոր ասին թէ առնէր—զուսինն բերեալ ՚ի վայր՝ ասեն, չորս

¹ Մեր օր. Իսաղաղութեամբ ասէ զոր Մարգարայ Սուրբ Մարգարայ։ — ² Մեր օր. և խոսեաց յեղջիւրս նորա։ — ³ Ռ. օր. որ է հաւատադիր։

կտոր առնէր և դարձեալ բոլորեալ՝ յերկինս առա-
քէր: Ի այց նախ քաղթէ էր իշխան Իսմայելի¹, և ա-
պա գտեալ զՍահմեա՝ հաւանի նմա յամենայն բանս:

Եւ յորժամ զօրացան նոքա, երկուցեալ յԱրար-
սաղէմացւոց՝ զխաչն տէրունի և զամենայն սպաս ե-
կեղեցեացն հանեալ ՚ի նաւ՝ տարան ՚ի Աոստանդնու-
պօլիս² և ինքեանք հնազանդեցան Իսմայելի, զի կայս-
րն³ այլ ոչ կարաց զօր գումարել ՚ի վերայ նոցա: Եւ
նոքա բաժանեալ յերիս մասունս՝ — մի յԱզգիպոտս և
մի ՚ի Յոյնս և միւսն ՚ի Հայս. — և եղև ամենեցուն
յաղթել: Եւ որք ելին ՚ի Հայս ընդ Ասորեստան հա-
սեալ ՚ի Վուին՝ առին զնա և սպանին որոց ոչ գոյր-
թիւ, և գերեցին երեսուն եօթն հազար անձինս ՚ի ժա-
մանակս իշխանութեան Թէոդորոսի Ուշտունոյ⁴, որ
զկնի Վաւթի՝ և բիւր մի ՚ի նոցանէ: Հարին զՊոռ-
կոպոս⁵ զօրագլուխն Յունաց, որ նստէր ՚ի սահմանս
Հայոց վեց բիւրիւ:

Յորում առուր մեռաւ Եզր և յաջորդեաց զա-
թոռն Աերսէս եպիսկոպոս Տայոց զկնի տասն ամին
Եզրի. բայց յափշտակութիւն եղեալ յանհնարին կո-
տորեկոցն՝ խորհեցաւ փախչել, իբր ոչ բաւական մեծի
աստիճանին: Եւ աղաչեցեալ ՚ի բազմաց⁶ դադարէ
և հաւարեալ զբազմութիւն դիականցն՝ թաղէր, և
ի նմին տեղոջ շինէր զհրդեհեալ վկայարան սրբոյն:
Սարգսի: Ե ինէ տաճար սրբութեան և ՚ի վերայ վե-

¹ Մեր օր. Բայց նախ քաղթէր էլ իսն Իսմայելի: — ² Ռ. օր. համեալ
ի նաւ ՚ի Աոստանդնուպօլիս: — ³ Մեր օր. և խոյրն այլ ոչ խոյրաց: —
⁴ Մեր օր. ՚ի յամենայն Թիսուրոս Ըպպոսանոյ: — ⁵ Մեր օր. հազն որ ըլ-
կոտոպոս: — ⁶ Ռ. օր. և աղաչեալ է. քաղցոց:

բազմին և անդամներ հիմն տաճարի մեծի յանուն պր-
բոյն Գրիգորի յառապարի, և զնէ 'ի ներքոյ սեանցն
չորից զհասարակ նշխարս սրբոյն Գրիգորի. և զգը-
լուին 'ի գգրոցի եղեալ՝ պահէ 'ի պէտս բժշկութեան
ախտաժետաց: Անդ զննն և զնշխարս Աիգարուզտայ
և զՎաւթի վկային: Եւ զուրբ Գրիգորի նշխարն
առնն բերեալ 'ի Հայս Գրիգորոյ Մամիկոնոյ 'ի գը-
նայն նորա դեսպան 'ի Աոստանդնուպոլիս՝ տուեալ
ցնա կին ոմն յաւազաց, զոր ունէր առ իւր: Եւ նո-
րա գաղտ հանեալ 'ի ծով և անցեալ գայ բերէ անգի-
տելի քաղաքին զգանձն անանց մեծութեան: Եւ
զճնտան տայ Աղուանից 'ի խնդրոյ Զուանչիւրայ և
քեռ իւրոյ, որ էր կին Գրիգորի:

Յայնմ ժամանակի կայսրն Աոստանդին դաւեալ
'ի մօրէն Մարտինեայ՝ սպանի, կացուցեալ զորդի
իւր Հերակլիակ Թագաւորեցուցանէ զԱոստանդ որդի
Աոստանդեայ: Եւ զի ապստամբեալ էր Վարազտի-
րոց՝ աղաչէ վասն նորա հայրապետն Վերսէս ¹, և
զնէ զնա կուրապաղատ Հայոց. որ և յառնուլ զեշ-
խանութիւն՝ մեռաւ և Թաղեցաւ 'ի Վարօնս առ հօր
իւրում քաջին Սմբատայ 'ի պատիւ հօրն. և զիժեո-
գորոս Ուշտունի զօրավար ²

Ի այց Մահմետ կալեալ քառատուն ամ զելիա-
նութիւնն՝ սատակի: Եւ զկնի նորա առին զելիա-
նութիւն Ռամար, Ամր և Աբուբաքր ³:

Եւ սպանին զՅագկերտ՝ Թոռն Խոսրովու, և բար-
ձին զԹագաւորութիւն Պարսից, որ և տեւեաց ամն

¹ Յերկոսն օր. ազալէ լան նոր հայրապետութեան ներքին: —

² Յերկոսն օր. պակասին բառք ինչ: — ³ Ռ. օր. Ռամար և Ռամբար:

չորս հարիւր ութսուն և մի. և զկնի նոցա առ զիշխանութիւն Մաւի: — Եւ Ստատանդիանոս՝ թառն շիրակեաց, ընկննու զԹէոդորոս յիշխանութենէ և հրամայէ զօրավարին Ափիկիոյ՝ ելանել ընդգէմ Մաւեաց: Եւ Սարդ որդի Թէոդորոսի նննգ զործեալ զօրացն Յունաց՝ կտրելով զեկերս կամրջացն ՚ի վերայ Լափրատու՝ ՚ի փախչելն Յունաց: — Եւ կացոյց Մաւի իշխան շայտց զԳրիգոր Մամիկոնեան. և եզ. հարկ շայտց հինգ հարիւր դահեկան: Ոմանք ասեն ՚ի խորհրանայ բերեալ զբովանդակ մարմինն Գրիգորի Լուսաւորչին. և եկեալ Խարայէլ հրամանաւ Սարազ Գորգասայ՝ Եղբանից իշխանի, և ինդրեալ զծնօտ Լուսաւորչին տարեալ եդ ՚ի Գլխոյ վանս կոչեցեալ անդռջ²: Եւ զի հարկէ հնազանդեցան շայք շազարացեացն, ելանէ բարկութեամբ կայսրն ՚ի շայս՝ և հերքէս կաթողիկոս ազերսելով արանի ի շուշանէ ՚ի Վաւին ՚ի կաթողիկոսարանին. և հաղորդին ՚ի միասին կայսրն և կաթողիկոսն և կան ութ օր ՚ի խորհրդեանն ըստ Յունաց անփորութեան: Եւ քարոզեցին զԺողովն Վազիկեդոնի: Եւ եպիսկոպոս օմն ՚ի վայր իջեալ ՚ի բնակն եմուտ ՚ի մէջ ամբոխին³, և զկնի հարցեալ կայսերն ցեպիսկոպոսն, «Թէ ընդէր ոչ հազարդեցար ընդ քու՞մ պատրիարդին»: և ասէ. «գա իսկ եղև պատճառ, զի յառաջ քան զերկու ամ ժողովարար և նոյնիսց զամենայն հերձուածոցս և առաւ-

¹ Մեր օր. զբուրնն Վիլիոյ, Ռ. օր. զբուրնն Վիլիոյ: — ² Ռ. օր. Ռեմեռ ասին ՚ի Թորոնայ բերեալ զԳրիգոր, զԹեոդորոս նշխար Լուսաւորչին որդեալ եդ ՚ի Գլխոյ վանս կոչեցեալ անդռջ: — ³ Մեր օր. և եպիսկոպոս օմն ՚ի վայր իջեալ ՚ի բնակն ՚ի մէջ ամբոխին:

ւել ևս զժողովն Վարդկերտնի»։ Եւ մեղադրեաց յոյժ
Թազաւորն՝ վասն նենգութեան նորա . և ապա հա-
ղորդեցաւ նախկուպոսն և աւրհնեաց զԹազաւորն և
Թազաւորն զնա : Եւ ՚ի զնալ Թազաւորին երկուցեալ
Ներսէս Սշտունեաց տեռանէն զնաց ՚ի Տայս . և զկնի
վեց ամի դարձաւ՝ լուեալ զմահ Խէնդորոտի : Եւ շե-
նէ իւր կայս առնութեբ մեծ եկեղեցւոյն և կացուցանէ
ամբօխութիւն երկու մարդոց ըստ օրինի քաղկեդո-
նականութեան՝ : Եւ ածէ ջուր ՚ի Վասսախ գետոյ և
տնիէ անտառս և այգիս : Սա¹ մեծ² լժողով առնէր՝ և
տասն հարք զտօն վարդապառն փոխեցին՝ և ոչ կարա-
ցին առնուլ զՔիմեանցն . ապա հրամայեաց ընտրել
զարժանն և զայն միայն ուսանել, զոր և արարին ՚ի ձե-
ռն արդոյն Վարսղի՝ մականուն Ղոն կոչեցելոյ, որ էր
առաջնորդ սուրբ ուխտին, որ Վարապանք կոչի՝ ի գա-
ւառին Ընւոյ . որում ասին, թէ եօթն անգամ ե-
տես զՎրիստոս սքանչելի համարձակութեամբ, վասն
որոյ Ղոնընտիր կոչի շարահանն, որ այժմ պաշտի
յեկեղեցիս մեր : Եւ մինչ դեռ էր Ներսէս ՚ի Տայս՝
Խէնդորոս Սշտունի շինեաց զկղզին Եղթամարայ :
Ի Վարապանից տարան զեաշն, որ յանուն սուրբ
Ըստուածածնին, որ արդ Սարձիոյ կոչի՝՝ յայն-
ժամ Ղոնեացն կոչիւր : Եւ ստրաւ զեա Սարգիս Ղո-
նեացն ՚ի գողութ յերեսաց այլազգեաց, ուր արար
սքանչելիս ձեռք Տիմոթ³ վարդապետին — զկինն Վե-

¹ Բուժ. օր. և Բրազիլեցոյ յոյժ Բաբուսայն վասն նենգութեան նորն : —
² Բ. օր. վասն Կաղկեդոնութեան : — ³ Մեր օր. սքան վարդապետն և ինն
հարց Բիւրջն : — ⁴ Բ. օր. սք Սար Յոյ խի : — ⁵ Մեր օր. յետ Թե-
թե վարդապետի :

մեարեայ արքային Ա լրաց յուրկուժենէ՝ առողջ ա-
 րարեայ ասննեմն, զանն որոյ և առին 'ի չայց' և է
 արոյն Մ կարողաց արհնեայ, և կամ Բարսղե ար-
 րոյ Ռ անին — և ունի գիր հայերէն յաջ թեւն Ա յա-
 ճանեայ 'Ներսիսի մեծ պատրիարզի' թարե յիւրուժ
 ձեռակերտին. և առնու զաթոռն Մաստատ, որ էր
 յԱկոուոյ սննեկապեա 'Ներսիսի, որ նորին հրամա-
 նաւ շինէր զուրբ Գրիգորն՝ մինչ էր նա 'ի Յայք:
 Յաւուրս արա՝ շինեաց Գրիգոր Մամիկոնեան՝ զկա-
 թուղիկէն Արծոյ և զվանքն Արեւիկարոց. և Ենաս-
 տաս շինէ զկեղեցին Ակոուոյ՝ եղբայրանոց զնա յու-
 րինեայ և հիւանդանոց: Եւ Գրիգոր՝ իշխանն եկն
 Սուրհան Պարսիկ յազգէ թագաւորաց և ինչրեաց
 զՎրիտտա. և ետ զնա մկրտել Մաստատայ և եղեալ
 ինքն նմա կնքահայր՝ կոչեաց զնա՝ յանուն հոր իւ-
 րոյ 'Գաւիթ և ետ նմա զՉազ 'ի Արտայոն: Սայն՝
 ժամանակի էր Մանեհա Ը իրակունի, որ առեալ հը-
 րանան յԱնաստասայ յորինէ տուժար հանապազորոյ,
 որ մինչ ինչրէր պատրիարզն Ժողովոյ՝ հաստատելն
 կատարի: Եւ յաջորդէ զնա Իարայել զկնի զնց աժ՝
 պաշտեցին Մաստատայ: Յաւուրս արա զՎաստարայ
 սմն զօրադուխ Յաճկաց որ 'ի չայք՝ վանեայ հարածէ
 'Ներսեհ իշխանն Ա լրաց: — Իարայել կոչեալ յաթոն
 արն սուրբ՝ անս ստոժն՝ վախճանի. և առնու զբողի
 սուրբն Սահակ, որ էր 'ի Չորոյվոր յարքունեացն:

¹ Ռ. օր. յառաջ լինաց Դովեր: — ² Մէր օր. Բա րո Սմիթ Եւ
 իանն ին Սուրհանն: — ³ Ռ. օր. և եղեալ ինն նա ինչհայր և զնա յու-
 նան հօր իւրոյ Դավիթ: — ⁴ Մէր օր. որ գնէ ինչրիք պատրիարզ ժողով
 հաստատել: — ⁵ Ռ. օր. Իարայել ինչիւր յաթոն արքայ ան քառն:

Յեզեթն ամին տրտա արշաւեցին Իսազէրք 'ի չայս
 և սպանին զՊրփիգոր իշխանն և գերեցին զհնարաւո-
 լլն իւրեանց : Եւ առնու զիշխանութիւն Նշոտ Բազ-
 րասունի՝ սրգի Սեմաւայ : Իսկ Մաւի իշխանն Իա-
 մայիլի խորհցաւ բառնայ զԹագաւորութիւն Յու-
 նաց որպէս զՊարսիցն . և կազմեաց երեք հարիւր նաւ
 մեծ և յամենայն նաւ հազար սյր , և հազար նաւ փոքր
 և յամենայն նաւ հարիւր սյր՝ և արձակեաց զնոսա
 ընդ ծով՝ և ինքն ընդ ցամաք հասանէ : 'ի Վաղկե-
 դան : Եւ կորեան ամենայն նաւքն և ինքն փախեաւ 'ի
 գիշերի և զերծաւ և մեռաւ յԵւտրիս : Եւ առ գիշխա-
 նութիւն Պրուան սրգի իւր , և առաքեաց ոստիկան
 զՄահճմետ ոմն 'ի չայս , որ աւերեաց զՍեան կղզի և
 գերեաց զորս 'ի նմա , և խաբէութեամբ կազարեաց
 զաւրբ Պրփիգոր՝ ծառայ մի սպանեալ և բնկեցեալ
 'ի խորավիտ մի . և ապա խնդրեալ և գտեալ՝ փոժ-
 ինդիրք լինէին ճայրակատոր արարեալ զկրօնաւորան և
 քառասուրէն սյր զփայտէ կախեալ : Եւ գնացեալ Մահ-
 մեթի՝ սյլ ոստիկան առաքէ 'ի չայս՝ Աբղաճ ա-
 նան , որ կամեցաւ բառնայ զազատագունին չայոց և
 զիսահակ կախեցեալ կապեալ՝ առաքէ 'ի Վանակա ,
 և զիշխանան չայոց՝ զՍեբաստ և զԳեօբն Վաւիթ ,
 խաչէ 'ի փայտի : Եւ մնացեալ իշխանքն չայոց՝ Արմ-
 բատ և Նշոտ և Վարդ , կամեցան փախել 'ի Յոյն ,
 որոց հետապնատ եղեալ իսմայէլացիքն հինգ հազար
 հասին 'ի Վարդանակերտ և կռուեցան և սրախողխող
 արարին առ հասարակ յիշխանացն մերոց օշնութեամբ
 ընէ Եստուծոյ , զորոց զունչն հասեալ՝ առաքէ առ

I Գրքի սրբեցոց զիս 'ի ծով և ինքն 'ի ցամաք հասանէ 'ի Քաղկեդոն :

կայսր և առնու զպատիւ կուրապաղատութեան զկնի
Աշոտի, որ շինեաց զՎարձնի եկեղեցին յանուն փրկ-
չական պատկերին, զոր երեր որդի նորա 'ի մտիցն ա-
րևու մասամբ ¹ և 'ի նաւակատինն զրեաց զորս ըստ
պատկերին: Աւ զնա փոխէ Սմբատ Բագրատունի.
և գնացեալ 'ի Տայք ² ամրանայ 'ի Թուղարս ³: Աւ
լուեալ զայս Աբղլմելք հրամայէ Մահմետի, որ էր զօ-
րավար նոցա՝ ելանել 'ի Հայս. զոր լուեալ Սահակայ
'ի կապանն՝ զրէ աղաչանս, զի հրամայեցէ Մահմետ
առ ինքն գնալ, որ և հասեալ 'ի Խառան և հիւան-
դացեալ զրէ առ նա աղաչանս թողուլ Հայոց զլան-
ցանն, զոր և արարն իսկ, և ոչ եկն չարութեամբ
յաշխարհս: Ոմանք զՎկրայ ոմն ամիրապետ ասնն, որ
չոգաւ առ նա Սահակ և զրեաց նամակ հաշտութեան
և հանդերձ սուրբ մարմնովն առաքեաց յերկիրս ⁴ զկնի
քսան և եօթն ամի պատրիարզութեան, զոր յաջոր-
դէ Եղիայ զսուրբ աթոռն:

Մեռաւ Աբղլմելք և առ զտեղի Վլիթ՝ որդի
նորա, որ հրամայէ Մահմետի բառնալ զաղատան Հա-
յոց 'ի Սամայ ⁵ ումեմնէ, որ էր հրամանատար Վախ-
ջավանայ. որ խաբէութեամբ հաւաքեալ ⁶ զնոսա —
զոմանս յեկեղեցին Խորանայ և զկէսն յեկեղեցին Վախ-
ջավանի՝ այրէ զնոսա 'ի հարիւր յիսուն թուականին:
Աւ զգլխաւոր նախարարն զփայտէ կախեալ չարչա-
րէին, և զկանայս և զորդիս նոցա խաղացուցին 'ի գե-

¹ Մեր օր. զնի եկեր որդի նորա 'ի Երէջն արևու մասամբ: — ² Յեր-
կոսին օր. և քնայեալ 'ի Տայս: — ³ Մեր օր. արանայ 'ի Թուղարս: —
⁴ Մեր օր. առաջեաց յերկնս: — ⁵ Մեր օր. 'ի խնայ սահմէ: — ⁶ Մեր
օր. օր խաբէութեամբ հաւաքէ:

բութիւն, ընդ որս և զՎահան որդի տեառն Գողթան¹, որ մարտիրոսացաւ: ՏՎ լիթ փոխէ Ալէման եզբայր նորա. և զնա Ումար, որ զսուրբն Վահան նահատակեաց: Իսկ զկնի պրեղոյ իշխանացն՝ Սմբատ կուրապաղատ և ընդ նմա նախարարքն զնացեալ յԵգեր՝ առին ՚ի կայսերէ գքաղաքն Փոյթ և բնակեցան անդ. և զկնի յաւարի առեալ զնա և զսպաս եկեղեցւոյն՝ եկին ՚ի Հայս: Եւ բարկացեալ Յունաց՝ նզոյս կարգեցին նոցա և ՚ի զատկի սոճին կարգան:

Իայց մեծն Եղիայ երթեալ յԱզուանս զՆերսէս Բակուր՝ զգաւանողն Վաղկեդոնի ժողովոյն և զտկկինն համախոհ նմա ՚ի ձեռն Ումարայ պստրէ անարգանօք և ձեռնադրէ ուղղափառս ՚ի տեղի նորա և ինքքն դառնայ ՚ի Հայս և կատարի զկնի չորեքտասան ամի աստիճանին: Եւ յաջորդէ զնա Յոհաննէս իմաստասէրն², որ ՚ի ներքոյ ազանէր այծեայս ցփսիս և ՚ի վերոյ պճնազարդեալ պաճուճէր զանձն, և ոսկի մանր աղացեալ փչէր ընդ ծաղկեալ ալիս մուրվացն: զոր լուեալ Ումարայ՝ կոչէ առ ինքն և եօթն անգամ արքունական զգեստիք խիլայէ զնա և առաքէ ՚ի Հայս. որոյ եկեալ ճգնէք ՚ի պահս և յաղօթս և ՚ի լուսաւոր վարդապետութիւնս. որ և արար ժողով ՚ի Մանազկերտ Հայոյք և Նսորեօք և սրբեաց զհաւաստս³ ՚ի մարդադաւան աղանդոյն, եթէ ուրեք համարձակէին յԱզրի խտորմանէն: Յայնմ ժամանակի գրեաց Ումար առ Ղևոն կայսր շատ ինչ բանս և զայն ևս, թէ լուեալ է մեր, թէ եօթանասուն և երկու բաժին են

¹ Մեր օր. որդի Կան Գողթան: — ² Մեր օր. յաւարի գն Եհաննէս Իմաստասէր: — ³ Ու. օր. և որթեաց զնորս ՚ի Մարտիրոսան աղանդոյն:

քրիստոնեայք: Եւ նա գրեաց պատասխանի, թէ շիր-
կոտասան են— (Յոյնք, շուռօք, Բարեկացիք, Եղիպ-
տացիք, Եթովպացիք, շնդիկք, Եսորիք, շոյք,
Սարակինոսք, Պարսք և Եղուանք. իսկ գուք ընդէն՝
ասէ, կոչիք Բուզի, Սարրի, Իուուուպի, Կնարի,
Սուրջի, Բասիլ՝ անաստուած, Գլորէ, որ ուրանան
զէութիւն աստուծոյ և զբարութիւն և զասացեալ քո
մարգարէն շարիրի: Եւ այն երկու՝ ոմն առէ զձեզ և
ոմն ոչ է խռովասէր՝: Եւ ձեր գրեանն՝ Սւահար և Եբու-
թուուար և Սուլիման Պարսիկ, զոր շաջաջ ազգա-
պետն Պարսից շրջիկ ջանաց՝ և մերս նոյն է, զի՛ի
սուրբ շոգւոյն է: Եւ ի գերութեան ամենայն գրեանն
ոչ կորեան, այլ քնացին առ ցրուեալսն: — Եւ յոր-
ժամ Եզր գրեաց զըովանդակն՝ միտքան գտան հնոյն:
Եւ է ըստ արիարեստացն համարոյ, թէ պէտ եօթն՝ կը-
կնի ոչ առանց մեծի խորհրոյ: Իսկ սուրբ պատրիարքն
Յոհաննէ՛տ և հան յաշխարհէս շոյոց զտարածեալ յոյ-
նրն յամենայն տեղին հրամանաւ Սւահաւայ՝: Եւ զիշ-
խանն դեպան ասնն արձակեալ ի Ս և ոմն Ա ասիոյ ա-
նուն առ Յոհան, թէ ընդէն առնն զբանոյ զայոյ: Եւ
հրեանդացաւ իշխանն, և ածեալ յոլով բժիշկս չը-
կարացին օգնել և մերձ էր ի մահ. և ձեռն եղեալ
սուրբն Յոհան, ողջացաւ առժամայն: Եւ տեսեալ
զքանչելիսն՝ հաւատաց ի շոյոց ուղղափառութիւն
և ոչ ևս դարձաւ ի Յոյնս, այլ եղև կրօնաւոր և ճոյ-

¹ Յերոսոն օր. ոմն առէ զՅեզ և ոչ ոմն ոչ է խռովար: — ² Յեր-
կոսն օր. և զՅեր կրեանն: — ³ Մեր օր. թեպէտ հնէ կրի՛ ոչ ստանց
հնէ իորհրոյ: — ⁴ Որ. օր. հրամանաւ յամասայ:

նկցաւ անն հնգիտասան յայրին, որ շուտեցին կո-
չեցաւ անուամբ նորա: Եւ զիսն առ ինքն ունէր
իշխանն ՚ի զարն ՚ի շուտեց: — այսպէս լուսը՝ և գու-
րնկայ: Թէ կարմա՝ սիրով: — Առհան զկնի մեռասան
ամաց հասարի և յաջորդէ զաթոսն Վառիթ յԱր-
մարեց գեղջէ, որ ինպ միշտ ՚ի տան կաթողկատու-
թեան յառուրց՝ անտի Տրգատաց, որ շինեաց կէկե-
ցի՝ անը առնելով զառարս կենաց իւրաց զտն երկը-
տասան, ներկայ ՚ի զնիւ ազգէն Տաճկաց որ ՚ի Վր-
սիւ: Եւ զոս յաջորդէ Տրգատ յԱթմաց գեղջէ՝ այր
լաւ և առաքինացան, որ եղև ՚ի սարդեպց աղօթից
տորա խաղաղութիւն զամն քան և երկու:

Իսկ զԱմար փոխէ Իզես՝ այր չար և այսակիր, որ
զիսն և զպատկեր երարձ յերկրէ և զտոգու սպանա-
նէր, մինչև ինզրեցաւ յայսոյն չարէ: Եւ եկաց յետ
նորա շէշմ, որ առաքեաց զիզայր իւր Մայիմ մին-
չև ց՚ի իթանիա ոգիւր եօթն բիւր: Եւ միւսանգամ
զնայ գործեալ և ծովասոյց լինի ՚ի գորութենէ խա-
չին յիսուն բիւր արանց: Եւ կայր արձակեաց զԱբ-
լիմ պատմեց զհասա Աստուծոյ: Արձակէ շէշմ ըզ-
Մրուան որդի Աահմեաթ ՚ի շարս, որ եկեալ կայոց
զԱշտ Ռազրատուրի կուրացպատ և կամ՝ պատրիկ
պանկ և մակային նեա Ամրատ և Վառիթ և Վրի-
գոր Մամիկոնեանք: Եւ գնացեալ Մրուան ՚ի Ա-
րաչան քաղաքն շնաց՝ զարձաւ յաղթութեամբ:
Օկնի շէշմայ նստաւ Ա լիթ զազրագործ: որ և հը-
րամանաւ կուռայիցն սպանաւ: 3: Եւ եղաւ Սուէյ-

1 Ռուժ. օր. և նիւնց ան հիփրասան: — 2 Յերկոսն. օր. յասարս
անի Տրգատայ: — 3 Ռ. օր. որ և հրամանաւ սպանաւ:

ման և սպան զնա Մբուան և ինքն տիրեաց: Եւ սպային
 և սպոց զօրուն¹ ամի ամի հարիւր հազար զահելուն
 արծաթիս²: Եւ էաա Մբուան զՂամանակոս և խոյս
 տառակեաց զնոսա. — զե կապեր զնարգ ՚ի չորս ջիջո
 և տաշէր զիրես նոցա՝ ՚ի վերայ երկց և չորից ամն
 բարչտութեանց³, որ է սպանութիւն և ընչեց ցանկաւ
 թիւն և հնչո ցանկութիւն և չորրորդն՝ յԱստուծոց
 ոչ ունէին ակն պատու հասի: Ոչ այսոս ժամանակա
 սպաստամբութիւն խորհեցան ի շխանքն և սպոց, և ոչ
 կամեցաւ պատրիկն Նշու. և կարեալ հոբաջու ցին
 զնա Մամիկանեանքն զԳրեգոր և Վաւրթ: Սա է նախ
 նի թագաւորացն և սպոց՝ և Վրացն Եւանեն սպա
 երկու Աբղայք՝ որդիք և էշմայ, և երկու ամ պարեւ
 բազմին ընդ Մբուանայ կառարմոնք արց յոյժ, որ ՚ի
 միում նուազի անկան ՚ի գգրէն կրեսուն հազար և
 սպանաւ Մբուան: Եւ տիրեցին Աբղայք, որ և ՚ի
 մեծեցոց որահանջէին հարկս և տարեցին ՚ի և սպո
 զիզիա՝ դառն նեղիչ, և սպա զՎայք, և սպա զևախ
 սան կատարի. ընդ որ դառնացեալ Մուշեղ Մամի
 կոնեան՝ սպաստամբեալ սպան յԹանայիէ երկու հազ
 ըիւր այր, և սպա վեց հարիւր: Եւ սպա խաբեալք
 ՚ի մոնոզանէ միջէ, որ տեսիս և երազս սուտս պատ
 մէր և ատէր, թէ կատարեալ են ժամանակը Իսահ
 յիլի, — ժողովեցան հինգ հազարք, որոց զխաւորքն
 Մուշեղ և Ամբաս:

Իսկ զկնի Տրդատայ միւս այլ Տրդատ յաջորդէ ըզ:

¹ Թում. օր. և բազմ չայոց զբաւելան ամ ամ: — ² Մեր օր. հո
 ընդ հազար դահելով անիւոյ: — ³ Մեր օր. ամբարշտութիւն նոցա: —
⁴ Մեր օր. նրիլի թոխտարն չայոց և վրաց:

սուրբ ակօռն անն երիւ. ապա Մինն եպիսկոպոս Աղձ-
նեաց՝ այր սուրբ և սքանչելագործ, որ զյորդառասա
աղբիւրն ցամաքեալ առ ստարոտով Մինն կոչեցեալ
լիրինն գաւազանաւ հարեալ բխեցոյց, որ զինի ութ
ամի կատարի: Եւ առնու զակօռն տէր Եւսայի յԵ-
զապատրոջոյ, զոր ասնն թէ մայրն աղքատութեամբ
մուսթանէր զնա բացօթեայ մուրականութեամբ ցրո-
տահար՝ ի ձմերայնի և արեակէզ յամարայնի. զոր
՛ի սաստել ուննց ՛ի գրան հայրապետանոցին՝ ասաց.
«որ զիտէք թէ պատրիարք ննա ցանեմ զողոյս իմ»՝
որպէս և եղեն — նախ եպիսկոպոս և ապա պատրի-
արք Հնարհաւքն Աստուծոյ՝, որ և զինի երկքտասան
ամի կատարի: Եւ յորդէ զակօռն Ստեփաննոս ամն
երիւ. և ապա Յոր ամիսս վեց, յոյոյ աւարս ՛ի
գեօզն Բազրեանդ վանն ակեղէն զարդուց եկեղեցւոյ
զարարեալ յասիկանէն՝ սարանան քառասուն այր՝
և առաւ յարութիւն գանձուց: Իսկ զինի Յորայ
Սաղմոն յաջորդէ զակօռն, որ էր ՛ի Գառնեոյ՝ ա-
ռաջնորդ սուրբ ու խոփն Մարենոցաց, որ և ՛ի Օրեակ
երթեալ ՛ի գաւառն Շիրակայ՝ մնանէ ՛ի խուց և
ձգնի յոյժ, ուստի հանեալ տանէին յակօռն. և տե-
սեալ զնա յոյժ ներգեւեալ ՛ի ձգնութեանցն ասնն.
«(Յո՞ երթաս)». և ասէ. «Սեւլ զերեսս գեղով ընդ
այլ հայրապետան». որպէս և եղեն՝ զինի ամի միոյ
վախճանեալ՝ նկարագրի ընդ այրն՝: Եւ յաջորդէ
զնա Գէորդ յԱրաղաճոտանէ:

Իսկ յետ Աղլայի Մահմետ՝ որդի նորա, առաքէ

¹ Ռուժ. օր. և ապա գործերի ընդհանր Սորոնայ: — ² Մեր օր.
պղնկն գորտասան այր: — ³ Մեր օր. Լախանեալ Կոբէլ ընդ այլն:

առ Վեան երկու գրիւ մանանեխ և զօր զկնի, և չիա-
րաց վնասակ: Ի այց անկելոցն՝ ի մեծ պատերազմին մնա-
ցորդք էին այսօրիկ՝ — երկու որդիք Սմբատայ՝ որդւոյ
Ղշտօի, որոց անուանքն Ղշոտ և Շ ապուհ, և Սա-
մուէլի եղբայր մի՝ Շ ապուհ անուն, իսկ Սուշեղոյ
չորս դասերք և երկու որդիք, անդրանկին՝ Շ ապուհ
անուն, որք անկան յերկիրն Սասալուրական, զորս
զերկասին եսպան Սեհրուժան Արծրունի՝ որպէս թէ
'ի պատճառս հօր նոցա՝ եղև աղէտն մեծ. և մի՝ ի
քերջ նոցա ետ զինքն յամուսնութիւն Չահասպի ու-
մնին Իամայեղացւոյ՝ ի թիկունս առնող զնա: Իսկ
որդիքն Սմբատայ՝ Ղշոտ և Շ ապուհ, հասարակ
բաժանեցին զհայրենիս իւրեանց: Եւ զև Չահասպն
յառիշտակեալ էր զմասն ինչ Արշարունեաց և խորհիւ
տիրել ի ձեռն կնոջն բոլոր աշխարհին՝ զայն առին
յինքեանս Ղշոտ և Շ ապուհ. և ելեալ զկողտնք Շ ի-
րակայ՝ հարին զզօրս Իամայելին որ անդ, և զրուս-
ցին յինքեանս զՇ իրակ, զՂշոցք և զգաւառն Ցա-
յոց: Եւ այսպէս ըստ բախտին երեալ Ղշտօի քաջի՝
չինէ զՎամախ և բնակեցուցանէ ի նմա զընտանիս իւր,
և ինքն նմանեալ նախնւոյն իւրոյ Սմբատայ՝ որդւոյ
Իիւրառայ, իշխանի Սմբատաւանայ, որ է բերդ ի
Սպեր գաւառի Վանզի յաւուր միում պաշարեցին
զնա թշնամիքն՝ մինչ կայր յաղօթս. և տեսեալ՝ ոչ
խաբանեաց զհօսելն ընդ Աստուծոյ մինչև ցկատա-
րումն. և ապա ելեալ ընդդէմ նոցա՝ կտրէր յերկուս

¹ Ուում. օր. որպիս թի պարտաւ հօր նոցա: — ² Ու. օր. Զահասպ ս-
տին Իամայեղացոյ թիւանս առնելով զնա: — ³ Մեր օր. և սոց եւ ընդ-
դէմ նոցա:

զգլխաւոր նոցա, որում անուն էր Ախարան Արդ-
լայ¹. և հարկանէր իբրև արս հինգ հարիւր: Այս ատ
բողոք կախալ² ազգին Գնաւնեաց՝ թափել զնոստ
յիսանյէլացւոցն, որոյ երթեալ հազար արամբ յԱ-
ղեօվիա զաւառ, և առ ինքն զումարեալ զամենայն
ազգն աղխիւն իւրեանց՝ ասնի բնակեցուցանէ՝ ի Տայո:
Այնմ ժամանակի աղմկեալ Խանյէլացիքն ընդ մի
մեանս՝ հանգչէր երկիրս շայոց: Այս սկսան զգործեալ
իշխանքն յաւրաբանչիւր տեղիս. և աայր իշխանն Իս-
մայելէ Աշտոի՝ որդւոյ Աարնեբեհի, որդւոյն³ ասու-
կայ, որդւոյ Աշտոյ շայոց իշխանի՝ զերկիրն Ար-
բաց, որոյ երթեալ հնազանդեցուցանէ ինքեան. և
կայսրն առաքէ նմա պատիւ կուրապաղատութեան:
Իսկ Զհարառն ապրտամբեալ յիւրմէ իշխանէն՝ զայ
նստի ՚ի Վուին բանութեամբ որդւով իւրով՝ Արդ-
լայիւ: Իբրև ետես զայն կուրապաղատան Աշտո՝ ասա-
քէ առ կայսրն Աւոն օգնել շայոց — և շէր նա պա-
րապ. զի Միքայել ոմն ջանացեալ սպանանել զնա. և
ոչ յաջողեալ զործոյ, իւնացեալ կայսերն՝ կտակցաւ
սպանանել զնա և աղաչեցեալ ՚ի թագաւ հարցն մինչև
անցցէ մեծ զատկին օր՝ եղաւ ՚ի բանդիս: Այս էր բան-
դապանն բաղեկամ Միքայելի, որ կաշառեաց զմանկ-
լաւիքն³, որք են սննկապանք արքայի և մտաւկայք:
Սորա յանկարծակի սրովք դիմեցին ՚ի վերայ կոյսերն
յեկեղեցին ՚ի ժամ պատարագին, և նորա փոխաւցեալ
առ սեղանն՝ բուռն եհար զնմանէ. իսկ նորա անու-

¹ Մեր օր. Ախարան Արդլայ: — ² Մեր օր. առ աս Բաւոտեալ ազգի
Գնաւնեաց: — ³ Մեր օր. որ իւլաւոտոյ զմովադիին:

ղորմութեամբ իբր քաղաք սպանին՝ զնա՝ ի տեղւոջն՝
և թագաւորեաց Միքայել : Եւ ելանէր ՚ի խնդիր
մեծի զօրավարին Մանուկի Մամիկոնոյ . և նորա ա-
նապարեալ հարիւր յիսուն արտօք անկանի ՚ի Աս-
մախ և անտի առ Մամուն իշխանն Իսմայելի, որ քա-
ղանեալ զեղբայրն Մահմետի՝ ինքն տիրէր Տաճկացո
Եւ նորա յոյժ պատուեալ զնա՝ փորեաց ոռճիկս աւ-
ուրն հազար երեք հարիւր և վեց կշիռ արծաթոյ, և
զօր ըստ օրէ պարգևսն անշափ և անկշիռ : Բայց կու-
րատադատն Աշոտ տիրեաց ՚ի Աաղջոյ մինչև ցՏիփոն
լեառնափողմամբն հանդերձ : Բայց տունն Գահաւ-
պայ զօրացեալ ՚ի Վուին իբրև հինգ հազարաւ՝ կա-
մեցաւ զնալ ՚ի Տարոն՝ յիշխանութիւն Աշոտի՝ որ-
զւոյ Ամբաստայ . իսկ ողբախոհն այն և քաջ հաւա-
տացեալն երկու հարիւր հեծելովք և երեք հարիւր
հետեակաւք ել ընդդէմ՝ նոցա՝ շմացեալ հաւաքման
զօրացն, կոտորեաց ՚ի նոցանէ երեք հազարս և հա-
սեալ ՚ի բանափս նոցա էառ զամենայն մեծութիւնս
նոցա, և դարձաւ խնդութեամբ՝ փառաւորելով ըզ-
Վրիստոս : Եւ Շ ապուհ եղբայր նորա անապատա-
կեալ ՚ի կողմանս Վունայ՝ առեալ աւար քաղուժ,
դառնայր . և թափեցաւ զօրն ՚ի քաղաքէն զհետ նորա,
այլ և քաղաքացիքն դիմեալք ՚ի վերայ Աղլմելիքին՝
սարանին զնա և ածին ՚ի դուռն քաղաքին՝ և դարձեալ
զօրացան . և իմացեալ զեղեակն՝ չքոտեցան և կորեան
՚ի միջոյ :

Հառուրան յայնտսիկ գայր կոպտապատ մի՝ Ապի-

¹ Մեր օր. անգոր՝ քաղանութեամբ սպանին զնա : — ² Որ. օր. կոտոր-
ի Տարոն :

կուռայ անուն, առ Աշոտ և Զանայր զարձուցանել զնա յաղանդն Վաղկիդոնի, զոր լուեալ Ռիբատ ոմն վարդապետ՝ ի Միջագետս՝ առաքէ զսարկաւազն Նանայ, որոյ եկեալ մարտնչի ընդ Ապիկուռայ և յազմէ նմա զօրութեամբ սուրբ Հոգւոյն: Եւ հալածէ զնա ի շխանն և հաստատի ևս առաւել ՚ի հառատս սրբոյն Գրիգորի: Յետ այսորիկ վախճանի ՚ի մահինն Աշոտ, և առնու զիշխանութիւն Սմբատ որդի նորա առ մի: Եւ ապա մարտուցեալ ընդ չորից հազարաց հինգ հարիւր արամիք՝ պտակի ՚ի Վրիստոս յամայելիականացրն. և եղբարք նորա Վաւիթ և Սահակ և Մուշեղ և Ռազարատ առեալ զմայրն իւրեանց՝ չորան ՚ի Մուփարդն առ Խաչափ ամիրոյն և սիրով ընկալեալ եղն ՚ի նմանէ: Իսկ Սեւադա ոմն ՚ի տանէն Գահասպայ չորս հազարք կուռեալ ընդ Աշոտոյ և ընդ եղբոր իւրում Ըլապոյ՝ մեռաւ Ըլապուհ ՚ի պատերազմին. և զկնի երկու ամաց մեռաւ Աշոտ ՚ի ասն իւրում, և առ զիշխանութիւն Սմբատ որդի նորա և խնամէր զմնացեալ որբն՝ որդիսն Ըլապոյ, բնակեցուցեալ զնոսա յԱնի յապահոփս. խաղաղութիւն արարեալ ընդ Սեւադայի՝ առնու ՚ի նմանէ զպատիւն հայրենի ասպարապետութեան, և ամուսնաւորեալ ընդ քեռն Վաւիթի ծնանի երկու որդիս՝ զԱշոտ և զԸլապուհ, որոց քոյրն սուաւ յամուսնութիւն Ռազարատայ՝ որդւոյ Աշոտի կուրապաղատի: Եւ Վաւիթ՝ եզայւրն Սմբատայ, շինէ զՕձբերդ:

Յառուրս յայտոսիկ այր մի յազգէն Պարսից եկեալ ՚ի Ռադդատայ՝ Ռաբ անուն, արկանէր զբազումն ՚ի սուր սուսերի յազգէն Իամայելի՝ գերելով զբազումն,

և ասէր զինքն անմահ. և 'ի միում՝ նուազի ստտակէր
երեսուն հազար 'ի պատերազմին իւրում՝¹ ընդ Իս-
մայելի: Եւ եկն մինչև ցԳ-եզարքունի և մահէր սրով
զմեծ և զփոքր: Եւ Մամուն էր 'ի կողմանս Յունաց՝²
զամս եօթն և առնոյր զանհայելի ամուրն Լուլուայ՝³
և դառնայր 'ի Միջագետս: — Եւ Մանուէլ կրթաց
դարձեալ 'ի Յոյնս: — Մեռաւ Մամուն և առ զԷշ-
խանուժիւնն Եպուսահակ եղբայր նորա, որ և առա-
քէ ՂԱփշինն ամենայն ուժով 'ի վերայ Բաբանայ 'ի
Հայս և ինքն կոտորէ զզօրսն Բաբանայ՝⁴: Սահլ որ-
դի Սմբատայ ըմբռնէ զԲաբան և առնու յԱփշնէն
պարգևս հազարիցս հազար կշիռ արծաթոյ և այլ ևս
հարիւր հազար առնու 'ի նմանէ. և զԲաբանայ կրթ-
րեալ գոտս և զձեռս՝⁵ հանէ զնա 'ի փայտ: Եւ եր-
թայ Եփշինն յերկիրն Յունաց, յաղթէ կայսերն,
առնու զԵմուրրա քաղաք. և գերեալ զնա՝ դառնայ
խաղաղութեամբ:

Յաւուրս յայնսիկ Եղիշերթ ոմն 'ի տանէն Զա-
հասպայ ել չորս հազարիւք յերկիրն Միւնեսայ. և ել
Բաբգէն ընդդէմ՝ նորա երկու հարիւրք և ջնջեաց զնա
խապառ:

Իսկ 'ի կարգի պատրիարզացն յաջորդէ զԳեորգ
Յովսէփ ամս մետասան. և զնա Գաւիթ ամս երեք-
տասան, — յորում՝ աւուր ոստիկան ոմն ել 'ի Հայս՝
Հաւլ անուն, որում ընդդէմ՝ դարձեալ՝⁶ մեռան Սրմ:

¹ Ռում. օր. սորսիւր երեսուն հազար 'ի զարեազգ խորմ: — ² Մեր
օր. և Մանուն էր 'ի իւզմնն Յանաց: — ³ Մեր օր. ամաթ Լուլուա: —
⁴ Յերկասին օր. 'ի վերայ Բաբանայ և Ափշինն ստոսի 'ի Հայս և ինքն խ-
որի պէրն Բաբանայ: — ⁵ Ռ. օր. և զԲաբանայ յտէ զքոս և զՄետ: —
⁶ Ռ. օր. ընդդէմ՝ դարձան:

բառ և Սահակ՝ Միննեաց տէրն: — Իսկ զՅովսէփ յա-
ջորգէ Յովաննէս՝ այր սուրբ և պարկեշտ, որ զկնի
ութ ամի չարախօսեալ զնա առ Բագարատ իշխանն
Տորոս լերին՝ խորհի ընկենուլ զնա. և պատուհասին
'ի տեառնէ չարախօսքն: Եւ ոստիկան ոմն եկեալ՝ Ա-
պուսէթ անուն, կապեալ առաքէ զԲագարատ առ
ամիրայն: Իսկ ամբօին Տորոսի շարժեալ՝ ի բարկու-
թիւն՝ սպանին զԱպուսէթ. զոր լուեալ ամիրայն գու-
մարէ զօր բազում՝ ի ձեռն ընդոծնոյ իւրոյ Բուղայի՝
տուեալ պատուէր զնախարարս աշխարհիս կապանաւք
առ նա հասուցանել. որոյ եկեալ կատարէր զհրամա-
յեալն. քանզի մտեալ՝ ի Տարոն ըմբռնէ զորդիսն Բա-
գարատայ գերելոյ՝ զՎաւիթ և զԱշոտ՝ և զգեղեց-
կադիտակն՝² Ատոմ հարիւր յիսուն արամբ, բռնադաւ-
տէր ուրանալ զՎրիստոսի աստուածութիւնն. որում
ոչ հաւանեալք՝ դառն տանջանաւք սրոյ և հրոյ և
խաչիւ պսակեցան ի Վրիստոսէ, որ օր քսան և հինգ
էր մեհեկի ամսոյ: — զոր տօն կարգեաց սուրբ պատ-
րիարզն Յովհաննէս, և ինքն վախճանեցաւ զկնի քսան
և երկու ամի հայրապետութեան իւրոյ: Եւ առնու-
լսուրբ ակոռն Ջաքարիաս ի գեղջէն Չագայ՝³: Եւ
Բուղայի կալեալ զիշխաննն՝⁴ Ախական՝ զՎասակ և
զեղբայր նորա զԱշոտ և զմեծ իշխանն Ատրնեբսեհ՝ ի
գաւառին Խաչենոյ և զիշխանն Գարդմանայ զԱրտ-
րիճն, և երթեալ յԱւտի՝ ըմբռնէ զՍտեփաննոս Արմեն
— որ ի նախնւոյն իւրմէ Աւկոյ որդիք՝⁵ ազգն անը-

¹ Ռում. օր. զԻսաիի և զԱշոտ և զԵղիշաբէր . . . — ² Յերկոսին օր.
և զԵղիշաբէր ամի Ատոմ: — ³ Մեր օր. Չագայ: — ⁴ Յերկոսին օր. և
Բուղայի կեալ զԻշխանն Սիսական: — ⁵ Մեր օր. Սիսայ որդի. Ռ. օր.
Սիսայս որդի, զոր յ Սիսայ որդի՝ ազգաբնեցաւ:

ւանին — և զիշխանն Մղուանից զԱշոայի՝ խաղացուցեալ տանի առ ամիրապետն, Կոչելով զկնի իւր զՄարապետն Սմբատ խաբէութեամբ. զոր՝ իբրև չոքաւ, ընդ կապեալն խառնէին և պահանջէին ուրացութիւն. զոր ոչ կալաւ յանձն քաջ խոստովանողն Սմբատ, այլ անգէն՝ ի բանտին կատարեցաւ ՚ի Վրիստոս և թաղեցաւ ՚ի գերեզման՝ սուրբ ճարգաբէին Վանելի. և զպատիւ նորա առնու Սշոտ որդի նորա։ Վ կայեաց և Ստեփաննոս բազում տանջանաք՝ ի նմին տեղւոջ՝ Կանն կոչեցեալ²։ Եւ Վրիգոր Մամիկոնեան արիարար պահալ զհաւատն՝ ելանէ ՚ի բանտէն և զայ մտանէ ՚ի գաւառն Բագրեւանդ և կամէր ամբանալ ՚ի գաւառն Վարեղենից ՚ի Վաղանաճախն³, որ և զկնի Խոթն աւուրց մեռանի։ Եւ իմացեալ ստեփանին Մահմետի, որ ՚ի Հայս՝ առաքէ առ Սշոտ որդին Սմբատայ, զի ուր և իցէ բժբոնեալ առ նա տարցի։ Եւ նորա հասեալ զգլուխ մեռելոյն՝ առաքէ առ նա անելով, « թէ կամեցաւ անցանել առ Յոյնս, և իմ զկնի առաքեալ՝ ապանաւ, և ահա գլուխ նորա »։ Եւ ինզաց Մահմետ և զզացուցանէ Զարբի և նորա հրամանաւ պատուէ զՍշոտ՝ ապով նմա զգաւառն Բագրեւանդ և արժաթ Խոթն բիւր⁴։ Եւ յայպով հետէ բարձաւ ՚ի Հայոց աշխարհէս ազգն Մամիկոնէից ։

Բայց անելի է աստ զպիղոն թագաւորացն Հայոց և Վրաց, որք ՚ի Բագրատունեաց անտի սերեցան։ Բանդի՝ որպէս ասացան, զկնի քաջին Վարդանայ

¹ Յերկոսն օր. և իւզաթ ՚ի Բերկանն։ — ² Մեր օր. Կանն խոյջն։ —

³ Ռ. օր. ՚ի Բաղրեւանդիս։ — ⁴ Մեր օր. և արժաթ հիւր հիւր։

իշխանքն կային ըստ ղիպերոցն մինչև 'ի Սմբատ Բագ-
րատունի, և զկնի նորա Աշոտ որդի Վասակայ, զոր
կուրացուցին Մամիկանեանք: Սմա լինին երկու որ-
դիք՝ Սմբատ — նախնի Թագաւորացն՝ և այոց, և
Վասակ՝ սկիզբն Թագաւորաց Վրաց, որոյ որդի —
Ատրնեւսեհ: սորա որդի Աշոտ, սորա Բագարատ,
որոյ եղբայրն Գորամ: յես սմա Գաւիթ՝ որդի Բա-
գարատայ, որ սպանաւ 'ի Գորամայ 'ի հօրեղբորէ
իւրմէ, որոյ որդին՝ Ատրնեւսեհ: սորա որդի Գա-
ւիթ, սմա եղբորորդի՝ Գուրգէն, որոյ որդին Բա-
գարատ, որ առ կին զգուսար Անկեբրիմայ Թագա-
ւորին Վասպուրականի. — այս է կարգն: Իսկ և այոց
նախնւոյն Սմբատայ որդի՝ Աշոտ Մասկերն, որոյ որդի
Սմբատ Խաստովանոց, որոյ որդին այս Աշոտ Բա-
րեպաշա, որ անուանեցաւ իշխանաց իշխան 'ի յԱ-
լիայ որդւոյ Վահէի հրամանաւ ամիրապետին, 9 ափ-
րայ: Առ սա առաքեաց Փոստ պատրիարքն Արստան-
դնուպօլսի յերկք հարիւր ութ և տասն թուականին
զՅաջան մետրապօլիտն 'Աիկիոյ', որ ունէր թուղթ
սա. 10 պքարիա — պատասխանի հարցմանն՝, թէ
վասն էր եղև ժողովն չորրորդ: Այլ արարին ժողով 'ի
Շիրակիւսանն: Այր անդ և սարկաւազն Ասորոց՝
'Կանայ, որ 'ի մահ մերձեցաւ վասն հաւատոյ 'ի 9 ափ-
րայ և տեսլամբ յարհաւրաց արձակեցաւ: Այլ էր զը-
րեալ, թէ զկնի յարութեան Վրիստոսի յերկք հա-

¹ Ռաբ. օր. նախնի Թագաւորէ Հայոց: — ² Մեր օր. առաջին ֓որ
պատրիարկոյն 'Աիկիոյ, որ անէր թուղթ առ Զատրիա: — ³ Մեր օր.
պատրիարկ հրամանն:

ըիւր հնգետասան ամի ժողովն Վիկիոյ յ518 ից՝ և պատրիարքուէք էին Սեղբեստրոս ՚ի Հռոմայ, Եղիսանդր Ղոստանդնուպօլսի, Եղիքսանդր Եղիքսանդրիոյ, Լուստաթէ Ենտիոքու, Երիստակէս Հայոց: Եւ յետ եօթանասուն և երկու ամի երկրորդ ժողով եղև ՚ի քսան և հինգ ամի խճողոսի. — և պատրիարքք՝ Գամասկոս Հռոմայ, Կեբտառիոս Ղոստանդնուպօլսի, Տիմոթէոս Եղիքսանդրու, Յոհան Ենտիոքու, Կերսէս Հայոց: Օհնի քառասուն եօթն ամի խճողոսի փոքու եղև ժողովն երրորդ. — և պատրիարքք՝ Իսխատիոս Հռոմայ, Միւրեղ Եղիքսանդրիոյ, Յոհան Ենտիոքու, Յորենդ Երուսաղեմի, և Թուղթ Կահայ Հայոց: Օհնի արդ երեկցաւ Եւտիքէս արշամանդրիտ Ղոստանդնուպօլսի, որ շփոթմամբ մի բնութիւն ասէր Վրիստոսի, զոր հալածեաց Փլաբիանոս պատրիարք. և նա աղաչեաց զնորքին ապետ ոմն՝ Սահեան կոչեցեալ, զորն առ Գէոսկորոս՝ տալ հրաման ընդունել զնա, զոր և արար. բայց յետոյ զղնացաւ: Եւ արար կրկին ժողով Ռփիսոս քսան և երկու ամբ զհնի Միւրզին. և անդ պարտեաց զԹուղթն Եւանի և կոյծ զԳոմնաս Ենտիոքու, վասն որոյ զայ զիր մեղադրանց առ խճողոս: Եւ ել հրաման, զի ժողով արարեալ՝ վերադին սեպտեմբ: Եւ նորա կառարեալ ՚ի Տէր՝ արար Մարկիանոս յետ չորեք հարիւր վաթսուն և երկու ամի յարութեան Վրիստոսի ժողով զհնի հնգետասան ամի ննջմանն Սահայ սրբոյ — յորում ամի կատարեցան սուրբ Մարգարեանքն —

¹ Մեր օր. զիկ յորոմիս փոխադ. ՚ի հնգետան ամ ժողով Վիկիոյ յ518 և համայն: — ² Ռ. օր. զի ժողով արարեալ հարարեցան Մարգարեանքն:

'ի պատգիտարգութեան Յոհաննա Մանգախանց, որ չէր պարտոյ գալ 'ի ժողովն: Աւստի պարտեաց զՌէստիտուցիոն 'ի ժողովն եւ զՊարտա յՄարտիոսց եւ զԱնաստիոս երեսոց Պէտրոսեաց նախ 'ի Ալեքսանդրիոն', ապա յԱրտակլեոս եւ ապա 'ի Պարտիզանիոս: Մարտիանոս մեծեալ զինք ինչ ամի ասնաւ յէն զԹագն ամի ինն եւ ասան, յորմէ պարտեաց Տիմոթէոս 'ի Քիւրսան: Սէն փոքր ամի հինգ. Օլեան ամի վեցասան. — աւ երարձ զարեւել ժողովն Վասիլիանի, ինչոց շէրուով պատգիտարգան: Անաստոս ամի եօթն եւ ասարն, որ եկաց 'ի նմին բարեպաշտութեան եւ զարմացց զՏիմոթէոս յԱլեքսանդրիոն: Յուստինոս ամի ինն. — աւ զարձեալ նորագեաց զարմուղ ժողովն: Յուստինիանոս ամի երեսուն եւ երեք. Յուստինոս ամի ինն. — աւ կամեացաւ հաստատել զպարտութիւն եւ զուսով խեղդեցաւ: Տիմոթէոս ամի եօթն. — աւ ստիլա երկ ժողով 'ի Անաստիանուպոլիս եւ շոքր ոչ ընկալան: Մարիկ ամի քսան եւ երեք. Փոկոս ամի ութ. շիրակլ ամի երեսուն եւ եօթն. (շիրակլ). Անաստիանիս ամի երեք, Անաստիանիս թողն շիրակլեաց ամի քսան եւ ինն, առ որով Մարտինոս արարեալ ժողով 'ի շառ' երկու կանն եւ երկու ներդարձութիւնս ասաց Վրիլաստի: Անաստիանիս ամի երեքասան — աւ ստիլա Արամբոն արար ժողով եւ զՄարտինոսին հաստատեաց: Յուստինոս ամի երկու. Սէն ամի երեք. Արտակլեոս ամի եօթն. Յուստինոս ամի եօթն. Փիլիպոս Սարգն ամի երկու. Արտակլեոս ամի երկու.

¹ Յուս. օր. եղեաց Պետրոսեաց նախ 'ի Ալեքս. ապա յերեւել: —
² Յ. օր. աւ խեղդաւ հաստալ զարդարութիւն:

2

Թէնդոս երկու, 1 և ոն եօթն, Կոստանդին հնգամուսան, 1 և ոն հինգ, Վեկիկոր վեց, Սոռակուսմի, Միսքայէլ երկու, 11 ասիւ—առ որով Փոս, որ զԹուղթն գրեաց և ատաց, թէ չկայր հակառակութիւն մինչ ՚ի վերջին Վերսէս, առ որով եղաւ թուականն շայոց՝ զամն հարիւր և չորս, որ ապա արար ժողով ՚ի Վուին ՚ի ձեռն Բարդիշոյ Ատրւոյ, որ եկեալ էր ՚ի Սասնոյ և զՓիլարքսիոսի¹ եպիսկոպոսի ՚ի Վարուն² քաղաքի և զՏիմոթէի Աղուն³ գրեանն թարգմանեցին:

Եւ ՚ի վիշտասան թուին մզան հուն 11 արդանն զՍուրէն մարգպանն Պարսից և ինքն ըստանեօքն եկն առ Յուստիանոս յերեսուն ամի թագաւորութեանն նորա, և ՚ի տօնի խաչվերացին չհաղորդեցաւ ընդ մեզ՝ ասելով, թէ մեր վարդապետքն չհրամայեն մեզ. վասն որոյ արար ժողով թագաւորն հարիւր յիսուն եպիսկոպոսաց, որ ասի հինգերորդ ժողով: Եւ յորժամ Մուշեղ հայոց և յունաց զօրօքն նուաճեաց Խոտրու վու զԹագաւորութիւնն և դարձաւ պարզեօք՝ բանն անկաւ վասն հաւատոց⁴: Եւ արար Մօրիկ ժողով հարիւր վաթսուն եպիսկոպոսաց՝ քսան և հինգ եպիսկոպոս ՚ի շայոց էր: Երար և շքեալք եօթնէս բորդ ժողով. իսկ Մայրոյվանեցին Յոհան ոչ ընկալաւ, զոր Թէնդորոս Ոչտունի և Վերսէս հարածն ցին ՚ի Աղվկաս⁵: Եւ յետոյ եկն ՚ի շայս և արար զոր ինչ կամեցաւն⁶: Եւ ՚ի Յունաց ՚ի բաց կացին շայթ

¹ Սուս. օր. և զՓիլարքսիոսի: — ² Ս. օր. ՚ի Նրբամի քաղաք: Եւ Մեր օր. և զՏիմոթէի Աղուն գրեանն: — ⁴ Մեր օր. և դարձաւ պարզեօք բանալաւ լան հաւատոյ: — ⁵ Ս. օր. զոր Թէնդոս Ոչտունի և Ներսէս հարածն ՚ի Աղվկաս: — ⁶ Ս. օր. զոր ինչ կամեցին:

նորովիք չափ. և առաւել՝ յորժամ թարգմանեցին զգրեանն Յոււրանայ Աղիկառնացւոյն՝ ՚ի ձեռն Սարգրսի: ՚ի ժողովն Սանաճկերտոյ ՚ի թղթոյն Փոսայ սակաւ ինչ գրեցաւ, որոյ գրեաց պատասխանի Սահակ Մուռան կոչեցեալ², որ եպիսկոպոս էր Տայոց ՚ի յԱշունքն. և հալածեալ անտի վասն հաւատոց՝ եկն ՚ի շայս առ Աշոտ:

Ղարձեալ ՚ի նոյն կայսերէ Վասլէ եկն ներքինի մի՝ Ղիկիտ կոչեցեալ, յերկք հարիւր քսան և հինգ թըւին խնդրել յԱշոտոյ թագ՝ բերեալ շատ պարգևս. քանզի Վահան ոմն եպիսկոպոս Տարոնոյ ասէր նմա, թէ Արշակունի իցէ, զի մայրն հայ էր: Աւ կատարիլ թուէր տեսեանն Սահակայ սրբոյ՝ նստիլ թագաւոր Արշակունի. և կամէր պսակիլ ՚ի Բագրատունւոյն, զոր կատարէ Աշոտ: Ի՛նչ նախն առաքէ տասն հազար արծաթ ընծայ նորաշէն եկեղեցոյն՝ օրպէս Մամիկոնեանք հինգ գրիւ արծաթոյ ասնն զնկ զդուռն առ քանտեան սրբոյն Սոփեայ ՚ի Յուստիանոս յԻշատակ շայոց: Աւ պատմեաց Ղիկիտն, թէ գտաք զնշխար սրբոյն Վրիգորի Աւսուորչին ՚ի յաղահացն ՚ի հինգերորդ շաբաթուն շաբաթ օրն, զոր սօն կարգեցին:

Յաւուրս յայտասիկ տէր Չաքարիա երթաց տեսնէ զՂիկիտ որդի Ըկիայ³ և յոյժ մեծարի ՚ի նմանէ՝ տեսեալ սմա⁴ շատ ինչ պարգևս և գրօշս բառնայ խաչ ՚ի զիրաց նորա և մտանել առաջի նորա միշտ. զաս յաջորդէ Վէորդ ՚ի տանէ պատրիարքարանին: Յարուժ աւուր ընգարձակեալ մեծին Աշոտի ՚ի Վիրս

¹ Յուս. օր. չիտնն Այլնայ. — Մէր օր. Այլնայ. — ² Թ. օր. Կարսն իւլիսն. — ³ Թ. օր. որդի Ըկիայ. — ⁴ Թ. օր. ստեղ տն:

և յՅղուանս և զկողկասայինան հնազանդեալ, և չէր
ինչ պակաս բայց 'ի թագէ, զոր խորհէին իշխանքն
Հայոց. և 'ի ձեռն Յիսէի ազգ առնեն ամիրապետին,
և նորա զուարթ սրաբւ առաքէ թագ և հանդերձս
և երկփարս: Օնոյն և կայսրն Վասիլ առաքէ, և
աւրհնէ զթագն տէր Վէորդ յերկք հարիւր երե-
սուն և վեց թուին յերկստասան ամի հայրապետու-
թեան իւրում և յուր հարիւր ութսուն և ութ ա-
մի ծննդեան Տեառն, որ բարիոք կարգաւորեաց զը-
րինուածս թագաւորութեան ամն եօթն: (Եւուրս
սորա էր Հովնաճ, որ զրեաց մեկնութիւն Առակա-
ջն և զքերականին, և զՅորայ «Մի է դայն») թարգ-
մանեաց և զաւրհնութիւնս որ 'ի գրուիս Ստորնա-
ցն ասացեալ՝ զիւր մի, և զամբիծան՝ զիւր մի: — Այլ
Աշոտ արքայ գնէ իշխանս Վրաց զքեռորդի և իւրն
կատարի 'ի Վերիստա եօթանասուն և մի ամաց: Աւ-
տանաւ զթագ նորա՝ Պասպ՝ որդի նորա, յերկք հա-
րիւր քառասուն և չորս թուականին ամն քսան և
չորս կամակցութեամբ Վեռնի՝ որդւոյ Վասիլին, որ
թագաւորեաց յետ հոր իւրոյ ամն քսան և վեց —
այր առատ 'ի տուրս և ոչ նման Հովնաճ, որ ոչ կայ
'ի լեզու նոցա առաջ և չինին իւրեանք՝ որպէս ա-
սնն. զի նա որդի Հայի էր և յոյժ սիրէր զՀայոց՝
Իսկ Սմբատ առեալ զպատիւն՝ շինէ զուրբ Փրկի-
չն յԱշրազգաւորն, որ է Շիրակուան՝ ուր օծան-
իսի՝ զի նա էր նախագահ թագաւորացն Վազրա-
սունեաց մինչդեռ. չե էր ընդարձակ շինեալ զքաղաքն

¹ Մեր օր. և արևու զիւրն գայ: — ² Մեր օր. և ոչ սիրէր զՀայոց: —

³ Ք. օր. որ է Շիրակ առան, այր օծան իս:

Ե՛ր, որ կոչի՛ն Ե՛ր թէպէտ ներքի բերզն ընդ այսու
անուամբ էր և հին ժամանակաւ շինեալ. (ուր Օտայ
նախարարն ամբաստեալ պահէր զբոլորն Յրդաստայ և
գիււսս և զգաննն թաղաւորացն Արշակունիաց զհին
մահաւանն Խառքովու. և ՚ի գաւանայն Յրդաստայ ՚ի
Յունաց աշխարհէն ընդ աւաջ նորա կրաննն յԵ-
կեղեաց գաւառն Օտայ և Յանաա անկր իւր՝ Աշու-
ցաց անէր, և առնան շնորհակալութիւն բազում. և
այս Յանաա էր, որ անդեկացոյց զթաղաւորն, թէ
Գրիգորս այս Անտիայ որդի է). — Կոչի Ա՛նի և Կառնու-
իւրն այժմ՝ կոչեցեալ բերդ, բայց ամաւրն Ա՛նի ներքի
բերզն է, ուր ասնն՝ թէ իշխանն մի լուծեալ ասիւք
ամբաստեալ՝ աշխատանէր գալ ՚ի մկրտութիւն ՚ի գաւա-
նայն շարայ ՚ի հաւասաս, մինչ հնարս խնայեալ սրբա-
բոյն Գրիգորի՝ այլախոխեալ զհինքն, կրթաց հանդէպ
բերդին. և ընդ զառ ՚ի վայր թաւարազար գնաց ան-
կանի ՚ի Չուրն և վազվաղակի կանդնի ՚ի գերայ ասի-
ցին, ՚ի ձայն բարձր փառաւորէ զԱստուած՝ որպէս
թէ գոս գորով ասիցն՝ կենդանացաւ ՚ի Չրայն զբո-
թենէ. զոր տեսեալ և լուեալ իշխանկին՝ առ ինքն
կոչէ, և անդեկացեալ մկրտի և ողջանայ ասիւքն ՚ի
նշան հոգևոր բժշկութեան: — Իսկ պատուական թա-
ղաւորն Ամբաստ ՚ի Յուսիպայ՝ ոտոհկանէն Տաճկաց,
խեղդամահ լեալ ՚ի Վուին վասն Վրիստասի նշաւա-
կի ՚ի փայտի. յորմէ և որդի նորա Աուշեղ կատա-
րի ՚ի Տէր վկայութեամբ՝ զեզակուր եղեալ, և թաղի
՚ի Բագարան ընդ հարս իւր: Այլ զանն ետժն անիշ-
խան լեալ երկիրս սպառեցաւ սրով և զերութեամբ:
Իսկ Աշոտ որդի Ամբաստայ, որ և Երկաթն կոչեցեալ

վան արիական քաջութեան՝ անկուսի առ Վ. և ու կայ-
սրը (Յունաց՝ կոչեցեայն Աստանդին: Արուստ աւուր
կատարեցան ՚ի Վրբիստոս փարաւար և մեծ իշխան-
քրն՝ Վաւիթ և Վուրգէն ՚ի տանէն Վնունեաց ՚ի
Վուին քաղաքի յանորինէն (Յուսիպ փայտական ա-
րեամբ պատկեալ, որոց պատուի օր կատարմանն ՚ի քր-
սան մարերի ամենան: Այլ սուրբ Սահակ եպիսկո-
պոս երկու հարիւր ոգևոլ և եօթն եկեղեցականաւք
կատարեցաւ ՚ի Վիւրականն յահի ՚ի տանն. և եր-
կու Արիսիոսն ՚ի նոյն ամենան ՚ի հնդկաստան, գ-
րոց տօն գերապայծառ կարգեաց՝ սուրբ պատրիարքն
Յովաննէս, որ ետես աջք զխաւարաբեր ժամանակն
և գրեաց ՚ի յիշատակ ապաղայիցն դարուց. և տն
սուրբ Թաղաւորին Ամբաստայ:

Իսկ Աշոտ սրապետ ՚ի Վ. և անէ դառնայ ՚ի Հայն
յերեք հարիւր եօթանասուն թուականին և դառնէ
Թաղաւորեալ զհոմանուն իւր Աշոտ՝ որգի հօրեղ-
բոր իւրոց, զոր հնազանդեաց ՚ի ներքոյ իւր՝ որպէս
և զՎազգիկ Թաղաւոր տանն Արծրունեաց և ըզ-
Սովսէս բռնացեայն յԱղուանս, զորոց խաւարեցոց
զայն: Այլ մեծաբոր դտեալ քան զնոսս և քան ըզ-
Թաղաւորն Ս. րոց Ներսէհ՝ կոչեցաւ ՚ի վերայ նոցա
շահնշահ զամս ութ՝ և կատարի: Այլ առնաւ զԹագն
Աբաս եղբայրն. և զկնի մահաւան հօրն զնոց ՚ի Ս. ի-
րբս և փեսայացեալ նոցին՝ դառնայ այսրէն և օրիէ
ամենայն հայրենեաց իւրոց յերեք հարիւր եօթանա-
սուն և մի թուականին՝ ամս քսան և ինն: ՚ի սորս
աւուրս յոյժ բազմութիւնք կրօնաւորաց հայաճեալք

¹ Մեր օր. օրոց ցնն փրոպոյճաւ խորտեաց:

'ի հոռուսոց աշխարհէն՝ տակ ուղղափառութեան, և
կեալ յաշխարհս մեր՝ շինեցին յարմ փշտոսացս. —
նախ զԱստիճաւոր և ապա զՍասնային կոչեցեալ՝
արդէս թէ 'ի Սասնոց եկեալ կողմանց, և զԳարա-
փանքն. 'ի նոցանէ եկեալ ասնն շինեցին զՍանահնի
Սաւրբ ատուածածին: Ը ինեաց և թագաւորն Ա-
բաս զխաթուղիէն 'ի Արարի գեղեցիկ յորմուածով:
Յարուժ աւուրս և իշխանն Սարմատացոց, որ յայն-
կոցս Ասփիասու՝ Բեր անուն, բազում բիւրուք առ
Արար գետով և լուեալ, եթէ թագաւորն Սայցս ար-
բաղով շինէ կեղեցի՝ յղէ առ նա և ասէ. — «Ղի-
տեա դու կանխագոյն, զի կեալ եմ աւրհնել զկի-
ղիցիդ ըստ իմում օրինացս Վաղկեզունի Ժողովոյն
սահմանադրութեամբ»: Իսկ նորա ընդդէմ նորա և
կեալ Սայաստանեացս զօրօք՝ սրոյ ճարակ տայ առ
հասարակ զգորսն և զՎերն 'ի բուռն առեալ՝ բերէ
գնա կենդանի 'ի Արար և միանգամ տայ անտանել զե-
կեղեցին, և ապա բրեալ զանտանելին զաճառէ գնա
ազգին իւրում, զիւր երդման առեալ², զի յաւիտեան
այլ ոչ եղան 'ի Սայս:

Իսկ զինի կայսերն Յունաց 1, և ոնի առնու զԹա-
գոն Արթուրանդր ամ մի. և յեա նորա Ռոմանոս ամն
քան և ինն. — յԱբասայ և 'ի սորա աւուրս³ առաւ
Մերտնի 'ի Տաճկաց յերկք հարիւր ութսուն և և-
րկք թուին: Եւ յերկք հարիւր ութսուն և ութ Սամ-
գուն 'ի Արդանիա ինձ առ զօրօք և անդրէն դարձաւ. —
Եւ ապա թագաւորեաց Աստանդին որդի 1, և ոնի յե-

¹ Մեր օր. հարձեւել 'ի հոռուսոց ուղղափառութեան: — ² Ռ. օր. ինչ երդման
տակաւ: — ³ Մեր օր. յԱբասայ և 'ի սորա արտասու Մերտնի:

րիք հարիւր իննսուն և երկու թուին՝ ամն զէշտասունս,
որ և ՚ի քսան և վեց ամին զՄարտշ առ ՚ի Յաճկաց
յիբիք հարիւր իննսուն և ութ թուին՝ : — Ս, ամանէ
ասէին ? ՚ի միում աւուր եօթն առիւծ ապանեալ :
Աս ես արկանել ՚ի յԱրս դեռ յարմ րեւինս թըրաց
և փախոցց զգրան խակցելի և կոչեցաւ թըրծուլ :

Իսկ ՚ի սուրբ աթոռան զինի տէր Յովաննիսի եկաց
տէր Ստեփաննոս ամ մի. տէր իժէպոս ամն մնասսան.
և յիս նորա տէր Աղիսէ եղբայր նորին ամն քսան և
երկու. և զինի նորա տէր Ընանիա մեկացի ամն քսան
և երկու. — սա բազում աշխատութեամբ հնարան-
գեցոց զԱրանիք, որ Աղուանիք թեւափոխէին և ձեռ-
նագրեաց արքեպիսկոպոս զինի Յակոբայ ապտամբի
զտէր Ա, ահան ՚ի Ռազաց՝ որդի Թ. ուսնչէր իշխանին,
որ շինեաց զամենապայծառ ուխտն Յահանու վանս
առ ասորոստս անմատոց զղիկին Ռազոց. այլ և զԱղ-
ուանս ածեալ ՚ի հասան շինուպղրել իւրեանց կա-
թողիկոս առանց աթոռոց սրբոյն Գրիգորի : — Այլ
զինի սորա էառ զաթոռն Ա, ահան ՚ի Ռազոց ամ մի,
որ և ապա կարծիս առեալ, եթէ գաշնադիր ել Ա, ք-
րաց և պատկերս ետ ածել, վասն որոյ փոխեն զիս և
զննն յաթոռն զտէր Ստեփաննոս՝ ազգական սրբոյն
Մաշտոցի որ ՚ի Աւան՝ ամն երկու :

Իսկ ՚ի չորս հարիւր թուին փոխի սուրբ թաղա-
ւորն Արաս, և ասնու զթագն Աշոտ որդի նորա՝
Ողորմածն կոչեցեալ. որ բազում ուրկանոցս շինեալ՝
ասեաւ ուժ՛կօք ուրախ ասնէր զնոսա : Յարմ անգամ

¹ Սուս. որ. յիբէ հարիւր իննսուն և երկու թոթն զտնէ ասին : —

² Մեր որ. զտնէ ասին :

և անձամբ արտաւարելով և զժնարարածոր քնացոր-
 զքն քաժակին արտոժանոք ընկէր՝ կոչելով անու-
 նրա Պարթեաց իշխանս և կուրացադասա՝ ըստ Սա-
 կարայ, եթէ անձատուչք են հաւատովք: Սա զիտքը
 պարտապ Քաղաքին Անոյ շինեաց և զամենայն բրո-
 զունք եկեղեցիս՝ յորինեաց՝ ի չորս հարիւր երկբաս-
 տան թուին: Այլ բարեպաշտն կոչն իւր՝ Խոսրոզա-
 նոյշ, շինէ գիտաւազարդ սուրբ ուխտն Ամնահին և
 զձաղբատ: Անդեան ի Վրիտան ի չորս հարիւր
 քան և եօթն՝ թուին՝ թողլով երես սրդիս, որոց
 անուանին — Սեբաս և Պազիկ և Պաւրդէն: Այլ ի
 նմին աւուր սունու զժնարն երեց որդին Սեբաս, որ
 և նա Յիսկերակայ կոչեցաւ: Այլ սա զմեծմտնեաց պա-
 րիտան Անոյ շինեաց և զմեծ կաթողիկէն հինար-
 կեաց և կրանր եղբայրն Ժառանգէ զՅաշէր Սեորդ-
 ւովք Զորոյ գետին և զԻրայան և զԿածան՝ և զԻտր-
 խառունիք — որ ի Իսաւայ շինեցաւ, որ է Իտրոնի —
 և զԻտրափերտ և զՎազունիք՝ — որ է Բաղիերտ ի
 կողման Յասրայ: — Այլ այլ բերդք անուանիք և-
 հաս Պաւրդէնայ, զոր Ս իրք Սուսիսէնէ կոչին՝ և
 ի նմանէ սերեցան թագաւորն՝ Վառիթ, Աբաս և
 Յիւրիկէ՝, որոց կանայրն կրծուարք — Սաբան և
 Սուզուքան: Այլ Պազիկ՝ սակաւ ինչ կեցեաց ընդ
 եղբորն՝, հապածական ինի վան կարծեաց ինչ դրժ-
 րանայ: Իսկ Սեբաստ հասեալ՝ ի չորիք հարիւր երե-

¹ Ուլժ. օր. և զամենայն բրտանն Սեդեյոսի յորինեաց: — ² Մեր օր.
 ի չորս հարիւր տան և վեց: — ³ Մեր օր. զԿաշան: — ⁴ Ռ. օր. զԻտ-
 րոսանի, որ է Բաղիեր ի կողման Յահրայ: — ⁵ Ռ. օր. Աւրիի կոչին: —
⁶ Մեր օր. և Սեբասի: — ⁷ Ռ. օր. սալա ինչ կոչեալ ընդ Եղբորն: —
⁸ Մեր օր. ինչ Աբաս հասեալ:

արևն և չորս թիւն՝ կտտարի¹ : Այլ նոյնժամայն կոչին զհայաճեալն Քաղիկ և՛ տան ննա՝ զթաղն և ամեն ննա՝ ի կնութիւն² զկրատրամիսն՝ դուստր Արհապայ Աննայ թաղաւորի, որ վնարեաց աւարանմամբ ըզկաթողիկէն՝ ի հրեշտակէ Աստուծոյ յարգորեալ, որ խոստանայ նմա կալ ի ձեռնտուութեան գործոյն և մնալ ի նմին տանձարի՝ սինչի զՎրիտասս եկեալ տեսցին արարանքս՝ ևս որս արարանքս արարանքս :

Իսկ զուրբ արժարն յաջորդէ՝ տիբ իտաչիկ՝ աղբային տեսուն Անուսիայի՝՝ տան ինն և տասն և զնա փոխէ տէր : Ասորչիս ամն քսան և չորս աս շինեաց վիպարան սրբոց և խելիմեանոց արքայքեր կաթողիկէն Անայ և փոխեաց անդ զնշխարս նոցա՝ բերեալ մեծաւ հանդիսիս, և կարգեաց զորն տան մեծ :

Այլ զինի Աստուգեաց կայսեր ասուն զթաղն Անն, և ասպա Արատանգին և Առինէ մայր իւր, որ խաւարեցոց՝ ըրդին և ինքն տիրեաց մեծ արժարոյն ամն եօթն : — (Յարում ասորս կարտրեցան ի Վրիտասս Արհապի և Արտիպի՝ տանիկը ազգաւ, յարացի յերթին և տասն : —) Այլ զինի Միլայեչ, և ասպ Յեան և յես նորս Միլայեչ, ասպ Թեոփիլոս և զինի Միլայեչ, ասպ Ստաի և զինի Յեան, ասպ Ալէքս և զինի Ռոմանոս, որ հայաճեաց զուղղափառ վանարայս յարեւելից աշխարհս, կամեցաւ ձեան արիանել և ի վանարացս Ան լերին յերթալն իւրում ծանր

¹ Մեր օր. ի արեւ հարեւր երեսուն և արեւ յարեւ : — ² Մեր օր. աս նա զնա : — ³ Ռ. օր. և արեւն նա ի իւրեան : — ⁴ Ռ. օր. և ի նա յարեւր : — ⁵ Ռ. օր. տէր իւրի աղիկ տէր Անուսիպ : — ⁶ Յերկոսն օր. որ իւրարեաց արդին :

զերա ՚ի փազմանս շալպոյ, որ և ՚ի բարկութենէն թնասն հարկաւս փազմեաւ միայն փազմազուր : — յետ նորա կրտսանոց՝ որդի ՚ի Լանի, ապա Սոմանոս և զինի Ախիւիտոս, ապա Ալուրժան և ապա Ալուսիլ անօրս յիսուն և երկու :

Իսկ յաղաքս Յի րոց թագաւորացն սկզբանց, որ կայ ՚ի գիրս նոցա, եկէ թորգոմ ութ որդւոյք եկն յԱյրարատ՝ գաւառ զինի ջրոյն մեծի, և երկք յորդւոց նորա նախագահք եղեն — շայտն և Վարթլուն և Արկատան — և տիրեցին աշխարհաց, և ի բնանց անուամբ կոչեցին շայս և Վարթլ և Աովկաս՝ — և տիրեցին ՚ի ծովէն Պոնտոսի մինչև ցծովն Ասարից՝ մինչև ցՄիհրան և ցԱրոկ թոռն իւր, որ էառ կին ՚ի Պարթևաց Սահակուխտ անուն ՚ի Պարտաւաց, որ և անուլ գոյով՝ հաւատաց ՚ի Վրիստոս և կտ նմա զաւակ զԱլաթիանդուր, որ Վուրդալան կոչեցաւ³, զի ունէք ՚ի գերաց սաղաւարտին պատկերս գայլոյ և առիւծոյ : Աս առ ՚ի կնութիւն որուսոր ՚ի Լանի կայ սեր, և ՚ի ամանէ սերեցան թագաւորք մինչև ցինու տաս զոր կուրացոյց Աբաս : — յետ որոյ թագաւորեաց Բազրատ որդի Վորգնայ, որդւոյ Աշոտոյ Աղորմաճին, ՚ի գերայ Ախիազաց — այս ըստ Մտիթարայ և բիցաւ ասիցն :

Իսկ Ալուսպոբոսանի թագաւորքն յաղգին Ան նեքերիմայ — Վազիկ՝ որդի Վերենկուն, սա շինկայ զԱլաթամար, ապա Վերենիկ՝ որդի նորա և զինի եղ-

¹ Ուսմ. որ. Եկէ թորգոմ աթ Եկն յԱյրարատ : — ² Որ. որ. շայտն և Վարթլուն և Աովկաս և զինիք ՚ի ծովէն Պոնտոս : — ³ Որ. որ. և երկու զուսով զԱլաթիանի, որ և Վազրատ անուն իսկցաւ :

բայր Աբուսահլ, և յետ նորա Շահնշահ որդի նորա, և զկնի եղբայր նորա Գուրգէն, և ապա եղբայր նորա Սննքերիմ, որ նեղեալ 'ի Պարսից' ետ զերկիր իւր 'ի Վասիլ և չոգաւ 'ի Սերաստիա չորս որդւովք¹, որոց անուանք՝ Գաւիթ, Աբուսահլ, Ատոմ և Կոստանդին, և եղբորորդիքն՝ Գերենիկ, Գազիկ և Աշոտ, — և առնու փոխան զՍեաստ և զԱռիս և յորով պոաստինս²: Օկնի սպան Գաւիթ զՓոկաս ապստամբ, և առ զրով զԽաւամանէս:

'Ի չորս հարիւր քառասուն և չորս թուին մեռաւ Գազիկ՝ տուեալ զԹագաւորութիւն երկից որդւոց իւրոց՝ Յովաննիսի Աբասայ և Աշոտոյ: Օթաղն տայ Յովաննիսի, զԱնի և զՇիրակ, Սուրբ Գրիգոր ձորովն Աշոցաց և զԱրեւիկ և զՀաւան Այրարատեան, զՎայան, զՎաճոն և զՏաւուշ՝ գաւառն Սեորդեաց. և զայլ մնացեալսն³ Աշոտի և Աբասայ բաժանէ: Իսկ 'ի վիճակեւն նոցա զկնի այնորիկ գայ Թագաւորն Ափխազաց Գուրգի, որդի Բագարատայ, որդի Գուրգենայ՝ որդւոյ Ողորմածին Աշոտոյ, և առնէ իրաւունքս 'ի մէջ նոցա և գնայ: Եւ զի ոմանք յիշխանացն անհազանդ լինէին՝ գնայ կրտսերն Աշոտ առ կայսրըն Վասիլ և առեալ 'ի նմանէ զօր՝ գայ և հնազանդէ զամենեանս: Յայնմ ժամանակի վախճանեցաւ կուրապաղատն Գաւիթ անժառանգ գոյով, և տայ անդարձազրով զհայրենիսն իւր 'ի Վասիլ զՍեաստինս⁴, զՍամրուանն, զքաղաքն Ապահունեաց՝ ըզ-

¹ Ուսմ. օր. և չոգաւ առ նա ընդ չորս որդւով: — ² Մեր օր. գրութիւն: — ³ Ք. օր. և զԿայան Այրարատեան, զՊայան Աշոտի և Աբասայ բաժանէ: — ⁴ Մեր օր. զԵրբի:

Մանծկերտ և զամենայն ինչս. զոր լուեալ Վասիկ կայսեր՝ գայ բանակի՝ ՚ի դաշտն Վարնոյ: Զայս խնայեալ Յովաննիսի երկեաւ, և առաքէ առ նա պատարագաւք զպատրիարզն Պետրոս, զոր տէր Վարգիս ՚ի կենդանութեան իւրում օծեալ էր իւրով ձեռօք յԱնի մեծ հանդիսիւ: Այլ և նեղէր զՅովհաննէս արքայն Վրաց, վասն որոյ պատուիրէ պատրիարգին տալ ձեռագրով զԱնի զկնի մահուան իւրոյ ՚ի Հոռոմն, եթէ պահէ զնա կուրապաղատն ՚ի նեղչաց իւրոց. զոր խնդութեամբ լուաւ Վասիկն: Եւ կոչէ առ ինքն ըզՊուրգի թագաւորն Վրաց, որ ոչ եկն ՚ի կոչ նորա. վասն որոյ երթայ զայրացմամբ և աւերէ զերկոտասան գաւառս նորա և դստնայ յերկիրն Խաղտեաց՝ անդ անցուցանել զձմեռն²: Վոչէ առ ինքն զտէր Պետրոս աւրհնել ընդ նմա ջուր ՚ի տօնի Աստուածայայտնութեան, ուր երևեալ հրաշայի նշան — լոյս փայլատակեալ ՚ի յաջոյ հայրապետին և յօժմանէ սուրբ իւղոյն ՚ի հիացումն տեսողաց. և յոյժ գովեցաւ հայրապետն Հայոց: Եւ դառնայ Վասիկ ՚ի Վրաստան. զնուպօղիս և վախճանի ՚ի չորս հարիւր եօթանասուն և երեք թուին: Եւ առնու զթագն Վրաստանդին ամն երեք, և զկնի Ռոմանոս փեսայ նորին ամն հինգ, զոր հրամանաւ կնոջ նորա խեղդեցին ՚ի բաղանիս. և եղին զՄիքայէլ ամն եօթն:

Իսկ զԱմիր Մուսնեաց կարգն բերաք հասուցաք ՚ի Զափր և թողաք. քանզի սկսաւ իշխանութիւն նոցա ՚ի վաթսուն թուին և դադարեալ շփոթեցան

¹ Ռում. օր. Խոյ քնուի ՚ի դաշտն Վարնոյ: — ² Յերկոսն օր. անդ անցուցեալ զձմեռն:

յերկը հօրիւր յիսուն թուին, և աստ և անդ բունս
կախալ սփռապանս ՚ի բորութենէ: Եւ զօրացաւ արդն
Թուրքաց՝ պայտօսի պատճառաւ: — Եւ ՚ի Խորա-
սան անն յիսանկէացաց՝ Մահմուտ անուն, որ ան-
ցեալ ընդ Զահան գետ յերկիրն Կէտապացոց՝¹ ան-
ճէ բաղում գերիս ՚ի Խորասան, որ արի Արեւել և բը-
նակեցալ յանէ ասունն ինն: Եւ անեալ՝ ետցաւ և բաղձ
մացեալ՝² գնէ զանն Ամբայ և արաւ ասոյ ինն թագ ՚ի
մեռանին Մահմուտին: Եւ աջողակ եղեալ՝ սփռեաց
Պարսկց և ասլաանեացաւ, որում անուն էր՝ Վաղա-
րեկ՝ — այս՝ լաս Վահրամայ՝ արդոյ Յիսրամայ զն-
պաղբի ՚իսկ պատուական իրէցն Միսիթագ անեցին, —
որոց յիշատակն ՚ի Պիրն կենաց — այսպէս ասէ. « յու-
րով աշխատ եզէ դասնել զորպէսն ասլաանին պն-
րիկ ՚ի Թուրքաց՝, և գտի շնորհաբան Աստուծոյ այս-
պէս; « Մահմուտն, զոր ասացաք՝ Արթնանայ որդի,
յաննչանից մեծացեալ, որպէս Արտաշէրն սասանեան
և երարն զիշխանութուն Մահմետոյ արդին ՚ի Մահ-
մատ մեռալմահէն երևաներորդ երրորդ ՚ի Մահմետայ
յերկու հարիւր քառասուն և վեցամի իշխանութեան
նոցա: Եւ զօրացաւ նա ՚ի Բահշ քաղաքի յերկրին
Վուշանաց, և ել համբաւ գնեանէ ուժ գին մինչ և խա-
րնճայն երկուցեալ ասարէ նեւ ընծայս, և Ալամ և
Եւրայ Ամն Արզլա և Սուրան կոչէ գնաւ: Եւ աս-

¹ Ուում. օր. և զօրացաւ Թուրքաց: — ² Որ. օր. ընդ Զահան գե-
տաւ: — ³ Յիսրամն օր. և սփռեցեալ նոցա և յարկեցեալ նոցա
զմէ զնս սփռոց. զոր սփռեցեալսն արդէս ՚ի զնս անդր ակասեալ
սեխա: — ⁴ Մեր. օր. այս կամ զոր մահմետայ. — Որ. օր. այս զոր մա-
րիայ: — ⁵ Յիսրամն օր. սփռոց ելէ. Իրանից զարդան ասլաանն այն
օր ՚ի Թուրքաց:

անոց նորա զգաստին՝ և քանակաց, և կաննի՝ ի քն
 գիտի՝ ի հասնու և ողն Մաթանայ, զոր քարծանի, և
 առեալ աւար գաննայ՝ զՄահմա սրդի իւր թող
 բախանդէն, և դայ ի Գուրգան և սանու, ի մեծաւ
 նէն Գուրգանայ չորս հարիւր հազար դահիկան և սիւ
 հրա տառի միով ի չորս հարիւր քառասուն թուին
 իւրեանց, և անցանէ դայ յՂուէ, — և տէրն Ռէյ Մա
 ջազաւայ Ռըստով երեք առաքիլ յաւաջ առեալ
 զՎեյլիան՝ ել ինք առաջ՝ նորա՝ Եւ դայ Իսրաւ
 անհարին առաջ և ինք նմա երկու հարիւր յիսուն
 վից և տեսնոյ զնա ասէ, «չահ, նախայ կարգացեալ
 ես» և նա ասէ՝ «այո» : — Եւ դարձեալ ասէ, «ճա
 արկոց խաղացեալ ես» և ասէ «այո» : Եւ ասէ,
 «Թագաւոր ի Թագաւորի տուն մտանէ, թէ ոչ՝» :
 Եւ նա լռեաց, և առ ժամայն կապեալ յղարկի ի Կո
 բասան և զամենայն ինչս նորա առեալ՝ արիւ Ռէյ՝ Եւ
 դայ ի հարաւատան և ի հաւարի և ի Մար
 ապ, ի մեծա Մախսուտի սրդոյ իւրոյ՝ զՌէ և ըզ
 Խաղդին և զՎրհաստան բովանդակ թողով ի նա՝
 յիւր քայ Իսրաւ՝ և առնու հարիւր հազար զմեարի
 և անցանէ ի Վաշաւուր ի չորս հարիւր քան և մի
 թուին իւրեանց : Իսկ Մախսուտն առնու զամիան
 և զԱսպահան, և դառնայ յիւր, և խկոյն լսէ, թէ
 արեւելն զՄահմայն քո յԱսպահան : Եւ դարձեալ

1 Մեր օր. աւել զմեզմոս կենս յառաջ նորա : — 2 Ռ. օր. Շահ,
 ասեալ իւրեանց իւր և ասէ այլ. աստուծոյ պապաի հեռագայ հա
 աւածոյ մեջ ի բանն : — 3 ասա ասէ : Բախար : Մեր օր. ճարկոց
 խաղանէ իւր : — 4 Ռ. օր. Բախար ի Բախարի տուն հիւր, թէ ոչ : —
 5 Մեր օր. գիտեալ Ռէյ : — 6 Մեր օր. և ի Մարայ ի իսկ Մախսուտ
 սրդոյ իւրոյ : — 7 Յերեմի օր. Բաղլ զն յիւր քայ ի Մարա :

անդրէն՝ սատակէ չորս հազար այր, և դառնայ յՈւէ. և առ ժամայն բերեն նմա գոյժ մահու հօրն¹, և թէ սուլտանացաւ Մահմուտ՝ եղբայր քո: Եւ յարուցեալ գնայ. և կայեալ զեղբայրն՝ կուրացուցանէ², և առնու զիշխանութիւն և զաթօռն: Եւ քանզի հայր նորա ՚ի գնայն յօղնականութիւն աղգին, որոց զիշխաւորն կոչելը Խարղան Պօղրղան՝ ՚ի ճանապարհին պատահէ բանակաց ինչ բաղմութեան թուրքաց, և ՚ի դառնայն նոյն ճանապարհաւ մեծաւ յաղթութեամբ՝ առեալ զամիրայն նոցա զՎիաղու՝ բերէ ՚ի Խարասան և դնէ ՚ի կապանս: Եւ աղգի նորա եկեալ, խնդրեցին ՚ի հօրէն, և ապա յորդուցն³, և ոչ ետուն: Իսկ նոցա բարկացեալ՝ անցին ընդ Զահան ամենայն բանակաւք իւրեանց և զանձինս ՚ի մահ եղեալ կուռցան և յաղթեցին և առին զՎաշաւուր⁴, և կոտորեցին զգօրս սուլտանին ՚ի Վաղաղանն մօտ ՚ի Մրմն⁵: Եւ փախստական եղեալ սուլտանն գնայ ՚ի Վաղվին և անտի ՚ի շնդիկս, և ՚ի ճանապարհին սպաննու: Եւ զկոյր եղբայր նորա թաղաւորեցուցին ՚ի Խաղզին. որոյ յերկարեալ ՚ի նմին՝ ծնանի որդիս. և մի ՚ի միջէ առեալ ունին զՎտաղվին մինչև ցայսօր: Իսկ յառաջագէմն ՚ի թուրքաց, որում անուն էր Մուսէփազաւ՝ Սարչուքայ որդի, ունէր հինգ եղբորորդիս⁶, որոց անուանքն՝ — Աբուսայիս, Վաւութ, Չաղը

¹ Մէր օր. և նշնխման բերին նմա քառ ճահա 4օրն: — ² Մէր օր. և խփուլ խորոյցանելի: — ³ Մէր օր. և ապա յորդուցն: — ⁴ Յերեմիս օր. յաղթեցն և առին զլուսնասուն: — ⁵ Մէր օր. և խորոյցն զպրս սուլտանն ՚ի Խարան զան մօտ ՚ի Մարմն: — ⁶ Ռ. օր. որում անուն էր Մուսէփ որչառ սարչուքայ որդի անկեր հինգ եղբորորդիս. Մէր օր. անկեր իսին եղբորորդիս:

բէկ, Ափուղայիք, Տուղըիլ պէկ, որ էառ զիշխանութիւն սուլտանութեան և զամն հնգետասան ընդարձակեալ զաշխարհն՝ բաժանեաց զամենայն երկիրն Խորասանայ: Եւ եկեալ յՌէ՛ գտանէ երկու շտեմարանս զանձուց՝ լի ոսկուով, և առնու ընդ ձեռամբ և յղէ առ Խալիֆայն և խնդրէ աւրհնութիւն: Եւ նա մեծարէ զնա արամբք պատուականաւք առ ինքն, և տայ նմա ալամ և ընծայք և կարգայ զանուն նորա Իմամբար և զնէ մականունն նմա Գուքնատ աղա. և յայնմ օրէ քարոզեցաւ աշխարհակալ: Եւ փոխէ զնա Ալիասլան՝ եղբօրորդի Տուղըիլին, որ ելից զամենայն աշխարհ արեամբ. և ունէր որդիս ութ: Եւ հասանէր յաթոռ թագաւորութեան Սելիք շահ՝ բարի և Խաղաղարար. և զկնի Մահմուտ սուլտանն. և յետ նորա աւագ եղբայրն՝ Բաքիարուխ, որ կոտորեաց զնա և առ զաթոռն ամն քառասուն: Եւ յառնէ ՚ի վերայ նորա Գուղուշ՝ որդի Ալիասլանի, զոր վտանգեալ Բակիարուխ՝ եհար զգօրս նորա և սպան ըզԳուղուշն: Եւ Մահմուտ՝ սուլտան Մահմուտի որդին, եհար զԲակիարուխ, տղայ հասակաւ, և առ զսուլտանութիւնն ամն երկոտասան¹: Եւ զկնի նորա Մահմուտ՝ որդի նորա, ընդ որ պատերազմեալ Սանջար սուլտան՝ կոտորէ զնա: Եւ առնու Չարաղայ իշխանութիւնն և զնէ զնա իբր ազա². և զկնի նորա Գաւութ՝ որդի նորա, եկաց սուլտան, զոր սպանին Մլհէդքն: Եւ ապա եկաց Տուղըիլ, և զկնի Մասխուտու և ապա որդին Ասլան, և զկնի ուժոմն Տուղըիլ³,

¹ Մեր օր. առ երկրասան: — ² Մեր օր. և առնու Չարաղա էլիսանիւն և զնէ զնա ՚ի Բարաղայ: — ³ Մեր օր. Տուղըիլ:

որ կայր մինչ 'ի պատմագիրս յիւրում պատուի' 'ի տեառնէ աստուծոյ:

Վոյն այր ասէ և յաղագս թագաւորին Յովաննիսի, եթէ եղբայր նորա Աշոտ 'ի յոտս Թալնայ կեղծաւորեալ՝ որպէս հիւանդ մերձ 'ի մահ, կոչէ զթագաւորն առ ինքն՝ փորելով 'ի սնարիցն կուսէ որոգայթս և այնու ըմբռնեալ՝ տայ 'ի ձեռս մեծ իշխանին՝ Ապիրատն կոչեցելոյ, սպանանել զնա. և յօժար կամաբ յինքն առեալ՝ տանի զնէ յաթոռն իւր յԱնի՝ ասելով. «զիարդ ձգեցից զձեռս իմ՝ յօժեալն Տեառն և խելագար մի եղից 'ի տեղոջ նորա՝»: Չամանէ ասնն յաննշանից մեծացեալ, և վասն խելացի և առատ ձեռացն մինչև լինել տէր երկոտասան հազար հեծելոց. որ և շինեաց զուրբ ուխտն Վեչառու՝ որպէս Վահրամ իշխանն զՄարմարաշէնն, զի մի յանցաւորիս միայն իցեմք ճոխք՝՝ այլ և յանմահիցն զաւատ, ուր կան իսկ զարմիւք իւրեանց 'ի դամբանի՝ ակն ունելով վերնոյն:

Ի չորս հարիւր եօթանասուն թուին ել Տուզըիլ բէկն և պատահեաց նմա 'ի Նախջալանի Վիպարիտ հինգ հազար հեծելովք. և փախեաւ յահագին բազմութենէն: Եւ 'ի գալ Թուրքին 'ի Վուին և սրփռեալ ասպատակս՝ ել ընդդէմ նոցա քաջն Վասակ. և ցուցեալ մեծ քաջութիւնս՝ դառնայ 'ի Սերկէելի՝ և 'ի հանգչին սակաւ մի քնով՝ քարիւ հարեալ ըզգլուին այր մի յանգէտս՝ մեռանի:

Չայտու ժամանակաւ պատրիարզն Պետրոս քի-

¹ Մեր օր. և իւրեքր 4 էջէջ 'ի տեղոջ նորա: — ² Մեր օր. զի 4 յանցաւորս 4-այն էջն հետ:

նով ինչ Յովհաննէս Թազաւորին գնայ՝ ի Վասպու-
րական և աղաչանաւք ոչ դառնայ: Ապա՝ ի ձեռն տու-
կի կողմանցն ամաւ բռնութեամբ և արգելաւ ՚ի Բրջ-
նի. զոր լուեալ աէր Յովսէփ, կաթողիկոսն Աղուա-
նից՝ գայ և հանէ զնա՝ ՚ի բանաէն և տանի զնէ յա-
թառն իւր, հանելով զՎէոսկորոս՝ առաջնորդ սուրբ
ուխտին Սանահնի, զոր եղեալ էին կաթողիկոս փո-
խանակ Պետրոսի ամ մի՝ որ և ապա դարձաւ ՚ի վանս
իւր՝ — այր սուրբ և լի ամենայն առաքինութեամբ:

Յայնմ ժամանակի փոխէ զՎէորդ՝ Վրաց Թա-
զաւոր, որդի իւր Բազարատ. և իշխանն Վրաց Վի-
պարիտ սպասամբեալ փախուցանէ զնա՝ ՚ի խորին Ափ-
խազք և ունի ինքն ղաշխարհն իմաստութեամբ.¹
ձեռն տուեալ ՚ի Միքայէլ կայսրն. որ և ՚ի մեռանել
իւրում տայ զԹագն Ալալափատու որդւոյ քեռն իւ-
րոյ, որ զինի սակաւ աւուրց կուրացաւ.² Հրամանաւ
Ջոշի Թագուհւոյ՝ կտջն Միքայէլի. յորում տե-
զոջ երևեցաւ քար մի՝ ունելով գիր, — «Եթէ աստ
Թագաւոր խաւարի»: Եւ Ջոշի առնու այր իւր ըզ-
Մոնումախ³ և զնէ նմա Թագ. — առ սա գնոյ տէր
Պետրոս և դառնայ ՚ի Սեւաստ, և որդիքն Սենքերի-
մայ տան նմա զվանքն, զոր յանուն Վարազայ սուրբ
նշանին շինեալ էին՝ ընդ ինքեանս ունելով զխաչն,
Թէպէտ զինի անդրէն դարձուցին⁴: Եւ երկք պաաս-
տինս ետ Մոնումախ պատրիարքին, որ և կեցեալ ՚ի

¹ Ռ. օր. և լին սանի յինն զպիտրեմ իմաստութեմբ. — Մեր օր. և լին սանի ինն զպիտրեմ իմաստութեմբ. զոր մէ ուղղագրեցաք որպէս ընթերցողն տեսանէ ՚ի վեր սնդր: — ² Մեր օր. զին սոյն առաջ ի գործեալս: — ³ Ռ. օր. և Ջոշ տունս այր իւր զՄոնումախ: — ⁴ Ռ. օր. ընդ յինիսն սանելով գիտն, զին տնորէն թախաչն:

տեղւոջն ա՛մ մի՛ կատարի՛ : Այլ առնու զքօղն Խօս՝
չեկ՝ քուերորդին իւր, զոր ձեռնադրեալ էր ՚ի կեանս
իւր՝ յԱնի . և կեցեալ ամն երկու՝ զճարի : Այլ մնաց
աթոռն զամն եօթն թափուր, քանզի ՚ի չորս հարիւր
իննսուն և երկք թուին մեռանին Յովաննէս և Աշոտ .
և ետուն զթաղն ՚ի Գազիկ՝ որդի Աշոտոյ : Այլ յիս
չեցին Յոյք զկապն կորստեան վասն Անայ, զի ան
դարձ է՝ ասն, և հաստատուն զկնի մահու կտակն . եւ
կոչեցին երգմամբ զԳազիկ ՚ի Կոստանդնուպօլիս՝ որ՝
պէս թէ անդրէն դարձուցանեն պարզեալք : Այլ կա՛
տապան եղին ինքեանք քաղաքին և վերացոցին ՚ի
նմանէ զերկոսին պոսին՝ զգահ հայրապետութեան և
զթագաւորութեան, յակամայս ածեալ զերկոտեալ
նրս առ ինքեանս՝ և անդրէն ոչ դարձուցին՝ : Այլ ասն
որոյ անյոյս եղեալ Գազիկայ՝ առնու փոխան զԱլան
պաղատն և զԱիգու և կեայր պանդխտութեամբ առ
ատեցողացն ազգիս՝ : Այսու ժամանակաւ Գրիգոր՝
որդի քաջին Այսակայ, տայ ՚ի Մոնոմաթի զԿնին
և զԱյսան և զԱյծոն՝, զոր ընդ ձեռամբ իւր ունէր՝
և զգրութիւն Միջագետացն . որ և առնու ընդ իւր
զԱպիրատ զեղեանս Այսայ և այլ կս երկու մագիս
տրոս և եթեայ ընդդէմ Երրահիմայ զօրագլխի Տուղ
րիլ պէկ սուլտանին՝, ուր ըմբռնեցաւ Այսարիտն
և ածաւ առ սուլտանն, և առաքեաց առ նա դաւա

1 Ռուս. օր. և երէ՛ գրաստիս Մանուէին եր գորբերէն, որ և
իւր ՚ի սեղանն ա՛մ է և խորի : — 2 Ռ. օր. յայտայս անու զբնութան
և անդրէն ոչ դարձուցին : — 3 Ռ. օր. և խոր գանդերութեամբ արեց
զայն սպին : — 4 Մեր օր. և զկտան : — 5 Մեր օր. և երկայ ընդդէմ
Բրեհիմայ զբնութի Տուրկ սուլտանին :

նել զհաւատ նորա¹, Եւ պատասխանի տուեալ. «Իբրեւ տեսից զերեսս քո, առնեմ զոր հրամայես»: Եւ իբրև ետես՝ ասէ. — «յորժամ եղէ արժանի տեսանել զքեզ՝ ոչ արարից զկամս քո և ոչ երկեաց ՚ի մահուանէ»: և ասէ սուլտանն. «զի՞նչ կամիս». և նա ասէ. «Թէ վաճառական ես՝ ծախեա զիս, Թէ դահիճ՝ սպան զիս, իսկ եթէ Թագաւոր ես՝ պարզեօք ազատեա զիս»: Եւ ասէ սուլտանն. «ոչ գնոյ վաճառական եմ՝ և ոչ արեան քո դահիճ կամիմ լինել, այլ Թագաւոր եմ. երթ յո և կամիս». — և արձակեաց զնա պարզեօք: Եւ զի կայսրն խնդրէր զնա՝ չոգաւ առ նա. և առեալ ՚ի նմանէ զորս՝ եկն ՚ի Ղ իրս. և կայեալ ըզԹագաւորն Վազարատ՝ առ կայսր յղեաց և ինքն կալաւ զերկիրն ամենայն:

՚Խոյնաւուրս կին մի՝ Մամ անուն, գայ ՚ի Պարսից երեք որդւովք ՚ի գաւառն Փառխոսոց առ Ղարիզոր փառաւոր իշխանն: Եւ տան որդիքն պատանդ զմայրն և առնուն զՇ օթս և զբերդն Շ ամիրամայ. և անտի ընտանեցեալ ընդ Ալազիզ ամիրայն³ Վանձակայ՝ սպանին զնա և առին զՎանձակ և տիրեցին. — երէց որդին Պարզուան մեռաւ կարճ, և իշխանացաւ ՚ի տեղին Ալքարի՝ միւս եղբայրն, և առնու զՊարտաւ և զՇ ամֆոր ՚ի սալարէն: Եւ եղբայր նորա կրտսեր, որ Փատրուն կոչուր՝ սպանեալ զնա յորսին, առնու զիշխանութիւնն. և սիրոյ աղագաւ զնացեալ առ նա Փիլիպէ՝ որդի Ղարիզորոյ, ըմբռնէ զնա

¹ Իրում. օր. արտիւց ար նա դարեւալ զհաւատ նորա: — ² Մեր օր. և խոյն ինորդի զնա: — ³ Մեր օր. և անդի ընդայեւալ ընդ Ազտիկն արդիւն:

ի կապանս զկնի մահուան հօրն և առնու ՚ի նմանէ զԸ աշուաշ¹ և զԸ օթս: Առչեցեալ առ ինքն զՎազիկ՝ որդի շամամայ, զտէրն Վանձեաց՝ սպանանէ և առնու զերկիր նորա: Աշայսպէս զօրացեալ տիրէ Խաչենոյ և Վորոզոյ և Աւորդեացն՝ և գոռ դնէ ընդ Վազկայ Թագաւորին Ձորոյ գետին, և ընդ Աիւրիկէի՝ Թագաւորին Աղուանից, և ընդ Բազարատայ Թագաւորին Ալրաց, և նեղէր զնոսա տիրէր և Վոււնայ². և եղհարկս ՚ի վերայ շայոց երեք հազար դրամ: Աշյնպիսի օրինակաւ արք ոմանք քաղղէացիք ելեալք յաշխարհէն իւրեանց՝ գան ՚ի Վարդման և ասնն ցիշխանն Վարդմանոյ» . տուր մեզ զմասն խաչին, զոր ետ քեզ շերակլ՝ և լինիմք քրիստոնեայք և քո ծառայք» . և կատարեցան իրքն: Աշ լուեալ ամիրայն Բաղդադայ՝ սպառնայ յոյժ, յորմէ երկուցեալ զնացին յտն Արվկասու. և յաջողեալք ՚ի Վրիստոսէ յոր հաւատացին՝ տիրեցին ամենայն գաւառացն — մինչ զնմն ՚ի նոցանէ Թագաւորեաց՝ Վաւիթ անուռ, որ խրնամացաւ ընդ արքային Ձորոյ գետոյ: Աշ կոչեցին զգաւառն Վանարք, զի անդ ծանեան տեղի բնակու թեան իւրեանց: Աշ իշխանն Վարդմանայ կոչեցեալ զնոսա քորեպիսկոպոս վասն լեզուին Ալրաց³:

Իսկ զկնի բառնարոյ Թագաւորացն շայոց ՚ի յԱնւոյ՝ ել ՚ի շայս հօրեղօրորդին Տուղրիլին՝ Աբիասլան և աւերեաց քսան և չորս գաւառս, զի էր զօրագլուխ սուլտանին, որ և զկնի մահուան նորա սուլտա-

¹ Ռուս. օր. և առնու ՚ի նմանէ զԸ աշուաշ: — ² Մեր օր. և գոռ դնէ ընդ Վազիկայ Թագաւորին Ալրաց և նեղէր զնոսա, որիեաց և Դեւայ: — ³ Ռ. օր. իսխարակ զնոսա քորեպիսկոպոս ընդ լեզուին Ալրաց:

էին¹ : Եւ ոչ բարձաւ մինչև 'ի յետին աւուրս եղև
լոյ երկուց եղբարց անգաւակաց՝ Սմբատայ և Գրի-
գորոյ, որ առեալ զմանուկն Սնեքերիմ՝ հայազարմ,
եզին թագաւոր ժառանգ իւրեանց² . զոր և սպա-
նեալ հրամանաւ Փատրոյ՝ շեջաւ ճրագն որ անդ, և
տիրեցին Պարսիկք³ : Եւս Փատրուն առնու յԱլիաս-
լանայ զԼնի՝ տալով նմա ոսկեկուռ նկարս ծաղկոցի՝ :
Եւ առաքէր Տէր աւեր քաղաքին զՄանուէ՝ թռն
նորս յոյժ տղայ, որ զարգացեալ յաւելու 'ի պարիս-
պքն Լնոյ և յամրութիւնս նորա : Եւ ած 'ի քա-
ղաքն զամենայն մնացեալ իշխանս⁴ : Եւ որպէս մե-
ծաւ հանդիսիւ ընդ առաջ ելեալ մուծանէր 'ի ներքս
զԳրիգոր զորդին Վասակայ՝ զթռուն Ապիրատին, զոր
ասնն ունել 'ի գլուխս ազատականացն հինգ հարիւր⁵
թագս երևելիս, զի տէր էր մեծ զորաց և բազում ազա-
տաց⁶ , և էր եղբայր տեառն Բարսղի, որ զկնի Վէտր-
գայ ձեռնադրեցաւ 'ի շաղատ կաթողիկոս՝ հրամա-
նաւ և կամաւք Մանուէի և ամենայն շայոց : Եւ շե-
նեցաւ քաղաքն Լնի ոչինչ պակաս քան զառաջինն⁷ :

Իսկ Ալիասլան գնացեալ 'ի յԱլամութ⁸՝ պաշա-
րեաց զբերդ մի ամուր . և տէր բերդին արար մեծ խըն-
դութիւն 'ի տան իւրում, զկնի սուգ յոյժ . և ապա
իջեալ առ սուլտանն՝ որպէս թէ 'ի հնազանդութիւն .
և 'ի համբուրելն զոտս նորա փողոտեաց զգազանն՝ ար-

¹ Ռում. օր. հայտնաւ եին : — ² Ռ. օր. երկն թագաւոր ժառանգորդ
թորանց : — ³ Ռ. օր. և Գրիգորի զարտ : — ⁴ Ռ. օր. Կալու նա ոսկեկու-
րս ձաւայց : — ⁵ Ռ. օր. զամենայն իշխանս, զոր ձեռնաւ եին : — ⁶ Ռ.
օր. զոր տան անել 'ի գլուխս ազատ խոնոյն հինգ հարիւր : — ⁷ Մեր օր.
զի Գրիգորի զբերդ : — ⁸ Մեր օր. սլնու պարսի տան զառաջինն : —
⁹ Մեր օր. քաղաքն 'ի յԱլամութ :

բեալ արեամբ անմեղաց՝ և բարձաւ ՚ի միջոյ: Եւ առ զպատիւ նորա Մեկիքշահ՝ որդի նորա, — այր ողորմանձ և բարեմիտ՝ առաւել ազգիս մեր, մինչ զք զպատրիարզն Բարսեղ վերացեալ խաչիւ առաջի իւր մուծանէր և պատուէր պարգևաւք և տուրդայիւ գրոյ. որով համարձակեալ առնու զգառազան և զանուն ՚ի շննցւոյն, որ անձամբ առեալ էր արտաքոյ կարգաց զկաթողիկոսութիւնն՝:

՚Ի հինգ հարիւր քսան և հինգ թուին սպանին շոռով Վասակ իշխան՝ զեզայր կաթողիկոսին Վահրամայ, որ էր սուկ Մնտիդբու՝ ՚ի նմին քաղաքի նենգութեամբ: Եւ զօրք նորա՝ փմրացեալք ՚ի Վլայն, ետուն զքաղաքն ՚ի Փիլարտոսն, որ բռնացեալ էր յոյժ յայնժամ՝ ՚ի վերայ բազում գաւառաց՝ շայ ազգաւ. որ առեալ զքաղաքն՝ խնդրեաց զվրէժ արեան նորա: Եւ յ Փիլարտոս ձեռնադրել ետ զՍարգիս քրւերորդի՝ տեառն Պետրոսի կաթողիկոս ՚ի Միջագետրա — այր սուրբ և պարկեշտ, մինչ կենդանի էր Վահրամ և Պէտրոս, զոր պքսորեցին տէր Վահրամ և տէր Բարսեղ որ յարեւելս, և ՚ի շաղթատ ձեռնադրեցին զտէր Ստեփանոս կաթողիկոս Մուսնից թագաւորն Վիւրիկէ. յորում և զՍարգիս աւագ երեցն արքունի դրան արքեպիսկոպոս ձեռնադրեցին երկոքին կաթողիկոսքն սուրբ ուխտին շաղթատայ՝ տալով վեճակս յերկուց կողմանց: Եւ յ զկնի մահուան տեառն Սարգսի կաթողիկոսի ՚ի տեղին նորա ետ ձեռնադրել Փիլարտոս զՍտեփանոս ոմն: ՚Ի սոյն աւուրս սպանաւ

¹ Ռուս. օր. որ անձամբ առեալ էր խոտայ զԿաթողիկոսութիւնն: —

² Ռ. օր. զՍարգիս արքեպիսկոպոս:

Ինչպէս իշխանն Շիրակունի, որ վասն յոյժ լաւութեան՝ նեղեալ ՚ի կայսերէ՝ կերեցաւ ՚ի հոռոմ, և տրւաւ հայր խոստովանութեան նորա Մէլ հոռոմ՝ ամ մի: Եւ զի ոչ պահէր զօրէնս Հոռոմոց՝ խնդրեաց զնո պիղծ կրօնաւորն ՚ի քան՝ զնա զտեալ միայն ՚ի բերդն իւր յԱնդրիոն: Գոր խնայեալ զօրաց նորա՝ զահալէժ առնեն զվիրօզն անօրէն:

Իսկ զկայսրն Միքայել փոխէ Վասնիտան ամ մի, և զկնի Մեսրիպանան ամաս վեց, և ապա Մէլքս՝ այր պիտանի և խեղճի: Յորում աւուր եղև նշան ինչ սոսկալի ՚ի վանքն Պիղոյ, զոր շինեաց զՎազիկ արքայ. — արք երկու անապատաւօրք՝ եղեն ՚ի տեօրեան, և կին ՚ի վանքն և նախ քան զհարցն՝ ստացին զոր տեպին: Իմն ստաց, «Թէ տեսանէի զի կանթեղ եկեղեցւոյ գմբեթին անկաւ ՚ի յատակս եկեղեցւոյն և ոչ շեջաւ լոյս նորա», և միւսն, «Թէ տեսանէի զի անկառ յերկնից աստղ մի և լոյսն առաւել փայլատակէր յեկեղեցիս»: Եւ հայր վանացն ասաց. «տեսէք՝ զի անկեալ է ՚ի սուրբ խորհրդոյն»: Եւ վառեալ մոռեղէնս և զընացեալ գտին մասն անկեալ ՚ի խորհրդոյն ՚ի բնին ՚ի սուրբ պնտեկոստէին յանգղոյշ առնէ՝ որ և զկնի երեք աւուր գտաւ՝ և զայն երիտաւուրսն չէր տեկեալ ոչ ՚ի յաւելն և ոչ ՚ի յոտս՝ ՚ի փառս սննճառ խորհրդոյն. և զգհացան զԱստուծոյ:

Իսկ զտէրն Անւոյ զՎազիկ, որ չողաւ ՚ի Արաստան.

¹ Բոլմ. օր. ՚ի այն ասարս ոգանա Բեդիին իշխան չեթիանէ՝ լաւ յոյժ լաւութեան նեղեալ ՚ի կայսերէ: — ² Մէր օր. այր երիտ անապատաւօրք: — ³ Մէր օր. և բնացեալ տեին ժան անկաւ: — ⁴ Մէր օր. անըգտայլ յառնէ:

դնուպօղիս՝ շատ արերեսեալ թողառին քեռն Օսթի,
զի լիցի հոռով և այր նմա և թաղաւորեացէ Յունաց՝,
և ոչ հաւանեցաւ. բայց զորդին իւր կրտսեր տայ 'ի
փեսայութիւն Ապլիարիայ որդւոյ Խաչկայ՝ իշխան-
ին Վասպուրականի, որ ընդ ձեռամբ ունէր զԱխս՝,
զԱտանայ, զՊասպառօն, և զԱմբրօն, զոր տեաց և
եղ 'ի բանտի: Եւ լուեալ հօրն զնաց հանել զնա, և
'ի դասնայն՝ յիջեփանս խեղդեցին զնա չորովք: Եւ
պիղծն Ապլիարիայ սղան զեղով գիեացն: Իսկ երէց
որդին Յովհաննէս փեսայացաւ տուկին Անուոյ չորս-
մի՝ յուսով ինչ. և եկն յԱնի և չքտեալ հանդիստ՝
չօգաւ 'ի Վիրս և դարձաւ 'ի Արտասանդնուպօղիս մի-
ով սղայիւ՝ Աշոտ կոչեցելով, զոր խնդրեաց կայսրն փե-
սայ և ոչ կամեցաւ տալ: Եւ սա չորաւ առ սուլտա-
նըն հրամանաւ կայսեր և ետ նմա զԱնի: Եւ Աուրօ
ոմն ազգական Մանուչէի զեղով սղան զնա և բերաւ
'ի Արտասանդնուպօղիս մարմինն, և նախ քան զգալ մե-
ռեալ որդւոյն՝ մեռաւ հայրն և բարձան թաղակալ-
քն Անուոյ զայս օրինակ:

Ի հինգ հարիւր երեսուն և եօթն թուին Պուղայ տ-
միրայ հրամանաւ Մելիքշահի առ զՊատմակ 'ի Փատ-
լընեացն, որ Շատատիք կոչէին: Իսկ Վրաց թա-
ղաւորն Բազարատ դարձեալ 'ի կայսերէ՝ առնու ըզ-
հայրենիս իւր. և զկնի նորա Պետրղի որդի իւր՝, որ
և զնացեալ զկնի Արարիկէի 'ի Խորասան առ Մելիք-
շահ՝ դարձաւ պատուով: Այս Արարիկէ՝ որդի էր

¹ Մեր օր. և խոստորեւց յունաց: — ² Մեր օր. որ ընդ իրօնով որ
անէր զՊատմ: — ³ Մեր օր. Յովհաննէս փեսայացաւ տուկին ունեւ հո-
ռով: — ⁴ Մեր օր. և զկնի նորա առնու զԵրզնէ որդի իւր:

Վաւթի, որդւոյ Վուրզենայ, որդւոյ Աշոտոյ Ողորմածին: Սնա հայրն Վաւթի շինեաց զԱօտի և այլ ևս երկոտասան բերդս, որ կայ թաղեալ 'ի Սանահին. ուրոց թոռուք՝ Աբաս և Վաւթի, նեղեալ 'ի Այրաց չոզան 'ի տեարսն Առանայ և առին մէջ մի բերդ և կային տառապանաւք: Այլ սուլտանն Մ'ելիքշահ խազաղասէր և քրիստոնէասէր բարուք տիրեաց 'ի Ղասրից ծովէն մինչև 'ի ծովն Պոնտոսի երկոտասան թաղաւորութեանց: Աւ բարձեալ աւագ յԱլկիանու տարաւ 'ի Պարսս և էարկ 'ի վերայ գերեզմանի հօր իւրոյ և ասաց՝ ահա հայր՝ աւետիս քեզ, զի որդի քո՝ զոր թողեր տղայ՝ տիրեաց մինչև 'ի ծագս երկրի: Աւ առ սա չոզաւ Փիլարտոս և տկարացաւ 'ի հաւաստոցն: Աւ Պուղայ մեծ ամիրայն հրամանաւ սուլտանոյ էտոզլուհայ և տպան արս ազնիւս 'ի փառաւոր իշխանաց Հայոց 'ի մասնութենէ քսու արանց:

Ի սոյն աւուրս թագաւորն Պեծենեկաց եկն հազար հազարաւ 'ի վերայ Ալէքսին 'ի Արստանդուպօլիս. և քրիստոնէից աղօթեալ զաւուրս ութ՝ ջընջեցին զնոսա բովանդակ, արկանելով հուր 'ի տայլս նոցա, որովք եկեալն էին: — Ի նմին աւուրս յայտնեցաւ չարութիւն հոռով արեղայի մի, որ պաշտէր ըզշուն, և մոլորեցոյց արս իբրև բիւր մի և զմայր Ալէքսին՝ մինչ դնել մասն 'ի սուրբ խաչափայտէն Տեառն ծածուկ 'ի կօշկի որդւոյ իւրոյ՝ 'ի ներբանս կոխել միշտ. զոր իմացեալ Ալէքսին՝ կորոյս զամենեսեան և զմայրն եհան 'ի տիկնութենէն:

Ի հինգ հարիւր քառասուն թուին մեռաւ կա-

¹ Մեր օր. 'ի Յուլի որդւոյ իւրոյ:

Թողնակուն Պօղոս 'ի Մարաշ, զոր եղեալ էր Փիլարատու, և սուրբ և մեծ գիտնական Գէորգ վարդապետուն Հայոց, և Թաղեցաւ 'ի Կամիջաձոր առ Սամուելի վարդապետի: Եւ եղև միահեծան սուրբ ամբողջ պատրիարքութեան, քանզի տէր Բարսեղ 'ի նմին ժամու ընկէջ զկաթողիկոսն Խէնդորոս յաթոռոյ և առ 'ի նմանէ զքօղն և զգաւազանն և զտուրբ նշանն տեառն Պետրոսի: Եւ շրջեալ 'ի Կեսարիա՝ եկն յԱնտիոք և անտի Սուռհայ, և լինէր ամենայն ուրիշ խընդութիւն մեծ: — Եւ խաղաղատէր սուրբանն գեղակուր եղեալ 'ի կնոջէ իւրմէ՝ վճարէ զկեանս իւր 'ի Հինգ հարիւր քառասուն և մի թուին: Եւ լուեալ Պուղա ամիրայն, որ 'ի Եփեսոս գառնայ Սուռհայ: — Եւ տէր Բարսեղ երթայ յԱնի: — Եւ Թաղեցաւ Մելիքշահն 'ի Մարանդ առ հօր իւրում՝ Ալիսայանայ, որոյ էին երկու որդիք՝ Բակիրարուխ և Սափան կոչեցեալք: Եւ Գուրուշ եղբայր Մելիքշահն սուրբանացաւ 'ի կողմանս Յունաց. իսկ Բակիրարուխ 'ի վերայ Պարսից և Հայոց, որ և զքեռին իւր զԻսմայել արարեալ հեջուբ: Սա կարի քաղցր և բարեմիտ էր առ Հայս, վասն որոյ խնամ՝ ածեալ ազգիս՝ շինեցաւ աշխարհս, ազատեալ զվանորայս և զամենայն եկեղեցականս: Իսկ Գուրուշ տիրեալ Միջագետաց՝ հարկանէր զԹագաւորն Արարկաց զԻբրէհիմ՝ և առեալ զամենայն բանակս նոցա՝ հարստանայր: Եւ գայր առ նա զիր 'ի կնոջէ Բակիրարուխին, զե գնացէ 'ի Պարսս և լիցի նմա այր և առցէ զամենայն իշխանութիւն և աշխարհ ինքեան՝: Եւ նորա խնդացեալ ընդ լուրն՝ խաղայ

¹ Մեր օր. և առջի զմեծայն աշխարհն ինքեան:

անթիւ բնակաւք և երթայ 'ի դաշտն Ապահայանայ .
 և յղէ առ նա Ռէկիրարուխ աղաչանս ¹, զի սացէ նմա
 զԱպահայան ² և այլ ամենայն տիեզերք նմա լինին . և
 ոչ կայեալ նորա յանձին՝ յարձակին 'ի միականս : Եւ
 մեռանի Պուղուշ . և փախչի Ռաստուան՝ որդի նո-
 թա Մուսա . և նաօի և նա սուլտան 'ի Հալայ և 'ի
 սահմանս նորա ³ : Եւ այլ ոմն յազգէ նորա՝ Ալի-
 արակ կոչեցեալ, 'ի կողմնս Յունաց սուլտանացաւ ⁴ .
 և եկեալ Մուսա՝ տիրել ջանայր նմա . իսկ Գորոս
 կուրպաղատն սպան զնա դեղով : Օկնի աւուրց ե-
 բննից 'ի նմին ամի մեռաւ սուրբ Գորոս կաթողի-
 կոնս 'ի Հունին՝ լի ամենայն առաքինութեամբ, և թա-
 ղեցաւ մօտ 'ի տէր Արագիս : Յայնմ ժամանակի եղև
 'ի պատճառս մարտաց և երաշտոյ սով սաստիկ, և
 'ի յԱնի քաղաք կարի իմն նեղութիւն ⁵ . ուստի զմե-
 ռեալս 'ի սովոյ թաղել ոչ կարէին, և ոչ օրինաց հա-
 ղորդել . որ և այր մի սանն քաջութիւն ցուցեալ և
 սէր առ Աստուած՝ թաղեաց անձինս վից հազար,
 Ռէխ անուն էր նորա : Չայսպիսիս լուեալ այր մի
 մեծատուն 'ի Պարսս և կրամակ մի ուղառուց բարձեալ
 ցարենով՝ գայր 'ի յԱնի . և ոչ ումիք տալ ասէր ⁶, բայց
 րոզայոց՝ զոր լուեալ՝ բերէին զբազումս յորդ արտաս-
 ւօք, և նա ազուցանէր և կերակրէր զնոսա : Եւ 'ի ըս-
 պառել ցորենոցն՝ ձայն արարեալ ճնողաց մանկանցն,
 զի եկեալ հաճութեացն զուստերս և զգատերս իւր-

¹ Մեր օր. և յղէ առ նա Ռէկիրարուխ աղաչան : — ² Մեր օր. նորի և նոր
 տարւոյն 'ի Հալայ և 'ի սահմանս նորա : — ³ Ռ. օր. 'ի խոյն Յունաց սուլ-
 տանցաւ : — ⁴ Մեր օր. և 'ի յԱնի խորի թե նեղութիւն : — ⁵ Մեր օր.
 թայր 'ի յԱնի և տներ ոչ տէր ի՛նչ տալ բայց րոզայոց : — Ռ. օր. և տներ ոչ
 տալ ի՛նչ բայց րոզայոց . ու ուղառուց բարձեալ և տեսանէ զնեղութեանն :

եանց: Եւ իբրև կական բարձեալ մորմոքէին զբոլ
կախառնեալք՝ ահա ՚ի բարբառ քաղցր և բարի պլին
բարբառեալ ասաց. «Առէք զտղայսդ ձեր և գնացէք
՚ի տունսձեր՝ փառաւորելով զտուողն բարեաց՝ Ասոր-
լաճ, ՚ի մեծութեան իւրում»¹. զոր և արարինն իսկ,
Օկնի անցանելոյ սովոյն՝ ազգ մի սկիւթական, որ
՚ի վազուց ժամանակաց զողեալ կայր առ Ա յկանօք՝
անուն գլխաւորին Լչխազի կոչեցեալ, եկն եօթն հա-
զարաւ ընդ միջոցաւ աշխարհիս մինչև յԱնի քաղաք
պատերազմաւ: Եւ մեռաւ անդ եղբայր նորս, որ նման
էր Պողեաթու հսկայի՝ ՚ի Պրիգորոյ որդւոյ Աւ-
սակայ թոռին Ապիրատի, որ նահատակեցաւ զկնի ա-
ւուրց ՚ի Վաղզուան՝² զերծուցեալ զամիրայն Անուոյ
՚ի մահուանէ Մանուէի. և տարեալ թաղեցին զնա
՚ի Անշառուս եղբայր տէր Բարսղի կաթողիկոսի և
Մանուէի, և ամենայն զոր բանակին Հայոց երթացր
զկնի դիոյն՝³: Իսկ Լչխազի երթեալ ընդ Միջագե-
տրս՝ առնու զԱշրուսաղէմ՝ ՚ի Փռանգաց՝ հարկանե-
լով նետ մի ՚ի ձեղուն Յարութեանն, որ կայ մինչև
ցայժմ՝ ՚ի նշան գործոյն:

Ի հինգ հարիւր քառասուն և չորս թուին Սաբ-
ման՝ որդի Արթուխին՝⁴, և ամիրայն Սամուսատայ՝
Պալտուխ՝⁵, որդի ամիր Խաղէ՝ զան ՚ի վերայ Առ-
հայց և դառնան լի ամօթով՝⁶. զի կուրագազաւան

¹ Մէր օր. զմի տնտէրոյ սոյնն: — ² Մէր օր. որ ճահողութեամբ զմի
աւուրց ՚ի Վաղզ Աւան: — ³ Մէր օր. և Մանուէի և ամենայն զոր բանա-
կին Հայոց, իմ էլիտայի... Մէր օր. և Մանուէի և քաղաք՝ զոր բանակին
Հայոց: — ⁴ Ռ. օր. սրբի Արթուխին: — ⁵ Մէր օր. և ամիրայն Սամուսա-
տայ Պալտուխն: — ⁶ Մէր օր. և դարձեալ լի ամօթով:

Խէնդորոս իմաստութեամբ և քաջութեամբ պահէր զքաղաքն՝ մինչև ոչ սուլտանն Ռատուան կարաց հրնազանգել զնա:

Դարձեալ ՚ի հինգ հարիւր քառասուն և եօթն թուին Խլիճ ասլան՝ սուլտանն արևմտից, թոռն Վըղըշյ՝ գնաց ՚ի վերայ Սելտենոյ. և իշխան քաղաքին Խոպիւրի՝ աներ կուրապաղատին Ռուհայոյ, դարձոյց զնա անարգանօք: Յայսմ ժամանակի ընու բան մարգարէութեան սուրբ հայրապետին Ներսեսի, որ վասն երկց Փռանգացն. քանզի մինչ տիրէին Ալիւթացիք Նրուսաղեմի և առնուին վարձս մտելոցն ՚ի գերեզման, դիպեցաւ կոմս մի փռանգ ազգաւ ՚ի Խրուանն՝ համարղել և զայրանալ՝ և վասն այնր գանիլ, մինչև հանին զմի զակն նորա՝ ՚ի կապճացն, և ընկեցաւ ՚ի վայր. զոր առեալ եղ ՚ի գրպանն՝ և տարեալ ՚ի շում՝ ցուցանէր՝ և նախանձու վառէր զբազումս: Եւ ելանէին արք փառաւորք՝ գլխաւորք զօրաց բազմաց, որոց անուանքն էին այս. — Անդուփր և Պաղտոյն՝ եղբայր նորա յազգէ թագաւորաց, զոր ասին ունել զթագն Վեսպիանու, որ աւերեաց զՆրուսաղեմ. և մեծ կոմսն Պայմունդ և Տանկրի՝ քեռորդի իւր, և կոմսն Օնջիլ և Ռոպերտ, որ մեաց կոմս, և միւս Պաղտոյն և Չօշին կոմսն՝ — արք յաղթողք և բազմաբոլք՝ յուղի անկեալ գան ՚ի Բիւզանդիա և սիրով անցեալք ՚ի Վիկիա՝ հարին զԽրլիճ ասլանն միանգամ և երկիցս, և առին զՎիկիա և

1 Մեր օր. ՚ի գրած — 2 Ռ. օր. և լամ այդ բանիլ քննե հանել զօր նորա զՔ ՚ի յազմայն: — 3 Ռ. օր. զոր առ եր ՚ի գրպանն: — 4 Մեր օր. և Ջօզին իսմն:

ետուն յԱլէքսն . և ինքեանք գնացեալ ընդ Վիւլիկէ ¹ առ ին զԱնտաք և զնմենայն ծովեղերայս և զԼըրուսաղէմ և եղին Թագաւոր, որպէս ծանուցանեն յուրովից պատմութիւնք ² : — Առ այսու ժամանակաք եմուտ սուրբ խաչն ‘Նունեայ’ ՚ի յԱնի, այն՝ որ ՚ի յուրացմանն Վազգենի՝ ազգին Վրաց առաջնորդի ³, գաղթեցաւ ՚ի խորշս լերինն Պարխարու ՚ի ձեռն սուրբ վանականին ⁴ Անդրէասայ՝ յաշակերտաց սրբոյն Սահակայ, և կացեալ անդ զեօթն ամ . և ապա ազգարարեալ Մամիկոնեան Վրիգորոյ՝ որդւոյ Հմայիկի, տարաւ ՚ի Վապոյտն կոչեցեալ բերդ, և անտի փոխեցաւ ՚ի Վանանդ ⁵ և կոչեցաւ Վանանդայ խաչ, և յի բառնայ տանն Մամիկոնէից յանօրինէն Սուքմանայ՝ բերաւ յԱնի ՚ի հայրապետութեան տեառն Բարսղի . և կարգեցաւ նմա տօն կիւրակէն, որ զկնի ութօրէիցն խաչավերաց տօն ⁶ :

Այլ ՚ի հինգ հարիւր քառասուն և եօթն թուին Պաղտոյն կոմսն էառ զՎապաշար և զՎուհա . և ՚ի միւս ամին սպասալարն Բեկիարուխին եկեալ՝ յԱնտիոք ՚ի վերայ Փռանկին՝ հարաւ ՚ի նոցունց իբրև երեսուն բիւր . քանզի գտին ՚ի ձախակողմն սրբոյն Պետրոսի զգեղարդն, որով Հրէայք խոցեցին ընդ կատականս զպատկերն փրկչական, ուստի ելլարիւն և ջուր՝ որպէս ՚ի տէրունի կողէն : Եւ պատուեցաւ զէնն՝ որ

¹ Ուում . օր . և Իրան յԱլիսն ՚ի Վիւլիկէ : — ² Ռ . օր . և երբէ Թագաւոր սրբին յուրից պատմութեան : — ³ Մէր օր . այն օր ՚ի յուրացման ազգին Վրաց առաջնորդի : — ⁴ Մէր օր . ՚ի յիտա սարբ վանականին : — ⁵ Մէր օր . Ինիտոն : — ⁶ Մէր օր . զկնի ութօրէի խաչավերաց տօն : — ⁷ Մէր օր . սպասալարն Բեկի Թագաւորին Ինտու :

պէս զատուածամուխն այն, զոր շայք ունին. որով
զօրացեալ Փռանկին՝ հարին զԹշնամիս իւրեանց և
ապա առաքեցին զնա Ալէքսին:

Վհինգ հարիւր քառասուն և ութ թուին մեռաւ
Արստանդին՝ մեծ իշխանն շայոց, որդի Ռուբինայ,
որ է հարազատ Վազկայ արքայի, որում ան յայտ-
նի ցուցաւ Նշան մահու նորա. — զի ի նմին աւուր
անկեալ շանթ ՚ի յերկնից՝ հարկանէր զարծաթի ըս-
կուտեղն¹, որ կայր առաջ նորա՝ ՚ի բերդն Ասհկայ
կոչեցեալք և մեռաւ այր մի առժամայն, յետոյ ապա
և ինքն իսկ, որ բռնացեալ ունէր զԷսառն Սեաւ: Աւ
թողու երկու որդիս, Թորոս և Անն անուանք նոցա:

Վհինգ հարիւր քառասուն և ինն թուին Վա-
նըշման տէրն Սեբաստիոյ, զորմէ ասն յազգէ շայոց՝
նկեալ ՚ի վերայ Սելտինոյ, և Պէմուկ և Ռաջարդ,
որ կային Սուհա՝ ելին ընդդէմ նորա և ըմբռնեցան
՚ի նմանէ և եզան ՚ի բանտի:

Վհինգ հարիւր յիսուն թուին յաւուր շաբաթու-
ոչ վառեցաւ լոյսն յարուսողէմ, այլ յօր կիւրակէին
՚ի յիններօրդ ժամուն. — զարմացաւ ամենայն երկի-
րնն Այլ պատճառն էր անուղղայ զործք Փռանկին,
զի կանանց հետն զպատաստորութիւն աստուածըն-
կալ սուրբ գերեզմանին: — Աւ ՚ի նոյն ամի գայր կու-
սին մեծ՝ Պիտեան կոչեցեալ, երեսուն բիւրօք ՚ի Արս-
տանդնուպօլիս և հպարտ բանիւք՝ եպարքոս կոչելով,
նսխաստէր զԱլէքս և առնորդ զօրս ՚ի նմանէ՝ յուղար-
կաւորս ընդ երկիրն Թուրքաց: Աւ նոցա նենգ զոր-

¹ Մեր օր. սուր Բիւրիս յայտնի ցուցաւ Նշան: — ² Մեր օր. հարիւր
չորսուրտն ութուս:

Ճեպլ Հրամանաւ իւրեանց թագաւորին՝ տարան ընդ անջրդի անապատ և տկարացուցեալ զնոսա՝ մատնեցին Վանըշմանայ և զօրացն Իսլիճ՝ Ասլանայ, մինչ զի երեսուն արամբք միայն զերծեալ Պետեանն¹՝ անկաւ յԱնտիոք: Եւ յԱյրուսաղէմ՝ հասեալ և ուխտեալ՝ դարձաւ անդրէն՝ ՚ի Հռոմ:

Ի հինգ հարիւր յիսուն և մի թուին տասն արգքրիստոնէից թիւրզատիկարարին՝ ՚ի ծառադարգարն՝ բաց ՚ի Հայոց և յԱսորւոց, ՚ի չար սերմանցն Իսիոնի:

Ի հինգ հարիւր յիսուն և երկու թուին իշխանն Հայոց՝ Վառդէ կոչեցեալ Ալասիլ, զնեաց զՊէմոնդ²՝ օգնելով ՚ի զինս տասն հազար դահեկան, որ զնեցաւ հարիւր հազարաւ: Ի նոյն ամի կոմսն Ուռհայոյ Պաղտոյն զնաց ՚ի վերայ Թուրքին ՚ի սահմանս Սարտիւնեայ և կալաւ զՍլշի սալար ամիրայն և ած ՚ի յՈւռհայ՝ և յոյով գերութեամբ և հազարս հազարաց ոչ խարս: Յորում, աւուր գայր պատրիարզն Բարսեղ ՚ի յԱնուոյ և յոյժ պատուեալ լինէր ՚ի կոմսէն գեղօք և զանձուք:

Ի հինգ հարիւր յիսուն և երեք թուին մեռաւ Վանըշմանն՝ թողլով երկոտասան որդիս. և առ զելշխանութիւն աւագն Խաղի: Եւ ՚ի նմին ամի մեռաւ Բեկիարուխ սուլտանն, և առ զտեղի եղբայր իւր Տափար: Եւ ՚ի սոյն աւուրս առ Քօշլին զՍարաշ. և իշխանն Յունաց, որ կայր անդ՝ Թաթուլ, ծախեաց զպատկեր սիրամօրն Թորոսոյ՝ որդւոյ Ղոստանդեայ, որդւոյ Ուուբնի՝ յոյով ոսկւոյ և արծաթոյ:

¹ Մեր օր. Երեսուն արամբք վերծեալ Պետեանն: — ² Մեր օր. Գօզն Իսլիճեալ Ասլանայ Պետեանն՝ օգնելով:

Դ՛ Տինգ հարիւր յիսուն և չորս թուին ՚ի շփոթել իշխանութեան Պարսից՝ յարեաւ ամիրայ մի Խոզել¹ անուն սկիւթացի, էառ զաւանն Լօռի և գնայ մըտանէ ՚ի Ղուին բռնութեամբ ուժոյ սպանեալ զՂունար՝ զեղբայր Մանուէի²։ Եւ զնացեալ Մանուէի առնու զօր ՚ի դրանէ Պարսից արքային և գայ սպանանէ զԽոզելն ՚ի վերայ գերեզմանի եղբօր իւրոյ, և ըզՂուին տայ ՚ի ձեռս Պարսից։— Յայնմ ժամանակի պատրիարքն Բարսեզ՝ նեղեալ յազգի ազգի շփոթմանէն, գնայ յաթոռն իւր յԱնի. և իսկոյն հասանէ խնդրակ ՚ի տէր Ղարիգորիսէ Պալհաւէ, որ և Ալահաբամ Ալկայասէր կոչեցեալ, «Եթէ հասեալ է ժամանակ իմ, եկ յուզարկեա զիս առ Տէր»։— և նա ոչ յապաղեալ՝ յուսով վերջին աւրհնութեան։ Եւ պատահէ նմա փորձութիւն ինչ ՚ի ճանապարհին³ ՚ի բերդն Մեծկերտոյ՝ մօտ ՚ի Բալու— ՚ի Յունականաց որ անդ, որք կամեցան կողոպտել զնոսաբայց նա քաջասրտաբար արիացեալ՝ ոչ ետ ըստ կամաց իւրեանց առնուլ, այլ զոր ինքն թողացոյց⁴։ Բայց զխաչն երկաթի՝ ձեռագործ առաքելոյն Թադէոսի, որ տանէին առաջի՝ ընկէց բարձողն ՚ի ծովակն, որ զինի գտեալ եղև ՚ի քրիստոնէից ՚ի ճաճանչ նշուլիցն գուշակեալ՝ եղին ՚ի սուրբ Ղարիգորոյ լեառն, ուր կայ գերեզման նորա. և կայ անդէն՝ առնելով պէսպէս սքանչելիս։ Իսկ նորա գնացեալ զերկայնաձիգ ճանապարհ և հասեալ ՚ի Աթոր-

¹ Մեր օր. փոքոյ 4 խալիլ անան սիւթացի։ — ² Մեր օր. բռնութեամբ սպանել զբռն ուր զեղբայրն Մանուէի։ — ³ Ռ. օր. և պատահէ նա փորձութեան ինչ ստիւտ ՚ի ճանապարհին։ — ⁴ Մեր օր. ՚ի բերդն Մեծկերտոյ։ — ⁵ Ռ. օր. այլ զոր ինքն թողացոյց։

միւր վանքն կոչեցեալ, ուր կայր սուրբ այրն Աստուծոյ
տառ իշխանն մեծ Վ ասիլ: Եւ աւրհնեալ 'ի նմանէ և
յանձնեաց ¹ 'ի նա զտղայն ձեռնասուն, որք էին նմա
քաւերորդաց որդիք ² Գրիգորիս, զոր և անուանէր
կաթօղիկոս, և 'Ակոսէս' կըքայր նորա, — և էին որ-
դիք Մարիամին: Եւ ինքն ննջեաց 'ի Տէր 'ի տրէ ա-
միս յաւուր շարաթուն 'ի յիսնական ամառան և 'ի սո-
նի Երեմիայի մարգարէին, և թաղեցաւ 'ի տեղւոջն:
Եւ արարին կած մեծ 'ի վերայ նորա Վ ասիլ և ամե-
նայն ազատագունդքն շայտց: — Եւ 'ի նմին ամի կա-
տարեցաւ սուրբ ձգնաւորն և մարտիրէն Մարկոս 'ի
Առկաց գաւառին 'ի յետն Արնկոստ մերձ 'ի Մարաշ-
որ վաթսուն և հինգ ամ ոչ եկեր հաց և ոչ որ ինչ
նման է հացի, բայց միայն խոտ. որ և անաց խակ, «Ե-
թէ յաճախեն չարիք մարդկան և աւերի աշխարհ յայ-
լազգեաց, և վաւկին դրուիք եկեղեցեաց, և զԵրուսա-
ղէմ դարձեալ առնու իժուրքն»: Սա 'ի քսան և եր-
կու տեղիս ջուր եհան ³: 'ի նոյն անապատ և ամիրտիե-
ցաւ 'ի վանքն Աստուծոյն: (Յետ սոնի Աստուածաձ-
նին հինգշաբաթ օր սոն է սմա:

'ի հինգ հարիւր յիսուն և եօթն թուին առաւ Տը-
րապօղիս. զամն մեռասան տուեալ խնար 'ի վերայ նո-
րա թագաւորին Երուսաղեմի և կոմնին Ռերդրան ⁴.
այլ սակայն տուաւ քաղաքն 'ի Տանկրի' տէրն Անտի-
ոքու. վասն որոյ բարկացեալ 'ի վերայ նորա թագա-
ւորն և Ռերդրանն՝ վերստին առին զքաղաքն և մնչե-

¹ Մէր օր. և յանկեալ 'ի նա: — ² Յերկոսիս օր. որ էին նաւ Կորնոյ
որդիք: — ³ Մէր օր. սա էրիս որդիս շար Իհան: — ⁴ Մէր օր. և խան
Գերգոսն. — Ռ. օր. և խան Ռերդրան:

ցին սրով և կողոպտեցին . և Ռերգրան ժառանգեաց
զտեղին :

Դ Տինգ հարիւր յիսուն և ինն թուին Սամուուտ՝
սպասարար Պարսից , աւերեաց զամենայն երկիրն Ռու-
հայոց կոտորածով և գերութեամբ և ՚ի սուգ նստոյց
զամենայն քրիստոնեայս : Դ նմին ամի ՚ի ժամանակի
ձմեռան ՚ի մթան գիշերի անկաւ հուր ՚ի բարձանց ՚ի
ծոփն Վ սաստիւրական , և գոչեցեալ ծոփուն անկաւ
զցամաքաւն¹ և դարձաւ ծոփն ՚ի գոյն արեան , և մեռան
ձկուկքն : Եւ ՚ի լուսանալ առաւուսին կուտեալ կա-
յին առ ցամաքաւն՝ իբրև զփայտակոյսս անտառաց :

Դ Տինգ հարիւր վաթսուն թուին մեծ իշխանն
Հայոց կորովի իմաստութեամբ իւրով էտա զբերդն
Կէնդուսկաւիս , ուր սպանին² զՎազիկ Շ անհնշա-
հաց : Եւ զի կենդանի էին սպանողք թագաւորին՝ որ-
դիքն Սանթալիոնի երկք եղբարք , և սպան զնոսա չար-
չարանաւք և էտա զթուրն և զհանդերձս թագաւորին
և զգանձս ամենայն գաւառին , որ կայր անդ ՚ի պահե-
տի վասն անառ ամբութեան գղեկին , և խաչս և պատ-
կերս և ոսկի բազում յոյժ : Եւ տարեալ զբովանդա-
կն ՚ի Վ սահայն՝ զոհանայր զԼստուծոյ , և կացոյց
յիւրոցն պահապանս բերդին : Իսկ պատրիարդն Ռար-
սեղ այլ ոչ դարձաւ ՚ի յԼնի , այլ անդէն կացեալ ժա-
մանակս ինչ , ապա եղ ՚ի մտի երթալ յԼրուստղէմ :
Եւ հրաւիրեալ զեպիսկոպոսս ՚ի վանորայս երկրին և
զիշխանսն գալ ՚ի տօն Վ արդավառին ձեռնադրել ըզ-
Պրիգորիոս յաստիճան առաքելական , զի ինքն ան-

¹ Թում . օր . և Իսլայեալ անկաւ զցամաքաւն : — ² Յերկոսին օր . որ
սպանին զՎազիկ :

երկրայ զառաջի եղեալ ճանապարհն վճարեսցի: Առ պատահեալ նմա որոգայթ ինչ 'ի վանքն, որ Շ ուղըն կոչի՝ շինելով տուն, ուր և 'ի վեր տանելն զհեծանն՝ զերծեալ 'ի ձեռաց՝ անկառ 'ի վերայ և հրաւիրեաց 'ի մահ՝: Սակայն կեցեալ զինի զաւուրս եօթն՝ տայԳրիգորի զաստիճանն և ինքն վճարի, ուր և թաղեցաւ անդէն:

Ի հինգ հարիւր վաթսուն և երկու թուին՝ իբրև լուաւ Գաւիթ ոմն՝ որդի Խոռնկայ, 'ի կղզւոջն Ախթամարայ արարեալ ժողով եպիսկոպոսաց հսկից ձեռնադրեցաւ կաթողիկոս, պատճառելով եթէ Ս ահանիկն կաթողիկոս եկն առ Ապուսահ՝ որդի Գազկայ, 'ի Չորոյ վանս և անդ վախճանեցաւ. և կայր անդ սեղան պատարագի սրբոյն Գրիգորի և դաւազանն և զօտին մաշկեղէն, և հողաթափ մի սրբոյն Հովիտիմեայ և պերողտն ներկեալ արեամբ և շղարչն, որ է դասառակ՝ մնացեալ անդ 'ի ժառանգաւորաց, և 'ի ժամանակս հալածանացն ամրացաւ 'ի կղզին Ախթամարայ. — և զի ասնն աթոռ է և այս թագաւորացն Արծրունեաց՝ փայլ է լինել և պատրիարգութեան. սակայն ոչ եղև ընկալեալ՝ թէ և շատից եղև աշխատ ընծայիւք և աղաչանաւք՝ մանաւանդ 'ի յՆնոյ զլիաւորացն, որոց գրէ մեծ շնորհակալութիւն աւրհնութեամբ պատրիարգին Գրիգորիսի և ամենայն վանորէիւք՝ Սեաւ լերինն և շրջակայ եպիսկոպոսացն ձեռագրով: Ի այց մինչ կենդանի էր տէր Իարսեղ՝ մեռաւ պարոն Ս ախին մեծ իշխանաց իշխանն Հայոց,

1 Մեր օր. և հատրեաց ճահա: — 2 Մեր օր. օրհնութեամբ պատրիարգին Գրիգորիսի ամենայն վանորէիւք:

որ Աստուծոյ յաջողելովն տիրէր բազում բերդից և գաւառաց: Եւ հոգաց զտուն նորա պատրիարդն Ռարսեղ. և ետ զԷջնանութիւնն 'ի տղայ Վասիլն յազգէ Ամանարական. զի տուն Վասիլն էր յայնժամ հաւաքարան թագաւորազանց և ազատաց Հայոց և աթոռ հայրապետաց: 'Ի նմին ամի մեռանէր մեծ կոմսն Անտիոքու Տանկրի՝ քրիստոսատէր և իրաւադատ, և առ զԷջնանութիւնն Ռոմէր քուերորդին իւր՝:

'Ի հինգ հարիւր վաթսուն և երեք թուին 'ի մարերի երկուսասան գողաց երկիր ազիողորմ՝ ձայնիւ, որ գայր 'ի վերայ լեւանց և 'ի դարափուլ վիմաց. և օրն էր կիւրակէ և ձայնն վառ, վասն որոյ և կարծեցաւ՝ թէ օրն է կատարածի աշխարհիս: Եւ վրան յոլով քաղաքք և մեռան քառասուն հազար անձինք, զոր թուել կարացին: Եւ 'ի նմին ամի մեռաւ Գէորգ վարդապետն Սեղրիկ՝ նորագոյ սուրբ ուխտին Վրացարկուն, որ էր 'ի Վասպուրական գաւառէ և յԱնալիւրն կոչեցեալ գեղջէ, սուրբ և սքանչելի և մեծ ճրգնաւոր: Եւ 'ի գալ տարւոյն անկաւ հուր յերկնից 'ի ճեմիայն Աթայ, որ է մնիրայն հաւաքման մօլիմանաց՝ և պրեաց զքարաշէն յարկն. և ելանէր բոցն մինչև յերկինս:

'Ի հինգ հարիւր վաթսուն և հինգ թուին Խորոս՝ եղբայր Ղևնի, որդի Աոստանդեայ, կայեալ զտղայ Վասիլն՝ ետ 'ի Պազտոյն 'ի կոմսն Ռուհայոյ. և նա չարչարեալ զնա՝ էառ զամենայն երկիր նորա — ելաւ աշխարհն 'ի Հայոց: Եւ Վասիլն գնաց առ Ղևն՝

¹ Մեր օր. մտածելը մէջ իսնն Անտիոքու Տանկրիս ասել և իրաւորոյ, և առ զԷջնանութիւն Ռոմէր յայրորդին իւր:

աներն իւր 'ի Արիւկէ, և անտի 'ի Կոստանդնուպօլիս, և պատուեցաւ 'ի կայսերէ ազատովքն իւրովք: Եւ 'ի միւս ամին զնայ Պաղտոյն 'ի Նզէպն 'ի վերայ Ապրէ-խարիբին Հայոց իշխանին¹ որդւոյ Ասասկայ և եղբօր (նորին) Աիկոսին, որ էին տեարք Տոգար զօրականի, որ յառաջ ունէին զԹուրպաշար և զՊիրն՝ առնալ 'ի Թուրքաց մեծաւ քաջութեամբ. զոր 'ի խրսար արկեալ ամ մի² էառ 'ի նմանէ զըովանդակն. — և նա զնաց առ Թորոս: Վոյնպէս քակեաց զմիւս իշխանն³, որ բնակեալ էր յԱլեքնդան՝ զՎագարատ, և զԿոստանդին՝ տէրն Կարկառայ՝ զոր մեռոյց 'ի կապանս 'ի բերդին Սամուսատ⁴:

'Ի Հինգ հարիւր վաթսուէն և եօթն թուին մեռաւ թագաւորն Երուսաղիմի Պաղտոյն և առ զթագն միւս Պաղտոյն՝ կոմսն Առհայոյ: — 'Ի նմին ամի մեռաւ և Տափար. և սուլտանն Պարսից, որ և մերձ 'ի մահ եղեալ՝ ետ սպանանել զաւագ կինն իւր զՎոհար խաթունն, որ ունէր առաջի իւր ասնն չորս հարիւր կուսանս 'ի սպասու ինքեան՝ թագ 'ի գլուխ. և էր տէր զօրաց բազմաց՝ որոց գաղտ զնուկ ետ՝ զի մի՛, ասէ՛ արասցէ այր զեղբայր իւր, զի ունէր⁵ զեորին աշխարհն Պարսից զՎզկան քաղաք և զԽզնէ, որ վեց աւուրբ ճանապարհաւ անդր է քան զԱսպահան⁶: Եւ զաթոռն իւր յաւագ որդին տայր 'ի Մահմուտն. և

¹ Մեր օր. 'ի միւս Աիկոսիբն Հայոց իշխանն: — ² Մեր օր. զոր ետար արիւս 4 ամ: — ³ Ռ. օր. քնաց առ Թորոսն նոյնպէս զմեռ իշխանն: — ⁴ Մեր օր. 'ի բերդին Սամուսատ. — Ռ. օր. զոր միւսոյ 'ի բերդին Սամուսատ: — ⁵ Մեր օր. որոսցէ այր զեղբայրն ի՛ր, որ ունէր զեորին: — ⁶ Մեր օր. ուր է Իսն զԱսպահան:

զկրսերն՝ զՄեղիք, դնէր տէր Գանձակայ Հայոց: —
Եւ 'ի գալ տարւոյն մեռաւ Ալէքս, և առ զԹագն որ-
դի իւր Փէրոժէն, որ եղև բարեմիտ առ Հայս և մե-
ղադրէր մօր իւրում, որ մոյեալ 'ի սուտ առաջնոր-
դաց՝ կրկին մկրտելով խաչէր կրկին զՏէրն: Յայնմ՝
ժամանակի զօրանայր Թագաւորն Վրաց Վաւիթ
որդի Գէորգայ՝ որդւոյ Բաղարատայ, որ առ զՏրփ-
խիս 'ի Պարսից և եհար զՄեղիք սուլտանն Գանձա-
կայ 'ի հարուածս սաստիկս և հինգ հարիւր արս սը-
լահանքս բարձրացոյց 'ի փայտ մահու¹ 'ի Տփխիս քա-
ղաքի: Ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ՝ զի մեռեալ էր Մա-
նուչէ ամիրայն Անւոյ, Աբլտուար որդի նորա տիրէր
նմա—այր անարի և կնամարդի, որ կամեցաւ վաճա-
ռել զԱնի վաթսուն հազար դննարի 'ի վերայ Վարուց
ամիրային. և ետ բերել նալ ծանրագին և բարձրա-
հասակ 'ի Խլաթայ և դնել 'ի վերայ գմբեթի կաթու-
ղեկէին՝ փոխելով զեղեայն յառաջնոցն. վասն որոյ սըր-
տառեալ քրիստոնէիցն կոչնն զՎաւիթ և տան 'ի ձե-
ռնն նորա զքաղաքն Անի: Եւ ընկեցեալ զգէնն ատե-
լի 'ի պատուական դլխոյն կաթուղեկէի, զոր ունէր զա-
մրս վաթսուն վասն մեղաց մերոց համբերելով՝ եղին
զպսակն զարդու և զԹագն Յիսուսի զպարծանքն Պօ-
ղոսի զփրկութեան մերոյ զարեգակն՝ զխաչն աստը-
ւածընկալ: Եւ հարեալ զժամահարն՝ առ խաչին դա-
ւանեցին զԼստուած զխաչեալն 'ի փրկութիւն հաւա-
տացելոց: Իսկ Թագաւորն զԱպուլէթ և զորդին իւր
զՎանէթ ողեալ 'ի յԱնի՝ դառնայ յերկիր իւր ընդ իւր

¹ Մեր օր. հինգ հարիւր այլ գահակո բարձրացոյց է իւրոյ:

նաք խնդրէ յԱբուլթէ և յաւագաց քաղաքին: Այլ զի կայր քաղաքն 'ի մեծի վտանգի 'ի Խուլքաց, ետ 'ի նա Աբուլթ¹ 'ի ինայելով 'ի քրիստոնեայսն, և ևս առաւել յորդին իւր յԱւանէ, զի մի՛ կորիցէ 'ի յաճախ մարտիցն. և ինքն անցեալ գնայ 'ի տուն իւր: Իսկ Փատուեն² որդին Ապսուարայ, բարիոք խնամարկեալ քաղաքին և ամենայն սահմանացն՝ արիաբար ջանացեալ՝ արար խտրադուլթիւն, առ և զՎուին և զՊանձակ և եղև անուանի: Այլ զի կամեցաւ ձեռնարկել 'ի սուրբ կաթողիկէն, զկնի երկից ամաց եղև 'ի վերայ (նորա³) արհաւիրք 'ի խոցոտմանէ հրակերպ արանց, որք ելանէին 'ի բանալեաց եկեղեցոյն՝ զոր առեալ էր 'ի սպասաւորէն Պրիգորոյ⁴ և 'ի վաղիւն կամէր կողոպտել 'ի զարդուէն, զոր նոր զգեցեալ էր առագաստն երկնաւոր զկնի վաթսուն ամաց սգոյն: Այլ մէ տեսլինէ հիւանդացեալ և ահաբեկեալ խնդրեաց աղօթս 'ի Պրիգորոյ՝ հանելով զնա 'ի բանդէ կապանաց, յորում կայր. յաղագս զի 'ի կարճ աւուրսն գնացեալ էր նա 'ի Վիրապն և 'ի դառնայն 'ի Վուին՝ տեսեալ զահագին ժողովն Խուլքաց յոգնախուռն բանակին՝ աղաղակեաց և ասաց. «աւրհնեալ է Վրիստոս Ասորւած որդին Աստուծոյ», զոր սովոր էր օր ըստ օրէ առնել յԱնի. քանզի աղօթակից ընկերն ասաց ընդ կատակս յականջս նորա, «եթէ ահա տեղ է աւրհնելոյ գՎրիստոս»: Վասն որոյ կապեալ զնա և տարեալ 'ի Փատուեն՝ եղաւ 'ի զնդան երեկորին՝ կամեցեալ 'ի նմին

¹ Մեր օր. 'ի նա էր Ապուլթի. — ² Ռ. օր. իւր Փատուեն: — ³ Մեր օր. զմէ երկու ամաց եղև արհաւիրք 'ի խոցոտմանէ. — ⁴ Ռ. օր. զոր սովոր էր 'ի սուրբ սպասաւորէն:

գիշերի սպանանել: Եւ տէր պահեաց զնա այսպէս: Եւ ին և վարդապետք յայնմ ժամանակի Յոհաննէս, որ և Սարկաւազ¹ ՚ի գաւառէն Փառփոսոսոյ ՚ի քահանայական ազգէ, որոյ յիշատակ ճառագայթիցն փայլին մինչև ցարդ ՚ի բանս իւր — և ՚ի նմանէ աշակերտեալն՝ Երեմիա, որ և Ենծրեիկ՝ զամս երեսուն չորակեր եղև և այնչափ հյու վարդապետին իւրոյ, որ ՚ի սաստեղն երբեմն՝ «թէ լուռ լեր», զամս երիս ընդ այլ մարդ չխօսեցաւ, բայց եթէ ընդ վարժիչս իւր ՚ի կարասիս. — և Սամուէլ երէց Ենեցին, որ զգաւադանսն յօրինեաց Վրոնիկոնին². — և նախ քան զուստ Ենտնիա, որ զԵռաքեալն համառօտեաց հրամանաւ կաթողիկոսին Պետրոսի՝ Սանահնեցին: Իսկ սուրբ վարդապետն կացեալ ՚ի ժիր մշակութեան³ զաւուրս իւր՝ հանգեաւ ՚ի հինգ հարիւր վաթսուն և ութ թուին. և զկնի ամի միոյ լծակիցն իւր Ելակայ որդին Վաւիթ, որ Աանոնքն էր զիւրահաս. — և Իսդրակերայ որդին⁴ կոչեցեալ՝ աշակերտ նորին, և այլ արք ճրգնաւորք ՚ի յԵղրուանս՝ որպէս Պետրոս Խոնթկայ որդին և Յակոբ սքանչելին. որ յաւուր միում տեսեալ զսատանայ հեծեալ յուս կրօնաւորի միում⁵, որ զայր ՚ի խոստովանութիւն. և ՚ի մօտեղն մտրակեալ զնա և խոթմոթեալ անդրէն դառնայր որպէս փախստական⁶: Եւ նա հրամայեաց սպասաւորին ընթանալ զկնի և

¹ Երեմիայն օր. որ և Ենծրեիկ, որ զամս երեսուն չորակեր եղև, և այնչափ հինգ լուռ լեր վարդապետին իւրոյ, որ և ՚ի սաստեղն երբեմն՝ լուռ լեր: —
² Ենեցին օր. և Սամուէլ երէց ալիարէի, որ զգաւադանսն յօրինեաց քանիկոնն անդրէն: —³ Որ օր ինչեւ ՚ի ժիր մշակութեան: —⁴ Մեր օր. և Թարսիւրայ որդին: —⁵ Որ օր. հեծեալ յուս կրօնաւորի միում: —⁶ Որ օր. և Խոնթկայ անդրէն որպէս փախստական:

բերել առ նա բռնութեամբ¹ : Եւ հարցեալ զնա՝ ա-
սաց . « առ քեզ զղջացեալ գամ՝ յապաշխարութիւն²,
և յիշելով զսովորական գործն³՝ դարձայ ՚ի քէն » : Եւ
սուրբն պատմեաց նմա զոր ետեան . և նորա լուեալ ան-
կաւ յոտս նորա⁴ և խոստովանեալ՝ առ զլուծն ապաշ-
խարութեան : Եւ ին և կանայք թագաւորազունք կրօ-
նաւորեալք⁵ կուսութեամբ ՚ի Վորայրն — Խորասու-
և Մարիամ՝ առ որս գրէր⁶ սուրբ վարդապետն Սար-
կաւազ զգուշական խրատս :

Վ Տինգ հարիւր եօթանասուն և ինն թուին Խուր-
թի՝ որդի Ազին, զայ ՚ի Վուին և տիրէ՝ վերաւորեալ
՚ի պատերազմին զՓատլուն⁷, զոր նենդիչք ոմանք գաղտ
խեղդեցին՝ պատճառելով զվէրն որ չէր մահու⁸ : Եւ
առ զամիրութիւնն կրտսեր եղբայրն Փատլոնոյ՝ Խու-
շէրն . և զկնի սակաւու աւագն Մահմուտ⁹ : Եւ ան-
կաւ դարձեալ ՚ի թշուառութիւն երկիրն Ենուոյ : —
Ի նոյն ժամանակաց ոչ հեռագոյնս ինչ՝ կամեցաւ Իււ-
նէ, որդին Ապուլէթի, սպանանել զՎեմետրէ և զեղ-
բայր իւր՝ զՎորդի . և նորին հայրն Ապուլէթ փե-
տելով զպիսն¹⁰ առաջի նորա՝ արգել զնա : Եւ էին եր-
կոքեանն արգելեալք ՚ի բերդն Վամանեաց պատճառա-
նաւք ինչ խարէութեամբ ՚ի մէջ եղբարց, զոր ապա
իմացեալ Վեմետրի՝ ասաց Իւանէ . « կալար զիս՝
մամ » : Եւ նա զղջացեալ ասաց . « ոչ՝ արքայ, այլ ե-

¹ Ռուս. օր. և Բերեու : — ² Ռ. օր. առ մեզ զլուծեալ յապաշխարութեան : — ³ Մեր օր. և ճիւղել զսովորական գործն : — ⁴ Ռ. օր. և լիւս-
անիւս յորս նորս : — ⁵ Ռ. օր. էին և լոնայ թագաւորազունք իրեանորս
խոստովանելի : — ⁶ Մեր օր. առ օր գրէր : — ⁷ Ռ. օր. զՓատլուն : —
⁸ Ռ. օր. զոչ չէր մահու : — ⁹ Ռ. օր. և զկնի սակաւու Սահմուտ : —
¹⁰ Ռ. օր. Ապուլէթի փեմետրիւս զպիսն :

տու 'ի ձեռս քո զեղբայր քո, որ խնդրէ զԹագաւորութիւնդ » զոր ըմբռնեալ խաւարեցուցանէ և Թողու : — « Յորում ժամանակի լցաւ դաշտն Վազայ՝ անթիւ և անհամար հեծելովք՝ յամենայն ազգաց յանօրինաց հաւաքեալ, որք կամեցան այրել զուրբ խաչն, որ յանուն զօրավարին Սարգսի : Եւ 'ի բարկութենէ Տեառն խելացնորեալք՝ և դիւացեալք՝ կոտորէին ըզմիմեանս՝ զոր լուեալ Վեմետրէ՝ երթեալ ժառանգէ անաշխատ զկարասիս նոցա : — 'Ի սոյն աւուրս պատանի մի յեղբայրն Փատընոյ, լուեալ եթէ հան նորա՝ Սատայ, 'ի տանէ Վագրատունի՝ քրիստոնեայ էր յազգէ Թագաւորացն, խաղաց հողի իւր 'ի սէրն Վրիստոսի . և երթեալ 'ի լեառն սրբոյն Վրիգորի՝՝ մկրտեալ կրօնաւորեցաւ անդ զամս հնգետասան մեծ ճգնութեամբ և հսկմամբ զիշերաց, մինչ զե տեսանէին լոյս անձառեղի փայլատակեալ՝ բորբոքեալ ընդ երդս խրցկանն՝ : Եւ զկնի գնաց 'ի Վրաղարին և փոխեցաւ 'ի Վրիստոս :

'Ի հինգ հարիւր ութսուն թուին Իւանէ՝ որդի Եպուլէթի, ասպատակեաց 'ի Վառնի, և հարան զօրք նորա 'ի Խուրթէ . զորոց կտրեաց զգլուխս՝ եկեաց՝ 'ի Թան, և զգանգսն դնէր 'ի բարձրութեան մնիրային 'ի շարս քարորմոցն : Եւ 'ի գալ միւս ամին սպանաւ քաջըն Իւանէ նենգիւ 'ի Վեմետրէէ . և որդի նորա՝ Թիւրքաշ, գնացեալ յամիրապետն Շ ահի արմէն և առեալ

¹ Մեր օր. յարամ իմանալի լցաւ դաշտն անթիւ : — ² Ռ. օր. և 'ի բարխաթիւնի 'ի ինչոյն ցնորիւր և դիւացեալք : — ³ Ռ. օր. խորեցն զեմեան : — ⁴ Ռ. օր. 'ի լեառն սրբոյն Վրիգորի : — ⁵ Ռ. օր. փնլ զի տեսանէին լոյս անձառեղի բարբառիւ : — ⁶ Մեր օր. ընդ երկս իցանն : — ⁷ Մեր օր. զոր իրել զեմեան եկեաց 'ի Ռան :

ի նմանէ զԱրշարունիս¹՝ աւերէր զտունն Վ յաց մեծաւ քաջութեամբ:

Վ հինգ հարիւր ութսուն և ութ թուին կործանեցաւ Պաննակի շարժմանէ: Առթն ամառ նախ քան զյս Շ ահի արմէն տիրեաց երկրին Խլաթայ և այլ բազում քաղաքաց, որ էր թոռն Սուբանայ: Աւ ըսպան սա զհանիկն իւր, որ սպանեալ էր զորդիսն, և կալաւ զիշխանութիւնն: Աւ իբրև զարգացաւ սա՝ կամեցան և զսա հեղձուցանել. որ և զերծեալ Աստուծոյ աջողելովն և տիրեալ երկոտասան քաղաքաց՝ կռչեցաւ թագաւոր Հայոց, որ էր Շ ահի արմէն՝ ըստ իւրեանց լեզուին. որ և փեսայացոյց ինքեան զՍալտուխ և խորհեցաւ նովաւ բարի առնել աշխարհի: Յորում ժամանակի էր և Աշտիուզ աթապէկ². նովին բարի կամաւք յԱստուծոյ եղեալ երեքին սոքա քրիստոսասէղք և աշխարհաշէնք: Այս Շ ահի արմէն գնացեալ ՚ի Սասունա՝ յորանայր ՚ի գեղէ միում: Աւ լուեալ Վ իգենայ տեառն երկրին՝ երթեալ ՚ի գիշերի միում պատէր զտունն, յորում կայր. և յասելն ումեմըն ընդ կատակս³. — «այ Վ իգէն՝ ո՞ւր ես». ետ պատասխանի ընդ երդն և ասէ. «կամ աւասիկ շնորհաւքն Աստուծոյ». և կայեալ տանի գնա յամուրն իւր և զինի աւուրց արձակէ ուխտիւ և երգմամբ սիրոյ: Յորում աւուրս ել ՚ի վերայ նորա զօրավարն Պարսից Աշտիուզ և հարեալ գնաց ամօթով. սա էառ զԱմուկ ՚ի Հետենկայ և Սասունք ՚ի Վ իգենայ ամենայն վանօրէիւքն պահէր ՚ի խոր խաղաղութեան զամս վաթ-

¹ Մեր օր. և առեալ ՚ի նմանի զԱրշարունիս: — ² Ու. օր. յորում խամանակ էր երեւեալ Յիսուս Աթապէկ: — ³ Մեր օր. և յասելն սամե՞ն ՚ի խորտիս:

սուն: Աստուծոյ ստրա եղև սով սաստիկ 'ի Միջագետս. և քահանայ մի աւետարան ունէր՝ Հայ ազգաւ, բարձեալ ցորեան իշոց՝ տանէր ազալ 'ի ջաղացարն. և 'ի տեսնենէ տառապելոցն աղէխարշեալ բաշխեաց զամենայն աղքատաց և զէշն վաճառեալ՝ նոյնպէս արար, և այլ ոչ դարձաւ՝ 'ի տուն իւր. այլ ըզգեցեալ այծեայս՝ շրջէր քարոզութեամբ ընդ քաղաքս և ընդ գեղս քրիստոսաբար, զի ունէր բանս հանձարեղս: Աւ ետ նմա (աստուած) շնորհս նշանաց. և զղջացեալք 'ի բանս նորա՝ դառնային բաղումք 'ի չարեաց. և խնամ ածէր որբոց և այրեաց՝ ըլլով զկարիս նոցա իւրով միջնորդութեամբ 'ի կարողացն: Աւ ել համբաւ զնմանէ, և գային յարեանային 'ի նա յողովութիւնք ժողովրդոց. և եկն մինչ 'ի Մանծկերտ: Աւ ել ընդ առաջ նորա Շահի արմէնն՝ մեծաւ հանդիսիւ, և խնդրեաց 'ի նմանէ արթս, և եմոյծ պատուով 'ի քաղաքն: Աւ զի յանդիմանէր զպռնիկ քահանայսրն՝ քսեցին զնա առ Շահն, թէ լրտես է հոռոմ թագաւորին՝ և ետուն քարկոծել զնա. յորոյ վերայ տեսին լոյս երկնային զերիս տիւս և զերիս գիշերս. զոր տեսեալ շահն աւաղեաց զմահ սրբոյն և ետ հրամանս պատուել զոսկերս նորա:

Ի հինգ հարիւր իննսուն թուին եկն Պերսիերու ժանն և առ զՎիլիկիա և տարաւ տամբ իւրով ըզլ և լոն եղբայր Ռարոսոյ և զպատկեր Տիրամօրն 'ի Առտանդնուպոլիս. և անդ մեռաւ լ և լոն որդին Առտանդեայ: Աւ զինի երկու ամաց մեռաւ Փերուժէն և

¹ Թում. օր. և ոչ դարձաւ 'ի տուն իւր: — ² Թ. օր. և անդ մտաւ որդին Առտանդիս:

առ զԹագն Աիւ Մանիլ՝ որդի նորա . և ՚ի նոյն ամի մեռաւ Թագաւորն Երուսաղեմի — երկրքեան սոքա ՚ի յորսի որոգայթեցան՝ վասն խոզի Թագաւորն Յունաց և վասն նապաստակի՝ Թագաւորն Երուսաղեմի :

Ի հինգ հարիւր իննսուն և չորս թուին Չանկի ամիրայն էառ զԱռհայ . և զկնի երկու ամաց էառ զնա Չօսիւնն, որ էր տէր նորա . և զկնի եօթանասուն՝ աւուր սպանաւ ՚ի Թուրքաց, որք եկին վերրութին առին զքաղաքն : Եւ մեռաւ քաջն և յոյժ հասաւէրն, որում արար ողբս Գէորգ վարդապետ, որ հայր էր խոստովանութեան նորա : Իսկ ՚ի վերանալ թուիս շայոց ՚ի վեց հարիւր ամն եկին որդիքն Եւուհի՝ Թորոս և Ստեփաննէ, և մեծաւ իմաստութեամբ և քաջութեամբ տիրեցին հայրենեաց իւրեանց Աիլիկիոյ՝ հարեալ զԱնդրոնիկոս զօրագլուխն Յունաց, որ կայր անդ երկոտասան հազարաւ . զոր լուեալ Մանիլն՝ ՚ի վարձու կալաւ՝ միանգամ և երկիցս զՄասուտ սուլտանն առնուլ զքէն վրիժուց նորա . որ և յերկրորդումն սուլտանին անկաւ ահ Տեառն ՚ի վերայնոցա և փախեան առ հասարակ՝ զմիմեանս սատակելով, անդէն թողեալ զքնաւ արարս իւրեանց . քանզի Եաղուբ՝ զօրագլուխ նոցա, կամեցաւ զնալ երկք հազարաւ յԱնաւարզայ ՚ի կողմանս Անտաբու . յորոց վերայ անկեալ Ստեփաննէ՝ եղբայր Թորոսին, սատակեաց զամենեսին : Եւ ՚ի լսել զձայն գուժին դողալին առ հասարակ, և ոչ մնաց շունչ զօրութեան ՚ի նոսա : Եւ հաղիւ զերծաւ սուլտանն՝ անկեալ ՚ի յոր-

Ի Մեր օր. զոր լուեալ Մանիլն ՚ի վարձու կալաւ :

Ջրս իւր սատակի, տալով զպատիւն Խլիճ՝ ալանայ՝
որդւոյ իւրոյ:

Ի վեց հարիւր չորս թուին — ՚ի նմին ժամանակի
առին Փռանգք զՄսկալոն քաղաք: Ի սոյն ժամանակս
եկն Մանիլն ՚ի Արիւկիա և սիրով նուաձեաց զԹո-
րոս, և առեալ զնա և զամենայն զորս Փռանգաց՝ գնաց
՚ի վերայ Հալպայ: Եւ լուեալ համբաւ յաթոռոյն՝
դարձաւ ՚ի տուն. և ծայրաքաղ արարին ՚ի նոցանէ
Թուրքն երկոտասան հազարս ՚ի ճանապարհին: Իսկ
Թագաւորն Վրաց Գեմետրէ կայեալ զԹագաւորու-
թիւնն ամս երեսուն և երկու՝ վճարի. և առնու ըզ-
թագն Գաւթի՝ որդի նորա, կորովամիտ և բարեսէր.
և հանեալ ՚ի բանտէ զԹիւրքաշն զհորն կապեալն, զնէ
զօրագլուխ և զկնի ամնոյ միոյ մեռանի՝. — ոմանք ա-
սեն ՚ի դաւելոյ Արբելեանց՝ ՚ի Սմբատէ և յուանէէ վա-
սըն ՚ի տեղի նոցա զնելոյ զԹիւրքաշն՝ բանս եղեալ ընդ
Գէորգայ եղբօր Գաւթի գնոսա զնել զօրավար: Եւ
առ զԹագն Գէորգի ՚ի թուին վեց հարիւր և հինգ:
— Յաւուրս յայսոսիկ յայտնեցան ՚ի Շահապիվանս
մարմինք սպանողացն Գնէլոյ անվիուտ հանդերձիւք
և արիւնաշաղախ մարմնով՝ որպէս և սպանան, ըստ
անիծից սրբոյն Ներսիսի:

Ի վեց հարիւր տասն թուին էառ Գէորգի՝ Վրաց
Թագաւորն, զՄնի ՚ի Փատլուն ամիրայէն, որ փոխեաց
զՇահատատ եղբայր իւր: Եւ զկնի յիսուն աւուր եկն
Շահի արմէնն բազում հրոսակօք ՚ի վերայ հարուա-
ծեալ և ախտացեալ քաղաքին ՚ի Սոնացն. զոր լուեալ

¹ Մեր օր. և զի՛ ամոյ մոյ փոսնի: — ² Մեր օր. ամսն ասին ՚ի դա-
ւել Արբելեանց ՚ի Սմբատի և յասնի վասն ՚ի տեղի նոցա զնելոյ զԹիւրքն:

Գէորգի՝ անդրէն դարձաւ և եհար զնա կոտորմամբ
սրոյ, զորոյ զԹիւն ոչ դք կարաց գիտել. բայց ձերբա-
կալքն էին քառասուն և մի հազար¹ : Ալ թողոյր ՚ի
յԱնի զՍաղուն իշխան, յորոյ վերայ կարծիք ապրու-
տամբութեան եղեն ՚ի սրտացաւութեամբ ամրացու-
ցաննն զպարիսպ քաղաքին, զոր իմացեալ թագա-
ւորն՝ ընկենու զնա ՚ի պատուոյ. և նա սրտառեալ զը-
նաց հատուած առ Աշտիկուզն, զոր խաբէութեամբ
կայեալ երիսթամն Շաքէոյ՝ բերէ անդրէն առ ար-
քայ² և մեռանի. և զիշխանն Չաքարեան՝ զՍարգիս,
դնէ ՚ի տեղի նորա յԱնի : Իսկ Աշտիկուզն զայրացեալ՝
չէր ինչ ձեռնհաս առնել, զի չորս հազար Պարսիկ կո-
րեաւ ընդ Սաղունին : Իսկ թագաւորն Սրաց կուտէ
առ ինքն զկովկասային զօրսն և գայ առնու ՚ի Գը-
ւին՝ խստագոյն խայտառակելով զնոսա ՚ի սուր և ՚ի
հուր, բաց ՚ի քրիստոնէից որ անդ. և զգազաթուն-
սըն թաննփայտ առեալ ՚ի միրայէ³, զարդարէ ոսկե-
թել հանդերձիւք, և եղեալ ՚ի դազաղս՝ բառնայր
՚ի յուս մուղրեաց⁴ և բոկ ոտիւք տայ տանել մինչև ցը-
Տփիսիս նախագահ քաղաքն իւր՝ ՚ի վեց հարիւր երկու-
տասան թուին. զոր լուեալ Աշտիկուզն գայ յայրե-
ցեալն և ՚ի քանդեալն Գուին և խոցոտեալ սրտիւ և
մռմռեալ իբրև զգազան կատաղի գայ ՚ի Մրէն⁵ և այրէ
անդ զամրոցն. ուր ողջակիզեցան վասն Վրիստոսի ո-
գիք իբրև չորս հազար : Ալ դառնայ ՚ի դաշտ Գազայ
և այրել հրամայէ զխաչն հռչակաւոր. վասն որոյ ՚ի

¹ Մեր օր. Ժան և մի հազար. — ² Մեր օր. Բերք անդին առ արայ : —

³ Մեր օր. և զգազաթանն խնդայտ առեալ ՚ի միրայէն : — ⁴ Մեր օր.
՚ի յուս մալրեաց : — ⁵ Մեր օր. Բայ յերեան :

բարկութենէն Տեառն պատժեալ լինէին 'ի տուէ և 'ի գիշերի 'ի թիւնաբեր' օձից, և զկնի 'ի թագաւորէն Վ ըաց ահաբեկեալ՝¹ փախչի, թողլով զկարասին և զգերիսն անդէն. սակայն գրգռէ զԾոովի սուլտանն՝ զորդի Մ ահմուտի զՆսլանն, և ածէ յԱնի և զամս չորս պահէ 'ի տառապանս անվար և անհանգիստ՝ մինչև թագաւորն Վ ըաց Գէորգի՝ ողորմելով քաղաքին՝ կոչէ առ ինքն զսուլտանն՝ զորդի Մ ահմուտի զՆսլան, և տայ 'ի նա զԱնի. զի անձամբ չէր ձեռնհաս պահել 'ի բազմութենէ անօրինացն: — Յայնմ ժամանակի աթոռն չայոց շրջեալ 'ի բազում վայրս 'ի Արմիր վանքն և 'ի Շ ուղղն և 'ի Ծ ուղքն՝ գնացեալ դադարէ 'ի չ ում Ալայն կոչեցեալ դղեակն՝ վասն չ ու ում արեղայի ասնն անդ բնակելոյ, յորմէ առին Տաճիկք, և 'ի նոցանէ Վ ասիլ իշխանն չայոց, և 'ի նըմանէ առին Փռանկք: Եւ 'ի յորսի պատահեալ իշխանն՝ որոգայթիւ մասնի 'ի ձեռս Տաճկաց², զոր տարեալ 'ի չ ալապ՝ մեռաւ անդէն: Եւ կին նորա, որ 'ի չ ում Ալայն՝ առաքէ 'ի Ծ ուղքն և բերեալ զպատրիարզն՝ տայ 'ի ձեռս նորա, ասելով. «Աթէ կայ որդի իմ յայնկոյս ծովուն առ ծնողսն իմ, երթամ՝ եթէ լինի կենդանի, առաքեցից առ քեզ և տուր 'ի նա՝՝ որպէս ճշմարիտ աւանդապահ, և եթէ ոչ՝ լաւ քեզ քան օտարաց:» — Եւ գնացեալ՝ առաքէ զորդին. ուրում տուեալ ինչս յորով³՝ դարձուցին անդրէն. զի և ինքն ոչ վստահանայր միայն բնակիլ 'ի մէջ այլազգեաց,

¹ Մէր օր. 'ի Բնութիւն օձից: — ² Մէր օր. և զկնի Բաթաւորի վրայ ահաբեկեալ քաղաք: — ³ Մէր օր. որպէս ինչ մարտի 'ի յետ Տաճկաց: — ⁴ Ռ. օր. և դարս նմա: — ⁵ Ռ. օր. յորում դատեալ ինչ յալով:

քանդի տիրեալ էր Թուրքն բոլոր շրջակայ գաւառա-
ցին: Եւ սեպհականեցաւ աթոռ Հայոց, զոր բարե-
պաշտ կինն Գօսլին իշխանին՝ շարժեալ ՚ի հոգւոյ՝
ետ յերկոսեան հարազատսն — ՚ի տէր Գրիգոր և ՚ի
Ներսէս: — ՚ի վեց հարիւր եօթն և տասն թուին կա-
տարեալ տէր Գրիգոր՝ յաջորդէ՝ զաթոռն տէր Ներ-
սէս: Եւ սոսա առաքեաց Մանիլն վասն հաւատոյ
դաւանութեան. և ետուն գրով յոյժ կորովի և հա-
ճելի բնաւից դաւանութիւնս, զոր ունիմք. և կամե-
ցան միարանութիւն առնել ազգացս՝ և մնաց գործն
անկատար, որպէս ցուցանեն ընդարձակ մատենագիրք:
՚ի նմին ամի ահագին շարժ եղև և կործանեցաւ Եզ-
ընկայն ՚ի գաւառին Եկեղեցաց՝: ՚ի սոյն ժամանակի
առան և մնացեալ ղղեակք Սապանին յայլազգիս՝ —
Գրհամ և Գեզի և Սաքաւարերդ վասն սաստկա-
ցեալ մեղաց մերոց: Յորում ժամանակի և միտթարու-
թիւն քրիստոնէից գեղեցիկ պտուղն հասուն և քաղ-
ցրածաշակ՝ պատանին Յովսէփ, վկայեաց Վրիստո-
սի աստուածութեան և վշտակտուտ չարչարանաւք
և աշխարհայուր մահուամբ կատարեցաւ ՚ի Վրիս-
տոս յամենանն ահեկի ՚ի քսան՝ և թաղեցաւ ՚ի Հա-
ւութառ. որ էր Պարսիկ ազգաւ ՚ի գեղջէն, որ Նո-
րաշէն կոչի ՚ի սահմանս Գուենայ: ՚ի սոյն աւուրս և
Գեորդ Աչիկայ ՚ի գնալն իւր ՚ի Հում յարոյց ՚ի մե-
ռելոց զառաջնորդն իւր զԳրիգոր, զոր սպանին յե-
լուզակք ՚ի գաւառին Ունկուաց՝: — որ և մեղադրէր

1 Ռում. օր. Բարեպաշտ քնն Ջուլիին իշխանին: — 2 Ռ. օր. Կարբեալ
տէր Գրիգորայ ակորի գաթառն: — 3 Մեր օր. Կրճտեցաւ Եկեղեցի ՚ի Գ-
առանն Եկեղեցայ: — 4 Մեր օր. ՚ի Գառառն Ունկուաց:

նմա, «եթէ ընդէր յանձառելի բարութեանցն, յորում կայի՝ զարձուցեր զիս վերստին՝ ի թշուառութիւն կենցաղոյս՝ 1: Եւ զև նշան՝ ի շոռումայրն՝ ի հոչակաւոր սուրբ նշանէն՝ 2. — ածեալ մանուկ մի կոյր՝ ի ծնէ և եղեալ ՚ի վերայ աչաց տեղւոյն զղէնն աստուածամուխ՝ նոյն ժամայն պատառեալ աչացն տեղւոյ և հոսեալ բազում արիւն՝ կազմեցան աչքն անդալատ ամենեկին՝ ի փառս Աստուծոյ՝ 3: Եւ էր ՚ի յԱւճնայ ՚ի շօր վանիցն Պետրոս անուն՝ ՚ի լինել գործոյն՝ 4:

Վ վեց հարիւր քսան և մի թուին կատարեաց պատրիարզն Աերսէս զվարս իւր՝ եօթն ամ. պաշտեալ զպատիւն եօթն եպիսկոպոս ձրի՝ արք անուանիք և լաւք — վարդապետք և փիլիսոփայք՝ 5: Եւ առնու զքօղն Պարիզոր եղբորորդի իւր ձեռնտուութեամբ նորին. և միւս եղբորորդին Պարիզորիս, որ և Ապիրատն կոչէր՝ չոգաւ ՚ի Ղամբրօն և խնամէր զՏարսնի վիճակն:

Վ վեց հարիւր քսան և երեք թուին՝ 6 էառ Պէորդ զԱնի երկրորդ անգամ՝ ՚ի սաղրելոյ Լւանեի ամիր սպասալարի, զի ինքն նստցի ՚ի նմա և արասցէ գերէդարձ քրիստոնէից. և զԸ ահնշահ ամիրայն տաւալաւ ընդ իւր արքայն և այլ ոչ ևս դարձաւ անդրէն: Եւ լուեալ զայս ամենայն թուրքաստանեաց՝ 7 հաւա-

1 Ուում. օր. յանձառելի բարութեանց գրեւ ՚ի թշուառութեան ինքնազայս: — 2 Մեր օր. էլև ՚ի չորսուայրն ՚ի հալախաւոր սուրբ նշանին: — 3 Ու. օր. և հեղաւ արեան բազում՝ խաղեցան աչքն անխալար ամենեկին: — 4 Երկրայն օր. և էր ՚ի յաճնեայ և հօր լուեցն Պետրոս էր անունն ՚ի լինել բորձայն: — 5 Երկրայն օր. պաշտեալ զպատիւն և եօթն եպիսկոպոս ձրի՝ արք անուանիք և լաւք, որ լարդապետ և փիլիսոփայ: — 6 Ու. օր. ՚ի վեց հարիւր քսան և վեց թուին: — 7 Մեր օր. ամենայն թուրքաստանց:

քեցան 'ի մի, զԼլխալանն կոչեցեալ սուլտան ընդ ինքեանս առեալ՝ զան 'ի յԼՆի և աւերեն զտուն Շ իրակայ: Իսկ Իւանէ կամեցաւ տալ զքաղաքն 'ի Խուրքըն¹ և ոչ աջողեցաւ գործն, զի իմացաւ քաղաքն և զգուշացան. և զնաց սուլտանն և աթապէկն իւր սրտախոցեալ՝ և մեռան երկոքին 'ի միում՝ ամի²: 'Ի նմին ժամանակի ել 'ի բանտէն Վարուց մեծ իշխանն Վպիրատ և եկն յԼՆի. — սա եղբայր էր եպիսկոպոսի քաղաքին՝ տեառն Բարսղի, որ աղաչեաց զԹագաւորն Վ ըաց և ետ փոխան նմա ամիրայ. և առ զնա և եօթն և տասն հազար դահեկանս: Յայնմ ժամանակի յայտնեաց Իւանէ զչարութիւն իւր. — զեղբորորդի Թագաւորին զՎէմէն³ և զյոյովս յազատացն յինքըն յանկուցեալ՝ խորհեցաւ սպանանել զարքայն մինչ կայր 'ի Սախատա⁴ յանհոգս. զոր իմացեալ յառնէ միոջէ՝ փախեաւ 'ի Տփխիս, զի սակաւամարդ էր: Եւ անդ Վատուծոյ խնամաւքն հաւաքեցան առ նա բազումք՝ Թողով զչար խորհուրդն: Եւ յորժամ ուժացաւ կողմն արքային⁵ և կամէր զնալ 'ի վերայ ապստամբացն որք 'ի Սախաթէ փախեան յամուրս իւրեանց, և ապա մտին 'ի Ղօնէ՝ բաց 'ի Ղխպարտէն, որ չողաւ 'ի Պարսից կողմն երկու որդւովք: Եւ էառ Թագաւորն զամենայն զանձս Օրպէլեանց, և ամենքին դիմեցին և անկան յոտս Թագաւորին — եղբորորդին և ընդ նմա այլքն՝ մինչև ինքն իսկ Իւանէ, զո-

¹ Ռում. օր. խմբեցաւ որով զխոզան և ոչ աջողեցաւ: — ² Ռ. օր. մեռան երկուքն 'ի միում՝ ամի: — ³ Մեր օր. զԴիմէն: — ⁴ Ռ. օր. փնջ խոյր 'ի Սահապայ յանհոգս: — ⁵ Մեր օր. և յորժամ յեթարացաւ իսլան արքային:

րոյ զաչնն կուրացոյց, և զկրտսեր որդի նորա¹ զԲապ-
թար և զԻնէն՝ զորդի Ախարտի, սպան և ոչինչ ե-
ղն չար խորհուրդքն ամենայն:

Վ թուին վեց հարիւր քսան և վեց այլ զԱլփաս-
լան սուլտանն փոխեաց Տուղրիլ², և զԱյլտկուզ՝ Փալ-
հաւանն, որ տիրեաց խորին աշխարհին և Խազա-
սանն³ վերին աշխարհին, որք էին որդիք նորա: Վ նոյն
աւուրս առաւ Օսաուքար՝ ի գողոց հրամանաւ Խա-
րաչայ ամիրային Աէչորոյ⁴, որ վաճառեաց զնոսա
Խազասնայ ընդ բազում ոսկւոյ: Աւ նա բնակեցոյց անդ
արս մնասակարս, որք ոչ դադարէին յարեանհեղու-
թենէ՝ ի տուէ և ի գիշերի՝ մինչև զքրիստոնեայս ի
խաւարային անդունդս ընկզմեալ՝ սովով և դարչա-
հտով՝ ի յառաջնոց մեռելոց սպանանէին⁵, որ և
եօթն կրօնաւորս անուանին դառնակակիծ վերօք ընդ
կատակս խաչանիշ հարմամբ դանակաց՝ փողոտէին.
որոց պատիւ տօնին⁶ խառնեցի ի տօն մեր⁷ Աու-
սաւորչին Գրիգորի:

Վ վեց հարիւր քսան և եօթն թուին թագաւորն
Արուսաղեմի երեք հարիւր ձիաւորով և հար զԱլա-
հադին՝ ի դրանն Արուսաղեմի զօրութեամբ սուրբ խա-
չին. որ եկեալ էր առնուլ զԱրուսաղեմ հարիւր քս-
ուասուն հազարաւ՝ բարձեալ ընդ ինքեան ջուր վաթ
սուն հազար ուղտօք, որ միշտ կրէին ի գետոց և յաղ-
բերաց: Յառաջ Ուսոյթ էր անուն նորա՝ որդի Աու-

¹ Մեր օր. և զկրտսեր եղբորդի նորա զԲապթար: — ² Մեր օր. այլ
զԱլփասլան փոխեաց Տուղրիլ: — ³ և Խազասն վերին աշխարհին: — ⁴ Մեր
օր. ամիրային Աէչորոյ: — ⁵ Մեր օր. ասելի և քորլահար յառաջնոց մեռելոց
սպանանէին: — ⁶ Ռ. օր. որ պատիւ տօնին: — ⁷ Մեր օր. ի տօն մեր
աւսաւորչին Գրիգորի:

բի, առն տառապելոյ՝ Վուճացւոյ¹ . որ և 'ի մեծանալուն կոչեցաւ Սալահադին, որ է Խաղաղութեան հասարոյ:

'Ի վեց հարիւր քսան և ինն թուին² Վէորգի երարձ զգող և զաւազակ յերկրէ . զի ամենայն զօրացն 'ի միասին եղելոյ օրինադրեաց կախել զփայտէ վասն փոքու և մեծի իրաց անողորմ զամենայն մարդ³ , և յոլովք 'ի պատուաւորաց կախեցան: Եւ զգտեալ ինչքս տանէին կախել զփայտէ պատուհասից . և կախեցին մինչև յանասուն և ցշուն և ցմուկն , և անկաւ աջ 'ի վերայ ամենեցուն . և եղև մեծ խազաղութիւն: Այնչորմ ժամանակի մեռանէր Մանիլն և կին նորա , զի դուստր էր բրնձին Անտաբու և կամեցաւ Փռանգ այր առնել և սպանանել զորդին իւր զԱլէքս , որում տրւին զԹագն . և փախեաւ տղայն յեկեղեցին: Եւ ազդ առնեն Անդրոնիկեայ ազգականին Մանիլի , — եւ դայ սպանանէ զԱւաստոսն , որ կամէր առնուլ զԹագուհին , և զազն Փռանգաց որ էին 'ի քաղաքին կոտորէ . և որք 'ի նաւ մտեալ փախչէին՝ նփատ ձգեալ 'ի նաւսն , այրեաց երեսուն հազար այր⁴ , սպան և զտղայն՝ և առ զԹագն: Եւ առաքեաց կոչել զայր մի թագաւորացն՝ Փիսիկ անուն , զի և զնա սպանցէ . և նորա զօրացեալ սպան զկոչողն և մեծաձայն գոչմամբ երթայ 'ի սուրբն Սոփի . և շարժեցաւ քաղաքն և չարամահ սատակէ զԱնդրոնիկոս , և զերկու որդիս նորա անմեղ մանկունս ծովամոյն արարին:

'Ի վեց հարիւր երեսուն և մի թուին Խարաչայն,

¹ Մեր օր. առն տառապելոյ Դեւոյ: — ² Մեր օր. 'ի վեց հարիւր վեցսուն և ինն թուին: — ³ Մեր օր. անզորմ զամենայն երեսու հարիւր շոր և յուրէ 'ի պատուաւորաց: — ⁴ Մեր օր. երեսուն հազար արանց:

որ էառ զՄառաքար և խորտակեաց կռանով զխա-
չըն՝ Գորոզոյ խաչ կոչեցեալ, անկեալ ՚ի սիրտ նորա
արհաւիրք երկիւղի՝ թողու յանկարծակի զտուն իւր,
զՎէչրոր և զՎախտիս և զամենայն ձորն Արասխայ¹,
և երթայ կնաւ և որդւովք ՚ի Վուլին: — Ալ տեսանէր
այր մի ասաւոր, որ ասէր ցնօ. « Աս եմ խաչն Գոր-
ոզոյ, զոր կոտրեցեր². և ասա սպանանեմ զքեզ ձեռօք
սիրելոյն քո Շահի արմէնին» — և պատմեաց զտեսի-
լն: Ալ վաղիւն զնաց՝ բռնութեամբ գերծեալ, թէպէտ
արգելուին զնա վասն երկիւղի տեսեանն՝ մինչև փակե-
ցին զդուրսն: Այլ նա ընդ պարիսպն իջեալ՝ երկու
ջնիփով չոգաւ ՚ի Մանձկերտ և եկաց առաջի շահին.
որ և նոյն ժամայն յարուցեալ՝ եհար զդանակն ընդ
սիրտն և սատակեաց զնա: — Ի նոյն ամի Սարգիս ոմն
խաչենեցի կայր ՚ի Վանձակ և առնոյր խարած. և ոմն
Պարսիկ ՚ի յաւազ ուրբաթուն խաչեաց զնա ընդ պա-
րիսպն ասելով. « խաչակից լեր Վրիստոսին քում»³.
զոր լուեալ իշխանքն նորա տարան առ ինքեանս ըզ-
Պարսիկն և չարամահ սպանին: Ի սոյն աւուրս և Յոր-
դանան ոմն ՚ի տաճիկ տոհմէ վկայեաց մեծ հանդիսիւ
՚ի Վարնոյ քաղաք: Ալ եղան նշխարք նորա ընդ Յով-
սեփայ և ընդ Սահակայ ազգականաց իւրոց:

Ի վեց հարիւր երեսուն և երեք թուին մեռաւ Գէ-
որգի՝ Վրաց արքայ, և ոչ գոյր նորա որդի. և Գէմ-
նայն յաչաց և յերանաց յապաւած էր՝ որդին Վաւ-
թի⁴: Ալ առնու զթագն դուստր նորա՝ Թամարն,

¹ Ռում. օր. և զամենայն դասն Երասխայ: — ² Մեր օր. զոր իրե-
ցեր: — ³ Ռ. օր. իւրեւից լեր ընդ Բրիտոսին քում: — ⁴ Մեր օր. յա-
պաւած էր զորդն Գամի:

բերեալ նմա այր որդին Ս֊զոց արքային՝ զՍուլան, որ առ զՍուլին քաղաք: Եւ ՚ի գալ միւս ամին մեռաւ Շ֊ահի արմէնն անորդի. և աւեր և սուբ և գերութիւն բազմացաւ աշխարհաց նորա ՚ի շրջակայ ազգացն: Եւ զԹոռն՝ Ս֊իզնայ Շ֊ահնշահ, քեռորդի տեառն Պ֊րիզորի կաթողիկոսի առնթներ կայր մահուան Շ֊ահին՝ առեալ զԵրսն՝ զան անկանին ՚ի Սասանք². և անդ անկաւ ՚ի ձեռս նորա Բէկթամուրն³, որ էր իշխան ամենայն տան Շ֊ահին⁴: Եւ առնու ՚ի նմանէ զբերդն, որ Թառաձեան կոչի, և ուխտիւ արձակեաց զնա. որ և ստեաց ուխտին ՚ի տիրելն իւրում ամթողոյ Շ֊ահին. և զայն ևս՝ և զամենայն Սասանք եհան՝ ի նմանէ և արկ ընդ հարկաւ զեկեղեցիս և զուխտս:

Ի վեց հարիւր երեսուն և չորս թուին ըմբռնեցաւ Ռուբէն ՚ի բրնձէն. և թափեաց զնա Ե֊ւոն՝ եզբայր նորա որդին Ստեփանեայ, որդւոյ Ե֊ւոնի, որդւոյ Առտանդեայ, (որդւոյ) Ռուբէնայ, որ տիրեաց եօթանասուն երկու բերդից և զօրացաւ ՚ի վերայ Յունաց և Պարսից և արար ընդ հարկաւ զԽլիճ՝ ապան՝ սուլտանն Միջերկրեայ:

Ի վեց հարիւր երեսուն և հինգ թուին⁵ առին Ենեցիք զՕսառաքար՝ զհայրենիսն տեառն Բարսղի, յանխնայ կոտորելով զորս անդ՝ բաց ՚ի կանանց և ՚ի մանկաւոյ. զոր լուեալ Ե֊լիշէրն ամիրայ Վուճայ⁶՝ ձողէր զմորուան և սեաւ զգենոյր ՚ի վերայ կնոջն և որ-

¹ Մեր օր. առնիք մահառն Շահին: — ² Մեր օր. առեալ զԵրսն զի քան անկանին ՚ի Սասանք: — ³ Ռ. օր. Բեկթամուրն: — ⁴ Մեր օր. որ էր իշխան ամենայն տանն Շահին: — ⁵ Մեր օր. ՚ի վեց հարիւր երեսուն և եօթն թուին: — ⁶ Մեր օր. զոր լուեալ Ալիշէրն ամիրայ Ենեցայ:

զեացն որ անդ՝ և ՚ի վերայ զօրացն կոտորման. և ՚ի քրիստոնէից փառաւորէր սուրբ Երրորդութիւնն ՚ի փառս իւր: Իսկ ՚ի վերայ Յունաց թագաւորեաց Փիսիկն¹, որ և Սահակ. և յարոյց հալածանս և չարչարանս ՚ի վերայ հայադաւան ազգաց, զի դարձցին յազանդ նոցա²: Ուսան որոյ գրէ առ նա աղերսանս պատրիարզն Գրիգոր՝ եզօրորդի տեառն Եւերսեսի և Գրիգորի կաթողիկոսացն Հայոց, խաղաղանալ ընդ ժողովրդեանն Աստուծոյ³: Եւ ոչ լուաւ նմա, այլ զյորովս դարձոյց ՚ի կրօնս իւր և զայլ հալածանս աւրար⁴. ուր կային երեք աթոռ եպիսկոպոսութեանն և հազար վեց հարիւր քահանայք, զորս ՚ի մի հաւաքեալ՝ բռնադատէր. յորոց սակաւք զերծան ամբողջ հաւատով: Եւ զայսպիսի աղէտս գրեաց տէր Գրիգոր յարեւելս խոժոռեալ սրտիւ⁵ և ոչ ինչ կարացին առնել: Առաքէր և նոյն պատրիարզն եպիսկոպոս մի՝ Գրիգոր անուռն, ՚ի պապն Հռոմայ վասն վտանգին որ ՚ի Յունաց կրէին Հայք և զի ինդրեացն աղօթմ և աւրհնութիւնս՝ որպէս և առաջինքն. զոր կարի մեծարեաց պապն և ետ պատարագ առնել և հաղորդեցաւ, և հազոյց նմա զիւր քահանայական իշխանութեան հանդերձն: Եւ հաւաքեաց առ ինքն զամենայն պատուաւորս. — զկայսրն Ալամաննայ և զԹագաւորն Անկիզաց և զԹագաւորն Փռանցիսաց իւրեանցայնովքն, և զպատրիարզն Ալամանաց, որ ունի

¹ Մեր օր իսկ ՚ի վերայ յունաց թագաւորոցն Փիսիկն: — ² Մեր օր. զի դարձան յազանդ նոցա: — ³ Մեր օր. վասն որոյ գրէ առ նա աղերսանս զպտրիարզն Գրիգոր խաղաղանալ ընդ ժողովրդեանն Աստուծոյ: — ⁴ Յերկոսթն օր. և զայլ հալածանս որոր: — ⁵ Ռ. օր. իսլաբեալ սրտիւ:

քան և հինգ հազար ձիաւոր, և զարհի եպիսկոպոսըն Սպանիոյ, որ ունի քսան հազար ձիաւոր, և զարքեպիսկոպոսն սուրբ Յակորայ, որ տիրէ հինգ հազար ձիաւորաց, և յայսմ կողմանէ զպատրիարզն Նորուսաղեմի: Նշւ ՚ի խորհուրդ մտնալ նոքօք՝ զրեաց զիր՝ հրամանաւ սուրբ առաքելոցն ՚ի նոցա երեսաց, — « Եթէ շայոց պատրիարզն յայնկոյս ծովու իշխանութիւն կալցի ՚ի վերայ շայոց և Յունաց և ամենոցն ազգաց քրիստոնէից², որպէս մեք յայսմ կողմանէ երկնաւոր և եկրաւոր բանալեօք: Նշւ վասն զի երկայն ճանապարհ է ՚ի մէջ իմ և եղբօր իմոյ՝ շայոց պատրիարգին, առաքելի նմա զիմ պատրիարգական վակասըն³ և զպսակն և զփօշեկն, զի զայն զգեցեալ՝ պատարագեսցէ մատանեաւ հանդերձ»: Նշւ ասէ ցեպիսկոպոսն Գրիգոր. — « Տար և զգեցո պատրիարգին, և յայնմ հետէ նմա լիցի՝ պատիւ իշխանութեան յաւիտեանս յաւիտենից»:

Նշւ ՚ի վեց հարիւր երեսուն և վեց թուին եղև՝ զի վաճառականք Սալահադնին անցանէին ընդ Պաղեստինէ՝ չորս հարիւր ուղտուց բարձեալ ազնիւ կարասի, զոր կոմնն Տրապօլեաց իմացոյց թագաւորին Նորուսաղեմի և էառ հրաման յաւարի առնուլ. զոր լուեալ Սալահադնին⁵՝ յղեաց և խնդրեաց միանգամ և երկիցս գոնեայ զճառայսն միայն, յիշեցուցանելով զուխտն երդման որ ՚ի մէջ իւրեանց, և ոչ լուան. վասըն որոյ զայրացեալ գայ ՚ի վերայ նորա: Նշւ ել ընդ-

¹ Ռուս. օր. քրեյն քր: — ² Մեր օր. և ամենայն պէտայ՝ որպէս Քր:

³ Մեր օր. առաքելոյ նմա զիմ լուան և զպսակն: — ⁴ Ռ. օր. յայնմ հետէ լիցի պատիւ իշխանութեան: — ⁵ Ռ. օր. զոր Սալահադնին յլեաց և ինքրեաց:

դէմ նորա թագաւորն Արուսաղեմի երեսուն և վեց հազարաւ 'ի դաշտին շերմոնի և նննգութեամբ կոմսին Տրապոյեաց զտեղն առեալ յոստ մի անջրդի՝ փակեցաւ 'ի Խուրքաց և ըմբռնեցաւ սաստիկ հարուածովք . և առուան ամենայն քաղաքքն ծովեզերայք՝ և ապա Արուսաղէմ, զորոյ զընակիչսն ոչ հրամայեաց կոտորել, այլ վաճառել զկեանս նոցա՝ կտրեալ զգինս՝ արուի տասն դահեկան և իգին հինգ, և զայլ ամենայն ինչս՝ իւրեանց առեալ՝ գնասցեն յո և կամեսցին . և արարին այնպէս : Իսկ անօրէն կոմսն, որ միաբանեալ էր ընդ Սալահադնին 'ի ծածուկ՝ հարեալ 'ի Տեառնէ սատակէր . և երթեալ Սալահադին 'ի վերայ բերդի նորա՝ խնդրէր զկինն և զբերդն . և նա խնդրեաց պատանդս յերեւելի արանց, զի գնասցէ առ նա՝ և լինիցի նմա կին : Եւ առեալ 'ի ներքս՝ եհատ զգլուխս նոցա և ընկէց արտաքս, ընդ որ զարհուրեալ՝ 'ի բաց գնացին : Բանզի լուան զհամբաւ զպլստեան մեծի թագաւորին Ալամանաց, որ դայր 'ի գոյժ սգոյ սուրբ զերեզմանին և ամենայն քրիստոնէից՝ հարիւր յիսուն հազար հեծեալ առաքելով ընդ ծով՝, որք եկեալ պաշարէին զԱքա՝ . և ինքն դայր ցամաքաւ անհուն բանակաւք ընդ աշխարհն Յունաց՝ առնլով 'ի նոցանէ ըզ Անո քաղաք՝, զՓիլիպուպոլիս, զԱնդրիանուպոլիս՝

I Մէր օր. և դռան նմա Բաղատն ծովեզերայք : — 2 Մէր օր. այլ լուսաբալ զկեանս նոցա՝ իրելով զգինս : — 3 Ռ. օր. և պահույն ինչ խորիւնց : — 4 Մէր օր. զի բնացին առ նա : — 5 Ռ. օր. հարկտ յեսան հարկս հեծելք առաքելով ընդ ծով : — 6 Մէր օր. սրտ ինչալ զաւարտին զԱլաման : — 7 Մէր օր. առնելով 'ի նոցանէ զԱլաման Բաղատն : — 8 Ռ. օր. ըզ Փիլիպուպոլիս և այլ յայլ իրերս . — Մէր օր. զՓիլիպուպոլիս և զԱնդրիանուպոլիս և այլ յայլ իրերս :

և այլ յորով բերդս և աւանս: Եւ առաքէր զորդի իւր յառաջագոյն 'ի վերայ Արստանդնուպոլսի, և խառնէին հալածեալքն 'ի Արտ. Սահակայ մելքն 'ի նոսա ¹, և բազում առնէին աւերս 'ի նոցանէ՝ վառեալ նախանձու: Իսկ Արստանդնուպոլսացիք խնդրեցին ողորմութիւն և ետուն հարիւր կենդիւնար ոսկւոյ և կրկու հարիւր արծաթոյ, և ձրի անցուցին զամենայն բազմութիւնն՝ զոր առեալ էին 'ի Բլախաց և 'ի Բուզղարաց յորովութիւն դանձուց ² 'ի յանցանելն ընդ աշխարհս նոցա: Իսկ որդիքն Խլիճ՝ աւլանայ՝ ոչ լսելով հօրն իւրեանց՝ ուժին թուրքոյն արարին ³ ընդ նոսա պատերազմ՝ երեսուն և երկք օր՝ ոչ մեկնելով 'ի նոցանէ, մինչև հարան և կորեան 'ի նոցանէ. և այնքան սովեցան, մինչ զի ութ և տասն օր անսուտ կացին 'ի բերոյ հողոյ. — մինչ յԵկոնն ⁴ կերան վաթսուն հազար ձի, և առեալ զԵկոնն՝ կոտորեցին և նստան անդ ⁵: Եւ երիցս անգամ՝ զեսպան յղեաց առ Եւոն, և հատաւ առ նա: Եւ իբրև ել Եկոնէն ⁶, եհաս զիւր 'ի պատրիարզէն Վրիզորոյ, « Եթէ եկաք մէք 'ի Արտ. քաղաք և մնամք քեզ աստ »: — Եւ թազաւորն ժողովեալ զամենայն մեծամեծս իւր՝ ետ կարգալ. և 'ի խնդութենէն լացին. և զրեաց պատասխանի, « Եթէ աստի քսան և եօթն ամ ⁸ քո հրամանաւ

¹ Մեր օր. և խորհիւն 'ի հալածեալքն 'ի Արտ. Սահակայ մելքն 'ի նոսա: —

² Մեր օր. զոր առեալ էին 'ի Բլախայ. Ռ. օր. 'ի Բլախայ և 'ի Բուզղարոյ յորովութեամբ՝ քանայ: — ³ Ռ. օր. առին Թուրքոյն արարին. — Մեր օր. առին Թուրքոյն արարին: — ⁴ Մեր օր. Բնչև Կոնն: — ⁵ Մեր օր. և առեալ Կոնն խորհրդին և նստան անդ. — Ռ. օր. և առեալ Կոնն խորհրդայ և նստան անդ: — ⁶ Յերկոնն օր. և իբրև Ել 'ի Կոնն: — ⁷ Մեր օր. Եկտ Թտ 'ի Կոնն Կաղաւ. — Ռ. օր. Եկտ Թտ 'ի Մոնն Կաղաւ: — ⁸ Մեր օր. Եթէ աստ 'ի քսան և հիւթ ամ:

կամիմ բանալ անդաստան Հայոց ¹, և ապա զնամ
յերկիրն իմ: Ահա ունիմ թագ և դռնատ, զի օճցես
թագաւոր Հայոց զով որ ընտրես ²»: Աւ ասէր 'ի լսե-
լիս ամենեցուն. «Մինչ ոչ տեսանեմ զապարանն իմ
և զտուրք Պետրոս ³, զպատրիարզն Գրիգոր, ոչ ասեմ
զոր ինչ կայ 'ի սրտի իմնում»: Աւ եկեալ 'ի Սերեկիա
գտեալ հուն ⁴, անցին ընդ գետն ամենայն զօրն. և
թագաւորն ոչ անց ընդ հունն, այլ ասաց ննջել յայն-
կոյս գետոյն սակաւիկ մի: Աւ յորժամ խաղաղացան
մեծամեծք նորա՝ յարեաւ ինքն և երկու արամբք ե-
մուտ 'ի գետն. և զմին 'ի նոցանէ խեցաց գետն և տա-
նէր՝ և թագաւորն օգնելով նմա՝ չպահաց—և ինքն
կորոյս ⁵ զքրիստոնեայքն և հեղձաւ 'ի գետն: Աւ ըզ-
մարմինն առեալ տարան 'ի Սիս. և 'ի զօրացն բազումք ⁶
նաւեցին յերկիրն իւրեանց, քանզի էր և որդի կրտսեր
թագաւորին, և այն ևս մեռաւ՝ երթեալ 'ի յԱ. քա ⁷:
Ի այց քանզի թագաւորն Անկիզաց և միւս ևս այլ
ընդ նմա զայնու առուրք եկին և առին զՍիսոս. և
լուեալ վասն անգլուխ մնացեալ զօրացն ⁸, որ զԱ. քա
էին պաշարեալ՝ հասին նոցա 'ի թիկունս. և առեալ
զքաղաքն՝ սատակեցին տասն հազար ընտիր այր 'ի զօ-
րացն Սալահազնին, և զինքն իսկ զլիտովին՝ որ եկն
յայցելութիւն իւրոցն, առաջի եղեալ տարան՝ կո-
տորելով մինչև յԱսխալոն. և յորովս յամիրայցն ձեռ-

¹ Մեր օր. Կ հրամանա իմ իմ բանալ: — ² Մեր օր. զվ ընտրես: —

³ Մեր օր. Ինչ փն փեսանիմ զպարանն իմ և զտուրք Պետրոս: — Ու. օր.
փն ոչ փեսանիմ զպարանն իմ և զտուրք Պետրոս: — ⁴ Մեր օր. էրին
հուն: — ⁵ Մեր օր. և իւրոյս պրիստոնեայ: — ⁶ Մեր օր. և զօրացն բա-
զումք նաւեցին: — ⁷ Ու. օր. երթեալ 'ի յԱսխալոն: — ⁸ Մեր օր. զտան
անգլուխ զօրացն մնացելոց:

նակարեալ՝ տարան յայնկոյս ծովուն և վերստին առին զամենայն առեալն ՚ի Թուրքաց՝ բաց յԱրուսաղեմէ, որ ասէին մինչև եկեացէ օր այցելութեան նորա: ՚Ի սոյն ժամանակա ոմն ՚ի գլխաւորացն Սալահադինն զայ ՚ի վերայ Սանճկերտոյ և պաշարեալ զնա՝ ոչինչ կարաց առնել, զի նորանշան ձիւն եկն ՚ի վերայ նոցա ՚ի մէջ ամառան, և դարձաւ և սատակեցաւ ՚ի ճանապարհին: Եւ Թէկթամուրն՝ շնորհակալեալ քրիստոնէից՝ սկսաւ պատուել և սիրել յայնմհետէ զքրիստոնեայս: Օայնու ժամանակաւք թարգմանեաց Սիւթար քահանայ պատուելի՝ կաթուղիկեցի զպատճառըս խաւարման արեգական և լուսնի ՚ի Պարսկէ միջէ՝ Ոճիէ անուն՝¹, զոր ասէր թարգմանեալ ՚ի յունաց ՚ի պարսս, և թէ Յոյնք ՚ի յԱնուլքայ մարգարէութենէն ունին. — որ ասէր, թէ արեգակն բնութեամբ ոչ երբէք խաւարի, այլ ՚ի լուսնոյն լինի պատճառն, յորժամ ՚ի միում կենդանակերպի դիպին արեգակն և լուսին՝ և ժամ իցէ ծննդեան լուսնին և անդ դիպին թանձր ամպքն՝² կոչեցեալ «*արեգ*» և կամ «*արեգ*»: Օի թէ սոքա մերձ ոչ լինին՝ ոչ է ժամ խաւարման, թէպէտ ժամ իցէ ծննդեան լուսնի՝ և իցեն ՚ի միում կենդանակերպի. ապա թէ իցեն՝ խաւարի արեգակն. թէ բոլոր հանդիպէ միմեանց՝ բոլորն խաւարի և թէ մասամբն ինչ առ ՚ի շեղ՝ մասն նսեմանայ: Որ և մեզ երևի՝ պատեան լուսնին է և ոչ արեգական ամանն, որպէս եղև ՚ի վեց հարիւր քսան և

¹ Մէր օր. և Բիլդիմարն: — ² Մէր օր. և սիրել գրիպոսիւնոյ: —

³ Մէր օր. և Միլիմոք պարսեւել բահանոյ: — ⁴ Մէր օր. Ոճիէ անուն:

⁵ Մէր օր. և անդ գիպն բարձր ամպն:

Հինգ թուին մեծ խաւարումն: Իսկ լուսնին խաւարումն լինի, յորժամ վեց կենդանակերպիւք հեռի լինի յարեգակնէն, և զանապն և զուստն 'ի նոյն կենդանակերպի մութ ամպն չտան առնուլ լոյս յարեգակնէն, և ստուեր թանձրութեան երկրի անկանի զլուսնան՝ խաւարի լուսինն: Եւ թէ զոյգ և կշիռ միմեանց կայցեն՝ բոլորն խաւարի. իսկ թէ առ 'ի շեղ լինի՝ ապրեալ մասն լուսաւորի յարեգակնէն.— զայս աշխատեալ ծրարորդիւն փոխեաց 'ի մերս:— Յաւուրս ժամանակաց այսոցիկ էին փառաւոր իշխանք Չաքարէ և Իւանէ որդիք Սարգսի՝ որդւոյ Վահրամայ, որդւոյ Չաքարի, որդւոյ Սարգսի՝ 'ի քրդ ազգէ հատուածեալ առ թագաւորն Չորոյ գետին, որ Բագրատունեաց ազգն է, հաւատացին 'ի Վրիստոս և պատուեցան: Եւ տուաւ նոցա տուն բնակութեան Խոշոռնի. և զի արիագոյնք էին՝ յառաջեցան օր ըստ օրէ 'ի բարձ և 'ի պատիւ: Եւ յաւուրս Թամարի առաւել փառաւորեցան, և ետ նոցա զլօռի. և ինքեանք քաջութեամբ իւրեանց թափեցին 'ի Թուրքաց յուրով բերդս և գաւառս 'ի սուղ ժամանակի. քանզի 'ի վեց հարիւր քառասուն և հինգ թուին առին զՄնբերդ¹, և 'ի վեց հարիւր քառասուն և ութ առին զՄնի, և 'ի վեց հարիւր յիսուն առին զՄջնի, և 'ի վեց հարիւր յիսուն և երկու առին զՄուին, և 'ի վեց հարիւր յիսուն և հինգ առին զՎարս թագաւորին, և ապա զՎետարակս և զՉարեքն: Եւ ել անուն նոցա ընդ ամենայն երկիր:— Բայց Իւանէ խաբեալ 'ի թագուհւոյն Թամարայ՝ տկարացաւ 'ի հաւատոյն և

¹ Մեր օր. և 'ի վեց հարիւր քառասուն և հինգ թուին զՄնբերդ:

անյաջողեալ նմա՝ ըմբռնեցաւ զերի՛ ՚ի Խլաթ, և եղբօրն արիական անուամբ ազատեցաւ դարձեալ՝ տալով ի կնութիւն զդուստր իւր Մելիք Աշրափուն՝ տեառն Խլաթայ: Իսկ Օւպքարէ՝ աւագ եղբայրն, մնաց յաւագ և ՚ի սեպհական հաւատն. սակայն կամեցաւ ըզտօն Տիրամօրն և զխաչին ՚ի պատկեր աւուրն՝ տօնել, և զծրագալոյցսն չլուծանել, և կրօնաւորաց միս չուտել, և կենդանեաց պատարագ մատուցանել, և վրանաւ պատարագել ՚ի բացեայ դպրօք և սարկաւագաւք: Վասն որոյ առաքեաց առ Ղևոն, որ այն ինչ օծեալ էր թագաւոր ՚ի Փռանկաց և ՚ի Յունաց՝ առաքելով նմա թագ ՚ի վեց հարիւր քառասուն և վեց թուին: Եւ էր ճոխ և յաղթագրեաց և հարկադիր և լծատանջ ամենայն շրջակայ ազգացն: Իսկ նորա յամեցուցին զպատասխանին, վասն զի (զկնի) տեառն Գրիգորի առ Տէր փոխելոյն էառ զաթոռն Գրիգորիս՝ Տըղայն կոչեցեալ, զոր կալեալ Ղևոնի եղ ՚ի բանտի զկնի միոյ ամի. որ և կամեցեալ ելանել ՚ի բանտէն՝ խեղդի պարանաւ իջմամբն, և մեռաւ կտրելով զպարանն²: Եւ զաթոռն էառ Ապիրատն զամն հինգ, և ապա տէր Յովհաննէս որ և կայր ապստամբ Ղևոնի. յորմէ վըտացեալ թագաւորին Ղևոնի՝ զնէ կաթողեկոս զտէր Գաւիթ յԱրքակաղնին և յերկպառակութենէ անտի հազիւ եկեալ ՚ի մի կամս՝ ամենկրեան հաւանութեամբ արարին պատասխանի—առնել Օւպքարէի զոր

¹ Մեր օր. սակայն խաչաւ գրօն Տիրամօրն և զխաչն ՚ի պատկեր առաքութիւ: — ² Մեր օր. որ և խաչաւ ելանել ՚ի բանտին՝ ինչորոշն պարանաւ իջմամբն, և մեռաւ կտրելով զպարանն. — Եր. օր. որ և խաչաւ ելանել ՚ի բանտին ինչորոշ պարանաւ իջմամբն, և մեռաւ կտրելով զպարանն:

ինդրէ, «զի չեն ասէ արապոյ գրոց, և մեր է սահմանդ հայրենի՝ և յաւերմանէ եկեղեցւոյ է խանգարեալ»։ — Բայց 'ի յարեւիս միանգամ և երկիցս ժողով եղեալ կատարեալ արանց 'ի Սօռի և յԱնի՝ ոչ եղև ընկալեալ. «գուցէ՛ ասնն, և ամենայն իրօք հարկեալ լինիմք գնալ զկնի աղանդոյն Յունաց և Վրաց»։ — Իսկ յաւուրս ժամանակաց թագաւորութեանն թամարայ զօրացան քրիստոնեայք, թէպէտ ընկէց զայլն Ռուզ և էառ զ(Ս)ն Ասլան՝, որ ելից զՎիրս գերութեամբ և աւարաւ 'ի Թուրքաց, յորմէ ծնաւ միամօր որդի և կոչեաց զնա Սաշայ։ Եւ ինքն կալեալ զթագն զամս քսան և երեք՝՝ վճարի։ Եւ նստի յաթոռն Սաշայն՝, որ և 'ի զօրացն կոչեցաւ Պէորդի։

'Ի վեց հարիւր յիսուն և ինն թուին մարտին աւերեաց բազում գաւառս։ Յորում ժամանակի մեծըն Սաքարէ աւերէ զտունն Պարսից մինչև ցԱրտաւիլ քաղաք՝ առնլով 'ի նոցանէ զվրէժս արեանն քրիստոնէից. ըստ որում և զաղօթատուննոցա լցեալ արամբ՝ այրել հրամայէր, զո՛հ լինել իշխանացն որք 'ի Ապիշավանոյ եկեղեցիսն, և կուտայրն և մուղբիքն սուրբ քահանայիցն որ 'ի Բագուան մորթեցան և արեամբ նոցա ներկեցան պարիսպք եկեղեցւոյն։ Եւ դարձեալ յայնր կոտորածէ՝ կատարի 'ի Քրիստոս ուղղափառ հաւատով և թաղի 'ի սուրբ ուխտն Սանահնի։

Իսկ 'ի վեց հարիւր վաթսուն և մի թուին թողլով տղայ մի հնգամեայ՝ Շահնշահ անուն, 'ի պատիւ տէրութեանն Անւոյ կոչեցեալ, զոր դարձոյց յա-

¹ Մեր օր. ընկէց զայնք բազմ իսկ զառն զառն։ — ² Ռ. օր. և ինքն իպիւս զամս քսան և երեք՝՝ վճարի։ — ³ Մեր օր. և նորի յաթոռն Լարայն։

զանդն Վաղկեդոնի Խոշաք՝ զուղակիցն Իւանէի: Եւ զինի միոյ ամի կատարեցաւ սուրբ և սքանչելի այրն Աստուծոյ վարդապետն Մխիթար¹՝ վերակոչեցեալն Գոշ, Գանձակեցին. և թաղեցաւ յիւրում ձեռակերտին՝ ՚ի Գետիկ, զոր շինեալ էր հրամանաւ Իւանէի քեռորդոյ մեծի իշխանին Վարդին, որոյ հրամանաւ եկեալ իսկ էր յերկիրն Այսենոյ ՚ի շինն կոչեցեալ Գետիկ՝ զի յայնմ ժամանակի նա ունէր զԱյսեն հայրենեօք ՚ի շասանայ Այսենեցոյ՝ շինող բերդին:

Ի վեց հարիւր վաթսուն և երեք թուին զշայթերք յԻւանէ տուին տեսարք նորա—զի մեռաւ Ա խիթանկ բուն տէր նորա և որդիքն իւր տարածամ, — և ՚ի միւս Ա խիթանկն Սակոեանց²՝ փեսայն Իւանէի, տէր ներքին Խաչենոյ՝ թողլով երկու տղայս՝ զշասան, որ և ՚ի գգուանաց ջարլատաւլէ, և զՕպքարէ, որ և Վասրատաւլէ, զորս խնամարկէր Իւանէ մարքն իւրեանց՝ Խորիշահիւ. որ և ապա յԱրուսաղէմ՝ երթեալ՝ ամենամեծ ճգնութեամբ կատարի³ յուր զրուատիւ ՚ի Տէր: Եւ մեծն Իւանէ՝ անուանի եղեալ քաջ արիութեամբ, առնու զՉարեքն և զամենայն շրջակայս նորա. և ապա ձեռն տուեալ ազգայնոյն իւրոյ Ա արմայ՝ որդոյ Օպքարիայ, առնու զՇամբոր:

Ի վեց հարիւր վաթսուն և ութ թուին առնու զԼրոսն և զմերձակայ դրեակն՝ թէպէտ ոչ զըովանդակրն. քանզի երբ ունէին զնա շայկազունքն՝ քսան և երեք բերդք⁴ կային նշանաւորք, և զեօղք հազար և չորս

¹ Թում. օր. և Կանկելի վարդապետն Մխիթար: — ² Թ. օր. և Գանձակեանց Սախիթանց՝ փեսայն Իւանէի: — ³ Մեր օր. և ամենամեծ ճգնութեամբ կատարի: — ⁴ Մեր օր. Կասախան և երեք բերդք յայն:

հարիւր, քսան և ութ վանորայք¹, որոց սկիզբն աւերման եղև 'ի հինգ հարիւր յիսուն և երկու թուին 'ի պատճառէ երիտասարդի միոջ մատուռակի² Մեղքահաստատանին, որ 'ի գնայն հայկազնի թագակալին³ 'ի հնազանդութիւն սուլտանին՝ նեղէր զնա զինով խստագոյնս, մինչ խոստանալ նմա զդուստր իւր կնութեան: Այլ նորա հանգուցեալ զգօտին՝ ցուցանէր սուլտանին ըստ իւրեանց սովորութեան: Այլ զկնի անցանելոյ առուրց⁴ խնդրէր զխոստացեալն. և 'ի հարկանելն զնա նախատանաւք՝ լինի նախանձաբեկ, և առեալ զյորովութիւն զօրաց՝ աւերէ զաշխարհն մինչև ամենեկն քանդեալ աւերեցաւ, որում այժմ տիրեաց հզօրն Իւանէ⁵: 'Ի սոյն թուականի փոխի առ Վրիստոս պատուաւորն մեր Ալեոն, և առնու զթագն դուստր նորա միամօր՝ Ազիսարեթ անուն, որ ըստ Փրոռանգաց լեզուին Ապպէլ խաթուն կոչի⁶՝ ածեալ նմա այր զՍիլիպ՝ զորդի տեառն Մնտիդըու, զամս երկու: Այլ զի ատելի էր նմա ազգն շայոց, և զիւրն մանաւանդ պատուէր զՓռանկան՝ երդմնազանց եղեալ ուխտին հայադաւան⁷ և հայասեր լինել, վասն որոյ և զպատուական թագն և զպազատն առաքէր 'ի տուն հօր իւրոյ: Արում ոչ կարացեալ տանել իշխանացն՝ դնեն զնա յարգելանի, մինչև մեռաւ անդէն: Այլ տան զաղջիկն շեթմոյ՝ որդւոյ Արստանդեայ, մեծահոգի

¹ Մեր օր. Կոստան Լաթ Վանորայ: — ² Մեր օր. 'ի պարճաւի Երասարդի Բաթ Վարանայ: — ³ Մեր օր. որ 'ի բնուն հայկազնի 'ի հնազանդութեան սուլտանին: — ⁴ Մեր օր. և զկնի անցելու սուսուրց: — ⁵ Ռ. օր. Բիւլն ամենեկն քանդեալ աւերեցաւ. Մեր օր. որում այժմ տիրեաց Իւանէ: — ⁶ Մեր օր. որ ըստ Փրոռանգաց լեզուին Ապպէլ կոչի: — ⁷ Ռ. օր. երդմնազանց եղեալ յարգելն հայադաւան:

և շատահանձար պատանեկի, անձնեայ թիկնաւէս
և զեղեցկադիտակ երիտասարդի՝ պսակելով զնոսա
պատրիարզին Ղոստանդեայ, որ ժառանգեաց զա-
թոռն սուրբ զկնի մահուան տէր Յովաննիսի՝

Ն վեց հարիւր վաթսուն և ինն թուին ոչ յարե-
նէ կամ ՚ի պատուոյ և կամ ՚ի մամոնայէ, այլ ՚ի շնոր-
հաց և ոգւոյն կոչեցեալ և ՚ի հազար լեզուաց վկայեալ:
Եւ իս քան զձեռնադրելն նորա միով տարեաւ եղև
շարժ ահագին և փրաւ պաճուճազարդ եկեղեցին, որ ՚ի
Մշկավանս ՚ի մետասանն Յունուարի ՚ի ժամ ճաշոյ,
և չորս պատարագող ընդ մեծ զնմանն նուիրեցան:
Իսկ ՚ի յերկինս տեսեալ լինէր ՚ի բոլորից աստղ նիզա-
կաձև՝ զամենայն գիշեր, որք երկոքեան ցոյցքն նշանա-
կէին զշարժումն խաղաղութեան աշխարհի ՚ի խոռ-
վութիւն նիզակաւ թշնամւոյն՝ որպէս եղևն իսկ:

Եւ զալ թուականին վեց հարիւր եօթանասուն՝ զօր
ինչ օտարադէմ և այլալեզու շարժեալ ՚ի Չին և ՚ի
Մաչին աշխարհէն, Մուղալ և Թաթար անուն կո-
չեցեալ՝ եկին մտին յերկիրն Գուգարացոց առ գաշ-
տավայրօքն ՚ի կողմանց Աղուանից իբրև թէ քսան հա-
զար. և կոտորէին զամենայն կենդանի զօրս գտանէին
և փութով դառնային. զորոց զհետ մտեալ ամենայն
ուժով Աշայն՝¹ հասանէ առ զետոմն Ղոստանայ. և
պարտեալ ՚ի նմանէ ապրի փախստեամբ հանդերձ Իւա-
նէիւ, զորոյ երիվարին ածեալ զՍ ին իշխան ոմն զըր-
կեալ ՚ի նմանէ՝² Իայց Ա ահրամ տէր երկրին մե-

¹ Մեր օր. իսկ ՚ի յերկինս Դեմուս ասող նիզայն զամենայն գիշեր: —

² Մեր լուծ հասանէր: —³ Մեր օր. ապրի փախստեամբ, քայց Ա ահրամ տէր երկրին:

ծաւ քաջութեամբ զնայ հանդէպ երեսացն սաստիկ կոտորմամբ մինչև ցՊարդման, չգիտելով զայլոցն վտակուստ¹ :

Եւ վեց հարիւր եօթանասուն և մի թուին կամեցան այսրէն դառնալ նոյնք. այլ զի գտին դեսպանք նոցա կազմ² և հաւարք զայս և զՎիրս, և տարեալ զհամբան³ ոչ համարձակեցան գալ անդրէն — դարձան զնացին յօ և զնացին: Եւ 'ի նոյն ամի զօր հատեալ 'ի շնաց, զօր Խրչախն կոչեն²՝ եկեալ 'ի Վանձակ միաբանեցան ընդ նոսա. և 'ի գնալ մերոցս³ վըստահութեամբ և անզգուշաբար 'ի վերայ նոցա՝ հարուածեալք դարձան փախստեամբ⁴՝ զբազումս սրոյ ճարակ տուեալ և զոմանս կենդանի կալեալ 'ի փառաւոր ազատացն՝ եղին 'ի բանտի. — ընդ որս և զՎրիգոր՝ Իշխանն կոչեցեալ, որդի Խաղբակայ և զեղբօրորդին իւր զարիական և զքաջ նահատակն⁵՝ Պապաքն անուանեալ. զորոց զվրէժն առին⁶ 'ի գալ ամին զօրքն մեր՝ ջնջելով զաւելի մասն Խրչախին⁷ 'ի գալ նոցա յերկիրն Վարդանաշատայ:

Իսկ 'ի վերանալ թուիս մերոյ 'ի համար վեց հարիւր եօթանասուն և չորս՝ երկու որդիքն Խորազմշահին պատեալ և նեղեալ 'ի թաթարաց արևելից⁸ զօրացն հիւսիսայնոյ՝ զան երկու հարիւր հազարաւ,

¹ Ռուս. օր. չգիտելով զայլոցն բարոյս: — ² Մեր օր. և 'ի նոյն զօր հարեալ 'ի շնաց, զօր Խրչախն կոչին: — Ռ. օր. և 'ի նոյն ամի զօր հարստառեալ 'ի շնաց: — ³ Մեր օր. և 'ի գնալ մերոցս լուսահատեամբ: — ⁴ Մեր օր. հարստառեալ գործան փախստեամբ: — ⁵ Մեր օր. զարին և զյալ նահատակն: — ⁶ Մեր օր. զնոյ զվրէժ առին: — ⁷ Ռ. օր. զստելէ մասն Խրչախին: — ⁸ Ռ. օր. երկու որդիքն Խորազմ շահն պարեալ և նեղեալ 'ի թաթարոց:

որպէս ասան՝ ընդ Աղլպարական երկիր՝ի յոստանն հա-
յոց, առնուն զնա և ընուն զդաշտն լայնատարած վրա-
նաւք. յորոց վերայ երթեալ մերքս՝ յաղթահարեալ
կորնչին ոչ սակաւք առ զեղաբազաբին Գառնուոյ՝ ա-
ւելի մասն վիժմամբ՝ ընդ խրամն խորխորատին յասոր-
ւածասաստ բարկութենէն՝ ՚ի վերայ Ռամնէի յաղագս
նոր և օտար չարեացն, զոր գործեաց նա: Վանզի ըզ-
Պարկեշտ անուն երէց մի մեռեալ՝ հանել ետ ՚ի գերեզ-
մանէն և այրել, և շուն զենուլ՝ ՚ի տեղւոջն վասն յաճախ
ուխտականացն երթեակաց ՚ի նշխարս ոսկերաց նորա,
զոր պատուեաց Աստուած իջմամբ լուսոյ՝ ՚ի վերայ նո-
րա ակներև ՚ի բերդաբազաբին Բջնոյ, ուր և հիմն
արկին եկեղեցւոյ. զոր ոչ կարաց տանել զպատիւ հա-
յադաւան քահանային ելեալ ՚ի բանս բանաարկու ա-
ռն միոյ, զոր շանթակէզ արար Տէր ՚ի նմին գիշե-
րի, յորում ՚ի տունջեան զայնպիսի անցս կրեցին:
Իսկ սուլտանն յաղթազգեաց պերճանաւք յանհոգս ե-
զեալ՝ կոխէ բազում տեղիս. և ՚ի կրունկն դարձեալ
՚ի Վաւրէժ²՝ զկնի ամի միոյ գայ ընդ կողմն դաշտա-
վայրեացն Գազայ ՚ի Տփիսիս. և բազում ոճիրս գոր-
ծեալ՝ դառնայ ՚ի վերայ Խլաթայ. և առեալ զնա և
հարստացեալ երթայ ՚ի վերայ Ալադին սուլտանին՝ և ո-
ւոմոց և Մելիք Աշրափին: Այլ մեծապէս խորտա-
կումն կրեալ ՚ի զօրսն՝ փախչի սակաւուք ՚ի Մուղանի
դաշտն ամէնունակ զամենայն պէտս մարդոյ և անաս-
նոյ, յորոյ վերայ հասանէ վաղվազակի Ռաթարն³, որ

¹ Ռում. օր. ասելի էան էիթումբ ընդ իրան: — ² Մէր օր. և կրանի
դարձեալ է բահւմիթ: — ³ Ռ. օր. զամենայն պետս Ժորթոյ, յորոյ էիթոյ
հասանի. — Մէր օր. յորոյ էիթոյ հասանի վաղվազակի Տաթարն:

հանեալ էր զնա յիւրմէ աշխարհէ յառաջագոյն . և անտի դարձուցանէ զնա 'ի փախուստ դէպ 'ի յԱմիթ . և յանգէտս մեռանի 'ի փախչելն՝ թէ սրով թափարին և թէ որպէս ասնն յիւրայոցն ոմն մի, զորոյ մերձաւոր¹ սպանեալ է 'ի կարճոյ և սրտառեալ կայր վասրն այնորիկ և յազազս անհանգիստ շրջեցուցանելոյն զնոսա : Եւ այնպէս խնդրեցաւ վրէժ արեան անձանց անմեղաց : Իսկ թափարն կոչեցեալ, որ եկեալ էր յառաջագոյն սակաւութե² 'ի վեց հարիւր վաթսուն և ինն թուին՝ կամեցաւ դառնալ 'ի վեց հարիւր եօթանասուն և մի, և ոչ վստահացաւ : Յաւելեալ յինքն անհուն բազմութիւնքն՝ առաջնորդ ունելով գլխարմրդանն կոչեցեալ զօրապետ, դայ 'ի Պանձակ շահաստան . 'ի վեց հարիւր ութսուն և չորս թուին պաշարէ զնա աւուրս մինչև առնու³ և կոտորէ անողորմաբար բաց 'ի մատաղ տղայոց և 'ի կանանց⁴, յորս հաճէին : Եւ յայսմանէ ուժ առեալ՝ մտանն 'ի թագաւորութիւն Վրաց և բաժաննն զանուանի տեղիս գաւառացն և զբերդս ամուրս մեծամեծ իշխանացն, զորրս նոյն կոչէին⁵ . որք երթեալք յիւրաքանչիւր դրդեակս գաւառացն, զոր վիճակեալ էին՝ և վաղվաղակի մատնեալ լինէին 'ի ձեռս նոցա, 'ի պատուհաս մեղաց մերոց անչափից : Չաղատայ 'Երուինն էառ զլօռէքաղաք և որք յայնր կողմանէ գաւառք . 'Պուզղայ⁶ 'Երուինն զլիայան՝ ամրագոյն բերդ, հւստի հանին զլի-

¹ Մեր օր. զոր Բրնտար սպանեալ էր 'ի խորոյ : — ² Ռ. օր. իսկ Թուրք խնդրեալ յառաջագոյն սոխաստ : — ³ Մեր օր. պաշարէ զնա՝ մեղս առնու : — ⁴ Մեր օր. և խորք անողորմաբար 'ի հարազ քաղաքն և 'ի խնանց : — ⁵ Ռ. օր զորս նոյնն խնդրէ : — ⁶ Մեր օր. Գաւառայ նոյնն :

ւագ՝ տէրն երկրին . և մեծն Չարմղանն¹ զԱնի և ըզ-
Վարս և զմերձաւորս իւրեանց . Չատաղայ Նուինն
զկողմանս չորեքեան Վետապահուց և զՎարդանաշա-
տու² . իսկ Սողար Նուինն կոչեցեալ՝ ի բաժնի առեալ
զըերդս գաւառաց մեծ իշխանին Վահրամայ, նախ
առնու զՇամբոր հնարիւք : Եւ Վահրամ որդւոյն
իւրով՝ Ախրուղայ կոչեցեալ³, փախչի ՚ի տեղեաց ՚ի տե-
ղիս մինչև գիտաց, եթէ ինայնն ՚ի հնազանդեալսն, որք
կամուք խոնարհին ընդ ձեռամբ նոցա : Եւ ապա ե-
կեալ՝ առնայր զառեալն ՚ի նոցանէ զղղեալին և զգաւա-
ռնն որ սեպհական լեալ էր նոցա ՚ի հայրենեաց, որ
և զամենայն առեալ էին — զՏաւուշ, զՎաճարեթ,
զՏէրուտականն, զՆարգեվանքն, կոչեցեալ, զՄաճնա-
բերդն, որ էր Ասխարթանայ Աիւրիկեանց յազգէ թա-
գաւորաց, և զՆորթ երդն, որ էր Վասակայ թագա-
ւորին . և զՔաւազին անմարտնչելի ամրոցն, և ըզ-
Պագ անուանի բերդ և գաւառ ՚ի Պագկայ թագա-
ւորէ շինեալ, ուր կայր սուրբ և հռչակաւոր ուխտն
յերևանի աշխարհի խաչ և եկեղեցի կազմեալ և ա-
ւրհնեալ ՚ի սրբոյն Մեսրոպայ վարդապետէն և թարգ-
մանչէն Հայոց, որ կայ ՚ի գլուխս Պագայ և հայի
՚ի դաշտն լայնանիստ և երկայնատարած . — և զայլ
ամրոցս և զայրն վիմափոր, որ կային ՚ի մայրիս և ՚ի
ծործորս և ՚ի ձորակս գաւառաց, գեղից և ագարա-
կաց . որք և ամենեքեան տուեալ լինին ՚ի ձեռս նոցա
՚ի սուղ ժամանակս անվաստակ և առանց աշխատու-
թեանց : Օ՛ի գիտասցուք, եթէ ձեռն Տեառն է, որ

¹ Մեր օր. և մի լար հլանն : — ² Մեր օր. Չարագան Նուինն սեփ-
րաթաւաց և զՎարդանաշատու : — ³ Մեր օր. Աիւրուղայ իսկիւն :

ևս զաշխարհս մեր տուաջի աչաց մերոց կերակուր օտարաց, ընդ որս և զաղէտաւորն զայն և զգայթաւկղեցուցիչն տկարագունից. — նախ քան զասացեալսդ սկիզբն՝ ի սրբութեանց իւրոց և ՚ի սրբոց արարեալ՝ — առեալ լինէր, նեղեալ ՚ի կարօտութենէ պիտոյից և աւելի ՚ի ջրոյ՝ քարայրն վսեմականին՝ համբաւատեալ և արդիւնական վարդապետին՝ Ա տնական կոչեցեալ, յորում ինքն իւրովքն ամրացեալ էր աշակերտաւք² և այլովք յովովիւք՝ ՚ի նա ապաւինելովք զաղթանօք³. որոց տուեալ զանձն՝ փոխանակ՝ քրիստոսաբար գնայ գերի, ազատելով գնոսա: Աւժամանակս ինչ շրջեալ ընդ բանակս խժական ազգին՝ վաճառի քրիստոնէիցն որք ՚ի բերդն Վազայ, որք գնեցին՝ ոչ հրէարար ՚ի ւահ նախատանաց, այլ տիրանման յազատութիւն փառաց՝ յիսուն դահեկանաւ աւելի քան զՏէրն — այնքան ժլատ էր վաճառողն տեսուն և դիւրագին և թեթև ունէր⁴, որում ինքն էր արժանաւոր: Այն որոյ կեցեալ ամս հնգետասան ՚ի փոռս Աստուծոյ և յօգուտ բազմաց՝ հանդչի ՚ի Վրիստոս ՚ի բազմավաստակ ճրգնութեանցն ՚ի խորանս լուսաւորչացն աշխարհի՝ ՚ի մարտի ամենանն ՚ի տասն և ութ, ՚ի տասն արեգ ամսոյ հին զուգիւն, յաւուր շաբաթու յազուհացսն ՚ի յիշատակի Ալրենդի և եղբարց իւրոց, և ըստ մեզ մեծին Ալիւրդի Արուսաղեմայ հայրապետին, առնելով տօն⁵ վերին Արուսաղեմի փոխամամբն իւրով. որ աստէն

¹ Որում. օր. Կարայրն վան տմանին համբաւատելու: — ² Որ. օր. յորում ինչն իւրովն արտելաւ աւելորոյ: — ³ Մեր օր. ՚ի նա աղաթնէլթ Կաթեթ: — ⁴ Յերկոսէն օր. սրոց Կաթեալ զանջնս փոխանալ: — ⁵ Որ. օր. դիւրագին և թեթևան էր: — ⁶ Մեր օր. ասելով Կոն:

տոնիչ և գգուիչ էք զաւակաց նորա՝ որդւոցն լուսոյ, 'ի փառս փեսայի նորա անմահ թագաւորին Ախոււի և շօրն իւրում և շողոյ Արթոյ՝ : շարիւրապատիկն աստէն թողեալ անուն քաջութեան յաշակերտս իւր և 'ի գիրս գանձուց եկեղեցւոյ, զորս ամբարեաց 'ի շքնորհացն Աստուծոյ և 'ի յստակ մտաց ծննդականաց յեօթն հարիւր թուին յանժամանակն գնացեալ յաւիտեան :

Արդ 'ի վեց հարիւր ութսուն և հինգ թուականէն հայոց մինչև յեօթն հարիւր չորեքտասանս, յորում եւքս մեք, զոր ինչ արարին ազգն նետողաց ընդ իշխանս և ընդ իշխանութիւնս որ յայսմ կողմանէ ծովուն մեծի—ընդ Պարսս և ընդ Ազուանս, ընդ շայս և ընդ Ա իրս և ընդ աշխարհն՝ շոռմոց կոչեցեալ, ուր էին բնակեալ շայք ² և Ասորիք և Յոյնք՝ Տաճիկք և Թուրքմանք—գրեալ են մանրամասնաբար հայրն մեր և ընդ սուրբս Աստուծոյ փառաւորեալն Ա՝ անական վարդապետ, և հարազատն մեր՝ Արակոս վարդապետն հօրն համանման ³, զոր մեք ոչ համարձակեցաք երեքինել կամ բազմաբանել, այլ համառօտ բերեալ միայն զթիւ ժամանակին նշանաւոր իրաց և գործոց յիշատակաւք՝ ի լրումն մերոյ գործառնութեանս՝ յօլով ժամանակօք սկսեալ և թերի թողեալ, պատկառելով 'ի գրողացն պատուոյ, զորս վերագոյն յիշեցաք : Խժեպէտ և չկարէ բան և նիւթ պեղել և յիշումն ածել զյորդութիւն բազմութեան մեղաց և յանցանաց և անզգամութեան մերոյ՝ ըստ որում և ոչ զհատուցումն

¹ Մէր օր. հօրն իւրում և հարցն արեոյ : — ² Ռ. օր. որ էին բնակու շայր : — ³ Ռ. օր. Անտոն վարդապետն հօրն համանման :

վրիժուց արդար դատաստանին Աստուծոյ, մանա-
ւանդ եթէ գոյ հնար թուել զհատուցումն¹ և զհա-
մար չարեացն մեր ոչ բնաւ. որում յաղթեաց և միշտ
յաղթէ խորոցն խորք և անդնդոցն անդունդք, զթու-
թեանց Աստուծոյ անբաւութիւնք: Արում շնորհք և
գոհութիւն և փառք և պատիւ և աւրհնութիւն ան-
թուական և անուշարտ յաւիտենիւն 'ի բոլորից և 'ի
մասանց², յարարածոց իւրոց՝ յիմանալեաց և 'ի ըզ-
գալեաց. յորոց և ամէնն ասացի³ անսպառ և անեզը
էին անվախձանիւ:

Արդ 'ի վեց հարիւր իննսուն և մի թուին շայոց
Բաշու Առւինն փոխեաց զիշխանութիւնն Չարմա-
ղանին և էառ զՎարնոյ քաղաք՝ հանեալ անտի զայրն
երեւելի; մեծատուն և երկիւղած 'ի տեառնէ, զՎամեկն
և զազգեական նորա՝ զորդիս պարոն Յոհաննու զը-
Ատեփաննոս և զեզըարսն իւր հինգ,

Աւ 'ի վեց հարիւր իննսուն և երկու թուին զամե-
նայն աշխարհն՝ շողովոց կոչեցեալ, և զանուանի քա-
ղաքն զՎեսարիա նախ՝ ապա զՎեւաստ, — յորս խնայե-
ցին 'ի կոտորելոյ, զի վաղ եկին 'ի հնազանդութիւն—
ապա զՎճնկայ, — զոր յանինայ կոտորեցին և զերե-
ցին⁴, քանզի ընդդէմ դարձան — և զայլ աշխարհս և
զգաւառոս, ուր մանաւանդ ազգ շայոց վշտատեսաց
բնակեալ էին: Աւ 'ի համարագիր թուականին ՈՂԲ էր

¹ Արում. օր. թուել զհատուցման: — ² Մեր օր. Բահաբիւն և պա-
րիւ և արհնաբիւն անխառն և անշրք յաբիւնիւն 'ի բալորից և ի՛նտա-
նց յարարոց: — ³ Մեր օր. յորոց և ամէն ասացի անսպառ: — ⁴ Ռ.
օր. յորս խնայեցն 'ի կոտորելոյ. — Մեր օր. յորս խնայեցն 'ի կոտորելոյ և
կերեցն, Ժանգի ընդդէմ դարձան:

իւրն, և ընդ այն գործեցան արդիւնքն՝ արժանաւոր ողջոց և արտասուաց, ոչ միայն բանականաց՝ այլ և անբանից, լերանց և դաշտաց, որք սոռոգեցան արեամբ և արտասուօք: Ար և սոյն ՈՂԲ կրկնեցաւ ՚ի վեց հարիւր իննսուն և ութ թուին. — քանզի կարծիս առին Ռաչուն և այլ աւագանին ամբարտաւանութեան և ապտամբութեան թաղաւորին և իշխանացն Ա ըրաց. և ընդ ձեռամբ ածեալ զթաղաւորն Վաւիթ և զայլ մեծամեծսն՝ կապեցին և հափին վճիռ մահու. այլ ՚ի խնամոց վերնոյն արձակեցան ՚ի մահուանէ. սակայն անթիւս կոտորեցին՝ և գերեցին գեօղս և ագարակս և գործեցին խայտառականս ՚ի կանայս ՚ի Հայս, և աւելի յաշխարհն Ա ըրաց¹:

՚ի վեց հարիւր իննսուն և ինն թուին մեռաւ Աւագն՝ որդի Ղանէի, և թաղեցաւ ՚ի Պղնձափանքն ընդ հօր իւրում — այր անագահ և պատերազմաւոր և աղօթական:

Յեօթն հարիւր թուին շարժեցաւ խնդիր ՚ի մեծ պապէն Հռոմայ. և գրեաց յազգս ամենայն քրիստոնէից, եթէ պարտ է զամենասուրբ Հոգին խոստովանել ՚ի Հօրէ և յԱրդւոյ բղխեալ: Եւ ոչ եղև հաճոյ Ասորւոց և Յունաց և Ա ըրաց և Հայոց², որ քննեցին զդաւանութիւն առաջնոցն սրբոց ՚ի ձեռն աստուածամերձ վարդապետին Ա անականի և գտին համախոհ երևելի արանց փառաւորաց — Աթանասի,

¹ Ուում. օր. և ընդ յերասմի ամիալ զթաղաւորն Գառնի և զայլ Կոնստանդնուպոլսի և Կիւրեղնի փեղս և պատարի ՚ի Հայս և աւելի յաշխարհն Ա ըրաց: — ² Մեր օր. և ոչ եղև հաճոյ Ասորաց և Յունաց, Հայոց, որ բնեցին:

Գրիգորի աստուածաբանի, Գրիգորի Ափսացւոյ,
Գրիգորի Առաւելոյն և այլոց սրբոց:

Յեօթն հարիւր և մի թուին մարախ եկն 'ի վերին
աշխարհն շայոց և արար փնաս յոլովից գաւառաց:

Յեօթն հարիւր և երկու թուին Մանկու զանն
հրաման ետ համարել զհնազանդեալ աշխարհս ընդ
իւրով իշխանութեամբ 'ի ձեռն առն երեւելոյ՝ Ար-
ղուն կոչեցելոյ, և զնել հարկս ըստ գլխոց արանց բաց
'ի կանանց, և 'ի բուն ծերոց և 'ի մատաղ տղայոց:

Յեօթն հարիւն և երեք թուին քրիստոսատէր ար-
քայն շայոց՝ շեթում, չոգաւ 'ի Բաթու մեծ թա-
գաւորն հիւսիսոյ՝ համազգի Չանկզ զանին, և անտի
առ Մանկու զանն և ըստ արժանւոյն պատուեցաւ և
մեծարեցաւ¹, և դարձաւ յետ տարւոյ միոյ խաղա-
ղութեամբ յաթոռն իւր:

Յեօթն հարիւր և չորս թուին եկն շուլաուն՝
եղբայր Մանկու զանին, անթիւ զօրօք և մեծասաստ
իշխանութեամբ 'ի վերայ Պարսից, Ասորեստանեաց,
շայոց, Արաց և Աղուանից: շրաման ետ նախ ե-
կեալ զօրուն ամենայն աղխիւն իւրեանց գնալ յաշ-
խարհն շուռմոց, յորմէ ահէ թողին զվերին աշխար-
հս և գնացին 'ի հարկէ: Ալ զամենայն միջերկրեայս
մինչև 'ի ծովն՝ տիրելով աշխարհացն, որ ընդ իշխա-
նութեամբն սուրտանաց՝ շուռմոց կոչեցեալ: Իսկ մեծն
շալաու 'ի նոյն ամի զարտեանն իւրոյ՝ յեօթն հա-
րիւր չորս թուին, չոգաւ յերկիրն Մլքեհաց յԱլա-
մութ² կոչեցեալ՝ և առ գնա՝ հանեալ զգլխաւորն. զի

¹ Մեր օր. և ըստ արեւմտայ սիմբոլիցաւ, և դարձաւ: — ² Մեր օր.
Սլաւոարքն խելիցեալ:

յառաջ քան զգալ նորա պաշարեալ և 'ի նեղ արկեալ էին զօրք նոցա, որոց զլիաւոր էր Իսաւուր՝ Նուին կոչեցեալ: Աւ 'ի դառնայն անտի կոչեաց առ ինքն ըզ-Վաւիթ՝ Թազաւորն Վրաց, և զմեծամեծս աշխարհին և սիրով և պատուով տեսեալ զամենեսեան, մանաւանդ զքրիստոնեայս, — զի աւագ նորա՝ Տողուզ խաթունն կոչեցեալ, քրիստոնեայ էր ըստ Ասորոց ուսմանն, որ և Վեստորքն կոչին, — սակայն չէր տեղեակ նոցա աղանդոյն, այլ անխարդախ սիրով մեծարէր զամենայն ազգ քրիստոնեայ և խնդրէր աղօթս՝ որպէս և ինքն իսկ Նշրանն կոչեցեալ չուլաւուն՝ խորան կտաւեայ 'ի ձև եկեղեցւոյ շրջեցուցանէին ընդ նոսա, 'ի ձայն ժամահարի և աղօթից կարգաւորութեան և պատարագաց պաշտէին հանապազօրդ քահանայք և սարկաւազունք, և գոյր դպրոցս և ուսմունս մանկանց համարձակութեամբ: Անդ հանդէին եկեղեցականք, որ յամենայն կողմանց և 'ի լեզուաց քրիստոնէից գնային խնդրել զխաղաղութիւն և զտանէին ևս՝ և դառնային խնդութեամբ և պարզեօք:

Յեօթն հարիւր և հինգ թուին մեռաւ Բաթու՝ մեծ կողմակալն հիւսիսի. և 'ի նոյն տարւոջն որդի նորա Սարգախ ղեղակուր եղև յիւրոցն եղբարց վասն նախանձու. զի նմա յանձնեցաւ իշխանութիւն 'ի հօրէն և 'ի Մանկու զանէն յաւկուածով: Աւ սուգ մեծ եղև մահ նորա քրիստոնէից, զի կատարեալ քրիստոնեայ էր և լինէր պատճառ փրկութեան բազմաց՝ ածելով 'ի հաւատս յիւրոցն և յօտարաց:

1 Ռ. օր. որդիս և ինն իոյ իւրանն իւրեցեալ հաւատան:

Յեօթն հարիւր և եօթն թուին քաջն շուլաու
էառ զՆաղդատ — զկնի հինգ հարիւր հնգեասան
ամի շինութեան նորա — 'ի Զատիրէ և յԽամայելացոց
'ի հարիւր իննսուն և չորս թուին շայոց 'ի վերայ Տիգ-
րիս գետոյ, որպէս ասեն՝ հեռի 'ի հին Բարեչոնէ եօ-
թըն աւուր ճանապարհ¹ . սպան և զխալիֆայն իւ-
րով իսկ ձեռօքն շուլաուն, որում անուն էր Սուս-
թասար² և ասրեցան քրիստոնեայքն որ կային անգ-
կամաք և բարեխօսութեամբ Տօղուզ մեծի թագու-
հայն³ : Եւ զի խալիֆայն յետնամնաց ասի ազգին
Մահմետի, որ 'ի վաթսուն թուականին շայոց երե-
ւեցաւ, և աւեաց յետնորդն մինչև յեօթն հարիւր եօ-
թըն թիւս : 'ի դառնալ Ելղան շուլաուի յաւեր-
մանէն Բաղդատայ 'ի նոյն թուին պաշարեցաւ Սու-
փարղին՝ քաղաքն Մարտիրոսաց, զամս երկու . զի ա-
նուանեալ սուլտանն որ անդ՝ ընդդէմ դարձաւ որդւոյ
շալաուին՝ Իամուղին⁴ և փակեաց զքաղաքն և մար-
տեաւ ընդ նմա ևս, որ էր յազգէն Ելղաց, որ եղև
նիւթ բարկութեան Աստուծոյ : Ու 'ի խսարն կե-
րան⁵ զսուրբ և զանսուրբ անասունս, ապա զաղքատ-
սըն, ապա զճնուներս իւրեանց և զմիմեանս՝ զոր կարէ-
ին . մինչ զի աւագ և գլուխ երիցանցն՝ որ անդ՝ հար-
կեալ 'ի կատաղի բոցոյ որկորին և զազանացեալ՝ ե-
կեր յիւրոցն : Եւ զրեաց խոստովանութիւնս 'ի քար-
տիսի և յուսացաւ տեսանել մեզ զգիրն և ողորմու-

¹ Մեր օր. հինգ ասար ճանապարհ : — ² Մեր օր. որում անուն էր
Մասթար : — ³ Մեր օր. բարեխօսութեամբ Տօղուզ մեծի թագահայն : —

⁴ Ռ. օր. ընդդէմ դարձաւ որդւոյ շալաուին և փակեաց զքաղաքն : —

⁵ Ռ. օր. զի 'ի խարն կերան : — ⁵ Ռ. օր. մինչ զի :

Թիւն գտանել Ողորմածէն՝ բնութեանս ստեղծողին :
Եւ ինքն տուեալ զինքն կողկողման և լալեաց՝¹ վա-
յիւք և հառաչմամբ անդադար ափսոսանօք, մինչև
քաղեցաւ շունչն . զորոյ զգիր խոստովանութեան՝ ըստ
յուսոյն իւրոյ տեսաք մեք և ակն ունիմք նմա ողոր-
մութիւն գտանել 'ի գիտողէն և ստեղծողէն բնու-
թեանս՝ . որ մահուամբն ևս կարեկցեաց մեզ զթա-
ծին հայր և ողորմութեան խոյրքն և սիրոյն անդունդ-
քըն — նովիմք կամաւք ողորմեցի նմա և քաւեցի
խորհրդով սուրբ եկեղեցւոյ և ամենեցուն իսկ, որ
զղմամբ ապաւինեցան և ապաւինեցին՝ յողորմու-
թիւնն Վրիստոսի Աստուծոյ մերոյ : Եւ պատահալ-
քդ սրտի մտօք հայցեցէք՝ զամէնն ասելով՝² :

Յեթն հարիւր և ութ թուին չոգաւ շուլաւուն
յաշխարհն Միջագետաց և առ զքաղաքսն և զգա-
ւառսն զայնոսիկ՝ որպէս և գրեցին մանրապատում
գրողքն : Եկն առ նա պատրիարզն շայոց կաթողի-
կոսն՝ աւրհնեաց զնա և սիրեցաւ 'ի նմանէ : Ընդ նմա
էր 'ի յառնուլն զամենայն աշխարհն Է՛ ամայ և մեր
պսակաւորն շեթում, ազատելով 'ի մահուանէ ըզ-
քրիստոնեայնս, զեկեղեցականս և զաշխարհականս՝
յամենայն տեղիս լինելով . — որում հատուցէ Տէր
հազարաւոր թողութեամբ մեղաց և յերկարութիւն
կենաց ըստ իւրոց կամաց յորդւոց որդիս : — Գար-
ձաւ շուլաւուն յիջեկանս 'ի ձմերոցս 'ի դաշտն Մու-

¹ Մեր օր. աստու զինքն իսկան և լալեաց : — ² Մեր օր. զորոյ զգիր : — ³ Ռ. օր. սղորմութեան գրեալ յաղբարձիքն բնութեան : — ⁴ Ռ. օր. որ զղմամբ ապաւինեցին յաղբարձեան գրեալս : — ⁵ Ռ. օր. աստու օր ունի զայս բան . — նա և թովն լացողութի և գրէ :

ղանայ և 'ի կայս ամարայնի' ¹ 'ի Գառին գաւառ կո-
չեցեալն, կամ ըստ այլոց 'ի Գարան գաշա. զի այլք
և բերդուկք քարանց կան անդ ² շուրջանակի առ լե-
րամբքն, զոր սիրեաց և շինեաց անդ շինուածս ըստ
սրտի իւրում: Եւ խորհեցաւ շինել քաղաք, յորմէ
պատճառէ տառապեցաւ երկիր՝ մարդ և անասուն
փայտս ծանունս 'ի հեռաստանէ բերելով:

Յեօթն հարիւր և ինն թուին առաւ Մարտիրո-
սաց քաղաքն զինի յորով աղետից և ֆլաստուց՝ ոչ մի-
այն պաշարեալ քաղաքին, այլ և պաշարողացն զօ-
րաց թափթարին ³ և քրիստոնէից, որք ընդ նոսա կը-
ռուելով ընդ միմեանս 'ի ներքուստ՝ և արտաքուստ.
ուր սպանաւ գեղեցիկ երիտասարդն Աւադա Խաչե-
նեցի՝ որդի մեծ իշխանին Գրիգորի, քաջապէս մար-
տուցեալ և յայնոսիկ պսակեալ՝ հաւատ և երկիւղ
պահելով զՄատուծոյն և զԵղզանին. որում մանս
հասցէ արեամբ նահատակացն՝ Բրիտտոսի՝ պահողացն
զհաւատ և զերկիւղ նորա. ամէն: — Խոյն թուին կա-
տարեցան զօրքն, զոր թողեալ էր Եղզան Հուլաւուն
կողմապահ երկրին՝ ամայ իբրև քսան հազար ընդ մեծ
զօրագլխին՝ Բիթրուղայ կոչեցեալ, քրիստոնեայ հա-
ւատով. ընդ որ մարտեաւ սուլտանն Մարայ առ ստո-
րտով Խաբօրական լերին անթիւ բազմութեամբ:
Եւ զի սակաւք էին Բուղեանքն՝ կոտորեցան և գերե-
ցան, և էին որք ցրուեցան թաքեան և ապրեալ եկին
առ թագաւորն Հայոց: Եւ 'ի նմանէ յորովք գտեալ
մարդասիրութիւն, հանդերձս և երկվարս և ոռճի-

¹ Մէր օր. և 'ի կայս ամարան 'ի Դառն: — ² Մէր օր. կայ սիր: —

³ Մէր օր. այն պաշարողացն զօրոցն և Յաբարան:

կրա՝ եկին զոհութեամբ առ տէրն իւրեանց (Իսաթարք
և քրիստոնեայք: Եւ յայնմանէ յողով փառաւորե-
ցաւ անուն Վրիստոսի յարքայն շեթում՝ յօտարաց
և յրնտանեաց:

Յեթն հարիւր տասն թուին իշխանաց իշխան ար-
քայաշուք Զալալ, դառն չարչարանութք կցորդեցաւ
մահուն Վրիստոսի և վկայիցն նորա՝ ՚ի զըստօս Տաճ-
կացն զուր պարտաւորեալ և մատնեալ Արզունին,
տարեալ ՚ի Տաճկաստան ՚ի Խազվին և անդ ՚ի զիշերի
օղակոտոր արարեալ սպանին, միայն զքրիստոսաստի-
րութիւնն ունելով պատճառս, պահաւք և աղօթիւք և
ողորմութեամբ և զմիաշարսթան յոտնակացութեամբ
անցուցեալ զժամանակս իւր մինչև ՚ի ծերութիւնս:
Այն որոյ և լուսով ՚ի բարձանց պատուեաց զնա
Աստուած՝ իջանելով ՚ի վերայ յօշեալ անդամոցն, պը-
տակելով և վկայելով զանպարտաւոր մահ նորա թզ-
մարտիրոսական. զոր տեսեալ սպանողացն ստեղծեալ
ընկեցին ՚ի ջրհոր մի ցամաք, մինչև եկին իւրքն և տա-
րեալ թաղեցին յիւր սեպհական վանքն՝ Պանձաստոր
կոչեցեալ, հայրենեօք տուն գերեզմանի իւրեանց, զնոյն
ճառագայթս լուսոյ տեսանելով բերողացն: Ի նոյն
քանիս թուականին շայոց՝ յեթն հարիւր և տասն,
սպանին ՚ի դուռն Ալղան շուլաուին՝ զսպարապետն
Ալրաց զՕարբրէ, զարդի Շահնշահին ՚ի տիս երի-
տասարդութեան ՚ի գեղ ծաղկի և յառաջադէմ յա-
ջողման ժամանակի յերեանի և ծանօթ ամենեցուն՝
բարուրս ինչ եղեալ ՚ի վերայ, և զայն ևս թէ խաղտան,

¹ Յերթն օր. Ելզն հաւաք:

եղև կարգեալ հարկին յիւրում ժամու երթալոյ յար-
քունիս¹ . գորոյ մահն ողորմագին աշխարանաւք սգա-
ցին ամենայն տունն Վ ըաց Հայաստանեօք մերձաւո-
րաւք նոցա² , քանի առաւել որք ծնանն զնա ծնող-
քնն դառնակակիծ և մարմնատանջ ողբովք : Վ անն
որոյ 'ի նոյն աւուրս և 'ի նոյն սեռուզին արտակոտոր
լեալ՝ մեռաւ հայրն՝ Շահնշահ կոչեցեալ, իբրու տէր
մայրաքաղաքին Մնւոյ, ուր երբեմն նստոց էր ար-
քայի, որ աւագն էր Ռազրատունեացն թագաւորաց
և այլ աշխարհացն, զանուն տեառն Մնւոյ Շահն-
շահ կոչելով՝ իբր թագաւորաց թագաւոր : Իմիւքս
խորհրդաւոր — եօնն հարէր . որ է կտտարեալ հան-
գիստ, և «ան» սուրբ իբրև զուրբս Աստուծոյ հան-
գուցեցն 'ի շաբաթն Աստուծոյ³ , որ առաջի կայ : —
Ասացեալս նշանաւոր է : — Այդ յայտ՝ թուարերու-
թեան կատարեալ տղօթս ամենայն սրբոց⁴ :

Յեօթն հարիւր մետասան թուին վախճանեցաւ
տէր 'Ներսէս՝ կաթողիկոս Աղուանից, զառն ցաւով
ջրգողութեամբ՝ չգտեալ 'ի բշփկաց դեղ, բայց միայն
զմինն Յիսուս Աստուած՝ դեղ կենաց անմահութեան .
առ որ փոխեցաւ մեծ յուսով խոստովանութեամբ և
անդարձիւ, ըստ արժանւոյն կեցեալ զժամանակս իւր
հեղութեամբ և ողորմածութեամբ :

Յեօթն հարիւր երկոտասան թուին հանգեալ 'ի
Վրիստոս անուանի ճգնաւորն և արժանաւորն պա-

¹ Մեր օր. ին իսթանբուլ խաբիւս և հարկին խաբու խաբու երկուայ յարու-
նիս : — ² Ռ. օր. զոր ժահն ողորմակին աշխարանս պայնն . — Մեր օր. ամ-
նայն քանն Վրաց հարաւանստ մերձաւորստ նոցա : — ³ Մեր օր. հանգու-
ցանին 'ի շաբաթն աստուծոյ : — ⁴ Յերկոսին օր. զասացեալս նշանաւոր օր է
— Մեր օր. արոր յայտ՝ ի վախճանութեան խորարեալ յաղլն ամենայն սրբոց :

տուեկի աստիճանաց և կոչմանց, զոր կոչեաց շնորհքն Աստուծոյ՝ ի քահանայութիւն, ի վարդապատուութիւն և յարքեպիսկոպոսութիւն տանն Վարդմանայ և այլոց բերդից և զաւառաց — այրն անուանի և յերեւանի յաշխարհի՝ տէր Յովհաննէս՝ տուեցին անբաւական, որ զերիս յիմնական անհաց և անջուր կատարէր և զուրբաթ և զչորեքշաբաթ, և յԱրուստղէմ՝ գնացեալ բոկոտիւք, և զաւուրս աղուհացիցն յոտրն կալով և անհաց մինչև ի յարութիւնն՝ Նշուարմացուցանէր զազգն Փռանկաց՝ որք անդ էին. զի ոչ միայն յոտն և անկերակուր, այլ և լուութեամբ կեայր. և խնդրէր յԱստուծոյ յայտնի հաւատ համբաւոյն որ դայր յազգս՝ «Թէ յիջանել լուսոյն՝ չայոց կանխեղն է ի վառիլ, որպէս և ինքն պատմեաց. Թէ որ ըզկուպայ սուրբ գերեզմանին պահէր՝, սիրէր զմեզ և փարէր զմեզք. և մեք խնդրեցաք ի նմանէ զհաւաստիս իրացն: Նշուար ասաց «Թէ դու գնէ կանխեղը և բեր կախէ քոյին ձեռօքդ». և արարի այնպէս: Վնեցի երիս կանխեղը և կախեցի ի վերայ սուրբ գերեզմանին. յաջմէ՝ յանուն Փռանկաց և ի ձախմէ Յունացն և ի միջին զչայոցն՝ որպէս ինքեանք սովոր էին. Թերևս փակեցաք զդուռն և մատնեհարեցաք: Նշուար ցիս պահապանն զմատանին և զբանային յաւուրն մեծի շաբաթուռն յինն ժամուռն. մինչ կայաք յաղօթս առ հասարակամենայն քաղաքն և աղօթականքն՝ եկեալ ի հեռաստանէ, ասէ ցիս պահապանն. «Առկայի՛ն տէր,

¹ Մեր օր. յորն խալի և անհաց ի սուրբ յարութեան: — ² Մեր օր. և զորմացոյց զազգն Փռանկաց: — ³ Որ. օր. որ էայր յազգս: — ⁴ Որ. օր. որ խալոյն սուրբ գերեզմանին պահէր:

հրամայէ և բաց, զի իջաւ լոյսն»։ Աւլ չողայ, բացի՝
'ի վեր առեալ զմատանին. և Ճշմարտապէս առանց
կարծեաց միջին կանթեզն վառեալ բորբոքէր անսպա-
ռելի գեղով : Աւլ այսու սքանչելիօք փառաւորեցաւ
համբաւեցաւ այրն այն»։ Տէր Յոհաննէս ասաց ինք-
նին և զայս բան, «եթէ չողայ 'ի սուրբ Բեթղէհէմ՝
և՛ տեսի անդ զսուրբ առաքելոց պատկերս՝ նկարեալ 'ի
պարիսպ եկեղեցւոյն, և Տաճիկք 'ի պատճառս անար-
գութեան փորեալ էին զաչան, և տրտմեցայ ընդ իրան.
և աղօթեցի առ սուրբ առաքեալսն, աղաչելով յայտ-
նել ինձ, եթէ հաճոյ է նոցա ամենայն ուրեք նկարել
զնոսա: Աւլ յորժամ դարձայ յԵրուսաղէմ, յայնմ
գիշերի տեսի 'ի տեսլեան երկու արս փառաւորս, զի
զային առ իս. և ելի ես ընդ առաջ նոցա և ասացի, «թէ
ո՞վ էք՝ սուրբքդ Աստուծոյ» . և նոքա ասին. «Պետ-
րոս և Յովհաննէս, որ աղաչեցեր ցուցանել քեզ վասն
ձեակերպելոյն զմեզ քրիստոնէից, որ բնաւ չէ մեզ
հաճոյ . և ձանձրացեալ եմք և յայտնեմք ուրեք ուրեք՝
և չլսնմեզ»։ Ասէր և արեւոյն՝ իւր ուղեկից յԵրու-
սաղէմ, «եթէ բոկ երեկ մինչև 'ի տեղն՝ . և ապա յա-
ւուր միում կոչեաց զիս և ասաց. «տես զոտս իմ, զի
ցաւէ և նեղէ զիս՝»։ Աւլ 'ի տեսանելն իմ և յորոնել
զուռէցն ասղամբ՝ սրագոյն և ստուար կտորս փշոյ գը-
տի³, որ ելանէր թարախով ոչ սակաւ . և զարմանք կա-
լաւ զմեզ, զի ոչ յայտնեաց մեզ մինչ 'ի տեղին՝ առ սէրն
Աստուծոյ և սուրբ տեղեացն, առ ոչինչ համարելով

¹ Ռուս. օր. եթէ բոլ եր եմ մինչև 'ի տեղն: — ² Ռ. օր. զի ցաւ է
նեղի զիս: — ³ Ռ. օր. և յարմել 'ի յարմելն սուղամբ սրագոյն և ստուար
կտորս փշոյ գտի:

զկակիծն¹»։ Այսպիսի զառ 'ի վեր և նեղ ճանապարհաւ² կացեալ մինչ 'ի խորին ծերութիւնն՝ հանգեալ 'ի Վրիստոս 'ի հռչակաւոր վանսն 'Աոր բերգին՝ Անապատ կոչեցեալ. թագեցաւ 'ի դուռն եկեղեցւոյն, զոր իւր իսկ էր շինեալ, և այլ բազում շինուած և արդիւնս վաստակեալ հրամանաւ, կամաւք և ձեռնառութեամբ Աստակայ թագաւորազին Ռազրատունոյ. որոյ յիշատակն ակրհնութեամբ 'ի կաթողիկէ եկեղեցւոջ կացցէ սոռաջի Աստուծոյ անշիջանելի 'ի հոտ անուշից յաւիտեանս։

Յեօթն հարիւր երեքսասան թուին կոչեաց զմեզ չուլաու Ալղանն 'ի ձեռն շնորհաւոր կոչեցեալ առն փառաւորելոյ յայնմ ժամանակի յամենեցունց և աւելի յաշխարհակալացն՝ 'ի Ռաթու կուսակալէն հիւսիսոյ³, ուր չոգաւն և պատուեցաւ նախ, այլ 'ի չուլաու Ալղանէն, որ տարաւ իւրով ծախիւք և գրաստիւք զմեզ և որք ընդ մեզ էին վարդապետք եղբարք մեր՝ Սարգիս և Վրիգոր և աւագ երէցն Տփխեաց տէրտէրն։ Աւ տեսաք զմեծն զայն 'ի մեծի աւուրս ամսամտի և տարեմտի իւրեանց՝ յամենանն յուլիս ըստ հռովմայեցւոց և ըստ մեզ արաց։ Աւ էր նոցա աւուրք ուրախութեան իբր լուսին մի, և կոչէին զաւուրն զայնստիկ Խառն-Լայ՝ իբր խորհրդատուն⁴, յորս այլ զանքն՝ ազգայինք Չանկզ զանի, առ մեծն եկեալ խորհէին, զոր ինչ պատշաճ տեսանէին հանդերձ ամենայն

¹ Մեր օր. առ ունչ համարեալ զվիճն։ — ² Ռ. օր. այսպիսի զառ-վեր ճանապարհաւ իցեալ։ — ³ Մեր օր. 'ի Ռաթու խառնութիւն հիւսիսոյ։ — ⁴ Մեր օր. իբր խորհրդատուն։

աւագանօքն՝ իւրեանց, ամենեքեան նոր զգեցեալ՝ յամեն աւուր որիչ գունով փոփոխա: Անդ լինէին և ամենայն հնազանդեալքն իւրեանց շատ և երևելի նուիրօք՝ թագաւորք և սուլտանք, որպէս և ՚ի մեր տեսն՝² թագաւորն շայոց շեթում և թագաւորն Վրաց Գաւիթ և բրինձն Անտաքու և սուլտանք ՚ի Պարսից կողմանց յորովք: — Եւ ՚ի տեսանել զմեզ՝ ծուռ կրկնել ոչ ետուն և ոչ չղբել ըստ սովորութեան իւրեանց, իբր թէ արքայունք՝³ Աստուծոյ միայն երկրպագեն: Գինի ետուն օրհնել և ՚ի մեր ձեռաց առնուլ: Եւ խօսք զոր ինչ հրամայեաց՝ առաջին այս է. —

«Սոչել եմ զքեզ, որ տեսանես զիս և ճանաչես և ՚ի սրտաց ալօթես վասն իմ»⁴. և աւելորդ է թերևս զամենայն զրել: Ըստ խօսեցաւ, և մեք տուաք պատասխանի: Եւ նստուցին զմեզ, և գինի ետուն, և շարական պաշտեցին եղբարքն որ ընդ մեզ, և Վրացիքն զիւրեանց պաշտօնն, և Ասորիք և շոռուք զիւրեանցն: Յայնժամ տեսին զեկեայն՝⁵ յամենայն կողմանց՝ մինչ ասել Աշղանին՝⁶, «թէ զքեզ միայն եմ կոչեցեալ, զի՞նչ է այս նշանս, որ ոչ յառաջ և ոչ յետ, այլ մի աւուրք յամենայն կողմանց եկին՝⁷ ընդ քեզ տեսանել և աւրհնել զիս»: Եւ յառաջեաց հրամայեաց ինքն. «թուի թէ նշան է, որ Աստուծոյ սիրան լաւ է ինձ»: — Ասացաք. «զմեզ այլ կալաւ զարմանք,

¹ Մեր օր. զբ ինչ պարտն Գիտնիքն Կիւսնի առաջանին խորանց: —

² Մեր օր. սրդես և մեր Գիտնիքն շայոց շեթում: — ³ Որ. օր. և ու շեթում ըստ սուլտանի խորանց. — Մեր օր. իբր ինչ արքայունքն Կիւսնի միայն իբր Կիւսնի: — ⁴ Մեր օր. զի զայն Կիւսնի: — ⁵ Յերկուսն օր. մին աւել այլ զմեզ: — ⁶ Յերկուսն օր. սր ու յառաջ և ու յետ, և մի առաջից յամենայն կողմանց եկին:

և պատճառք զոր դուք հրամայեցիք»։ — Ապա հրամայեաց, «Թէ ծածուկ բան ունի՞մ առ քեզ»։

Եւ յաւուր միում արար անապատ յոյժ. — և հեռի կացուցեալ զամենայն բանակն՝ և երկու արամք միայն խօսեցաւ ընդ մեզ յերկար՝ յիւր ծննդնէ հետէ և ՚ի մօրէ՝², որ քրիստոնեայ էր՝ ասէ. «Եւ թէ պէտ դայեակ անուցանէ զտղայն, իբր ՚ի հասակ գայ՝ զիւր մայրն սիրէ. չենք օտար ՚ի սիրոյ քրիստոնէից — զոր ինչ ունիս ասելոյ՝ ասա»։ և բռնեալ էր զիմ՝ ձեռքս։ Եւ մեք ասացաք զինչ Աստուած երես ասել բան, «Թէ որչափ ՚ի վեր ես դու քան զայլ մարդիկ՝ մօտ ես յԱստուած։ Աստուծոյ ակթողն արդար դատաստանաւ է հաստատ։ Ամէն ազգի տուեալ է Աստուած տէրութիւն աշխարհի և փորձեալ։ Մինչ ՚ի քեզ աշխարհաւեր են լեալ, և աղքատաց՝ անողորմ ծանր շալակ են դրեալ. նոքա հոգոց են հանեալ և լացեալ առաջի Աստուծոյ՝³. — Աստուած առեալ է զիշխանութիւնն և յայլ ազգ տուեալ։ Ի՞նչ դուք աշխարհաշէն լինիք և աղքատաց ողորմած՝ ՚ի ձեզանէ չառնու Աստուած զոր տուեալ է, թողու առ ձեզ. և զոր տալ կամի՝ զայն այլ տայ։ Ի՞քո դրան՝ հանց մարդկացո, որ յԱստուծոյ երկնչի և զձեզ սիրէ, որ զլալով եկած տառապեալն՝⁴, որ աղերս չունի և կաշառք՝ ուրախ ՚ի տուն յուղարկէ և քեզ յիշեցնէ։ Եւ զաշխարհս տուր հանց մարդոյ, որ յստակ տեսանէ՝ կու-

¹ Մէք օք. և հերէ խոսուցեալ զամենայն բանսն արմի մայն խօսեցաւ ընդ մեզ յերկար։ — ² Մէք օք. յիւր ծննդնէ հերի և մօրի։ — ³ Ռ. օք. նոյն հոգոց են հանել և լացել արաթի աստուծոյ։ — ⁴ Ռ. օք. ՚ի զո գրանտ հանց մարդ խոս։ — ⁵ Մէք օք. որ լալով կիտ գտուայեալն։

րանայ ոչ՝ կաշառօք, և քեզ ասէ զիրան»։ — Եւ յայս կարգիս շատ խօսեցաք։

Հրամայեաց թէ, «ի սրառան դրի զքո խօսեցեալքդ¹։ — Դ՛նց է որ զամէն զայն ասացեր, որ իմ սիրտս կայր, որ ինձ դուր թուաց²։ — Եստուած խօսեցեալ է ընդ քեզ³, երևեալ է քեզ»։

Եսացաք թէ, «չէ՛ մենք մեղաւոր մարդ ենք. ապա զաստուածախօս մարդկանց զիրքն կարդացեալ ենք⁴, և սիրտք թագաւորաց ՚ի ձեռին Եստուծոյ են»։

— «Եստուած յայտնեալ է՝ քեզ առանց գրոց»։ —

Եպա ասացաք թէ — «առաջի Եստուծոյ խօսք մի եմ յասել⁵, որ Եստուած լսէ և ապա դու, որ սուտ չկայ ՚ի ներս»։

Հրամայեաց թէ — «ասա»։

Եսացի թէ — «զինչ քրիստոնեայ կայ և արքայունք⁶ ընդ ծով և ընդ ցամաք՝ ամենու սիրտն հետ քեզ լաւ են⁷, և քեզ ազօթք են առնուս⁸»։

Հրամայեաց թէ — «հաւատալ եմ որ հանց է, ապա յԵստուծոյ ճանապարհն չեն արքայունքն՝ ինձ ինչ ազօթք առնեն. և թէ առնեն՝ Եստուած երբ լսէ, մէշում արքայունն¹⁰ զաստուած յերկնից յերկիրս բերէ չգերէ՝ ասացեք, որ յաստուծոյ ճանապարհն կենան և ազօթք առնեն։ Մեր եղբարքն հետ մեզ վասն այն

¹ Մեր օր. ՚ի սրտան դրի գո իտեք։ — ² Մեր օր. որ իմ սիրտս կայր, որ դուր թուաց։ — ³ Մեր օր. սորտառ իտեցիւմ է ինչ։ — ⁴ Մեր օր. իտեցիւմ էն։ — ⁵ Մեր օր. սորտառ յայտնէ է ինչ սորանց կրոց։ —

⁶ Ռ. օր. սորտառ յայտնէ իտեք գ իմ սով։ — ⁷ Մեր օր. տայտայտնէ։ —

⁸ Մեր օր. սովան սիրտ ինչ լաւ են։ — ⁹ Ռ. օր. և ինչ ազօթ էն յորտառ։ — ¹⁰ Մեր օր. գրամ սրտառանն։

են 'ի կռուիլ', որ մենք զքրիստոնեայ սիրենք³ և քրիստոնէութիւն կայ 'ի մեր տանս. նոքա տաճկասէր են և տաճկութիւն կայ 'ի նոցա տանն»: — Ապա ասէ ցմեղ. — «ոչխարենի էր ես զգեցեալ և ոչ ոսկի»:

Աւ իմ ասացեալ թէ — «մէք մեծ մարդ և աստիճանի տէր չենք, լուկ արեղայ միայն ենք²»:

Աւ հրամայեաց թէ — «մեծացուցանեմ զքեզ ոսկի զգեստիւ, և շատ ոսկի տամ»:

Աւ մէք ասեմք — «ոսկին և հողն մեզ մի են⁴. մէք այլ մեծ ուզեմք⁵, որ վայել է քո մեծութեանդ՝ — ողորմութիւն 'ի վերայ աշխարհի»:

Աւ հրամայեաց թէ — «մէջում քթէթ կարեմ քեզ՝ խիստ գէշ և խիստ փոքրիկ լուկ այնչափ, որ խոռակ դնես եկեղեցոյն. թէ չէ եկիր՝ ի՞նչ ասեն, թէ Ալլամն ո՞նց տեսաւ զքեզ⁶: — Աւ զայդ՝ զոր ասացեր, առնեմ, և մարդիկք յղարկեմ, որ տեսանեն զաշխարհս»:

Իսկ երբ հրաման ուզեցաք գնալոյ՝ այլ կոչեաց ըզմեզ և խօսեցաւ, և ունէր 'ի ձեռին բալիշ մի և երկու հանդերձ էր կարել տուել⁷: Յիշեցուցաք թէ — «Ալլամն՝ այդ քո դրանդ հատանի և հանդերձդ մաշի, մէք անհատանիլի և անմաշիլի խնդրեցաք պարզեք»:

Աւ հրամայեաց թէ — «առաջի օրն զքո խօսքդ լմնցի. — առլին եմ գրել տուել՝ կարդալ տուր, և զինչ քո սրտիդ պիտի աւելի՝ զայն այլ գրել տուր»:

¹ Ռում. օր. լամն այն են խոսել: — ² Ռ. օր. որ մեծ էր քրիստոնեայ եմս սիրեմ: — ³ Մեր օր. լամն արեղայ միայն էմ: — ⁴ Մեր օր. ոսկի մեզ և հողն մի է: — ⁵ Մեր օր. մեծ այլ մեծ ուզեմք: — ⁶ Մեր օր. միւսմ քեզի խոսեմ իմար գեշ և խիստ փոքր՝ լամն այնչափ, որ խոռակ դնես եկեղեցոյն. թէ չէ եկիր մեզ ասեն թէ այլ զանն ո՞նց տեսաւ: — ⁷ Մեր օր. և երբս հանդերձ էլ քեզ խոսել:

Աւ 'ի սախալթու և 'ի շահարատին ¹ եմ յանձնել զերկիրդ և զքեզ — զոր ինչ ասես ² առնեն» :

Աւ մեք շնորհակալ եղաք և ելաք ³ : — Ի՞նչ երևա աւելորդ թուիմք՝ զրելով զայս . այլ վասն բարեսէր ⁴ և քաղցրաբարոյ մերոյ մեծի շուլաւուն յիշատակի զրեցաք յօգուտ կամ յօրինակ այլոց որ զայլոց են ⁵ յետ մեր, ո՞ր գիտէ : — Վանզի 'ի թուականութեան շաւոյց 'ի մտանել եօթն հարիւր չորեքսասանին՝ և հաս մեծին այնորիկ մեծագոյն հրաւիրակ, և ևհար զաւազան զօրեղ զքաջն զայն յաղթագգեաց շուլաւուն, և ժամանեաց նմա վճիռ նախահօրն : — Վանզի որդի էր և նա Աղամայ, որ էարբ 'ի բաժակէն, յորմէ ամենեքեան ճաշակեցին և ճաշակեն : Ի՞նչ և դառն էր նմա՝ էարբ զլեղին մահու՝ ոչ ուրախութեամբ որպէս Տէրն և յուսացեալքն 'ի նա : Օ՛ր խարէին զնա աստեղագէտք և քուրմք պատկերաց ոմանց՝ Շակմոնիա կոչեցեալ, որ է ասնն աստուած երեք հազար և քառասուն ամաց ⁶, կալոց է դեռ այլ ևս երեսուն և եօթն թուամանս ⁷, — որ է թուամանն տասն հազար — և ապա հանէ զնա՝ ասնն, միւս Մանդրին անունն ⁸ : Տոյինք կոչէին զքուրմն զայնոսիկ, որոց հաւատայր . և նոցա հրամանաւ ելանէր 'ի պատերազմ կամ չեղանէր . որք ասէին ⁹ թէ յերկար մնալոց ես 'ի մարմինդ յայդ, և յորժամ յերկար ծերանաս՝ այլ նոր մարմին

¹ Ռում. օր. և 'ի օսխալթուս և 'ի շահարատին եմ յանձնել : — ² Մեր օր. որ զինչ ասես : — ³ Մեր օր. և մտ շնորհակալութ և ելաք : — ⁴ Մեր օր. այլ բարեւոր և բարեբարոյ : — ⁵ Մեր օր. յօգուտ կամ յօրինակ այլոց են յեր մեր : — ⁶ Մեր օր. երեք հազար և քառասուն համաց խալոց է : — ⁷ Մեր օր. երեսուն և հինգ թամանս : — ⁸ Մեր օր. մաս և մերքին անունն : ⁹ Մեր օր. որտ ասին ինչ :

զգենուս : Ը ինել ետուն նմա մեհան պատկերացն այնոցիկ . և երթայր անդ յաղօթս՝ և դիւթէին նմա զոր ինչ կամէին :

Աւ մինչ դեռ սպասէաք մեր այլ ժամանակի և երկրորդ տեսութեան և ծանօթութեան աւելագունի ասել ինչ նմա զարժանն . այլ և մնայաք ՚ի բարեսէր բարուցն և քրիստոնէասէր՝ ցուցանել նմա Աստուծոյ՝ նշան ինչ ձեռնտու քրիստոնէից , ասել ինչ նմա վստահութեամբ , — քանզի վարժեալ էր ՚ի բանս նոցա , — և (յորժամ) հիւանդացեալ³՝ թաղեայ պատկերաց խօսել տային և ձիոց . և յորով էր ՚ի նոսա արուեստ խաբէութեան և հմայութեան : — Աւ էին պարկեշտ ՚ի կերակուր և ՚ի հանդերձ , և ՚ի կուսութիւն և ՚ի չափաւոր ամուսնութիւն և ՚ի խառնակութիւն⁴ : Վարսան ամաց կին առնել ասնն մինչ ՚ի յերեսուն ամն⁵ : Ը արաթն երեք հետ խառնէին⁶ . և անտի մինչև ՚ի քառասուն ամն յամենանն երեք . և անտի մինչև ՚ի յիսուն՝ տարին երեք , և ընդ յիսուն անցեալ՝՝ բնաւ ասն ոչ մերձենալ — ուստի մանաւանդ կարէին խաբել :

Աւ յայտոսիկ գայր հասանէր օրհասն , և կոխեր ըզբարձր զայն բլուր լայն ոտամբն մահ՝ և փրուցանէր հաւասարէր իւրոցն նախնեաց⁸ : « Վանզի լեռուն , որ փլանկոց է՝ փլցի » , ասէ Գիր : Աւ լինէր հաւատա-

¹ Մեր օր . և իբնութեայեր : — ² Որ օր . ցոսցանել նմա նշան ինչ յերեսուն տարեկանից . — Մեր օր . ցոսցանել նմա յառարտայ նշան ինչ յերեսուն տարեկանից : — ³ Որ օր . և հիւանդացեալ քանզի թաղեալ պարկեայ խօսել ասնն : — ⁴ Մեր օր . ՚ի չափաւոր ամուսնութեան և ինտիմութեան : — ⁵ Մեր օր . փնչև յերեսուն ամն : — ⁶ Մեր օր . չափան երէք հետ խառնութիւն : — ⁷ Որ օր . և ընդ այն անցեալ : — ⁸ Մեր օր . փրուցանէր հաւատարիւ խորոց նախնեաց :

րիմ՝ բան մարգարէին՝ ամենայն փառք մարդոյ լինել իբրև զճաղիկ խոտոյ : Այլ հաւազարիմ է Տէր և արդար ¹ հատուցանել նմա զմասն բարւոյն , զոր օրինօք բնութեան ստացեալ ունէր և զիւրեանց հայրենիս պահելով . զի աստին՝ որպէս ասէին ինքեանք կոչելով զեղեալ սահմանն ՚ի Չանկզ զանէն — սուտ չասել , չգողանալ , յայլոյ կին չխառնակիլ ² , սիրել զերեսարս հաւասար անձին , յիշոցք չունել և չգիտել բնաւ , ըզկամաւ հնազանդեալսն ապրեցուցանել , զերկիր և ըզքաղաք և զանուանեալ տունս աստուծոյ և զկոչեցեալ նորա ծառայս զիարդ և իցեն՝ ազատ թողուլ ՚ի հարկաց , և դնել պատիւ , — զոր և նա հրամայէր պահել և պահէր :

Այլ և յիշեմք զոր ասացն թէ — « մեք որ պատուիրեմք աղօթել վասն մեր՝ ոչ թէ ՚ի մահուանէ զերծանել , զայն չգիտեմք — այլ ինդրէք յաստուծոյ , որ ՚ի մեր թշնամեաց ձեռացն չմեռանիմք » : — Ի՞նչ կատարեցաւ՝ զայն Աստուած գիտէ . զի համբաւեցին ³ նախ թէ զեղով և հնարիւք սպանին , և յետոյ ծածկեցին զըրոյցն : Սակայն Տօղուզ խաթունն կոչեցեալ՝ նախ քան զհամբաւել մահուն , առաքեաց առ մեզ զաղտ , « թէ աստուած սիրեաց զլչ զանն ⁴ և տարաւ աստի , և զինչ որ աստ սիրէր և զայս աշխարհս տուեալ էր նմա՝ նոյնպէս և արդ զայն աշխարհն երես նմա — պատարագ լինի՞ , թէ ոչ » : — Այլ ասացաք թէ — « չէ պարտ պատարագ առնել , այլ ողորմութիւն և հար-

¹ Մեր օր . այլ հաստատելի է և որքաք հարսուցանել : — ² Մեր օր . յայլոյ կին չխառնակիլ : — ³ Ռ օր . զոր համբաւեցին նախ : — ⁴ Մեր օր . աստուծոյ որ զիւր , ինչ աստուած սիրեաց . — Ռ . օր . զայլ զանն և քարտա :

կաց թեթևութիւն առնէք» . զի Ասորիքն ասացեալ էին, թէ պատեհ է :

Հարցեալ և վասն Ապաղանին, որ աւագ որդին էր Հուլաւուին, « թէ պարտ է զնա զնել, զի անդարձ նմա արար » : Աւ մեք պատուիրեցաք որ 'ի Պարոց է — « զաւակն զնել, և անդարձն անկրկնելի կոչի ստուգաբանութեամբ » . որպէս և եղևն իսկ : Աւ իւրեանց ազգայինն, որ և նա կոչէր Այլ զան Տակութար ¹, երթեալ նստուցանէր զԱպաղայն կոչեցեալ 'ի թախտն և 'ի գահոյս հօրն . — և հաւանեցան զօրքն ամենայն :

Սակայն և մեղքն մեր անչափ էին — չեղև սուզն մեր չափով . զի յերից ամսոց ² 'ի նոյն թուին փոխեցաւ 'ի Վրիստոս քրիստոսասէր թագուհին՝ Տօղուզ խաթունն ³, և սրտակտուր միջաբեկ եղևն ազգք քրիստոնէից բազմապատիկ սգով և տրտմութեամբ : Օ՛ի նորա կենօքն ⁴ վաղվաղակի ողջանալ սկսաւ խոցն Այլ զանին՝ ակն ունեկով առաւել պայծառանալ քրիստոնէութեան . ոլբան և էր ⁵՝ պատճառն նա իսկ էր՝ ըստ մեր կարծելոյն : Այլ քանզի Աստուած իսկ է ամենայն բարեաց պատճառ՝ զլոյսն չէ պարտ հատանել մեզ : Վանզի կացոյց նա 'ի տեղի իւր միւս ևս հաւատարմացեալ ազգական իւր՝ կին բարեպաշտօն, կոչեցեալ Թուխթան ⁶ : — Աւ բերեալ եղև 'ի Յունաց կին Ապաղային՝ Վեսպինա անուն, — զուստր թագաւորին, զոր Վատաճն ասէին — և պատուէր, թէ կրն-

¹ Թում. օր. ոչ և նա իւրեւ այլ զան քախախար : — ² Մեր օր. զի յերից ամսոց : — ³ Մեր օր. Տօղուզ խաթան : — ⁴ Յերկոսին օր. զի նմա Կենօքն վաղվաղի ողջնալ սկսաւ խոցն : — ⁵ Յերկոսին օր. զարտն և էր : — ⁶ Մեր օր. Ին բարեպաշտան իւրեցեալ Թուխթանի :

քի Ապաղայն և ապա առնու : Ալ ել համբաւն նոյն պէս , եթէ մկրտեցաւ և առ զնա 'ի փառս Բրիտանոսի :

Յաւուրս յայս 'ի մեղաց իմոց անկաւ գրքոյկս 'ի ձեռս հարամեաց տղայօք մեր , և յողորմութենէն Ախաուսի ապրեցան տղայքն առժամս . և յետ ամի և կիսոյ գիրքս 'ի Տփխիս 'ի վաճառ բերեալ՝ և գնեալ 'ի տանէ եղբօր մերոյ միոյ Մելէր կոչեցելոյ : Այս ան ապր ողորմութեան՝ Տեառն մերոյ փառք 'ի սուրբս ամենայն և յարարածս , և զնողին զազ գթութիւն 'ի Բրիտանոսէ :

Իսկ 'ի մտանել թուին եօթն հարիւր հնդեստասն՝ կողմնակայն հիւսիսի՝ կոչեցեալն Բարբայ , որ ունէր զտեղի Բաթուին և զՍարգախին և հաւանեալ էր օրինացն Տաճկաց , լուեալ զմահուանէ մեծի շուլաուին՝ զայ բազմութեամբ առ Աուր գետով և ցուցանէ զինքն յայտմ կողմանէ կացեալ զօրացն Ապաղային և եղբօր իւրոյ Իամուտին՝ իբր թէ կենդանի է յետ մահու հօր իւրոյ ¹ : Ալ զայ կոխէ զնոսա և անցանէ զնայ անհոգութեամբ մինչև 'ի հաճն ² աղօթել անդ յուրախութիւն ամենայն Տաճկաց . յորմէ զարհուրեալ յայտմ կողմանէ կացելոցն՝ ցանկեն ղերկայնութիւն գետոյն աստի , զոր շիբարն կոչէին՝ և զգուշացան ամենայն պատրաստութեամբ զաւուրս ձմեռայնոյն : Իսկ Բարբայն վրիպեալ 'ի յուսոյն՝ դառնայ 'ի տեղիս իւր և յաւուրս ամարայնոյն վճարէ ըզկեանս , զոր ասն լինել բարուք՝ ոչ խռովարար և ատեցող արեանհեղութեան : — 'Ի նոյն թուին մերձ յաշնան եղանակն բացաւ մեզ աման դառն քացախոյն և մրուր բարկութեան Աստուծոյ հայկազարմ

¹ Մեր օր. յեր մահս հօր նոցա : — ² Մեր օր. փնէն 'ի հեճն :

ազգիս . քանզի սուլտանն Մարայ՝ Փնտխտար¹ ա-
նուն , խնդրէր զբերդսն , զոր Բաթարին ուժովն ա-
ռեալ էր շայոց թագաւորն շեթում : Այլ 'ի չտալն
աւելի վասն Բաթարին բարկանայր յոյժ և զօրս գու-
մարէր բազում յոյժ , և առաքէ 'ի ձեռն զօրագլխի
իւրում Մսլմթ անուն² , յերկիրն Ախլիկեցւոց . որ
և յանպատրաստից մտեալ յաշխարհն՝ առնու զԱխ
մայրաքաղաքաց զարքայանիստն , այրէ զնա եկեղեց-
եօքն որ 'ի նմա³ , և գտանէ զտունն գեօնաւոր գան-
ձուցն և առնու յոյժ բազում , զոր 'ի միում ամանի
լինել ասնն վաթսուն հազար կարմիր⁴ : Այլ զնայ
աւերմամբ մինչև յԱտանայ . և ապա լսէ համբաւ
յերկրէ երկիւղի⁵ , և դառնայ աւարաւ և գերու-
թեամբ քառասուն հազարաւ՝ բաց 'ի կոտորելոցն .
որ գլուխ և խոց անողջանալի կոտորելոցն Բորոս ար-
քայորդին՝ գեղեցիկ ծաղիկ 'ի մատաղ հասակի⁶
մերձ 'ի փթիթս մօրուաց , վկայեալ յամենայն բե-
րանոյ անպակաս 'ի բովանդակ բարւոյ , և կուսու-
թեամբ շտեմարանեալ 'ի ծրարս շնորհացն Աստու-
ծոյ . որ յօժարութեամբ ևս դիմեալ 'ի պսակն արեան
Վրիստոսի⁷ : Այլ հարցեալ զոմն՝ ոչ ետ զանուն հօ-
րնն . զի կենօքն գերեալ՝ մի լեցի բեռն հօրն և աշխար-
հին ընդ անդրանիկ եղբօրն՝ Աննի , պսակելոյ և հրա-
ւիրելոյ յաթող թագաւորութեան առ կենօք հօրն :

¹ Մէր օր . սարաան Մարայ Բերիորայ անուն : — ² Ռ . օր . 'ի Յեռն
զբարկելի խորո՛մ Միւթն անուն : — ³ Մէր օր . այրէ զնա եկեղեցւոցն որ
'ի նա : — ⁴ Յերկուսն օր . զոր 'ի գոտ՝ ամանի լինել ասնն լախասն հա-
րէր հազար խորի : — ⁵ Մէր օր . և ապա լսէ համբաւ երկիւղի և գո-
նայ : — ⁶ Ռ . օր . և խոց անողջանալի խորոցն Թարս արքայորդին փեղեցի
'ի Վարազ հասակի : — ⁷ Ռ . օր . և դիմեալ 'ի պսակն արեան , զի հարցեալ զմն :

Վանգի նա եղև գլուխ գերելոցն մեր և հուր աղեկէզ և լերդաչարչար¹ և սրտակտուր աշխարհիս մեր և ազգիս, որք կամք շնչարդել և յերերման՝ (մինչ) հասանէ ձեռն վերին: Որ եհարն ցասմամբ՝ նոյն բժշկէ ողորմութեամբ՝ տածելով զմեծաբաց խոցան², առնելով գերեզարձ զոր տարան ընդ այլն՝ հինգ և տասն օր յամելով յաշխարհն և ընով աղետիւք զնոսա, և զմեզ խոցոտիչ համբաւովն:

Իսկ ՚ի վերանալ թուին մերոյ եօթն հարիւր վեշտասան ՚ի կատարման քառասնորդաց աղուհացիցն³ ՚ի ընու վեցերորդ շաբաթուն ՚ի յարութեան աւուր՝ Վազարու՝ սահմի ամեանն ՚ի քսան և վեց, փոխի յաշխարհէ զգալոյս յիմանալին տէր Աոստանդին պատրիարզն շայոց՝ ծերացեալ և լի աւուրբք ըստ մարմնոյ և առաւել ևս ըստ հոգւոյ և ըստ կամացն Աստուծոյ. յամենայն ազգաց և ՚ի լեզուաց վկայեալ, կուսութեամբ անփուտ մնացեալ յիմանալի և զգալի մարդն և ՚ի զգայութիւն և ՚ի զգայարանս և ՚ի բոլոր անդամս մարմնոյ. կրակից և վշտակից և սզակից⁴ ազգիս եղեալ ՚ի մեղսաբեր⁵ և ՚ի ցասմահար դարուս և ՚ի ժամանակս ցաւալից և կսկծահար. զբոլորն յինքըն տարեալ և ըստ կարի թեթեւացեալ⁶, սիրտ և բան և գանձ ծախելով առատարար և անինայ: Վաւրն որոյ և յարմարի նմա ասել Տեառն իւրոյ. «Անցաք մեք ընդ հուր և ընդ ջուր զանազան փորձանաց ՚ի

¹ Ռուս. օր. Կանգի նա է գլուխ գերելոցն մեր. — Մեր օր. և հօր աղեկէզ և լերդաչարչար: — ² Մեր օր. անելով գերեզարձ խոցան: — ³ Մեր օր. յարարան Կառանդարաց աղուհացիցն: — ⁴ Ռ. օր. կրակից և վշտակից և սզակից: — ⁵ Մեր օր. ՚ի մեղսաբեր և ՚ի ցասմահար դարուս: — ⁶ Ռ. օր. և ընդ կարի թեթեւացեալ:

յայրիչ և՛ ի խնդրիչ որոգայթից » . որ ճաշակեաց իսկ և ՚ի թանձրացեալ և զմոսեալ վերջնոյ լեղոյս մերձ ՚ի կատար կենացն՝ տեառնարար՝ զդղրդումն թագաւորութեան մերոյ, զսուր և զգերութիւն իւրական ծննդեան աշխարհին՝, մտեալ ՚ի փորձ հնոցի՝³ գեհեւահոտ հրոյն բորբոքման՝ ձեռնասոււն արքայորդեացն կորստեան, որք մանաւանդ մերձ բերին զօրհաս նուրա՝ որպէս և արարին տագնապիլ ստիպման շնչոյն՝, բորբոքելով զծարաւ լուծման յոգնաթախիծ կենցաղոյս . — զոր տեսեալ Յիսուսին իւրոյ և Աստուծոյ՝ ընդ Վազարու հանէ արտաքոյ այսքան դժնդակ կրիցս յանպատումն * :

¹ Ռուս. օր. մերձ ՚ի կարտի ինչացն : — ² Մեր օր. իւրախ շնորհան և մնորտան ալիւրհին : — ³ Մեր օր. մորտ ՚ի դարձ հնչի : — ⁴ Ռ. օր. որք մանաւանդ մերձ բերին զբհան՝ որպէս և արարին տագնապիլ ստիպման շնչոյն . — Մեր օր. որք մանաւանդ մերձ բերին զբհան նարա և արարին տագնապիլ ստիպման շնչոյն :

* Ոչ աւելորդ դատիմ յառաջ բերել աստանօր զբորբոք պատճէն վերջին հատուածոյս, զոր արդոյ բարեկամն մեր՝ պ. Յ. Միրակով ըստ խընդրոյ մերոյ ընդօրինակեալ ՚ի գրչաշիբ օրինակէ գրատան Էջմիածնի՝ առաքեաց առ մեզ : Եւ զայս ունի կերպարան յիշեալզ հատուած Էջմիածնի, որոյ թուականն մեզ անյայտ . — ,, Իսկ ՚ի վերանալ թուոյն մերոյ 239 ՚ի կատարման քառասնորդաց աղուհացիցն՝ ՚ի ընու վեցերորդ շաբաթունն ՚ի յարութեան աւուր Ղազարու սահմի ամեանն ինչ՝ փոխէ յաշխարհէ զգալոյ յիմանալին տէր Առտանդին պատրիարզն Հայոց՝ ծերացեալ և լի աւուրբք ըստ մարմնոյ և ըստ հոգւոյ և ըստ կամացն Աստուծոյ՝ յորովայնէ ընտրեալ և ընդ ամենայն աստիճանս յառաջանալով անցեալ ամենքումբք և հաճոյացեալ յամենայն ազգաց և ՚ի լեզուաց վկայեալ կուսութեամբն, անփոյթ մնացեալ յիմանալի և զգալի մարգն, ըզսուր և զգերութիւն իւրոյ ծննդեան և աննդեան ձեռնասոււն արքայորդոյն կորստեան, որք մանաւանդ մերձ բերին զօրհաս նորա և արարին տագնապիլ ստիպմամբ շնչոյն բորբոքելով զծարաւ լուծման յոգնաթախիծ կենցաղոյս . զոր տեսեալ Յիսուսին իւրոյ և Աստուծոյ՝ ընդ Ղազարու հանէ արտաքս յայսքան դժնդակ կրիցս յանպատումն : :

Վ Ր Ի Պ Ը Կ Վ

Ե՛լ	Ցու	Վրիպի	Ուղիւ
11	14	զի պահեցեն 'ի պնակխան	զի պահեցին 'ի պնակխան
17	15	սարողօք	սարողօք
20	5	և այլ ամենայն լեզուայ	և այլ ամենայն լեզուայ
79	13	սեպուհն Սիւնեաց Յազգ	սեպուհն Սիւնեաց Յազգ
81	14	'ի գաւառէ Իջաւիտաց	'ի գաւառէ 'ի Զաւաիտաց որ
88	10	որ կոչի Վորեւ	որ կոչի Վորեւ
121	8	աւր Թէոզոս ամն մտասան	աւր Թէոզոզոս ամն մտասան
122	19	'ի կողմանս Յաչրաց	'ի կողմանս Յաչրաց
133	16	առնու փոխան . . . և զՎիզու	առն փոխանն . . . և զՎիզու
»	20	և զգրսութիւն Միջագետացն	աստանօր յերկ. օր. մեր պա- կասիրաւինչ ըստ մեզ պարս է ընթեռնուլ ,, և ընգունի զգրսութիւն Միջագետաց ,,
141	15	և Վուրս ոմն	և կուրս ոմն
142	4	որոց թոռունք	որոյ թոռունք
151	12	'ի Վոկաց գաւառին	'ի Մոկաց գաւառին
169	8	Եւ էր 'ի յՈւնայ 'ի հօր վա- նիցն Պետրոս անուն 'ի լինել գործոյն :	ըստ մեզ ընթեռնուլ պարս է զայդ բան՝ աղճատեալ 'ի գրչաց, այսպէս. ,, Եւ էր 'ի յՈւնայ հայր վանիցն Պետ- րոս անուն 'ի լինել գործոյն
»	11—12	... կատարեաց պատրի- արզն Ներսէս զվարս իւր՝ եօթն ամս պաշտեալ զպա- տին եօթն եպիսկոպոս ձրի...	... կատարեաց պատրիարզն Ներսէս զվարս իւր՝ եօթն ամ՝ պաշտեալ զպատինն : Եօթն եպիսկոպոս ձրի...
171	10	Խզլամնայ	Խզլամլամայ
181	3	և զանապն և զաասն	և զանապն և աասն
186	25	զորոյ երիվարին անեալ զՋիլն իշխան ոմն	զորոյ երիվարին անեալ զՋիլն իշխան ոմն
204	12	'ի ձեռն շնորհաւոր կոչեցեալ առն	'ի ձեռն Շնորհաւոր կոչե- ցեալ առն
»	15	այլ 'ի Հուլաու էլզանէն	այլ և 'ի Հուլաու էլզանէն
210	15—16	Քսան ամաց կին առնել ասնն մինչ 'ի յերեսուն ամն : Հարաթն երեք հեա խառ- նէին :	Քսան ամաց կին առնել ա- սնն, մինչ 'ի յերեսուն ամն Հարաթն երեք հեա խառ- նէին :

M. H. S.

Mooson de von

Technic

1869

John H. S.

John H. S.

John H. S.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 041

Handwritten marks